

XXXII. évfolyam.

1—6. füzet.

(Új folyam XVII.) 1921.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTEŚÍTŐJE.

SZERKESZTI

SOLYMOSSY SÁNDOR.

Jelen évfolyam
előfizető ára 100 korona. Bolti ára 120 korona.
A tagoknak tagdíjuk fejében jár.

BUDAPEST.
A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.
1922.

TARTALOM.

I. Értekezések.

	Lap
Horváth Sándor : A Physiologus	1
Makoldy Sándor : A nőrablás és a rablólázasság szimbolikus maradványai hazánkban	40
Szegedy Rezső : Nyugatmagyarországi horvát lakodalmi szokások	60
Szendrey Zsigmond : Találós meséink és külföldi megfelelőiseik. 1—7	69
Solymossy Sándor : A nagyharsányi hegy mondája	82
Ernyey József : Mátyás király a cseh néphagyományban	92

II. Néphagyomány.

Népballadák:

Fábián Pista nótája (<i>Fazekas István</i>) — Balladatöredékek (<i>Sz. Zs.</i>)	100
---	-----

Népdalok:

Békésgyulai gyűjtés (<i>Szendrey Zsigmond</i>)	103
--	-----

Népmesék:

1. János katona (<i>Takáts Ilonka</i>) — 2. A róka, a farkas meg a szegény ember (<i>Zolnai Gyula</i>) — 3. Flóréné (<i>Takáts Ilonka</i>)	104
--	-----

Babonák:

Vizimolnárok babonás történetei 1—2. (<i>Tallián Vince</i>)	109
---	-----

III. Kisebb közlemények.

A „Képmutogató“ eredete (Tolnai Vilmos) — A nyugatmagyarországi németek eredete. (Schwartz Elemér.) — A nyereg alatt puhított hús mendemondája (Solymossy Sándor). — Magyar és francia folklóre-egyezések 1. (Bátky Zsigm.) 2—3. (Solymossy S.) — Lovagregény magyarul (Levél a szerkesztőhöz. H. G.)	109
--	-----

IV. Adattár.

Történelmi népmondák 1—14. (<i>Szendrey Zsigmond</i>) — Népi receptek a XVI. századból (<i>Harsányi István</i>) — A „palócz“ név első említése 1787-ből. — A lélek hazajárásának megakadályozása. — A fejben lévő tücsök kikúrálása. — Csuba Ferenc táltos körözése. — Egy régi jogszokás a Nagykúnságon (utóbbiak: <i>Györffy Istvántól</i>).	130
---	-----

V. Néprajzi irodalom.

A Magy. Nemz. Múzeum Néprajzi gyűjteményei. IV. Osztjákhímzések (<i>R.</i>) — Föld és Ember (<i>Sz. Zs.</i>) — Gombocz Zoltán: A bolgár kérdés és a magyar húnmonda (<i>Sz. Zs.</i>) — Hóman Bálint: A székelyek eredete (<i>Sz. Zs.</i>) — Dr. Wilhelm Oehl: Die moderne Völkerkunde und die Urreligion der Menschheit (<i>Sz. Zs.</i>) — A németiség néptani irodalma az utóbbi években (<i>S. S.</i>) — Régi módi Kalendáriom . . az 1922. közönséges Esztendőre. — Schmidt József: Az ó-ind epika. — Király György: A magyar ősköltészet. (<i>S. S.</i>) — Die Märchen der Weltliteratur. (<i>S. S.</i>)	136
--	-----

VI. Társasági ügyek.

A Magy. Néprajzi Társaságnak 1921. évi márciur 30-án tartott XXXIII. évi rendes közgyűlése:	
I. Tagányi Károly elnöki megnyitója	147
II. Madarassy László főtitkári jelentése	148
III. Kövecsesi Dancs Árpád (†) pénztárnok jelentése.	155
IV. A számvizsgáló bizottság jelentése (<i>Erdélyi Lajos, Trócsányi Zoltán</i>)	158
Jegyzőkönyv a Magy. Népr. Társaságnak 1921. márc. 30-i évi rendes közgyűléséről	158

E folyóirat közleményeire vonatkozó jogainkat fentartjuk.

A PHYSIOLOGUS.

(A TERMÉSZETISMERŐ, A TERMÉSZETBÚVÁR.)

— Kütfőtanulmány. —

Az alexandriai iskola körében Kr. u. a II. században egy vallásos irat jött létre, melyet a tudományos világ ma Φυσιολόγος, *Physiologus*, a természetismerő, a természetbúvár néven ismer, s amely mai alakjában Kr. u. 150 körüli időből való.¹

Erről a Physiologusról *Lauchert Frigyes* jeles műve² előszavában a következőket írja:

„A világirodalomnak kétséget kizárólag egyik legnevezetesebb tüneménye az a könyv, melyet „*Physiologus*” néven ismerünk, s amely kora keresztény korban Alexandriában keletkezett vallásos irat. Külseje után ítélve nem egyéb, mint valóban létező, vagy mesebeli állatok többnyire meseszerű tulajdonságainak gyűjteménye, azokhoz fűzött rejtelmes (mystikus), vagy erkölcsi fejtegetésekkel, amelyek lényegét is alkotják. Olyan könyv, amely már a keresztény ókoron keresztül, és azután az egész középkoron át (kivéve természetesen: a szentírást), példátlanul és össze nem hasonlítható módon el volt terjedve. Minthogy leginkább görög egyházírók használták föl különböző irányban és tekintetben, ez a könyv a későbbi századok folyamán az egész kereszténység előtt ismertté lett. Már nagyon korán lefordították a kelet keresztény népeinek nyelvére, de éppúgy latinra is. Ezen az alapon azután a középkorban a germán és román népeknek már népnyelvükön állott rendelkezésére. Nyomait mindenütt megleljük. Nemcsak a vallásirodalomban (theologia), az egyházatyáktól kezdve a késő középkorig, nemcsak a papok vallá-

¹ A hazai irodalomban eddig vajmi kevés szó esett róla. V. ö. *Knausz N.* „A pozsonyi káptalan kéziratái”, *Magyar Sion* V. k. 373. l., különlenyomatban is, Esztergom, 1870. *Ipolyi Arnold*, M. Könyv-Szemle, 1876. évf. 236—237. ll. *Heinrich G.*, A német irodalom tört., A M. Tud. Akad. kiadó Váll., Budapest, 1886. I. k. 154—163. ll., és II. k. 69. l. A *Heinrich G.* szerk. megjelent „Egyet. Irod. Tört.” I. k. Budapest, 1903. 692. l., II. k. Budapest, 1905. 228. l. *Dalmady Z.*, Mendemondák a természettud. köréből, Budapest, 1909. 86. és 113. ll. *Békefi Remig*, A káptalani iskolák tört., Budapest, 1910. 273—275. l. Szemelvénynyel. *Fináczy Ernő*, A középkori nevelés tört., Budapest, 1914. 215. l. *Horváth Sándor* „A csodászarvas = Krisztus jelképe.” „Magyarország” 1921. évf. 66. szám. Magyar Nyelvőr, 1921. évf. 69—75. ll.

Amikor hosszabb tanulmányaimnak ezen, mintegy csak előrebocsátott kis töredékét, közölhetem, úgy érzem, hogy a hálátlanság bűnébe esnék, ha már ezen alkalommal is elmulasztanám, hogy kedves Mesteremnek: *Tagányi Károlynak*, őszinte köszönetemet fejezzem ki. Nagy tudásának és támogatásának hatása nem maradhatott eredmény nélkül azokra, akik vele, mint jómagam, hosszabb időt együtt töltöttek.

² Die Geschichte des Physiologus, Strassburg, 1889.

szos költészetében, hanem a középkor kultúrnépeinek világi irodalmában is léptenyomon. A középkori templomokban, kívül és belül láthatjuk e *jelképeket*, köbe faragva szobrokon vagy festményeken. És még akkor is, midőn képeinek, képleteinek, régi jelképes (symbolikus) jelentése és felhasználása immár feledésbe merült, az újabb kor küszöbén, még mindig szívós életet éltek e mesészerű állattörténetek a nyomtatásban megjelent természetrajzokban, belenyúlva egészen a mult század első évtizedeibe. Egyike-másika azonban még ma is tovább él.¹

Már Lauchertnek ezen ismertetéséből is láthatjuk, mennyire érdekes kis könyv ez, amelynek művelődéstörténeti hatása sokkalta nagyobb és szélesebb körű, mint ahogyan azt akár Lauchert, akár pedig azok, akik az ő kiváló műve alapján vele már eddig is foglalkoztak, eddig megállapították.

„A Physiologusban nyilvánul meg a középkornak új formákat alkotó ereje, amelyet tőle oly sokan és oly sokszor elvitattak. Egyik hiánya, hogy nem valami sokoldalú. De éppen ezt a hiányt olyan műnél, mint a Physiologus, amely korának gondolkodásmódját, lelkületét, érdeklődését oly híven és olyan behatóan tükrözteti vissza, kevésbé fogjuk észrevenni. És minthogy a Physiologus korának hamisítatlan, legigazibb gyermeke, éppen azért alapos megismerése, tudományos feltárása és kiaknázása, a legfontosabb művelődéstörténeti feladataink közé tartozik“, mondja Goldstaub Miksa, kiváló német klasszikus-philologus.²

Végül még a híres byzantinologusnak, Krumbachernek adom a definitióját, amely így szól: „A Physiologus nem egyéb, mint olyan természetrajzi könyv, amelyben létező és nem létező, képzeleti állatok, fák, növények és kövek leírását találjuk. Ezen természetrajzi leírás után azok jellemző tulajdonságai *typologikus* (allegorico-moralistikus) értelemben magyaráztnak, azaz: mint *Krisztus urunk, az ördög, a gonosz szellem, az egyház, vagy pedig a jó és gonosz ember stb. mintaképei*“.³

Más szóval ez a könyv nem egyéb, mint az ó- és középkor oktató- és tanítópapjainak kezén forgott *tankönyv*, amelynek alapján tanították a *vallástant, erkölcs-tant, természetrajzot* stb.

Az ú. n. „*Bestiarius*“-ok (magyarul *Vadkert*, ang. *bestiary*, franc. *bestiaire*, olasz. *bestiario*, ném. *Tierbuch*), a Physiologus további fejlődései és már inkább *tudományos irányzatúak*, javarészt erkölcsi fejtegetések nélkül.⁴

Minthogy továbbá az ősgörög Physiologus: *aethiopiai, örmény, id. és ifj. szíriai, arabs*, számos *latin, izlandi, angolszász, angol, orosz, ó-német, ifj. német, spanyol, olasz, cseh, szerb*, sőt *oláh* fordításban ma is létezik, könnyen érthető, hogy mindezen nemzeteknél és népeknél sok mindenféle *közös alkotás, közös*

¹ Lauchert, id. m. 1—2. ll. Az ő nyomán: Anthony Ritter von Siegenfeld, Das Landeswappen der Steiermark, Graz, 1900. 73—74. ll.

² Ld. az ő „Verhandlungen der 41. Versammlung Deutscher Philologen u. Schulmänner in München. Vom 20. Mai—23. Mai 1891“-ben megjelent művét. Leipzig, 1892. 4° 220—221. l. Továbbá: „Der Physiologus u. seine Weiterbildung, besonders in der lateinischen u. in der byzantinischen Litteratur“ c., a „*Philologus*“, Suppl. bd. VIII. Heft 3. 339—404. ll., megjelent cikkét.

³ Ld. Byzantinische Zeitschr. I. k. 627. l.

⁴ A Physiologusról és a bestiariusokról külön tanulmányban óhajtok részletesebben értekezni.

termék keletkezett, amelyek esetleg minden közelebbi érintkezés nélkül, ezen közös ősforrásból — önállóan — fakadtak.

A hinduknál, chinaiaknál, japánoknál még ősibb alakja van meg.

Magyar nyelvű Physiologust, a középkorból, eddig még nem ismernek.

Hogy azután — tovább menve — a Physiologus miért az állat- és természetvilággal kapcsolatban adta vallás-erkölcsi fejtegetéseit, arra nem nehéz a választ megadni. A primitív és pogány népek állandó összeköttetésben állottak és éltek a természetvilággal, hajlottak a rejtélyes, a mystikus felé. Bálványokat, pogány isteneiket is a természeti tünemények alapján építették föl. Az őskeresztény egyháznak tehát térítése folyamán — a fogat fogért, szemet szemért elv idejében — a „hasonlót hasonlóval“ elv alapján kellett, mert másként alig is lehetett volna, kezdetben eljárnia. A sokféle nyers és durva mysterium-beli szokást, szertartást, csak ilyen vallás-erkölcsi jelképezéssel lehetett kezdetben ellensúlyoznia.¹

Így keletkezett az őskeresztény jelképes magyarázó mód (mysticismus és symbolismus), mely az összes keresztény népek vallási felfogásába, később az élet összes vonatkozásaiba, nagy hatást volt képes belevinni. Ez a hatás azután nemzedékről-nemzedékre szállott, tovább élt, és széleskörű területeken ma is él és virágzik. Nem egyéb tehát, mint a pogány műveltségnek, a pogány emlékeknek, azok kiirthatatlannak bizonyult maradványainak olyan vallás-erkölcsi felfogásá történt átdolgozása, átgyúrása, melynek alapján azok a kereszténység hitével, olveivel, felfogásával összeegyeztethetők voltak.

Ami tehát a pogány népeknél: fetisizmus, totemizmus, tegrinizmus,² samanizmus, ujurizmus,³ idololatia (ειδωλολατρεία), az a kereszténységben: „physiologismus“ néven nevezendő, és alatta a keresztény vallás jelképes magyarázó módja értendő. Physiologismus-nak nevezendő pedig azért, mert ámbár kétségtelen, hogy többen dolgoztak e rendszer felépítésén, már a Kr. u. II. század közepe felé írásban létezett példányok a „Φυσιολόγος“ álnév alatt szerepeltek. Ennek az őskeresztény jelképezésnek minden nemzet hálával tartozik. Mert az, ősmondáinak, hagyományainak, kezdetleges műveltségének néhol kevés, de annál értékesebb emléket őrizte meg.

Kétségtelen tehát, hogy a kereszténységre tért magyarok is alaposan megismerkedtek a Physiologus-sal, amint azt majd egyes tanulmányaimban alkalmam lesz bizonyítani.

Hátra volna még, hogy a Physiologus keletkezéséről, szerzőjéről, hatásairól, és a mutatóként, egyelőre fordításban adott görög és latin⁴ Physiologus koráról, beosztásáról, tartalmáról adjak rövid ismertetést.

A Physiologus, mint már említettem, a híres alexandriai iskolában keletkezett. Sokan Epiphanius-nak, a Cyprus-szigetbeli constantiai (Salamin) püspöknek és keresztény theosophusnak (367—403) tulajdonítják a művet. Mások szerint

¹ V. ö. Gustav Anrich, Das antike Mysterienwesen, in seinem Einfluss auf das Christentum, Göttingen, 1894. H. Gravel, Die Arcandisciplin, 1902.

² Ld. Ssanang Ssetsen, Mongol. Gesch. 89. l. 386. jzet. V. ö. Graesse Th., Beiträge zur Literatur u. Sage, Drezda, 1850.

³ Ld. Gombocz Z. „Árpádkori török személyneveink“, M. Nyelv, 1914.

⁴ Alkalmom adtán a szerb, oláh Ph.-ra is kerül majd sor.

csak átdolgozta, mert vannak kéziratok, amelyek címe így szól: „Ἐπιφανίου ἐκ τῶν Ἀριστοτέλους φυσιολόγου περὶ ξωγῆς“. Kétségtelen, hogy a könyv (a Ph.) maga Epiphaniusnál régebbi korból való. Aristoteleshez semmi köze és Aristoteles neve csak mint elsőrangú természetismerő szerepel a kézirat-címekben.¹ Jelzett alakjának igazi szerzője tehát egyelőre ismeretlen és valószínű, hogy az is fog maradni.

Hogy a Physiologusban foglalt szellemi anyagnak mi mindenre volt hatása, azt röviden a következőkben sorolom fel:

I. *A vallástanra* (theologia). A régi szent beszédek, egyházi énekek (hymnuszok), litániák telve vannak a Physiologusból vett és tovább fejlesztett idézetekkel, hasonlatokkal.

Az egyházzal kapcsolatban, a keresztény vallás szolgálatában keletkezett: a) A rendszeres keresztény jelképezés (symbolika). b) *A címertan* (heraldika). Már az eddig rendelkezésemre álló források alapján állíthatom, hogy úgy a külföldi, mint a hazai címertan nem egyéb, mint keresztény vallás-erkölcsi jelképezés azon célból, hogy részint követendő, részint pedig kerülendő, elrettentő példákat, típusokat, mintaképeket állítson a kitüntettek és a szemlélők elé. Vagy pedig, hogy a Szentírásból vett örökérvényű mondásokat, példabeszédeket juttasson az illetők eszébe, hogy ezzel állandóan a jó erkölcs követésére serkentsen és erkölcsi erősbulést idézzen elő.

Ebből egyúttal kétségtelen az is, hogy úgy a külföldi, mint a hazai címertan évszázadok óta helytelen nyomokon jár, és a tudományos világ ma sem tudja, hogy mi is tulajdonképpen a címertan? Illetőleg, mit akar egy-egy középkori címer kifejezni, és tényleg mi rejlik minden középkori címerben?²

Igazolásul csak három egyszerű címert óhajtok e helyt röviden bemutatni.

1. Mindenki bizonyára emlékszik a Bethlenekkel együtt a *Bese-Gergely* nemzetségből származó, *Apafi*-család címerére: *Szöllőtő*, előtte *sisak*, amelyen *kard* hatol keresztül. — *A szöllőtő* (vitis) nem egyéb, mint: *Krisztus!* („Vitis, Christus. In evangelio: „Ego sum vitis vera: Et Pater meus agricola est“. János ev. XV. 1.) — *A sisak* nem egyéb, mint: *Az örök üdvösség reménye!* („Galea, spes salutis. In Apostolo: „Et galeam salutis assume“. Ephes. VI. 17.) — *A kard* nem egyéb, mint: *A Szentírás!* (Gladius, verbum Dei, et severitas Legis atque prophetarum. In Apocalypsi: „Et gladius egrediebatur de ore eius, id est Verbum Domini“. Apoc. I. 16.)

Az *Apafi*-címet tehát a következő mondatba foglalhatjuk egybe: „*Krisztus Urunk és a Szentírás az örök üdvösség reménye!*“ — Azt hiszem, hogy sem a középkorban, sem ma, ennél szebb tanítást nem nyerhetett senki, valamint ennél szebb címet sem kívánhatott magának senkisé.

¹ Ld. *Kolloff Ed.* „Die sagenhafte u. symbolische Thiergeschichte des Mittelalters“, a *Raumer*-féle „Hist. Taschenbuch 4-te Folge, 8-ter Jahrgang (1867.) 192—193. II.; *Lauchert*, id. m. 44. I. *Krumbacher*, Byzant. Litteraturgesch. 877. I. *Petz Vilmos*, Ókori Lex. Epiphanius alatt.

² Ld. „A Kossuth-címer“ c. cikkemet a „*Magyarország*“ 1921. évi 69. számában. Nemzetségi és egyáltalában összes ismert középkori címereinket — ezen új elmélet alapján — feldolgoztam. Sőt, a Physiologusok segítségével sikerült majdnem még egyszer annyit, *Csoma J.* által meg nem fejtett nemzetségi címet megállapítanom és megfejtenem.

2. Annak idején magam is bizonyos csodálattal és áhitattal néztem N. Lajos királyunknak „arany patkót rágó struczmadarát“.

A strucz a Physiologusok szerint az a madár, amelyik a földieket elfelejti, és ha eljő az ideje, csak az égre tekint. Megrágja a vasat, követ. Az örökkévalóság jelképe. Azért mondja a természetismerő vallás-erkölcsi fejtegetései kapcsán, hogy: „A kitűzött célhoz sietek, azon jutalomra, melyre Isten onnanfelől hívott Krisztus Jézus által“. (Filipp. III. 14.) És ezenkívül: „A ki atyját vagy anyját inkább szereti, mint engem, nem méltó hozzám; és a ki fiát vagy leányát inkább szereti, mint engem, nem méltó hozzám“. (Máté X. 37. Luk. XIV. 26.) De leginkább: „És mind az, ki elhagyja házát, vagy atyjafiait, vagy nővéreit, vagy atyját, vagy anyját, vagy feleségét, vagy fiát, vagy szántóföldeit az én nevéért, százannyit nyer, és az örök életet fogja bírni“. (Máté XIX. 29.) Ld. a II. alatti latin Physiologus 24. fejezetét.

Nagy Lajos királyunk, illetőleg atyja, tényleg elhagyta hazáját, mindenét, és idegen országba jött, az Úr nevének, a kereszténységnek a kedvéért. A strucz azonkívül azt is jelzi, hogy minden tetteben, királyi intézkedésében csak az örökkévalóság törvényeit tartja szem előtt.

3. A Kőszeghy-, Komjáthy-, Nenkey- és Thokay-családok 1415. évi címereiben¹ a bázakalászatokat tartó balkar és a kardot tartó jobbkar mit akar és tényleg mit jelképez? Semmi egyebet, mint a munkás, szorgalmas, kitartó, erős kezét. Forrása pedig a Szentírás. Azt mondja ugyanis a Példabeszédek könyve: „Szegénységet szerez a lassú kéz, az erősök keze pedig gazdagságot készít...“ (X. 4.) Vagy pedig, ami még közelebbről magyarázza meg a címet: „Meddig aluszol? oh rest! Mikor kelsz föl álmodból? Egy kevéssé aluszol, egy kevéssé szunyodgálsz, egy kevéssé összeszeded kezeidet, hogy aludjál; és rád jő a szűkölködés, mint útonálló, és a szegénység, mint fegyveres férfiú. Ha pedig serény leszel, aratásod olyan lesz, mint a kútforrás, és a szűkölködés messze fut tőled“. (Példab. VI. 9., 10., 11.)

c) A pecséttan (sphragistika).

Egyes pecsétek alakja, különösen az egyháziaké, csak a Physiologus alapján fejthető meg. Azonkívül a régi fejedelmi, királyi, magánosok, városok, községek pecsétjein látható címerek, állatok jelképeinek megfejtéséhez szolgáltat kulcsot.

Viszont, a Physiologussal kapcsolatban, a véges emberi természet folytán, és a középkor kezdetleges tudománya és logikája következtében — bármennyire küzdött is ellene az egyház — egyúttal belőle táplálkozott:

a) A babona.

b) Az istenitéletek. Hogy ezek a görög Physiologus *szalamandra* fejezete (31. fej.), és a latinok hasonló című fejezetei alapján keletkeztek, az kétségtelen. Ez a fejezet ugyanis azt mondja, hogy az igaz emberek épp úgy bámulandók és csodálatosak, mint Ananiás, Azariás és Misael, akiket a rendesnél hétszerte jobban fűtött kemence tüze sem volt képes megemészteni.

A középkori istenitéletek egyik faja: a párbaj, a Physiologus tanításának ma is élő gyermeke.

¹ Turul, X. (1892.) 72. I. Fejérpataky L. Magyar Czimeres Emlékek I. f. 39. I. Mindkét helyen színes melléklettel.

II. A természettudományokra.¹

- a) Állattan.
- b) Növénytan.
- c) Ásványtan.

De viszont ezzel kapcsolatban bizonyos *állatkínzásokra*, bizonyos *állatok üldözésére* és pusztítására szolgáltatott alapot. A *szalamandra* (31.) fejezet alapján, a szegény peszercét jó 200 éven át használták fel kísérletezésükre arra nézve, vajjon csakugyan eloltja-e a tüzet? Továbbá nagy sárga foltjaiból lehetne-e *aranyat* (az alchymisták) nyerni? Ekkor dörzsölték a német tanítványok rogyásig a szegény megpörkölődött peszercét, amelynek emlékét ma a náluk sörivásnál divatos „*Salamanderreiben*“ kifejezés tartotta fenn.²

A *hódot* (vidrát) nevezetes teste-ért üldözték a görög Ph. 23., a latin Ph. 16. fejezete alapján.

A bezoár-kecskét a gyomrában található bezoár-golyóért üldözik nagyon Ázsia legtöbb részében, mert a babonás nép csodatevő erőt tulajdonít e golyóknak s pld. Indiában és Perzsiában stb. drágán fizetik még manapság is.³

III. Az orvostudományra.⁴

Egyes Physiologusokban érdekes adatokat találunk a középkori orvosi tudományra. De egyúttal különféle orvosi tanácsai folytán (a *hód testiculusa*, a *lile* bizonyos belső testrészei gyógyítják a hályogot, stb.) mintegy megalapította a *ma is dívó kuruzslást*.

IV. Művészetekre.⁵

Az építészetnek (pld. Mátyás-templom, pozsonyi dóm, besztercebányai templom),⁶ szobrászatnak, festészetnek új gondolatokat nyújtott, jelképeket szolgáltatott lelki, jó és rossz tulajdonságok szemlélhető kifejezésére.

V. Irodalomtörténetre.

Próza: példabeszédek, népmesék, mondák, legendák keletkezéséhez nyújtott anyagot. Pld. a *Csodaszarvas* Krisztus urunk jelképe.⁷ *Költészet*: Népdalok, költemények keletkezéséhez szolgáltatott tápot.

¹ Ezen szempontból nagyon tanulságos *Dalmady Z.*, „Mendemondák a természet-tud. köréből“ c. 1909-ben megjelent műve.

² Ld. *Brehm*, *Állatok világa*, VII. k. 767—772. II. Én még „*foltos tüzöl*“-nek tanultam, és tankönyvem is megemlíti, hogy „*hajdan eléghetlenségnek tartották őket*“. Ld. *Pokorny-Dékány*, *Az Állatország képes természetrája*, Budapest és Prága, 1877. 140. l.

³ *Brehm*, id. m. III. k. 408. l.

⁴ Ezen szempontból is ld. *Dalmady Zoltán* id. m.

⁵ A *Beöthy Zsolt* szerkesztésében megjelent: „A művészetek története“ c. (I—III. köt.) műnek nagy hiánya, és ezért értékéből sokat veszít, hogy az építészet, szobrászat, festészet terén a Physiologust nem ismeri, és így a jelképek teljességgel figyelmen kívül maradtak.

⁶ Ld. *Ipolyi Arnold*, *A besztercebányai egyházi műemlékek története és helyreállítására*. Budapest, 1878.

⁷ A *Placidus—Eustachius*, *Szt. Hubert*, *Szt. László*, *Bars*, *Gyula vezér* legendái a *csodaszarvassal* egyedül a keresztény Physiologus alapján nyerhetnek megfejtést. Ld. *Horváth Sándor*: „Jelképek, szólásmódok egy ismeretlen forrása“, *M. Nyelvőr*, 1921. évf. 69—75. I. A csodaszarvas.

Hogy csak egy-kettőt említsek meg :

Mint gerlice madár,
Ki társától elvál,
Jaj! kesergi társát,
Zöld ágra nem is száll.
Csak sóhajt és fárad, valaholott megáll,
Mindaddig bujdosik, míg társra nem talál.

Csak egy gerliczecske,
Ártatlan madárka,
Ha társától elvál,
Jaj! mint nem cselekszik?
Mód nélkül bánkodik, *zöld ágra nem is száll,*
*Vizét felzavarja, úgy marad szomjazva.*¹

A párjavesztett gerlice.

<p>1. Búsan búgó bús gerlice
Kedves társát elvesztette.
Elrepüle zöld erdőbe,
<i>De nem szálla a zöld ágra,</i>
Hanem szálla asszú ágra.
Asszú ágát kopogtatja,
Kedves társát siratgatja
„Társam, társam, édes társam!
Sohasem lesz olyan társam,
Mint te voltál, édes társam!“</p>	<p>2. Búsan búgó bús gerlice
Elröpüle messze földre!
Messze földre zöld buzára,
<i>De nem szálla zöld buzára.</i>
Hanem szálla konkoly-ágra,
Konkoly ágát kopogtatja,
S kedves társát siratgatja:
„Társam, társam, édes társam
Sohasem lesz olyan társam,
Mint te voltál, édes társam!“</p>
<p>3. Búsan búgó bús gerlice
Elröpüle messze földre!
Messze földre, folyóvízre
<i>De nem iszik tiszta vizet,</i>
<i>Ha iszik is, felzavarja</i>
S kedves társát siratgatja:
„Társam, társam, édes társam! stb.“²</p>	

Tóth Béla³ ezen „Zöld ágra vergődni“, „Nem tud zöld ágra vergődni“ szólásmódról azt mondja, hogy az a német „auf keinen grünen Zweig kommen“ szólásmód szolgai fordítása. Forrása Büchmann, aki ezen szólásmódot Jób XV. 32. verse: „és az ő csemetéje meg nem virágozik“-ból származtatja. Sem Büchmannak, sem Tóthnak nincsen igaza. Ezen szólásmód a galamb, illetőleg a *gerlicének* tulajdonított *hitvesi hűsége* révén keletkezett. De sem a görög, sem a német Ph., ezen két madárnak ezt a neki tulajdonított tulajdonságát nem ismeri.

A görög Ph. szerint ugyanis *a varjú* az, amely a hitvesi hűséget oly szigorúan betartja.⁴ Honnan vették és vehették tehát a németek az ő kifejezésüket?

¹ Erdélyi János, Népdalok és mondák. Pest, 1846. I. k. 11. l. 9. sz. vers; II. k. 226. sz., 292. sz., 487. sz., 533. sz., és 544. sz. közlései.

² Arany-Gyulai, Népköltési gyűjtemény, I. 179. l. 22. sz. (Kolozsvár).

³ Szájru-l-szájra, a magyarság szállóigéi, Budapest, 1895.

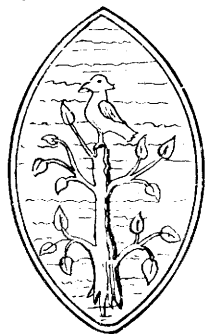
⁴ Az I. alatt közölt ford. 28. fej.

Lauchert szerint a de Fontefrida románcból.¹ Ő azután Uhland és Mittler népdalgyűjteményeiből egynehány ilyen népdalt közöl.

Csakhogy, míg ezek a spanyol románcok a XV—XVI. századból valók, addig *Theobaldus Italicus*nak XI. századi verses *Physiologusa* (XI. feje. De turture) már említi a gerlicének tulajdonított és vélt tulajdonságát. Nyilván tőle vette át és bővítette Vilmos, a normandiai költő (Guillaume, le clerc de Normandie) XIII. századi bestiáriusa.² Ez már a zöld ágat is említi, és így több, mint bizonyos, hogy úgy a németek, mint mi magyarok az ezen XI. sz. latin verses Ph. és a normandiai költő szövege révén, külön-külön, önállóan, ismertük meg ezt a gondolatmenetet.

De, hogy a magyar szólásmód a némettől függetlenül, sokkal helyesebben is fejezi ki a gerlicének kinlódását és bánatát, azt a madarakról használt *száll* és *vergődés* kifejezés is bizonyítja. Iliába csapkod a szárnyával, nem bír feljebb vergődni.

Hogy azután ez a gondolat mennyire átment a köztudatba, mutatja a csendes Budán, a Szt. Háromság-u. 11. sz. házon (Úri-u. sarok), a Buchinger-féle vendéglő fölött elfeledten búslakodó, *terebélyes zöld fa száraz ágán ülő fehér galamb* (kis szobormű a mélyedésben).³

Ma persze sokan azt hiszik, — ha ugyan figyelemre méltatják — hogy a korcsma „búfelejtő“ cégére.

Pedig dehogy az! A ház tulajdonosa, vagy tulajdonosnője özvegységre jutván, azt ezen akkor közismert módon örökitette meg.

Egy teljességgel idevágó esetet és bizonyítékot adhatok a német *pecséttan* teréről. Ugyanis: Ortenburgi Rapoto gróf özvegye: Adelhaid (Nürnbergi I. Conrad vágróf, várispán, leánya) a XIII. század közepén — noha kétségtelen, hogy édes atyjának meg elhalt férjének a címere egészen más volt — tojásdad alakú pecsétjén egy, gyökerestül kitépott, vagy eltörött néhány zöld leveles faág csonká tetején fállában álló gerlicét használ.⁴ Ez semmi egyéb, mint a *physiologismus* hatása. Özvegységre jutván, azt akarta a kor szellemének megfelelően kifejezésre juttatni, hogy ő a világra nézve és fordítva, elveszett, *ő már többé zöld ágra nem vergődik!*

VI. *Néprajzi tudományra* (ethnographia). Folklore-istikus kérdések, fejlődések magyarázatához elengedhetetlen kellék mennél több *Physiologus*-nak alapos ismerete. *Pl. Miért divatoztak a középkorban a különféle ráolvasások?*

Így a *Szily Kálmán* közölte XVI. századi ráolvasás *súly* ellen,⁵ csak akkor lesz a maga teljességében megérthető, ha tudjuk, hogy *a sün* a görög Ph. 14.

¹ Lauchert, id. m. 226—228. ll.

² Ld. *Reinsch*, id. m. 2649—2736. verssorok.

³ Budáról és Pestről egynehány ilyen régi jelképet jegyeztem már össze. Ajánlatos lenne ezeket legalább rajzban megörökíttetni, mielőtt elpusztulnak.

⁴ Ld. *Querfurth*, *Kritisches Wörterbuch der Heraldischen Terminologie*. Nördlingen 1872. 27. l. 44. ábra. Ewald, *Siegelkunde*, 1914. 32. tábla.

⁵ Magyar Nyelv 1913. 87. l.

fej., a latin Ph. 18. fej. szerint az *ördögöt* jelképezi, példázza. Tehát, aki vele találkozott, a megrontása ellen mondotta el a reáolvasást.

VII. *Régiségtanra* (archaeologia).

Régi — de nem pogány — fegyvereken, edényeken, dísztárgyakon stb. látható állati és egyéb alakok, jelképek, kizárólag a Physiologismus alapján fejthetők és érthetők meg.

Már az eddig elmondottakból is kétségtelen, hogy ezek a kis, képes görög, latin Physiologusok voltak a mai *képes katekizmusoknak, kis képes bibliáknak, a képekkel ellátott állattanoknak, növénytanoknak őselődjei*. És kétségtelen az is, hogy ezek a képek voltak a *nemzetségi, középkori címereknek* előfutárjai, mert ma már nyilvánvaló, hogy a *Physiologusok, bestiáriusok, voltak a címertannak ősforrásai*.

Lássuk tehát mármost magukat a kéziratokat. Ezeket, úgymint a ma ismert legrégebb, Kr. u. a IV. századból való *görög* szöveget, továbbá a M. N. Múzeum XIII. századi *latin Ph.* szövegét külön-külön adjuk.

A görögöt — tekintettel terjedelmes voltára — kivonatós fordításban, a latint lehetőleg teljes szöveg-fordításban.

Külön-külön azért, hogy ennek alapján a későbbi egybevetések, összehasonlításoknak biztos alapja lehessen, amit egyébként készülő Physiologus-tanulmányomban óhajtok megvalósítani.

III. alatt a két Physiologus alapján megállapítható főbb *vallás-erkölcsi példaképeket* (typus) állítottam össze.

I. *Görög kézirat* körülbelül 20 ismeretes. Ami pedig ezen Epiphaniusnak tulajdonított IV. századi kéziratát illeti, az a bécsi udvari könyvtárban őriztetik. *Jelzete*: „Cod. theol. 128.“ Lauchert ezen kéziratot művében W-vel (Vindobonensis) jelöli és így idézi is. Szöveg-bírálati szempontból Lauchert még az ugyanott őrzött „Cod. Vind. Phil. 290.“ jelzetűt is felhasználta. Ezt a kéziratot Ph.-val jelöli. 49 fejezetből áll, és mint ilyen a legterjedelmesebb.

II. *Latin kézirat* is vagy 20—25 ismeretes idáig.

A jelen soraim végén II. alatt közölt latin Physiologus a *Magyar Nemz. Múzeum* kéziratárában van. *Jelzete*: „Codex Lat. med. aevi N° 63.“ Az ú. n. *Göttweili családhoz* (Codex Gottwicensis, „Dicta Chrysostomi“) tartozik.

Ez a kézirat a XIII. század végéről (1280—1290.) való. Öt, géppel számított lapból áll. Az elején egy lapját erőszakkal letépte valaki. Érdekességét és értékét növeli az, hogy az egyes fejezetekhez — ámbár kezdetleges — de így is találó és megkapó rajzok szolgálnak. *Szerzője*, amint az már az egyes címekből, különben pedig szövegbeli sajátosságokból is látszik, német származású egyén, pap volt. 28 fejezetből áll. Az utolsó (a 28.) az toldalék, és 134[?]-ből való.

I. A GÖRÖG PHYSIOLOGUS.¹

Eredetije a bécsi csász. udv. könyvtárban, „Cod. Theol. 128.“ jelzet alatt.

A IV. SZÁZAD VÉGÉRŐL.

1. FEJEZET.

AZ OROSZLÁNROL.

A természet ismerője azt mondja, hogy az oroszlánnak három tulajdonsága van. Ha a hegyekben vagy erdőkben barangol, nyomait farkával eltörli, nehogy a vadászok reája akadjanak. Ez Krisztus Urunkat, mint embert példázza. A második tulajdonsága az, hogy ha az oroszlán alszik, szeme nyitva van, tehát örködik, miként az a Szentírásban olvasható: „Én alszom, de szívem örködik“ (Ének. Én. V. 2., Péld. V. 1.). Imígyen aludt ugyan Krisztus Urunk teste a keresztfán, de örködött az ő istensége Atyja jobbjára mellett. Harmadik tulajdonsága pedig az, hogy a nőstény oroszlán halva szüli kölykét; harmadnapra azonban eljő a him, arcába lehel és életre kelti. Ez Krisztus Urunknak harmadnapra történt feltámasztását jelképezi. Innen Jákob jóvendölése: „Júda, ifjú oroszlán; ragadmányra kelsz, fiam! s nyugodni lefekszel, mint az oroszlán, és mint a nőstény oroszlán, ki költi fel őt?“ (Gen. XLIX. 9.)

2. FEJEZET.

A GYÍKRÓL.

A gyík tiszta, mint a nap. Azt mondja róla a természet ismerője, hogy ha megöregszik, meggyengül mind a két szeme, úgy, hogy sem a napot, sem a fényt nem látja. Ekkor egy olyan falat keres, amely kelet felé áll; ennek egy nyílásán kibúvik és tágra nyitott szeme visszakapja látóképességét.

Éppígy te is, óh ember, aki régi öltözetedben vagy, ha szíved szemei gyöngülnek, fordulj az igazság napjára, keletje: Krisztus Urunk felé, hogy szívedben leljen keletet az igazság napja.

3. FEJEZET.

A LILÉRÓL.

A természet ismerője azt mondja a liléről, hogy egészen fehér madár, semmi feketeség sincsen benne. Belsejének egy része gyógyítja a hályogot. Ha valaki betegen fekszik, ettől a madártól megtudja, életben marad-e, vagy pedig meg kell-e halnia? A takarójára állítják a madarat; ha a lile elfordul tőle, meg fog halni; ha életben marad, a lile erősen reátekint, csőrét kinyitja és kiszívja a beteg szájából a betegséget, amelyet azután a madár röptében ismét elveszít.

Így Jézus Krisztus Urunk is, eljövén a beteg zsidó néphez, attól elfordult és elvévén a mi betegségünket, a keresztfán érettünk meghalt. A természet ismerője tehát szépen és hozzáillően beszél a lilemadárról is.

¹ A kézirat teljes címe ez: „Τὸ ἐν ἀγίου πατρὸς ἡμῶν Ἐπιφανίου ἐπισκόπου Κύπρου ἐκ τῶν Ἀριστοτέλους Φυσιολόγου τῶν ξώων.“

4. FEJEZET.

A PELIKÁN RÓL.

A természet ismerője azt mondja, hogy a pelikán rendkívül szereti fiait. Amikor azonban ezek megnövekednek, csőrükkel szüleik arcába vágznak és tépdésik őket. Ezek azután visszaütnek és így az aprók elpusztulnak. Harmadnapra azután anyjuk (több más szöveg szerint az apjuk) oldalát felhasítva, vérével a kis halottakra önti s ezek ismét felelednek.

Így kárhoztatta az Úr Isten az emberiséget bűnbeesése után, és a halálnak szolgáltatotta ki. De azután, mint egy jó anya, megkönyörült rajtuk, és kereszt-halálával és kiontott vérével az örök életre támasztott.

5. FEJEZET.

A BAKCSÓRÓL (BAGOLYRÓL).

A természet ismerője azt mondja, hogy ez a madár inkább a sötétséget szereti, mint a világosságot. Ennélfogva a *zsidókat* jelképezi. Szépen szól tehát a természet ismerője a bagolyról is.

6. FEJEZET.

A SASRÓL.

A Szentírás mondja: „ . . . Hogy megújuljon ifjúságod, mint a sasé“. (Zsolt. CII. 5.) Azt mondja a természet ismerője, hogy ha a sas megöregszik, szárnyai megnehezednek és látása eltompul. És mit cselekszik? Tiszta forrást keres, ahonnan a nap felé száll föl, amelynek tüzenél szárnyait és szemét megperzseli. Innen azután a forráshoz ereszkedik alá, háromszor megfürdik és megifjodik,

Ezért te, ember, ha szíved szeme elvakul, emelkedjél az igazság napjához: Krisztushoz, és az Atya, Fiú és Szentlélek nevében az örök élet forrásában ifjodjál meg. Azért mondja a Szentírás: „Elhagytak engem, élővíz kútfejét“. (Jerem. II. 13.)

7. FEJEZET.

A FÖNIXRÓL.

A phoenix Indiában él. 500 év eltelte után elszáll a Libanon erdejébe, megtölti szárnyait illatos virágokkal, és ezekkel Heliopolisba száll, ahol a napoltáron megégeti magát. Hamujából a következő napon hernyó lesz, a második napon fiatal madárrá fejlődik, és harmadnapra eredeti állapotában ébred föl és visszazáll tartózkodási helyére.

A phoenix Krisztus Urunk jelképe, aki harmadnapra halottaiból föltámad. Két szárnya — illatos fűszerekkel töltve — az ó- és újszövetséget jelképezi, amelyek telvék isteni tanításokkal. Szépen szól tehát a természet ismerője a főnixről is.

8. FEJEZET.

A BÜBOS BANKÁRÓL.

A Szentírás is mondja; „Tiszteld atyádat és anyádat“ (Exod. XX. 12. Ephes. VI. 2.) A búbos banka fiai, ha látják, hogy szüleik öregszenek és szemekik

gyengülnek, nyaldossák szüleik szemét és melengetik őket amíg rendbejönnek, megifjodnak.

Ők tehát a *gyermeki szeretetet* példázzák.

9. FEJEZET.

A VADSZAMÁRRÓL.

Azt írja Jób: „Ki bocsátotta szabadon a vad szamarat . . . ?“ (Jób XXXIX. 5.) Azt mondja a természet ismerője, hogy a vad szamár, mint a csorda ura, a fiatal csődörököt féltékenységből kiheréli. Az öreg vad szamár a patriarchákat példázza, mint akik az utódlás ígéretét bírták. A fiatalok az apostolokat jelképezik, akik csak szellemi utódokért fáradoztak.

10. FEJEZET.

A VIPERÁRÓL.

Szépen mondja Ker. Szt. János a farizeusokról: „Viperák fajzati! ki tanított meg titeket futni a jövődő harag elől?“ (Máté III. 7. Luk. III. 7.) A természet ismerője azt mondja, hogy a vipera a nőstény szájába önti magvát; ez lenyeli és leharapja a him nevezetes testét, s az elpusztul. Amikor a kicsinyek növekszenek, anyjukat átfúrják és így jönnek a napvilágra. Anyjuk elpusztul.

Helyesen nevezi tehát ker. Szt. János a farizeusokat a viperák fajzatinak, mert azok átvitt értelemben apa- és anyagilkosok, minthogy Krisztus Urunkat: Atyjukat megölték, és anyjukat: az Egyházat üldözték.¹

11. FEJEZET.

A KÍGYÓRÓL.

Azt mondja az Úr az Évangéliumban: „Legyetek okosak, mint a kígyók, és szelidek, mint a galambok“. (Máté X. 16.) A természet ismerője azt mondja, hogy a kígyónak négy tulajdonsága van. Ha az öreg kígyó meg akar ifjodni, 40 napig böjtöl, míg bőre megmerevedik. Ezt azután olyformán hántja le, hogy egy sziklahasadékon búvik keresztül.

Ímígyen tegyük le mi is, a *bűn* öreg ruháját böjtöléssel és sanyargatással, hogy átmehessünk a keskeny kapun, amely az örök élethez vezet.

Ha a kígyó forráshoz megy vizet inni, mérgét leteszi. Ekképen mi is távolítsuk el a bűn mérgét szívünkéből, ha a templomba, az isteni ige forrásához megyünk.

A kígyó a *mezítelen embertől* fél, a felöltözöttre azonban reáront.² Ádám

¹ Hogy ezen, valamint a menyétről szóló 21. fejezetnek első sorban erkölcsjavító célzata van, az kétségtelen. Szomorúan világítja meg, hogy már az ókorban is mennyire divott a sokféle nemi eltévelyedés (aberratio sexualis), és hogy az egyház mi mindenre terjesztette ki figyelmét.

² A *Ponce de Leon* által 1587-ben első ízben kiadott görög szöveg ezzel éppen ellenkezőleg azt mondja, hogy, ha a kígyó ruhás (felöltözött) embert lát, attól fél és menekül előle. De ha mezítelen lát, azt megtámadja. A Szentírás erre is ad böles mondást, és pedig: „*De úgy, ha felöltözve (az igazság ruhájába) s nem mezítelenül (a jó cselekedetekre nézve) találtatunk*“ (II. Cor. V. 3.)

is, amíg a paradicsomban a büntelenség mezítelenségében volt, mentes volt az ördög hatalma alól. De ha a régi (bűnös) ember ruháját hordod, megtámad.

Ha az ember meg akarja ölni, egész testét fedetlenül hagyja, hogy ezzel fejét megvédje. Így óvjuk meg mi is kisértések idején a fejünket, azaz: Krisztusban való hitünket. *Mert minden ember feje Krisztus.*

12. FEJEZET.

A HANGYÁRÓL.

Azt mondja Salamon az ő Példabeszédeiben: „Eredj a hangyához oh rest!” (VI. 6.) Azt mondja a természet ismerője, hogy a hangyának három természete van. Az első az, hogy ha elhagyja bolyát, sorrendben halad. Ha gabonát gyűjtene, akkor az, amelyik üresen halad, nem veszi el a hazaérkezőjét, hanem maga is elmegy és hoz magának.

De nem így cselekedtek a balga szüzek.

A második tulajdonsága az, hogy a behordott szemeket kettészelik, nehogy a nedvességtől csirázzanak, és télen kénytelenek legyenek éhezni.

Így te is, hívő, válaszd el az ószövetség történeti és szellemi részét egymástól, és értsd meg az igazságot. Mert a *betű öl*, a szellem (lélek) pedig élte. A zsidók csak a betűt nézték, azért ölték meg Urukát.

Harmadik tulajdonsága pedig az, hogy az árpát a búzától élesen megkülönbözteti. Csak búzát gyűjt; az árpát az esztelen állatoknak hagyja.

Tehát te is, óh Isten embere, kerüld az eretnekek tanítását. Kerüld Sabeliust, Martiót, Manicheust, Novatianust, Montanust és Fotinust.

13. FEJEZET.

A SZIRÉNÁKRÓL ÉS KENTAUKRÓL.

Izaiás próféta mondja: „... gonosz szellemek és szörnyek, szirénák és sünök tanyáznak Babylonban.” (Izai. XIII. 22) A természet ismerője azt mondja, hogy a szirénák köldökig női lények, onnan kezdve pedig madáralakúak. Rendkívül bájos dalaikkal a hajósokat tévútra vezetik és azután elpusztítják őket. A kentaurok felső teste hasonlóképpen férféhoz hasonló, a többi pedig a lóéhoz.

Az eretnekeket jelképezik, s az olyan kétnyelvű, kétszívű-fele (kétféle testalkat), határozatlan embereket, akik a hit és jámborság látszatának segítségével (felső emberi test), a templomba surrannak és az együgyű embereket megcsalják és megrontják. Szépen szól tehát a természet ismerője a szirénákról és az onokentaurokról is.

14. FEJEZET.

A SÜNRŐL.

A természet ismerője azt mondja, hogy a sün kicsiny, gömbölyded állat és teljesen tüskés. Fölmászik a szőlőtökére, leszedi a szőlőszemeket, azután leszáll, meghengergődik, teleszedi tüskéit a szőlőszemekkel, amelyeket azután fiainak hazavisz.

Te is, óh ember, őrizd meg lelked szöllejét az ördög kísértésitől. (Ének. Én. I. 5.)

A Szentírás azt mondja Krisztus Urunkról: „Én vagyok az igaz szöllő“. (János ev. XV. 1.)

15. FEJEZET.

A RÓKÁRÓL.

„A rókáknak barlangjaik vannak, és az égi madaraknak fészkeik“, mondja a Szentírás. (Máté VIII. 20.)

És bölcs Salamon: „Fogjátok meg nekünk a kiseded rókákat, melyek elpusztítják a szölloket“ (Ének. Én. II. 15.) és Dávid: „a rókák martalékai lesznek“. (Zsolt. LXII. 11)

A természet ismerője szerint a róka nagyon ravasz és cselszövő állat. Ha már nagyon éhes és nincsen mit ennie, rőt talajt keres, lefekszik és halottnak tetteteti magát. Még a lélegzetét is visszatartja.

A madarak — látván a latort emez állapotában — reászállanak és csipkedik. Alkalmatlan pillanatban azután megragadja és fölfalja őket.

Az ördög és az eretnekek kétséget kizárólag az ő példájára cselekesznek. Az ördög azokat ragadja meg és nyeli el, akik az ő húsából esznek, azaz a bűnökben élnek.

Azért mondá az Úr Heródesről: „Eredjete, és mondjátok meg annak a rókának . . .“ (Luk. XIII. 32.) Szépen szól tehát a természet ismerője a rókáról, ravaszágát jelképezve.

16. FEJEZET.

A LEOPÁDRÓL.

A próféta mondja: „Mert én mint leopárd (párduc) vagyok Efraimnak“ (Hoseas V. 14. görög szövegben). A természet ismerője azt mondja, hogy az összes állatok között a legkedvesebb. Változatos színű és nagyon jellegzetes állat; olyan tarka, mint a József köpenye. Egyedül a sárkánynak ellensége. Ha vadászatairól megtért, lefekszik és *három napon* át alszik. Ha fölbred elbődül és szájából nagyon édes (kellemes) illatot bocsát ki. Erre minden állat — a közelből és távolból — összesereglik és követik őt, a *sárkány kivételével*, amely, amint szavát hallja, elrejtőzik.

Imígyen gyűjtötte maga köré Krisztus Urunk, harmadnapra történt feltámadása után, a zsidókat és pogányokat. A sárkány az ördög, amelyet legyőzött. Szépen szól tehát a természet ismerője a leopádról.

17. FEJEZET.

A BÁLNÁRÓL.

A bálnának (cethal) két tulajdonsága van; ha megéhezett, kitér száját és kellemes illatot lehel, amellyel a kisebb halakat odacsalogatja és azután azokat elnyeli. A nagyobb halak azonban nem követik, nem közelítik meg őt. Imígyen csábítja az ördög is az embereket. A tökéletes hívőkre azonban nincsen hatással. (Egy másik értelmezés szerint ez a rossz nőkhöz való szerelemre vonatkozik.)

Ha a tenger felszínére jő és nyugodtan van, a háta olyan, hogy az arra hajózók szigetnek nézik. Horgonyt vetnek, kiszállanak reá és tüzet raknak rajta. Ha azután a tüzet megérzi, a víz alá bukik a rajtalévőkkel együtt. Ez tehát az *ördög* jelképe, aki azokat, akik benne bíznak, a pokol fenekére rántja. Szépen szól tehát a természet ismerője a cethalról.

18. FEJEZET.

A FOGOLYMADÁRRÓL.

A természet ismerője azt mondja, hogy a fogoly a mások tojásait elrabolja és kikölti. Amikor azonban a kikeltek anyjuk szavát hallják, elhagyják a tolvajt és igazi anyjukhoz szaladnak. Ekképen az *ördög* is az embereket magához akarja ragadni; de ha ezek észre térnek, és szüleik: Krisztus és az Egyház szavát hallják, akkor ezekhez fordulnak. Szépen szól tehát a természet ismerője a fogoly-madáról.

19. FEJEZET.

A KESELYŰRŐL.

Szépen mondja Urunk és Megváltónk az Evangéliumban: „Jaj pedig a más állapotban lévőknek és szoptatóknak“ (Máté XXIV. 19.). A természet ismerője azt mondja, hogy ha a keselyű jércéje kotlós, Indiába repül, ott egy bizonyos követ keres, reáül és fájdalom nélkül tojik. Ez a kő belül üres és benne egy másik kő van.

Ilyképen te is, óh ember, ha a Szentlélek megszállott, Krisztusban keressél menedéket.

Az, hogy a kő még egy másik követ rejt magában, Krisztus Urunknak isteni és emberi természetét jelképezi.

20. FEJEZET.

A SÖRÉNYES HANGYÁSZRÓL.

A természet ismerője azt mondja, hogy a sörényes hangyász az oroszlán és hangyának bizonyos egyesüléséből származik. Születése után nemsokára éhen pusztul, minthogy részére alkalmas táplálék nincsen. Ugyanis szüleinek természetét egyesíti magában és atyja (az oroszlán) természete miatt növényt nem eszik, anyja (a hangya) természete folytán pedig nem képes húst enni.

Így pusztul el tehát a *kétszívű ember* is, aki egyszerre az Istent és az *ördögöt* is szolgálni akarja.

21. FEJEZET.

A MENYÉTRŐL.

A természet ismerője azt mondja, hogy a menyét a szájon át fogan, és a fülén szül. Azokat az embereket példázza, akik a menyei kenyeret méltatlanul veszik magukhoz, és akik, ámbár hallják is az Isten ígését a templomban, azt a másik fülükön kiengedik. De az ilyenek hasonlóak az áspiskigyóhoz, amely bedugja a fülét. Azért mondja a Szentírás: „Mérgök hasonló a kígyóéhoz, a siket áspiséhez, mely bedugja fülét“. (Zsolt. LVII. 5.) „Ne egyed tehát a menyétet, sem pedig a hozzá hasonlót.“ (Levit. XI. 29.)

22. FEJEZET.

AZ EGYSZARVÚRÓL.

A zsoltáros mondja: „És fel fog magasztatni az én szarvam, miként az egyszarvú“ (Zsolt. XCI. 11.). A természet ismerője azt mondja az egyszarvúról, hogy a következő természete van: kicsiny állat, hasonló a gidához, de kérlelhetetlen heves. Nincs az a vadász, amelyik kézrekeríthetné. Feje közepén egy szarva van. Hogyan fogják tehát meg? Tartózkodása helyére egy szűzies hajadont vezetnek, ennek az ölébe ugrik, átöleli; így fogják meg és viszik a király palotájába. A mi Megváltónk jelképét képviseli tehát, aki a boldogságos Szűz Mária ölébe jött, hogy az emberiséget megváltsa. Azért mondja a Szentírás: „És az Ige testté lőn, és mibennünk lakozék“. (Ján. I. 14.)

23. FEJEZET.

A HÖDRÓL.

A hódnak nevezett állat nagyon szelíd és nyugodt. Nevezetes teste az orvoslásnál igen hasznos. Ha a vadász üldözi, hátranéz, és ha látja, hogy eléri, elharapja nevezetes testrészt és a vadász elé dobja és elszalad. A vadász azután felszedi azt és nem üldözi tovább. Ha pedig másik vadász kezdi üldözni, megmutatja, hogy nevezetes teste nincsen, s a vadász otthagyja őt. A vadász az ördög.

Így éljen mindenki tisztán és hajítson el magától, szívéből és testéből minden vétket, és dobja azt oda az ördögnek.

24. FEJEZET.

A HIÉNÁRÓL.

A Szentírás a hiénát a tisztátalan (tiltott) állatok közé sorolja. A természet ismerője azt mondja róla, hogy hím és nőstény egyszerre, majd hím, majd pedig nőstény; változtatja a nemét. Azt mondja róla Jeremiás: „Olyan lett az örökségem, mint a hiéna barlangja“. (Jerem. XII. 8.) Ne légy tehát a hiénához hasonlóvá. Azért mondja az apostol: „Férfiak férfiakon undokságot cselekedvén stb.“ (Róm. I. 27.)

25. FEJEZET.

A VIDRÁRÓL.

A vidra alakja olyan mint a kutyáé. Ellensége a krokodilusnak. Ha látja, hogy ez az állat a folyó partján — tátott szájjal — alszik, az iszapban meghengergődik és a krokodilus szájába ugrik, amely elnyeli őt. A vidra azután összeroncsolván a krokodilus belsejét, ennek oldalán keresztülharapja magát és így szabadul.

A krokodilus a pokolbeli elpusztulást (halált) jelképezi, mivel a Megváltó ellensége. A vidra pedig Krisztus Urunkat, aki emberi testet véve föl, leszállott a poklokra és legyőzte a halált és az ördögöt.

26. FEJEZET.

AZ EGYPTOMI PETYMEG.

Az egyptomi petymeg (ichneumon) ellensége a sárkánynak. A petymeg iszapal bekenni a testét, farkával elfödi az orrát, hogy a sárkány meg ne ismerje, mert akkor ez nem meri őt megtámadni; így azonban nekiront, s a petymeg megöli.

Krisztus Urunk is azért vett föl emberi alakot, hogy az ördögöt ártalmatlanná tegye.

Azért mondja a Szentírás: „Íme én ellened kelek, Fáraó, Egyptom királya! te nagy sárkány, ki folyóvizeidnek közepette fekszel . . .“ (Ezech. XXIX. 3.) Továbbá: „Hanem kiüresítette önmagát, szolgálai alakot vévén föl, hasonlóvá lett az emberekhez, és külsejében úgy találtatott, mint ember“. (Philipp. II. 7.)

27. FEJEZET.

A VARJÚRÓL.

Szépen mondja Jeremiás Jeruzsálemnek: „Az utakon ültél, várván őket, mint a rabló a kietlenben . . .“ (Jerem. III. 2.) A természet ismerője azt mondja, hogy csak egyszer házasodik. Ha a varjúpár egyike elpusztul, mással többé nem párosul. Minthogy az izraeliták zsinagógája Krisztus Urunkat megölte, elvesztette párját.

Mi azonban őrizzük meg Krisztust a szívünkben, nehogy a házasságtörő, azaz: az ördög, szívünkbe férközhessen.

Azért mondja a Szentírás: „Mivel eljegyeztelek titeket egy férfiúnak, mint tiszta szűzet adni Krisztusnak“. (II. Cor. XI. 2.) Valamint: „ . . . és paráználkodott kövel és fával“. (Jerem. III. 9.)

28. FEJEZET.

A GERLICÉRŐL.

Azt mondja Salamon: „A gerlice szava hallatszott földünkön“. (Ének. Én. II. 12.) A természet ismerője azt mondja, hogy a gerlice keresi a remete-magányt, és nem szereti az ember-lakta vidékeket. Hasonlóképen cselekedett Krisztus Urunk, aki színe változása alkalmával csak Pétert, Jakabot és Jánost vette maga mellé, amidőn a Tábor hegyére ment.

II. (A bécsi kéziratból.) A gerlice és galambokról közösen ír. Szépen szól tehát a természet ismerője a gerlicéről.

29. FEJEZET.

A BÉKÁRÓL.

A természet ismerője azt mondja, hogy két fajtája ismeretes: A leveli béka és a vízi. A leveli béka a legnagyobb forráságot is elviseli; de ha eső éri, elpusztul. A vízi béka, ha a vízből előjön, nem képes a nap melegét kiállani, hanem azonnal ismét lebukik.

A leveli béka az *igaz hívóket* jelképezi, akik sok gyötrelmet eltűrnek, sőt üldöztetés folytán meg is halnak.

A vízi békák a *világfiakat* példázzák, akik a *napnak*, azaz a kísértésnek, a hevét nem képesek eltűrni. Szépen szolt tehát a természet ismerője a békáról.

30. FEJEZET.

A SZARVASRÓL.

A természet ismerője azt mondja, hogy a szarvas a sárkánynak (kigyónak) az ellensége. Ha ez előle menekszik és egy föld-hasadékban elbúvik, akkor a szarvas egy forrásból vizet vesz és a hasadékba löveli; ez a sárkányt kizavarja és a szarvas azután megöli. Imígyen ölte meg Krisztus Urunk a nagy sárkányt, az ördögöt, tanításának menyei vizével. Azért mondja a Szentírás: „Amint kívánkozik a szarvas a vízforrásokhoz, úgy kívánkozik lelkem tehozzád, Isten!” (Zsolt. XLI. 2.)

31. FEJEZET.

A FOLTOS TÜZÖLŐRŐL.

A természet ismerője azt mondja, hogy a foltos tűzölő (salamander) nagyon hideg állat. Ha a tűzbe esik, vagy a tűzbe dobják, az azonnal kiálszik. Imígyen az igazságos embernek semmi veszély sem árthat. Azért maradt a három ifjú (Ananiás, Azariás és Mizael, Dánielnek három társa), a szokottnál hétszerte jobban fűtött kemencében is sértetlen. Szépen beszél tehát a természet ismerője a tűzölőről.

32. FEJEZET.

A GYÉMÁNTRÓL.

A természet ismerője azt mondja, hogy a gyémánt csak a keleten található. Nappal nem lehet meglelni, csak éjjel. Azért hívják adamas-nak, mert mindent meggyőz, őt magát azonban nem lehet elpusztítani. Ilyképen intéz, irányít mindent Krisztus Urunk, de őt senki sem irányíthatja. Éppen ezért voltak a próféták és apostolok, akik a *lelki Adamas*-hoz tartották magukat, a kísértések és üldöztetések, megpróbáltatások idején állhatatosak és legyőzhetetlenek.

33. FEJEZET.

A FECSKÉRŐL.

A fecske a tél elmúltával jelenik meg. Kora reggel csicsereg és munkára költi az alvókat. Ilyformán ébrednek az igazi askéták, ha a telet áttelelték, azaz: a szenvedélyek támadásait kiállották és a testi vágyakat legyőzték, mintegy szentek módjára fekhelyükről, a Szentírás szavai szerint: „Kelj föl, aki alszol, és támadj föl a halálból, és megvilágosít téged Krisztus”. (Ephes. V. 14.) Szépen beszél tehát a természet ismerője a fecskéről.

34. FEJEZET.

A PERIDEXION FÁRÓL.

Az élet-fája (Isten-fája) Indiában nő. A galambok lakják és róla táplálkoznak is. A sárkány (kigyó), a galambok ellensége, ezt a fát nem meri megköze-

liteni és még az árnyékát is gondosan elkerüli. De ha egy galamb a fáról elszáll, reáveti magát és fölfalja.

Ez a fa a *Szt. Háromság* jelképe. Ha mi emberek a *Szt. Háromság* hitében élve, annak gyümölcseiből táplálkozunk, az ördög hatalma nem győzedelmeskedhetik rajtunk. De ha a sötétség műveihez tévelygünk, leselkedik reánk és megöl bennünket. Szépen szólott tehát a természet ismerője az élet fájáról.

35. FEJEZET.

A GALAMBOKRÓL.

A természet ismerője azt mondja, hogy a galamboknak sokféle színe van. Ha a szabadban vannak, addig nem mennek a galambbúgba (galambház), amíg a tűz-színű be nem megy. De azt a többi mind követi. Imígyen az ó-szövetség egy prófétája sem volt képes az emberiséget az örök életre vezetni. Amint azonban az Atya Krisztus Urunkat elküldötte, ő valamennyit az örök életre vezérelte.

Ha a galambok rajban repülnek, a kánya (sólyom) nem meri őket megtámadni. Mihelyt azonban egy-egy elmaradozik, elragadja és fölfalja. Ez a kép a hajadonokat jelképezi, akiken az ördög — ha a templomban együtt vannak — nem képes hatalmaskodni. De ha egy külön jár, elrabolja és játszi szerrel tönkre teszi. Ezt azután minden keresztény szívlelje meg, és ne távolódjék el Krisztus egyházától.

36. FEJEZET.

AZ ANTILOPÉRÓL.

Az antilópe rendkívül vad állat. Ninesen az a vadász, amelyik megközelíthetné. Két hosszú, fűrészszarva van, amelyekkel a legnagyobb fákat is könnyedséggel dönti ki. Ha megszomjazik, elmegy az Eufrátes vizéhez és iszik. Itt azonban vannak cserjések, mindenféle kúszó folyondárokkal, és itt elkezde ezekkel játszani, végül összegabalyodik, és nem tud többé szabadulni. Ekkor elbődül. A vadászok azután a hang nyomán felkeresik és leszúrják.

Ekkép az embernek is *két sarva van*: az ó- és új-szövetség.

Kerüld tehát a földi gyönyöröket, vágyakat, élvezeteket, kerüld a világ erdejét és az ördög pompáját. Mert, ha így cselekszel, nem győzedelmeskedik fölötted az ördög hatalma.

37. FEJEZET.

A GYUJTÓ KÖVEK.

Vannak gyujtó kövek, a hím és a nő; amíg egymástól távol vannak, mindkettő hideg. Ha azután közel jutnak egymáshoz, belőle nagy tűz keletkezik, és mindent megéget, ami a közelben van.

Értsd meg tehát, ó hívő, hogy sokan mentek már tönkre a bor és a nő miatt.

38. FEJEZET.

A MÁGNES-KÖRÖL.

A természet ismerője azt mondja, hogy a mágnes magához vonzza a vasat és szorosán tartja. Ha már most, dolgok annyira vonzzák egymást, mennyivel inkább fog az Úr Isten bennünket magához vonzani, ő, aki mindennek a Teremtője, és aki a föld fölé az eget borította.

39. FEJEZET.

A VITORLÁS HALRÓL.

A vitorlás hal (serra, πρίων) tengeri állat, nagy szárnyakkal. Ha a tengeren vitorlázó hajókat lát, versenyre kél velük; idővel azonban elfárad, lecsukja szárnyait, és a hullámok a tanyájára viszik. A hajók a szentek, akik az élet viszonosságait — mint a tengeri hajózást — kiállották, és a menyország kikötőjébe érkeztek. A vitorlás hal azokat jelképezi, akik a szentekkel versenyre keltek ugyan, de csakhamar elernyedve, régi világi életükhöz tértek vissza. Szépen szólt tehát a természet ismerője a vitorlás halról.

40. FEJEZET.

AZ EGYPTOMI BATLÁRÓL.

Az egyptomi batla (ibisz) tisztátalan madár, mert nem hatol a tenger mélyébe, hogy magának tiszta halakat szerezzen, hanem csak a part mentén élve, tisztátalan holmival táplálkozik.

Mi emberek azonban bűvárokodjunk a szellemi tenger, az isteni bölcsesség mélységeiben. Csakhogy mi nem jutunk által a tengeren, ha kiterjesztett karokkal keresztet nem csinálunk.

41. FEJEZET.

A KÖSZÁLI BAK.

A természet ismerője azt mondja, hogy a köszáli bak szereti a magas hegyeket és ezek völgyeiben legelész. Ha messziről lát is embereket jönni, azonnal megismeri, vajjon vadász, vagy pedig jámbor vándor-e? A hegyek a prófétákat és az apostolokat jelképezik, akiket az Úr szeret. A köszáli bak éles látása pedig azt példázza, hogy az Isten összes cselekvéseinket látja, aminthogy előre látta azt is, hogy Judás csókkal fogja őt elárulni.

42. FEJEZET.

A GYÉMÁNTRÓL.

A gyémántot sem a vas, sem a tűz, sem a füst nem fogja (nem árt neki). Az a ház, amelyben van, mentes minden gonosztól. Ha Krisztus a szívedben lakozik, akkor a gonoszság nem férközik hozzád.

43. FEJEZET.

AZ ELEFÁNTRÓL.

Az elefántnak természetből fogva kevés ösztöne van az üzekedésre. Ha eljön ennek az ideje, elmegy a nőstényével a paradicsom közelébe, ahol egy mandragora nevű fa létezik; itt a nőstény előbb eszik a fa gyümölcséből és a hímet is reáveszi; azután egyesülnek és fogan. Ha azután elérkezik az ellés ideje, a nőstény egy tó (mocsár) közepébe megy, és ott elli kölykét; a him gondosan örökdik ezalatt, nehogy az ellenséges sárkány odajöjjön.

Ha az elefánt elesik, nem tud többé felállani, mert nincsen térdizma. Kialtására először egy másik elefánt érkezik, de ez nem tud rajta segíteni; azután tizenkét más jó, de ezek sem tudják lábra állítani; végül jó a kicsiny elefánt és az feltámasztja.

A két elefánt Ádámot és Évát jelképezi, és a mandragora megízlelésével a bűnbeesést példázzák. A bűnbeesés után szülte Éva Kaint. Az első elefánt, amelyik az elesettnak segítségére jött, a Szentírás (ó-szövetség), a tizenkettő a próféták; csakhogy ezek nem tudtak segíteni, amíg csak nem jött Krisztus, — akit az ő alázatossága és emberrélete miatt jelképez a kicsiny elefánt — és feltámasztotta őt.

44. FEJEZET.

AZ ACHÁTRÓL ÉS A GYÖNGYRŐL.

A bűvárok a drágagyöngy keresésénél az achátot használják. Az achátot kötélén a tengerbe bocsátják, s ez oda halad, ahol drágagyöngy fekszik és ott megállapodik. A bűvárok azután a kötél nyomán haladva a gyöngyre akadnak.

A gyöngy pedig olyformán keletkezik, hogy a kagyló kora hajnalban a tenger színére emelkedik, szétnyílik, és a nap, a hold és csillagok sugarainak segítségével az ég harmatát magába szívja. Ebből nő azután a kagyló belsejében a drágagyöngy.

Az achát keresztelő Szt. János, aki Krisztus Urunk születését jelezte.

Krisztus Urunknak a bold. Szűz Máriától való születését tehát a drágagyöngy keletkezése példázza, jelképezi. Ő az a drágagyöngy, amelynek birtoklásáért törekednünk kell. Azért mondja Szt. Máté ev.: „Találván pedig egy drágagyöngyöt, elméne, és eladá minden vagyonát, és megvevé azt“. (Máté XIII. 46.)

45. FEJEZET.

A VADSZAMÁRRÓL ÉS MAJOMRÓL.

A természet ismerője azt mondja, hogy a vadszamár Phamenot (március) hava 25. napján, nappal és éjjel tizenkétszer bög. Erről tudja meg az ember, hogy napéjegenlet ideje van. A majom aznap hétszer vizel. A vadszamár az ördögöt példázza, aki ordít, mert sötétségének az uralma fogytán van. A majom is jelképe az ördögnek. Mert, ahogyan feje van, de farka nincsen, épp úgy pompás kezdete volt az égben, mint legfőbb angyalnak, csakhogy elbukott és kárhozata örökkévaló lesz.

46. FEJEZET.

AZ INDAI KÖRÖL.

Van egy kő, amelynek az a tulajdonsága, hogy a vízbetegségben szenvedő ember betegségének anyagát — ha az a követ a testére köti — magába szívja. Ezután a kis kőnek a súlya sokkalta nagyobb, akár az emberé. Ha ezek után a kő három óra hosszat a napon fekszik, a vizet magából kibocsátja és ismét tiszta lesz. Ígyen gyógyított meg Krisztus Urunk a bűnök vízbetegségétől.

47. FEJEZET.

A SZÁRCSÁRÓL.

A szárcsa értelmesebb, mint valamennyi többi madár. Állandóan ugyanazon a helyen tartózkodik, ahol tanyát ütött és eledelét keresi. Éppen azért te sem keresd az eretnekek helyeit, hanem az igazhívó templom legyen állandó tartózkodásod helye, és lelked tápláléka a menyei kenyér: Jézus Krisztus Urunk. Szépen beszélt tehát a természet ismerője a szárcsáról.

48. FEJEZET.

A FÜGÉRŐL.

Ámosz próféta így szóla: „Nem vagyok én próféta, sem prófétának a fia, hanem kecskepásztor, aki fűgétet hasogat“. (Ámosz, VII. 14.)

Ha az ember a fűgét meghasogatja (hogy hamarabb érjen), az addig sötétben volt hangyák előbujnak belőle a napvilágra. A fűge három nap alatt megérik és élvezhetővé lesz.

Ilyképen nyílt meg az addig sötétségben ülő emberiségnek az esze, amikor Krisztus Urunk oldalát a keresztfán lándzsával átszúrták. És harmadnapra az Úr halottaiból föltámadt és valamennyiünknek eledelévé és életévé lön.

49. FEJEZET.

A STRUCCRÓL.

A strucc az égre tekint, hogy lássa, eljött-e a költés ideje; akkor tojik ugyanis, ha a Pleiadok feljöttek, és a legmelegebb idő van. A homokba rakja a tojásait és homokkal földi be. Azután tovább megy és elfelejti azokat. A tojásokat pedig a nap heve költi ki.

Ha tehát a strucc megteszi ezt, akkor szellemi értelemben véve a dolgot, mennyivel inkább kell, hogy az embernél is így legyen. Tekintsünk az ég felé, felejsük a földieket és kövessük Krisztust. Azért mondja a Szentírás: „A kánya¹ az égen megismeri idejét, a gerlice és fecske és gólya² megtartják eljövételük idejét“. (Jerem. VIII. 7.)

Fiatalabb kéziratokban még a következő fejezetek, illetőleg állatmesék találhatók:

¹ Mások szerint: gólya vagy daru.

² Mások szerint: daru. A görög szöveg szerint: strucc.

1. A harkály.

Ha a harkály fészkelni akar, megkopogtatja a fát, hogy a hang révén észrevegye, vajjon odvas-e a fa, és így céljaira alkalmas-e, vagy pedig egészséges-e a fa? Ez utóbbi esetben tovább keres más fán.

Éppen így jár el az ördög, aki csak büntől beteg emberben képes tanyát ütni.

2. A gólya.

A gólya rendkívül szereti és nagy gonddal ápolja fiókáit.

3. A páva.

A páva gyönyörködik szépségében. De ha rút lábát megpillantja, kiabál. Így sirjon és kiáltson az ember is az Úr Istenhez bűneinek miatta.

4. A griff. (Pitra Δ kéziratában.)

Ez a fejezet két egymással repülő griffet Mihály arkangyal és a Sz. Máriára vonatkoztat, azokat jelképezi; ők állottak az Úr Isten oldalán és mérsékeltek haragját, hogy mindenkinek azt ne mondja: „Soha nem ismertelek benneteket!” (Máté VII. 23.)

5. A tigris. (Az örmény Physiologusból.)

Ha a vadászok a nőstény tigris kölykeit elrabolták, — amiért azután ez nagy dühvel üldözi őket — olyképen tévesztik meg, hogy vagy tükröt, vagy pedig üveggolyót dobnak eleibe, amelyben meglátván magát, a vadászok további üldözésétől eláll.

Ezen esetben — a szöveg ugyanis nem ad erkölcsi magyarázatot — a vadász az ördög, aki az embert csábításokkal téveszti meg, és akadályozza abban, hogy lelke üdvösségét ápolja.

II. EGY LATIN PHYSIOLOGUS.¹

Eredetije a M. Nemz. Múzeum kézírattárában, „Cod. Lat. N° 63.” jelzet alatt.

A XIII. SZÁZAD VÉGÉRŐL.

1. FEJEZET.

AZ OROSLÁNROL.

Jákob tehát megáldván fiát Júdát, így szólt: „Júda, ifjú oroslán, magzatomnak a fia, ki költi fel őt?” (Gen. XLIX. 9.) A philosophus azt mondja, hogy az oroslánnak három természete, tulajdonsága van.

Először, ha a hegyekben vagy erdőkben barangol, s onnan kijő, nehogy a vadászok reá akadjanak, és szaga meg ne üsse a vadászok orrát, nyomait farkával azonnal eltörli. Aminthogy a mi Urunk, Jézus Krisztus, a mi, Júda törzséből, Dávid gyökeréből való szellemi

(lelki) oroslánunk (Gen. XLIX. 9., Apoc. V. 5.), elküldetvén az örökkévaló Atyától, elfödte istenségének nyomait, és a Szűz méhébe szállván, megváltotta a tévelygő emberi nemet, „és az Ige testté lőn, és mibennünk

¹ A miniature-rajzokat másolta Szalkovich János építész-növendék. A folytonos vonalak az eredetiben fekete, a pontozottak vörösszínűek.

lakozék (Ján. I. 14.) az erények ura és a dicsőség királya. (Zsolt. XXIII. 10.) *Másik* tulajdonsága, hogy ha az oroszlán alszik, szeme nyitva van, tehát örködik, miként az az Énekek Énekében olvasható: „Én alszom, de szívem örködik“. (V. 2., és Péld. V. 1.) Imígyen aludt ugyan Krisztus Urunk teste a keresztfán, de örködött az ő istensége Atyja jobbjá mellett. „Íme nem szunnyadoz és nem aluszik, ki örzi Izraelt“. (Zsolt. CXX. 4.) *Harmadik* tulajdonsága az, hogy a nőstény oroszlán halva szüli a kölykét; harmadnapra azonban eljő a hím, arcába lehel és életrekelti. Aminthogy a mindenható Atya Úr Isten fiát, ami Jézus Krisztus Urunkat harmadnapra feltámasztotta halottaiból, amint azt Jákob megjövendölte. „... Nyugodni lefekszel, mint ifjú oroszlán, ki költi fel őt?“ (Gen. XLIX. 9.)

2. FEJEZET.

A LEOPÁDRÓL VAGY PÁRDUCRÓL.

Létezik egy állat, amelyet leopárdnak neveznek, változatos színe van, de különleges és nagyon szelid állat. A Physiologus (a természet ismerője) azt mondja, hogy csak a sárkányoknak ellensége. Amikor különféle vadászataiból evett és jóllakott, barlangjában lefekszik és három napon át alszik. Ha álmából felébred, rögtön elbődül és egyúttal nagyon édes (kellemes, átható) illatot bocsát ki a szájából. Amint tehát hallják a szavát, az összes állatok, a közelből és távolból, összegyülekeznek, és követik szerfölötti édes illatát; csak a sárkány, ha szavát hallotta, földalatti barlangba rejtőzik, és még a szagát sem lévén képes kiállani, összeguborodva, mint egy élettelen tömeg, mozdulatlanul hever. A többi állat mindenüvé követi. Imígyen a mi Urunk, Jézus Krisztus, — az igazi leopárd — az egész emberi nemet, amelyet az ördög magához ragadott és halál fia volt, emberrélelével magához vonzotta, és „... fogva vitte a fogságot, ajándékokat adott az embereknek“. (Ephes. IV. 8.) A leopárd mindent megragad. Így az Isten, látván, hogy az emberiség a gonoszság és bálványok rabja, az ördög martaléka, leszállt a menyből emberré válásának szerfölötti illatával és kiragadott bennünket. Kövessük tehát Urunkat és a bárányt, bárhova megy is, és betelik a próféta szava: „Mert én, — mondja — leopárdja vagyok Efraimnak és így mint oroszlán Júda házának“. (Ozeás V. 14.) Ez jelzé, hogy Efram már akkor bálványozott. A nemzeteknek és a zsidó népnek ez a hivatása Krisztus Urunk eljövételében tellett be. És mivel a leopárd változatos állat, Krisztust jelképezi, aki bölcsességre nézve megfoghatatlan, egészen egyszerű, teljesen jó, szelid és kegyes, erős és állhatatos és különféle bölcsességtől fénylő. (Bölcs. VII. 22.) És különleges állat a leopárd, éppúgy Krisztus is, akiről Dávid mondja: „Ékes alakú vagy az emberek fiai fölött“. (Zsolt. XLIV. 3.) Továbbá szelid, amint Izaiás mondja Krisztusról: „Igen, vigadj, Sion leánya! örvendezz, ... íme a te királyod jő hozzád, az igaz és üdvözítő“. (Zak. IX. 9.) És mivel ez az állat, ha jóllakott, azonnal pihen és alszik, olyképen Jézus Krisztus Urunk is, amikor jóllakott a zsidó gúnyolódásokkal, azaz a megostoroztatással, arculütésekkel, a szüzek meggyalázásával, a tövisekkel, arculköpésekkel, végül keresztre feszítettet, epével és ecettel itatták és lándzsával átszúrták. A zsidók ezen seb-

... fogva vitte a fogságot, ajándékokat adott az embereknek“. (Ephes. IV. 8.) A leopárd mindent megragad. Így az Isten, látván, hogy az emberiség a gonoszság és bálványok rabja, az ördög martaléka, leszállt a menyből emberré válásának szerfölötti illatával és kiragadott bennünket. Kövessük tehát Urunkat és a bárányt, bárhova megy is, és betelik a próféta szava: „Mert én, — mondja — leopárdja vagyok Efraimnak és így mint oroszlán Júda házának“. (Ozeás V. 14.) Ez jelzé, hogy Efram már akkor bálványozott. A nemzeteknek és a zsidó népnek ez a hivatása Krisztus Urunk eljövételében tellett be. És mivel a leopárd változatos állat, Krisztust jelképezi, aki bölcsességre nézve megfoghatatlan, egészen egyszerű, teljesen jó, szelid és kegyes, erős és állhatatos és különféle bölcsességtől fénylő. (Bölcs. VII. 22.) És különleges állat a leopárd, éppúgy Krisztus is, akiről Dávid mondja: „Ékes alakú vagy az emberek fiai fölött“. (Zsolt. XLIV. 3.) Továbbá szelid, amint Izaiás mondja Krisztusról: „Igen, vigadj, Sion leánya! örvendezz, ... íme a te királyod jő hozzád, az igaz és üdvözítő“. (Zak. IX. 9.) És mivel ez az állat, ha jóllakott, azonnal pihen és alszik, olyképen Jézus Krisztus Urunk is, amikor jóllakott a zsidó gúnyolódásokkal, azaz a megostoroztatással, arculütésekkel, a szüzek meggyalázásával, a tövisekkel, arculköpésekkel, végül keresztre feszítettet, epével és ecettel itatták és lándzsával átszúrták. A zsidók ezen seb-

zéseiivel jóllakván, Krisztus aludt és pihent, azután leszállva a poklokra, ott föloldotta a nagy sárkánynak, az emberi nem legnagyobb ellenségének kötelékeit. Mivel pedig az az állat álmából harmadnapra fölébred és kellemes illatot bocsát szájából, ez azt jelzi, hogy Jézus Krisztus Urunk harmadnapra halottaiból föltámadott, és betelt a Szentírás szava: „Akkor mintegy álomból fölserkent az Úr, mint a bortól megrészegült hatalmas“. (Zsolt. LXXVII. 65.) Azonnal visszhangzott szavától a föld, mondván: „Örüljete és biztatok, én meggyőztem a világot“. (Ján. XVI. 33.) Továbbá: „Atyám, akiket nekem adtál, azok közül senkit sem vesztettem el“. (Ján. XVIII. 9.), kivéven a romlás fiát. És azután: „Fölmegyek az én Atyámhoz és a ti Atyátokhoz“ (Ján. XX. 17.) stb. És vajjon ki lehetne édesebb Jézus Krisztus Urunk illatánál? Úgy, hogy mindannyian, akik hitünk és cselekedeteink által közel vagyunk, vagy akik gyengeségük folytán még távol vannak, hallgassunk az ő szavára és parancsainak legédesebb illatától megújíjodva, keressük és kövessük őt, így kiáltván a prófétával: „Mily édesek inyemnek a te beszédeid! a méz fölött számnak!“ (Zsolt. CXVIII. 103.) És az Énekek Énekében: „Utánad futunk, keneteid illatára. Bevisz engem a király lakházába“. (I. 3.) Szükséges tehát, hogy mi is új életre keljünk a keresztség által, és hogy a földiektől a menyeeiek felé költözzünk, hogy a király az ő palotájába vigyen, azaz a menyeei vallásba, és ott ujjongván mondjuk el: „Dicsőséges dolgok mondatnak fölled, Isten városa!“ (Zsolt. LXXXVI. 3.)

3. FEJEZET.

AZ EGYSZARVÚRÓL.

Van egy másik állat, amelyet görögül monoceros-nak, latinul pedig unicornis-nak neveznek. A philosophus azt mondja, hogy a következő természete van: kecses állat, és hasonlít a gidához. De indulatos, félelmetes, mert egy szarva van a fején; nincs az a vadász, amelyik őt kézrekeríthetné. De ezzel a csellel fogják meg: Tartózkodása helyére egy szüziés hajadont vezetnek és egyedül hagyják. Amaz azután, hogy meglátja, a szüz ölébe ugrik, átöleli és így fogják meg és viszik a király palotájába. Így Jézus Krisztus Urunk is — a mi lelki egyszarvúnk —, akiről Dávid mondja: „És kedves, mint az egyszarvú fia“ (Zsolt. XXVIII. 6.), továbbá: „De az én szarvam föl fog magasztaltatni, mint az egyszarvúé“ (Zsolt. XCI. 11.) és Zachariás: „És fölemelte nekünk az üdvösség szarvát, Dávidnak . . . házában“. (Luk. I. 69.) És Mózes ötödik könyvében, József törzsét megáldván, így szóla: „Mint az először fajzott bikáé, olyan a fiam szépsége, szarvai mint a szarvorrú szarvai“. (Deuter. XXXIII. 17.) Mivel pedig egy szarva van, ez azt jelképezi, amit Krisztus mondott: „Én és az Atya egy vagyunk“ (Ján. X. 30.), Krisztus feje pedig az Isten. Félelmetes pedig azért, mert egy szarva van, amelyet sem a fejedelemségek, sem a hatalmak, sem az uralmak meg nem értenek, sem a pokol nem képes megtartani. Kecses az állat, miként Krisztus emberrélelének alázatossága folytán, midőn így szólt Krisztus: „Tanulja-

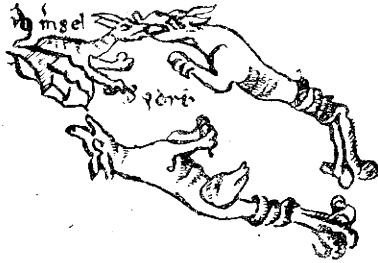

tok tölem, mert szelid vagyok és alázatos szívű“. (Máté XI. 29.) Félelmetes pedig azért, mert a legélesebb elméjű ördög sem képes emberréletének titkát megérteni és kikutatni. És csakis az Atyának akaratából szállott a Szűz méhében „és az ige testté lőn és mibenünk lakozék“ (Ján. I. 14.). Mivel pedig a gidához hasonlít az egyszarvú, a Megváltót jelképezi, aki, amint azt az apostol mondja: „Isten az ő Fiát elküldvén a bűnös test hasonlatosságában, a bűn miatt kárhóztatá a bünt a testben“. (Róm. VIII. 3.)

4. FEJEZET.

A VIDRÁRÓL.

Van egy másik állat is, amely a Nilusban él és vidrának nevezik. A philosophus azt mondja róla, hogy ellensége a krokodilusnak és a következő szokás-szerű természete van: Ha meglátja, hogy

a krokodilus a folyó partján — eltátott szájjal — alszik, meghengergődik az iszapban, hogy csúsosabb legyen és a krokodilus szájába ugrik, amely azonnal elnyeli őt. A vidra pedig összeroncsolván a krokodilus belsejét, ennek oldalán keresztül-marja magát és így élve szabadul. Tehát (a krokodilus) a pokolbeli halált jelképezi,

és a Megváltó ellenségét, aki a mi halandó emberi testünket felvéve alászállott a pokolba és annak belsejét elpusztítva, majdnem mindenkit, akit a pokol halála fogva tartott, kivezetett, szemrehányólag mondván a halálnak: „Hol van halál, a te győzelmed?“ (I. Cor. XV. 55.) És a próféta: „Halálod leszek, oh halál! Fulánkod leszek, oh pokol!“ (Ozeás XIII. 14.), mivel „sok szentnek teste, kik elaludtak vala, Krisztussal föltámadának“. (Máté XXVII. 52.)

5. FEJEZET.

A SZIRÉNÁKRÓL (ÉS ONOCENTAUKRÓL).

A szirénákról és onocentaurokról mondja Izaiás próféta: „A sziréna gonosz

szellem, és szörnyek a gyönyörűség palotáiban“. (Izai. XIII. 22.) Mindegyiknek az alakját a philosophus így írja le: A szirénák, mondja, halálhozó állatok, amelyek fejtől a köldökig nő alakjával bírnak, végső teste pedig a madárhoz hasonló. Rendkívül bájos dalaikkal a hajósokat megtévesztik, elaltatják. Ezt látván a hajókra rontanak és szétszaggatják őket. Tehát úgy tévesztődnek meg, mint azok, akik az ördög pompájában és a színházi gyönyörökben gyönyör-

ködve és az ész álmától elnyomatva a gonoszság zsákmányává lesznek. Hasonló-

képen az *onocentaur* is kétféle teremtés, amint a Physiologus mondja. Mert felső testük az emberéhez hasonló, a többi pedig a szamáréhoz. Természete is nagyon nyers és durva. A kétszívű, kétnyelvű embereket jelképezik, akik „istenes életet színlők ugyan, de annak erejét megtagadók“. (II. Tim. III. 5.) Épp így az ember is, „midőn tiszteletben van, ezt figyelembe nem veszi, olyan, mint az oktalan állatok, és hasonló azokhoz“. (Zsolt. XLIX. 13., 21.)

6. FEJEZET.

A HIÉNÁRÓL.

És van egy másik állat, amelyet a görögök hina-nak neveznek. Erről mondja a törvény: „Ne edd a hiénát, sem amely hasonló ahhoz“. (Deuter. XIV. 8.) Izaiás próféta pedig azt mondja: „Olyan lett az örökségem, mint a hiéna barlangja“. (Jerem. XII. 8.) A természet ismerője azt meséli, hogy két tulajdonsága van. Majd him, majd pedig nőnemű, és ezért tisztátalan. Hasonlók tehát ahhoz a zsidó ifjak, akik majd az Istent imádták, majd később a gyönyöröknek adva át magukat, bálványokat imádtak, vagy akik ma a kapzsiságnak élnek. Ez az állat a szolgaság mintaképét is példázza. Éppen ilyen a tisztátalan szárcsa, amely sem nem him, sem nem jérce, azaz, sem hívő, sem hitetlen, hanem, amint Salamon mondja: „A kétszívű ember állhatatlan minden utain“. (Jakab ap. lev. I. 8.)

7. FEJEZET.

A VADSZAMÁRRÓL (ÉS MAJOMRÓL).

Van továbbá egy másik állat, amelynek vadszamár a neve. A természet ismerője azt mondja róla, hogy Faminothi¹ havának 25. napján éjjel tizenkétszer bög. És ugyanígy nappal is. Erről ismerszik meg, hogy napéjgyenlet ideje van. A vadszamár tehát az ördögöt példázza, aki látja, hogy a nemzetek népe, amely a sötétségben járt, az igazi világossághoz Krisztushoz pártolt. De ordít óránként éjjel és nappal, keresvén eledelét, hogy kit pusztítson el. De nem ordít ok nélkül, azért mondja Jób: „Vajjon ordít-e a vadszamár, mikor van füve?“ (VI. 5.), és az apostol: „Vigyázzatok, mert a ti ellenségetek, az ördög, mint az ordító oroszlán, körüljár, keresvén, akit elnyeljen“. (I. Péter V. 8.)

Hasonlóképpen az ördög képét viseli a *majom*, mert valamint hogy feje van, de farka nincsen, és így a legrútább állat, éppen úgy az ördögnek, sátánnak is nagyszerű kezdete volt az égben a többi angyallal és arkangyallal, de mivel kép-mutató és csalfa volt, befelé elvesztette a fejét, és farka nincsen. Aki tehát kez-

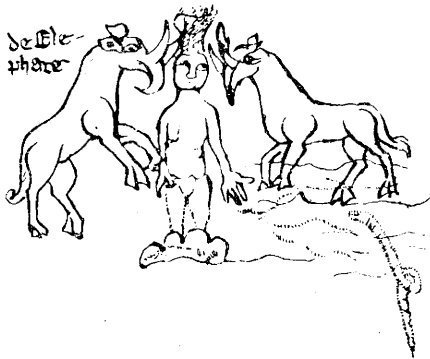
¹ Kopt szó. *Peyron*: Lexicon Copt.: Mensis septimus Aegyptiorum. Azaz: március.

dettől fogva kiesett az égből, azonképen a végén is teljesen el fog pusztulni azokkal az emberekkel együtt, akik őt követték. Azért mondja róla Krisztus hírnöke Pál: „Kit az Úr Jézus megöl az ő szájának leheletével stb.“ (II. Thessal. II. 8.)

8. FEJEZET.

AZ ELEFÁNTRÓL.

Van továbbá egy más állat, a neve elefánt. A természet ismerője azt mondja róla, hogy nagy az értelmessége. De az érzékiségi vágya nagyon csekély. Üze-

kedése idején nöstényével a paradicsom közelébe megy, ahol ugyanis mandragorát talál. Ebből először a nöstény izel, és a himet is reáveszi, hogy belőle egyék. Evés után üzekekednek, és a fogamzás megtörténik. Mikor aztán elérkezik az ellés ideje, egy nagy tóhoz (mocsárhoz) megy és annak közepén ellik. Teszi pedig ezt a sárkány miatt, amely leselkedik kölykére; de a hím nem hagyja el a párját, hanem őrzi a mocsár fölött szülőt a kígyó miatt, amely

ellensége az elefántnak. Ez a két elefánt tehát *Ádámot és Évát példázza*, akiket a paradicsomban a bűnbeesés előtt dicsőség övezett, nem tudván semmi rosszról, sem az érzéki vágyról, sem egyébről. Mikor azután a nő a tiltott fáról evett, férjének adott, s ez félrevezetve evett, akkor a paradicsomból e világba üzettek, mintegy nagy vizek mocsarába. A víz a jelen világot példázza különféle zaklatásaival és gyönyöreivel, amire Dávid céloz, amikor mondja: „Szabadíts meg, Isten! mert behatottak a vizek lelkemig“ (Zsolt. LXVIII. 2.) és másutt: „Várva vártam az Urat, és figyelt rám, . . . és kivitt engem a nyomorúság verméből és a mély sárból“. (Zsolt. XXXIX. 2. 3.) Amikor tehát ezen nyomorúság vermébe jutottak, Ádám megismerte feleségét Évát és ez a salaknak a szennyében szült. Ezért mily kegyes és könyörületes a mi Jézus Krisztus Urunk, amikor leszállva Atyja öléből emberi testet vett föl és kivezetett bennünket a nyomorúság verméből és a salaknak a szennyéből, és sziklára állítva lábunkat, szánkba új éneket, az Istenhez szóló imát adott, mondván; „Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben“ stb. (Máté VI. 9., Luk. XI. 2.) Ezt a dicséneket maga az tanította nekünk, aki lábunkat kősziklára állította. A kőszikla pedig Krisztus vala. A béke Ura bennünket a tökéletességre szentesít, hogy úgy lelkünk, mint testünk Jézus Krisztus Urunk eljövetele idején panasz nélkül őrizzék meg. Hogy pedig az elefánt csontja és bőre mire jó, megmondom: Amely helyen és házban meggyujtod, a szaga onnan azonnal minden kígyót és bármely mérges állatot kiűz. Ezt teszik az Isten parancsai és a kegyes cselekedetek is, ha azokat az ember szívében felgerjesztjük és menekül az ördög minden mérgezett műve.

9. FEJEZET.

AZ ANTILÓPÉRŐL.

Van továbbá egy másik állat, antilópe a neve, igen félelmetes; nincs az a vadász, amelyik megközelíthetné. Fűrészhez hasonló hosszú két szarva van, amelyekkel a legnagyobb tölgyeket is elfűrészeli; semmi sem áll ellent neki. Ha pedig megszomjazik, elmegy az Eufrát vizéhez és iszik. Itt azonban vannak cserjések, mindenféle kúszó folyondárokkal, és itt elkezde ezekkel játszani, és ezenközben összegabalyodik a szarvával. Nem tudván szabadulni, elbődül. Ekkor valamelyik elrejtett vadász, hallván szavát, odafut és megöli. Ebből láthatod, mit nyersz a megtartóztatással, — bízván két szarvadban —

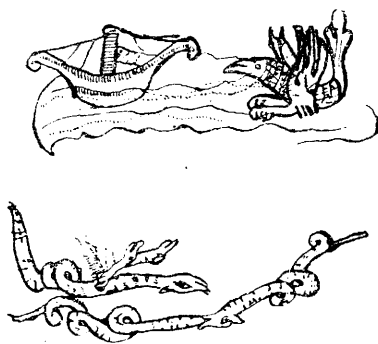

ha kerülöd a földi gyönyöröket, vágyakat, élvezeteket, a világ erdejét és az ördög pompáját. *A két szarv*: a két szövetség (ó- és új). Ne játszódj tehát *a borral*, amelyben bujaság van (Példab. XX. 1.), nehogy az ellenség (ördög) hálójába essél, aki látva, hogy vétekekkel vagy körülvéve, megöl. A bölcs és okos férfi pedig elfordul *a bortól* és *a nőtől*. Van ugyanis két *gyújtó kő*: a *férfi* és a *nő*, a him és a nőtény. Értsed meg tehát, te tanár, hogy már sokan pusztultak el a bor és a nő miatt; légy tehát óvatos, hogy épségben maradjál. (Predik. VII. 27. XII. 12.)

10. FEJEZET.

A VITORLÁS HALRÓL.

A tengerben van egy állat, vitorlás hal (serra) a neve; igen hosszú tüskéi (szárnya, vitorlája) vannak. Ha vitorlázó hajókat lát a tengeren, odaúszik, kinyitja vitorláját és versenyez. Mikor ezt már hosszabb ideig tette, bevonja vitorláját, és a hullámok eredeti helyére viszik. A tenger tehát ezt a világot példázza. A hajók a próféták, akik bejárták a világot és győztek. A vitorlás hal pedig, amely nem tudott kitaranni a hajókkal, azokat példázza, akik egy ideig a megtartóztatást vallják, de nem tartanak ki végig a szentekkel, akik legyőzvé a tengert a menyei haza kikötőjébe érkeztek, üdvözültek. (Máté XXIV. 13.) Tehát az ernyedők jelképe.

11. FEJEZET.

A VIPERÁRÓL.

A farizeusokról mondtak egy más példázatot is: „Viperák fajzati! ki tanított meg titeket futni a jövendő harag elől?“ (Máté III. 7., Luk. III. 7.) A természet ismerője azt mondja a viperáról:

A rajz helye itt üres. A vipera rajza a közvetetlen ezt megelőző

Serra rajza alján található.

A természet ismerője azt mondja a viperáról: A nőstény szájába önti a magvát; ez lenyeli és leharapja a hím testét, s az elpusztul. Értsd meg tehát, mit eredményez a kéjhölgygyel való érintkezés. Amikor a kicsinyek növekednek, anyjuk oldalát átfúrják és így jönnek a napvilágra; anyjuk elpusztul. A viperák tehát a farizeusokat jelképezik, akik fajtalan cselekedeteiknek és óhajaiknak élve, szüleiket, Krisztust és

az egyházat üldözték. Azért mondja a Szentírás: „Legyetek okosak, mint a kígyók stb.“ (Máté X. 16.) A természet ismerője azt mondja, hogy a viperáknak három gyengéjük van. *Először*, ha megöregszik, elveszti látását. De lám, mit teszen? Böjtől 40 nap és 40 éjjel, amíg bőre meglazul. Akkor azután sziklán hasadékot keres és azon keresztülmászik. Így hántja le régi bőrét és megifjodik. „Mely szoros a kapu és keskeny az út, mely az életre viszen.“ (Máté VII. 14.) *Második* tulajdonsága a *sárkánynak*, hogy ha inni megyen, előbb kihányja a mérgét a barlangjában. Kövessük tehát mi is a sárkány ezen példáját, ha elmegyünk vizet inni, azaz, ha az Isten egyházában az isteni Igét hallgatjuk, és távolítsuk el szívünkől a világi szennyet, vágyakat, és ezektől megtisztulva, alázatos és igaz hittel lépünk az Úr templomába, imádkozva és énekelve szívünkben az Úrnak. *Harmadik* tulajdonsága a sárkánynak, hogy, ha mezítelen embert lát, félve menekszik előle. De ha felöltözöttet pillant meg, megrohanja.¹ És mi, okosak, értsük meg hát, hogy amíg Ádám apánk mezítelen volt a paradicsomban, addig nem is volt fölötte hatalma az ördögi kígyónak.

12. FEJEZET.

A GYÍKRÓL.

Van egy másik szárnyas állat, amelynek gyík a neve. A természet ismerője azt mondja, hogy ha megöregszik, meggyengül mind a két szeme, úgy, hogy sem a napot, sem a fényt nem látja. De természete szerint ilyen orvossága van: Keres egy keletre néző falat, ennek egy nyílásán átbúvik, és tágra nyitott szeme visszakapja látóképességét.

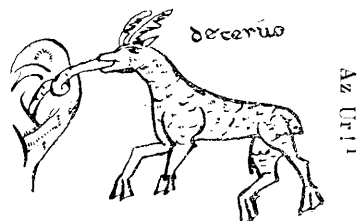
¹ A *Ponce de Leon* által 1587-ben első ízben kiadott görög szöveg ezzel éppen ellenkezőleg azt mondja, hogy ha a kígyó ruhás (felöltözött) embert lát, attól fél és menekül előle. De ha mezítelen lát, azt megtámadja. A Szentírás erre is ad bölcs mondást, és pedig: „De úgy, ha felöltözve (az igazság ruhájába) s nem mezítelenül (a jó cselekedetekre nézve) találtatunk.“ (II. Cor. V. 3.)

Éppen így, te is, óh ember, aki régi öltözetedben vagy, ha szíved szeme gyengül, fordulj az igazság napja és keletje: Krisztus felé, kinek neve a keletet példázza, hogy szívedben leljen keletet az igazság napja.

13. FEJEZET.

A SZARVASRÓL.

Azt olvassuk a Zsoltárban: „Amint kívánkozik a szarvas a vízforráshoz stb.“ (Zsolt. XLI. 2.) A szarvasoknak két faja van. Az egyik, ha a kígyó üregére talál, belelehel és az előbúvó kígyó nyakát innen-onnan megtaposva, megöli és fölfalja. Azután pedig a pöffettség miatt tiszta forráshoz szalad, kihányja a mérget. De azért szörét veszti és agancsát váltja. Ez a szarvas a bűnbánó ember jelképe, mivel a bűnbánók belülről kényszerülnek a bűnösök lelkiismerete folytán a forráshoz, azaz a Szentírás tanításához; de elrekesztetnek a bűnbánat folytán Krisztus testétől és vérével addig, amíg az áldozár bocsánata által vissza nem fogadtatnak. A másik fajtája olyan, hogy ha kígyóra akad, megöli, és e győzelme után hegyre megy, ahol legelőt talál. Imígyen mindegyik szent is, ha észreveszi, hogy az ördög őt, vagy másokat a gonosz reábeszélés mérgével sugalmazza, iparkodjék őt az Úr erejével megölni és magából kivetni, és jöjjön a hegyhez, azaz: Krisztushoz, keressen lelkének legelőt.

14. FEJEZET.

A KÖSZÁLI BAKRÓL.

Van egy állat, amelyet görögül dorkon-nak neveznek. Erről azt mondja a természet ismerője, hogy szereti a magas hegyeket és ezek völgyeiben legelész. Elég értékes állat. Messziről is mindent jól meglát, úgy, hogy ha más vidéken embereket lát, azonnal megismeri, vajjon vadászok, vagy pedig utasok. Krisztus Urunk is szereti a magas hegyeket, azaz a patriarchákat, prófétákat, apostolokat és a szenteket, és az Énekek Énekében azt mondja: „Íme unokaöcsém jó szökellve mint a vadkecske“ (Cant. II. 8.), azaz: Jézus Krisztus Urunk, aki az egyházban kegyes cselekedetei által legel, amit a hívők is cselekesznek, amint az Evangélium mondja: „Mert éheztem, és ennem adtatok“ (Máté XXV. 35.) stb. A hegyek völgyei az egyházat példázzák, amint azt az Énekek Énekében olvasuk: „Íme ő jön szökellve a hegyeken. Hasonló szerelmesem a vadkecskéhez és a szarvasok fiához“. (Cant. II. 8. 9.) Azért, mivel a köszáli baknak igen éles látása van, és messziről átlátja a vadászok leselkedését, Urunkat jelképezi, amint

¹ Az eredetiben a kézirat írójától: „Dominus“.

a Szentírás mondja: „Mert tudományok Istene az Úr...“ (I. Reg. II. 3.) és másutt: „Mert fölséges az Úr, és tekint az alázatosakra, s a magasakat messziről megismeri“ (Zsolt. CXXXVII. 6.), és mint legbölcsebb intéző, a nevének dicsőségére teremtett teremtményt igazgat, és mielőtt az ördög törébe esnénk, bennünket az önmegismeréssel véd. De nem bízván gondolkodásunk állandóságában, hozzájárult, hogy az isteni kijelentéseket vizsgáljuk, hogy azután mintegy tükörben lássuk azt, hogy mi a tetsző és mi a nem tetsző a mi Teremtőnknek. Mert miként a kőszáli bak a vadászt, azonképen ami Jézus Krisztus Urunk messze előre látta Judást, az ő árulóját, amikor így szólott: „... egy közületek elárul engem“ (Máté XXVI. 21, Márk XIV. 18. Ján. XIII. 21.), és még világosabban: Judás! csókkal árulod-e el az ember fiát?“ (Luk. XXII. 48)

15. FEJEZET.

A RÓKÁRÓL.

A róka csalfa és cselszövő állat. Ha megéhezett és nincs mit ennie, rőt-szinű talajt keres, lefekszik és halottnak tettet magát, még a lélegzetét is visszatartja. A gondatlan madarak látván őt mintegy holtan fekvő, reászállanak. Ő ezt érezvén, hirtelen eltátott szájjal egyet megragad és fölfalja. Az ördög és az eretnekek, akiket példáz, kétséget kizárólag az ő példájára cselekesznek a bűnösökkel. Holtaknak tettetik magukat, míg valamennyit hatalmuk torkába nem kerítik. Nem is kerülnek el az ördög torkát, mivel vágyaikat szolgálgják. Mivel pedig ördögi cselekedetekkel vannak elfoglalva, ő tartja őket fogva, mint lekötözteteket és hasonlók ő hozzá, és ezért vele együtt fognak bűnhődni, amint az Úr mondja a próféta által: „Azok pedig hiába keresik lelkemet, lemennek a föld alsó részeibe; a kard kezébe adatnak, a rókák martalékai lesznek. A király pedig vigadni fog az Istenben az ő szentjeivel együtt“. (Zsolt. LXII. 10., 11., 12.)

16. FEJEZET.

A HÓDRÓL.

Van egy állat, a neve hód. Nagyon szelid. Mondják, hogy nevezetes teste különféle betegségekre orvosságnak jó. A természet ismerője azt mondja természetéről, hogy ha a vadász üldözi, hátranéz, és ha látja a vadászt, elharapja nevezetes testét, a vadász elé dobja és elszalad. A vadász azután felszedi és nem üldözi őt tovább. Ha pedig a vadász hirtelen lepi meg és látja, hogy nem menekülhet, megmutatja magát a vadásznak. Mikor ez látja, hogy nincs meg a nevezetes teste, tovább engedi őt. Így éljen mindenki tisztán, Krisztusban, hajtsa el magát, szívéből és testéből minden vétket és dobja azt oda az ördögnek. Azért mondja az apostol: „Adjátok meg mindenkinek a magát; az adót annak, akié az adó“. (Róm. XV. 7.,

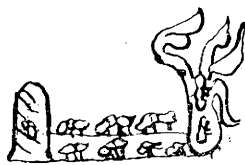

Máté XXII. 21.) Elsősorban adjuk az ördögnek azt, ami az övé, vagyis ellene mondván neki és minden cselekedetinek, és azután teljes szívvel az Úrhoz fordulva, adjuk meg neki, mint Atyánknak, a tiszteletet, és az ő segítségével távolítsuk el magunktól az ördög adóját, gyakoroljuk a jó cselekedeteket, adjunk alamizsnát, látogassuk a beteget, vigasztaljuk a szegényeket és dicsérjük az Urat állandó imáinkkal.

17. FEJEZET.

A HANGYÁRÓL.

Azt mondja a hangyáról a természet ismerője, hogy három tulajdonsága van: *Az első* az, hogy ha elhagyja a bolyát, sorrendben halad. Ha gabonát gyűjtenek, akkor az, amelyik üresen halad, nem veszi el a hazaérkezését, hanem maga is elmegy és hoz magának. De nem így cselekedtek a balga szűzek, akik nem vevén magukhoz olajat, üres mécsessel haladván, így szóltak az okosoknak: „Adjatok nekünk olajotokból, mert a mi lámpáink elalszanak“. (Máté XXV. 8.) El-

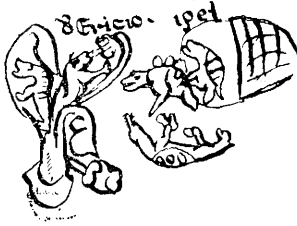
jövén a vőlegény, az eszeseket bevezették, az esztelenek pedig künnrekedtek. *Azután pedig* az, hogy a nőténye a behordott szemeket kettészeli, nehogy a nedvességtől csirázzanak, és télen kénytelenek legyenek éhezni. Így te is, Isten embere, válaszd el az ó-szövetség írásait két részre, t. i. a történeti és szellemi-re, és értsd meg az igazságot. Az alaktól és a betűtől válaszd el a lelkieket, nehogy az ítélet napján, azaz télen, éhen pusztuljál. Azt mondja az apostol: „A törvény csak addig uralkodik, . . . amíg él“ (Rom. VII. 1.) és másutt: „ . . . Mert a betű megöl, a Lélek pedig megelevenít“. (II. Cor. III. 6.) Ismét más helyen: „Ezek mind jelképekben történtek veletek; megirattak pedig a mi oktatásunkra, kikre az utolsó idők jutottak“. (I. Cor. X. 11.) A zsidók pedig csak a pusztá betűt tekintvén és lelki értelemmel nem bírván, Urukát megölték. Ezért éhen pusztulnak, mert elvesztették eledelüket. Te pedig, óh Isten embere, héjazd az alakokat és vond le a héját, mint ahogy Jákob tevé, és ezeket *bocsásd vízbe*, hogy juhaid lelki gyermekeket foganjanak (Gen. XXX. 37., 41.) és nem húsbelieket, bűnösöket, hanem tisztákat és egyformákat. (Gen. XXX. 37., 38., 41.) Mindez pedig érthető. Ha pedig nem hiszitek, nem is értitek. *Harmadik* tulajdonsága pedig az, hogy aratás idején az árpát a búzától szaglása révén élesen megkülönbözteti. Az árpáról átmegy a búzára, mert az árpa a barmok eledele.

Kerüld ennélfogva, óh Isten embere, az árpát, azaz, az eretnekek tanát, mert ez megrontja az erkölcsöket és megöli az ember lelkét. Kerüld ennélfogva Sabelliust, Martiót, kerüld Manicheust, Novatianust és Montanust. Fussál Valentinus, Basilides, Macedonius vagy Fotinus elől, és a véstjósoló áldozatmagyarázók elől, mert ezek a sárkány magvát hintik, és mindezeknek a tanítása hamis és ellensége az igazságnak.

18. FEJEZET.

A SÜNRŐL.

A természet ismerője azt mondja a sünről: A sün hasonlít a tejes-köcsög-höz, és kívül teljesen tüskés. Szüretkor kimegy a szőlőbe, felmászik a tőkére és leszemezi a fürtöket. Azután leszáll, meghengergődzik bennök és tüskéi tele lesznek a szőlőszemekkel, amelyeket azután fainak házavisz. „Te is, óh ember, őrizd meg lelked szöllejét“ (Cant. I. 5.) és minden lelki gyümölcsödöt, és az (ördög) ingerlései és a testi gyönyörök rabjává légy, nehogy a tüskés ördög gyümölcseidet felpékelje, hogy szivedet tüskére (azaz: bünre) felnyársalja, vagyis a föld vadállatainak eledelévé tegyen és szöllőd üres maradjon. A természettudós tehát helyesen adja elő az állatok természetét a Szentírás lelki törvényeinek megértésére.

19. FEJEZET.

A SASRÓL.

Dávid azt mondja a zsoltárban: „Hogy megújuljon ifjúságod, mint a sasé“. (Zsolt. CII. 5.) A természet ismerője azt mondja, hogy a sasnak az a tulajdonsága van, hogy ha megöregszik, nehezednek szárnyai és szeme elgyöngül. Akkor pedig élő forrásvizet keres, és azzal ellenkező irányban a nap tűzéig repül, ott megperzseli szárnyait és megjavítja szeme gyengeségét. A nap sugarait azután a forráshoz ereszkedik, háromszor megmártja magát és azonnal megifjodik. Ennél fogva te, óh Isten embere, akár zsidó, akár nemzetségbeli, aki a régi ruházatban (bűn) jársz, és szived szeme gyengül, de megvan az Úr lelke, vedd figyelembe, hogy: „Ha ki újonnan nem születik vízből és Szentlélekből, nem mehet be az Isten országába“. (János III. 5.) Ha tehát megkeresztelkedel a vízzel és Szentlélekkel, megifjodol, mint a sas. (Zsolt. CII. 5.) Továbbá Szt. Ágoston azt mondja a sasról, hogy idővel a csőre egészen a melléig nő, úgy, hogy nem képes enni. Ekkor egy sziklát keres, azon letöri csőrét, és újból képes enni és tovább él. Így mi is ütközzünk a sziklához: azaz Krisztushoz. A csőr a régi öltönyt (eredeti bűn) példázza, amelyet Ádámól viselünk. De megújulunk a keresztségben. Minket is a Szentlélek tüze perzsel, és így pusztulnak el bűneink, amíg az örök újhodásig jutunk.

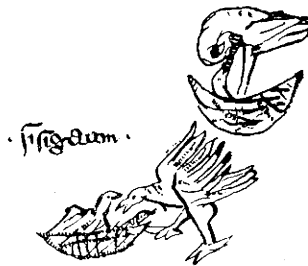

20. FEJEZET.

A PELIKÁNRÓL.

A Pelikánról mondja Dávid a CI. zsoltárban: „Hasonló lettem a pusztaság pelikánjához“. (Zsolt. CI. 7.) A természet ismerője azt mondja róla, hogy rendkívül szereti fiait. Amikor azonban ezek megnövekednek, csőrükkel szüleik arcába

vágnak és tépdésik őket. Ezek azután visszaütnek és így az aprók elpusztulnak. Harmadnapra azután anyjuk¹ oldalát felhasítva, vérét a kis halottakra önti, s ezek ismét felélednek. Azért mondja Jézus Krisztus Urunk Izaiás próféta által: „Fiakat neveltem és fölmagasztaltam, ők pedig megvetettek engem“. (Izai. I. 2.) Minket tehát a mi teremtőnk, a mindenható Isten teremtett, és mivel nem voltunk, azt tette, hogy legyünk. Mi ellenben arcába sujtottunk azzal, hogy inkább a teremtésnek szolgáltunk, semmint Teremtőnknek. Ezért méltóztatott neki a keresztre szállania, és oldala lándzsával megnyitvatván, abból a mi üdvösségünkre és örök életünk javára vér és víz folyt.

21. FEJEZET.

A BAKCSÓRÓL (BAGOLYRÓL).

Ugyanabban a zsoltárban mondja Dávid: „Olyan lettem, mint a bagoly, az ő lakhelyén“. (Zsolt. CI. 7.) A bagoly tisztátalan állat, és jobban kedveli a sötétséget, mint a világosságot. Ezért találóan példázza a zsidókat, akik Jézus Krisztus Urunk eljövetele alkalmával visszautasították őt, mondván: „Nincs királyunk, hanem csak császárunk“. (Ján. XIX. 15.) Róla pedig nem tudjuk, hogy ki legyen? Ennélfogva jobban szerették a sötétséget, mint a világosságot, és ezért vette magához a mi Urunk a nemzeteket és világosította föl őket és: „a halálárnyék tartományában lakóknak világosság támadta“. (Izai. IX. 2.) Erről a népről mondá a Megváltó a próféta által: „A nép, melyet nem ismertem, szolgál nekem“. (Zsolt. XVII. 45.) És másutt: „Hívom a nem én népemet én népemnek, és a nem kedveltet kedvesnek“. (Róm. IX. 25.) Ezzel szemben a zsidók népéről mondatik: „Az idegen fiak hazudtak nekem, . . . és elsántikáltak ösvényeikről“. (Zsolt. XVII. 46.)

22. FEJEZET.

A SZÁRCSÁRÓL.

Van egy madár, amelyet szárcsának neveznek, elég értelmes és okosabb, mint bármely más madár. Mert sohasem eszik dögöt; sem ide-oda nem repül, hanem egy helyben tartózkodik és marad is, és ott táplálkozik, ott tanyázik. Azért mondja Dávid: „A szárcsa háza a fő azok között“. (Zsolt. CIII. 17.) Így cselekedjék tehát minden hívő, azaz ne barangoljon, keresvén az eretnekek eledelét, és ne vágyódjék a világiakra, mint a kapzsi madarak, amelyek hússal táplálkoznak, hanem maradjon a katolikus egyházban mindvégig teljes tisztaságban, és ott táplálkozzék nemcsak kenyérrel, hanem az Isten minden igéjével.

¹ Több szöveg szerint: az apjuk.

23. FEJEZET.

A FOGOLYMADÁRRÓL.

Van továbbá egy szárnyas, fogoly a neve; nagyon fondorlatos, amint azt a Szentlélek Jeremiás próféta által mondá: „A fogolymadár kikölti, amiket nem tojt:

úgy aki gazdaságot szerez, de nem igazsággal, napjai felén elhagyja azt, és utoljára esztelennek tartatik“. (Jerem. XVII. 11.) A természet ismerője azt mondja, hogy elég ravasz, mert idegen

tojásokat rabol és azokat kikölti. Mikor azonban a fiókák kikelnek és anyjuk szavát hallják, elhagyják azt és saját szüleikhez mennek, szeretettől indítatva; az a fogoly tehát, amelyik kiköltötte, esztelen és buta marad. Ekkép az ördög is elég ravaszul, amikor a mindenek Teremtője által a saját képe mására teremtett lényt elragadni iparkodott, azokat különféle gazdagsággal legyezgeti. De azután, hogy a hítszónok szavát hallották, visszatértek szüleikhez: Krisztushoz t. i. és az egyházhoz, és itt örök szeretettől öleltetvén, — az ördög esztelenként és üresen maradván vissza — ápoltatnak.

24. FEJEZET.

A STRUCCRÓL.

Van egy állat, amelyet asidának neveznek, és struccnak is hívják. A latinok tevének nevezik. Erről a struccról mondja Jeremiás próféta: „A strucc¹ az égen megismeri idejét, a gerlice és fecske és gólya megtartják eljövételük idejét“.

Σαπτα - στρουε.

(Jerem. VIII. 7.) A természet ismerője azt mondja, hogy madár, de nem repül, mert a lába olyan mint a tevéé. Azért nevezik a görögök struccnak, a latinok tevének. Ez az állat úgy tesz, hogy ha költésének ideje elérkezik, az égre emeli tekintetét és szorgalmasan figyeli a fiastyúk (szűz) csillagzat feljöttét, és akkor lerakja tojásait. Ezekről a csillagokról mondja Jób: „Ki a göncölszekeret alkotja, s a kaszást és a fiastyúkot és a délnek belseit“. (Jób IX. 9.) Ezek a csillagok akkor jelennek meg, amikor a vetések virágzanak és nagy a meleg, és ekkor a strucc üreget ás és a föld homokjába rejti tojásait. Amikor erről a helyről elment, meg-

feledkezik, és nem tér vissza többé a tojásaihoz. Ez az állat természetből fogva feledékeny lévén, azért költ nyár idején, hogy azt, amit saját magának kellene elvégeznie, azaz költenie a tojásait, azt az éghajlat ideje végzi el, a nap heve költi ki azokat. Ha tehát a strucc megismeri idejét és felemeli szemét és megfeledkezik utódairól, mennyivel inkább kell nekünk a mi időnket megismernünk, és felemelnünk szívünk szemét, megfeledkezvén arról, ami hátra van. Azért mondja az apostol: „A kitűzött célhoz sietek, azon jutalomra, melyre Isten onnanfelül hívott Krisztus Jézus által“. (Philipp. III. 14.), és az Úr az Evangéliumban: „Aki atyját vagy anyját inkább szereti, mint engem, nem méltó hozzám; és a ki fiát

¹ Az idézett helyen: kánya!

vagy leányát inkább szereti, mint engem, nem méltó hozzám“. (Máté X. 37., XIX. 29., Luk. XIV. 26.) És másutt: „... Hagyd a holtaknak eltemetni halottjaikat“. (Máté VIII. 22.) Te pedig hirdesd az Isten országát.

25. FEJEZET.

A BÜBOS BANKÁRÓL.

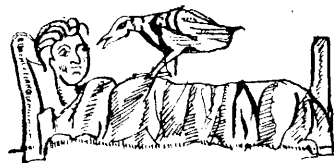
Írva van a Szentírásban: „Tisztelt atyádad és anyádat“. (Exod. XX. 12. Ephes. VI. 2.) A természet ismerője azt mondja, hogy van egy madár, amelynek neve búbos banka. Ennek fiai, ha látják, hogy szülei öregednek és szemük homályosodik, nyaldossák szülőik szemét, és szárnyuk alatt melengetik őket, amíg előbbi állapotukba vissza nem térnek. Ezek tehát megadják szülőik iránt a köteles tiszteletet; a gyermeki szeretetet példázzák.

26. FEJEZET.

A LILÉRŐL.

Van egy madár, amelynek a neve lile. Mózes V. könyve szerint nem szabad vele táplálkozni. (Deuter. XIV. 18.) A természet ismerője azt írja róla, hogy teljesen fehér, és semmi fekete rész nincsen benne. Belsejének egy része gyógyítja a hályogot. Ha valaki betegen fekszik, ettől a madártól megtudja, életben marad-e, vagy pedig meg kell-e halnia? Ha a lile arcát a betegtől elfordítja, nincs kétség, hogy meghal. Ha pedig életben marad, a lile erősen rátekin, csőrét az ember szája fölé tartja és kiszívja a beteg szájából a betegséget. Azután elrepül, egy ideig betegen fekszik, elszórja a betegséget és meggyógyul. Így, Krisztus Urunk is magáról: „Eljő a világ fejedelme; de én bennem semmije sincsen“ (Ján. XIV. 30.) és „Ki bünt nem tett, sem álnokság nem találtatott szájában“. (I. Péter II. 22.) Ő tehát eljövén a beteg zsidó néphez, attól elfordult és elvévén a mi betegségünket, hordozván a mi bűneinket, keresztre feszítettett, és: „Fölmenvén a magasságba, fogva vitte a fogságot, ajándékokat adott az embereknek“. (Eph. IV. 8., Zsolt. LXVII. 19.) Továbbá; „Tulajdonába jöve, de övéi be nem fogadták őt. Valamennyien pedig befogadták őt, hatalmat ada nekik, hogy Isten fiaivá legyenek...“ (Ján. I. 11. 12., Eph. IV. 8.) Mert ha valaki kételkednék abban, hogy miképen lehet ezt a tisztátalan madarat Krisztus jelképezésére alkalmazni, valamint a kigyót, a sárkányt, az oroszlánt és a sast, vagy ezekhez hasonlókat, az tudja meg, hogy ha a vitézséget és az uralmat példázzák, akkor: Krisztus, ha pedig a ragadozást, akkor: az ördög.

27. FEJEZET.

A FÖNIXRŐL.

Van egy madár, amelynek a neve phoenix, tűzmadár. Ez Jézus Krisztus Urunkat jelképezi, aki azt mondja evangeliumában: „Senki sem veszi el tőlem (az életemet), hanem én teszem azt le magamtól, és hatalmam van annak fölvételére“. (János X. 18.) Ezekért a szavakért haragudtak meg a zsidók. Ez a madár tehát India részeiben él. Róla mondja a természettudós, hogy életének 500 esztendejét betöltvén, elszáll a Libanon erdejébe, megtölti szárnyait illatos virágokkal, és zárt fészket rak magának illatos gallyakból, azután vékony gallyakból nagy halmazt hord

össze; a nap tüzből tüzet hozva le, a halmazt fölgyújtja és fészkére száll Famenothi,¹ azaz március havában, és így megégeti magát. A hamuból az első napon hernyó lesz, másodnapra madár, harmadnapra pedig eredeti állapotában éled fel. Ez a madár Krisztus Urunkat (az örökkévalóság) jelképezi, aki két szárnyát, azaz: az ó- és új-szövetséget illatos fűszerekkel (szent tanításaival) töltötte meg. „Azért minden tanult írástudó menyeknek országában hasonló a családos emberhez, ki az ő kincseiből újakat és ókat hoz elő“. (Máté XIII. 52.)

28. FEJEZET.²

A HÁRPIARÓL.

Van egy madár, amelyet harpyának neveznek,³ és olyan a természete, hogy pusztá látásával is megöli az embert. Ennek megtörténtevel nagy és leküzdhetetlen szomszja támad; rögtön vízhez repül, és itt a vízben látja, hogy magához hasonlót ölt meg. Akkor azután fájlalja, hogy ezt tette és erősen sir.⁴ Azután visszarepül a mezőre és elfelejt mindent. Imígyen a bűnös, aki vétkezve megöli a lelkét. 134 [?].

¹ Ld. a 7. fejezet jegyzetét.

² Ez a fejezet 134 [?] évi toldás, teljesen más kézirással és rajzzal.

³ A rajzban: női fejjel és mellekkel.

⁴ Régebbi görög, és latin Physiologusokban ezt a szokást a krokodilusnak az álnokság, gonoszság jelképeének is tulajdonították. Innen azután a „krokodilus-könnyek“, „hazug könnyek“ kifejezés.

III.

Az itt közölt két Physiologus alapján megállapítható főbb *példaképek* (typus) a következők:

A) *Jelképek szerint:*

Ádám és Éva, a bűnbeesés = elefánt.
 Bölcs = a hód.
 Bűnbeesés (Ádám és Éva) = az elefánt.
 Bűnös = egyiptomi batla (ibisz); a vitorlás hal (serra).
 Egyház, templom = a gerlice.
 Emberek = antilópe; banka; sas (a pogány, zsidó és keresztény emberek).
 Emberek, a gonoszak, a gonosz szellem = a sárkány.
 Emberek, a jámborak = a strucc.
 Eretnekek, hitehagyottak = a menyét, nyest.
 Férfi és a nő = két gyújtó kő.
 Gazdagok, kéjhölgy = a vipera.
 Gonosz ember, gonosz szellem = a sárkány.
 Halál, pokol = a krokodilus.
 Hitehagyott, eretnek = a menyét, nyest.
 Hívó = a foltos tűzölő (salamandra).
 Isten = a kőszáli bak; a pelján.
 Izrael fiai = a hiéna.
 Jámbor emberek = a strucc.
 Kéjhölgy = a vipera.
 Keresztény = a hangya, a sas.
 Keresztség szentsége = a sas, amikor a forrásban megfürdik.
 Krisztus = a bárány; az egyszarvú; a főnix (tűzmadár); a tűzvörös galamb; a gyémánt; a lile; az oroszlán; a párduc; a száresa; a szarvas; a vízi kígyó (vidra, egyiptomi petymeg v. ichneumon, idrus v. hydrus).
 Krisztus követői = a galambok.
 Meztelen, ruhátlan ember = büntelen ember, az ártatlanság.
 Nő és férfi = a két gyújtó kő.
 Ördög, gonosz szellem = a bálna (cethal); a fogolymadár; a majom; a róka; a sün; a sziréna; a vadszamar.
 Pogány = a sas.
 Pokol, a halál = a krokodilus.
 Ruhátlan, meztelen ember = büntelen ember; az ártatlanság.
 Szellem, a gonosz = a sárkány.
 Templom, egyház = a gerlice.
 Zsidó, a zsidók = hangya; hiéna; lángbagoly; a sas.

B) *Állatok stb. szerint:*

Antilópe = az emberek.
 Bak, kőszáli = Isten.
 Banka = az emberek.
 Batla, egyiptomi, (ibisz) = a bűnös, a bűnöző.
 Bálna (cethal) = az ördög; a gonosz szellem.
 Bárány = Krisztus; a Megváltó.
 Egyiptomi batla (ibisz) = a bűnös, a bűnöző.
 Egyiptomi petymeg (ichneumon) = Krisztus Urunk.
 Egyszarvú (unicornis) = Krisztus Urunk.
 Elefánt = Ádám és Éva; a bűnbeesés.
 Ember, meztelen, ruhátlan = büntelen ember; az ártatlanság.
 Fogolymadár = az ördög; a gonosz szellem.
 Foltos tűzölő (salamandra) = az igazhívó.
 Főnix, tűzmadár = Krisztus Urunk.
 Galamb, a tűzvörös = Krisztus.
 Galambok = Krisztus követői; az igazhívók.
 Gerlice = az egyház; a templom.
 Gyémánt = Krisztus Urunk.
 Gyújtó kő, kettő = a férfi és a nő.
 Hal, vitorlás (serra) = a bűnös.
 Hangya = keresztény; zsidó.
 Hiéna = Izrael fiai, a zsidók.
 Hód = a bölcs.
 Ibisz, egyipt. batla = a bűnös.
 Kígyó, vízi (vidra, egyipt. petymeg, idrus) = Krisztus.
 Kő, a két gyújtó = a férfi és a nő.
 Kőszáli bak = az Isten.
 Krokodilus = a halál, pokol előtornáca, pokol.
 Lángbagoly = a zsidó, a zsidók.
 Lile = Krisztus Urunk.
 Majom = az ördög; a gonosz szellem.
 Menyét (nyest) = az eretnekek, hitehagyott emberek.
 Meztelen ember = büntelen ember, a bűntelenség.
 Nyest (menyét) = az eretnekek, hitehagyott emberek.
 Oroszlán = Krisztus Urunk.
 Párduc = Krisztus Urunk.
 Pelján = az Isten.
 Petymeg, egyiptomi (fáraó-egér, ichneumon) = Krisztus Urunk.

- Róka = az ördög; a gonosz szellem.
 Ruhátlan ember = büntelen ember, az ártatlanság.
 Salamandra (foltos tűzölő) = az igazhívő.
 Sas = emberek: pogány, zsidó, keresztény.
 Ha patakban fürdik: a kereszttség szentségét példázza; a megújulás.
 Sárkány = a gonosz szellem; a gonosz emberek.
 Serra (a vitorlás hal) = a bűnös, a kitartás nélküli.
 Strucc = a jámbor emberek, örökkévalóság.
 Sün = az ördög, a gonosz szellem.
 Szamár, vad = az ördög.
- Szarvas = Krisztus Urunk; az igazhívő.
 Szárca = Krisztus.
 Sziréna = ördög; a csábítás gonoszszelleme.
 Tűzmadár, fénix = Krisztus.
 Tűzölő, a foltos, a peszérce (salamandra) = az igazhívő.
 Tűzvörös galamb = Krisztus.
 Vadszamár = az ördög, a gonosz szellem.
 Vidra (vizi kígyó, egypt. petymeg-ichneumon, idrus, hydrus) = Krisztus Urunk.
 Vipera = a gazdagok, a gonoszok (nő).
 Vitorlás hal (serra) = a bűnös (nő).
 Vizi kígyó (vidra, egypt. petymeg-ichneumon, idrus, hydrus) = Krisztus Urunk.

Horváth Sándor.

A NÖRABLÁS ÉS A RABLÓHAZASSÁG SZIMBÓLIKUS MARADVÁNYAI HAZÁNKBAN.¹

I.

A házasság kialakulásának teóriáját már régóta fejtegeti a szociológia, de nagyobb eredménnyel csak azóta foglalkozik vele, amióta a primitív civilizáció fejtegetésében ethnographiai alapokra építi fel a megállapításait. Legrégibb társadalmi állapotainkról való történeti ismereteink ugyanis olyan fogyatékosak, hogy az ilyen kutatásnak legtöbbször csak a kiindulópontját képezhetik. Így van ez a magyarság kezdetleges társadalmi szervezetével, különösen pedig a családi étellel is, melynek a kialakulását még mindig elég sűrű homály fedi. Abban, hogy e tekintetben sok a pótolni való, része van annak is, hogy a történeti kutatás nem mutatott elég érdeklődést a családi élet fejlődése iránt s így elmulasztotta földeríteni ama szálakat, amelyek az ősi állapot megértéséhez vezetnének el bennünket. Igaz ugyan, hogy a családi életre, különösen pedig a lakodalmi szokásokra vonatkozólag legrégebbi forrásaink is rendkívül fogyatékosak. A magyar menyegzőről még a vezérek korából sem maradt fent semmi tudósítás, a későbbi keletű, rövidlélekzetű feljegyzések pedig egyoldalúak, amennyiben majdnem kizárólag csak a nemesség szokásairól szólnak, úgyannyira, hogy még a XVIII. század családi életéről irt komolyabb tanulmányokban is sajnálattal nélkülözzük a népszokások ismeretét. A források hallgatásának okát nem abban látjuk, mint Weichart Gizella, hogy „az agyonsanyargatott népnek nem lehetett alkalma, sem kedve régi jó szokásokkal ünnepelni“, minek következtében természetesen az egykorúaknak nem volt miről írniok, hanem abban, hogy nem akartak róluk írni, mivel különösebb figyelmükre csakis a nemesek életmódját méltatták. Pedig az a szívósság, mellyel a magyar nép — különösen pedig a székelység — a lakodalmi szokásokban rejlő hagyományokhoz ragaszkodik, azt sejteti, hogy e hagyományok igen-igen régi időből

¹ Felolvastatott a „Magyar Néprajzi Társaság“-nak 1921 április hó 27-iki ülésén.

származnak; hogy az esküvő, vagy, mint régebben jellemzően mondták: „a lányok tisztességének a napja“ kezdettől fogva a köteles ünnepi ceremóniáktól kísértetett.

A hazai lakodalmi szokások gyűjtése mégis csak a XIX. század második felében vesz erősebb lendületet, amikor aztán egymásután jelennek meg a napilapoknak és folyóiratoknak, különösen pedig az 1867-ben megindult *Ethnographia*-nak hasábjain, bár még semminemű célt nem sejtettek, melynek kedvéért a kutatásnak akartak volna anyagot nyújtani. A hatvanas és hetvenes években azonban már megjelentek Mac Lennannak, Lubbocknak és iskolájuknak alapvető, iránytadó művei, melyek világosan rámutattak arra a nagy szerepre, melyet a lakodalmi szertartásokban rejlő szimbólumok a házasság ősi formáinak: a rablás és a vétel útján való házasságnak felderítésében jelentenek. A külföldi nagy ethnológusok által megalapozott kutatási módszer most már visszhangra lelt egy kiváló magyar tudósnál, Beöthy Lászlónál is, kinek „A társadalmi fejlődés kezdetei“-ről írt művét az Akadémia is megkoszorúzta. A Beöthy-féle megállapításokra építette 1887-ben br. Rösner „Régi magyar házassági jog“-át, melyben először állította fel a rablás útján való magyar házasság elméletét. Rösner elmélete több oldalról is, különösen Kovács Gyula részéről éles támadásban részesült, melyek itt-ott megingatták állításainak hitelét; egy elvitathatatlan érdeme azonban mindenestre maradt: az, hogy ezen nagyfontosságú jogi és társadalmi alakulat lehetőségeire nálunk először ő mutatott rá. Tudomásunk szerint ő irányította először a figyelmet a lakodalmi szokásokban rejlő oly mozzanatokra is, melyek — különösen a székelységnél — még mindig emlékeztetnek a nőrablásra, noha már teljesen elvesztették jogi jelentőségüket. A lakodalmi ceremóniák szimbólikus jelentőségének theóriája néhány év múlva már az *Ethnographia*-ban is visszhangra lelt, melynek szerkesztősége (Hermann Antal és Katona Lajos) 1892-ben Török Aurélnak egy cikke kapcsán pársoros közleményben hívta fel a gyűjtők figyelmét a lakodalmi ünnepi játékokban a nőrablás nyomaira, minő mozzanatok a menyasszony elrejtése, a menyasszonyfutás és az ehhez hasonló komédiák. Ez volt tehát az első nyílt felhívás arra, hogy a rablási ceremóniák gyűjtessenek; a felhívás azonban különösebb eredményre nem vezetett, noha a lakodalmi leírások elszórtan ezután is hoztak ilyen adatokat. Nagy Géza ugyan, aki a régi magyarságnál a társadalmi szervezet kezdetleges fokán a leányrablást a házasságszerzés egyedüli módjának tartotta, 1894-ben tervbe vette, hogy össze fogja állítani a „nőrablásnak ártatlanná csenevészedett maradványait“, tervét azonban nem valósította meg, de a kérdésnek azáltal is nagy szolgálatot tett, hogy a velünk nyelvileg rokon népeknél a leányrablás általánosságára rámutatott. 1913-ban Braun Róbert a falu lélektanának tanulmányozásához egy kérdőívet állított össze s ebbe a nőrablásra vonatkozó kérdéseket is felvett, melyekre azonban ezideig még nem olvastunk feleleteket. A nőrablási szimbólumoknak gyűjtését legújabbban 1917-ben éppen az a folyóirat sürgette meg, melynek lapjain erre 1892-ben az első felhívás is megjelent, t. i. az *Ethnographia*. Tagányi Károly, a hazai élő jogszokások ismertetője, megemlékezvén a házasság megkötését szinleg akadályozó nőrablási jelképekről, szükségesnek tartaná „falusi lakodalmi szertartásainkat minél teljesebben összegyűjteni, mivel azokban vallási és jogi fogalmak emlékei maradtak reánk“.

Mindebből kitűnik, hogy a rablólázasság szimbólikus maradványai gyűjtésének gondolata nem újkeletű, sőt többször is felmerült, de mindezideig megvalósításra nem talált. Ezen mulasztás pótlása akar lenni szerény kísérletünk, melynek szükségességét az a tény is nyilvánvalóvá teszi, hogy az ethnológia külföldön a lakodalmi szokásokról már számos nagyobb gyűjteményt produkált, amelyekben azonban hazánkról csak elvéve esik szó, s ha történik is említés, akkor is csak a nemzetiségekkel vonnak párhuzamot. Vállalkozásunknak kettős nehézsége van. Az egyik — ami könnyen leküzdhető — az, hogy eddig, jóllehet adva volt, semmi különösebb szempont nem látszott a lakodalmi szokások gyűjtőit irányítani. Még abban a hatalmas anyagban is, melyet a néphagyományokat gyűjtő szövetség — a Folklore Fellows — vidéki akciója produkált, — a Nemzeti Múzeum levéltárában — igen sok a sallang, mint a rengeteg, mit sem mondó kásavers, melyet használni egyáltalában nem lehet. A másik nehézség mostani szerencsétlenségünkben leli a magyarázatát. Éppen a délvidék, mely a rablási ceremóniáknak valóságos melegítő-ágya kell hogy legyen, esik ki a kutatás köréből. Dolgozatunk egyébként nem is befejezett kollekciónak akar nyújtani, inkább csak alapot és irányt kíván szabni a későbbi kutatás számára, amelynek kellő eredménye csakis a normális viszonyok mellett való és mások közreműködésével végzett munkától várható. Ez a megállapítás nemcsak a szertartásos jelképekre, hanem a szűkebb értelemben vett történeti adatokra is vonatkozik; a régmúltban csak szórványos feljegyzéseket találunk, amelyeket a legkülönbözőbb forrásokból (oklevelek, évkönyvek, naplók stb.) kell összeállítani. A kérdés jogi fejtegetéséhez az országos törvényhozáson kívül különösen a vármegyei joghatóságok intézkedései, valamint a törvényszéki tárgyalásokról fölvetett jegyzőkönyvek szolgáltatnak adatokat. Igaz, hogy ez utóbbiak a régi időből igen kevés anyagot nyújtanak. Az Országos Levéltárban tíz-tizenötezer perirat között (az index malefactorumban) csak egy-két nőrablással találkozunk. Próbát tettünk a szatmári törvényszék végzéseivel is, melyek közt azonban egy ilyen eset sem találtatott. Nagyobb eredményre csakis számos, különösen délvidéki levéltárnak átkutatása vezethetne, minthogy a nőrablás szokása a legszivósabban itt maradt fent a szerbeknél, azért kellene megismerkedni a zombori, nagykikindai, fehértemplomi törvényszékek nőrablási pereinek a büntetőjogi kiadványokban nem közölt tanuvallomási jegyzőkönyveivel, melyek a nép felfogására is fényt deríthetnének. Annak, hogy a régi országos törvények és a vármegyei statutumok a nőrablót olyan ritkán említik, abban látjuk az okát, hogy a nőrablót is a gonosztevők — „malefactores“ — neve alá foglalják, néha egymás mellé sorolják őket, mint akik azonos büntetésben is részesítendők.

Az említett források vegyest tárgyalják a nőrablást és a nőszöktetést; ez utóbbinak tekintetbevételét igazolja az a feltevésünk, hogy a nőszöktetés a nőrablás intézményes átalakulásának is egyik késői fázisát képezi. A magyarság állapotának rajzából nem lehet kirekeszteni azon kapcsolatokat, melyeket a történelmi múlt, a geográfiai milió, meg a nyelvi rokonság más népekkel létrehozott, mert ezen kapcsolatoknak egyik része az ősi közös eredet bölcsőjéből fakad, míg a másik a késői hatások csiráját rejtegeti magában. A nőrablás általános elterjedésének a részletezése azonban már azért sem volna helyénvaló, mivel erről az eddig megjelent ethnológiai művek kimerítő képet nyújtanak. Az anyag elrendezésébe jónak

láttuk bevinni a nemzetiségek szerint való csoportosítást, miáltal könnyebbé válik az áttekintés és az összehasonlítás. Készülőben levő munkánkhoz — melyről jelen dolgozat csak egy kis áttekintést akar nyújtani — függelékül a nőrablás szűkebb értelemben vett emlékein: törvényeken, jegyzőkönyveken és elbeszéléseken kívül néhány — köztük kevésbé ismert leírást is közölni szándékozunk, mint a régi magyar menyegzőnek legklasszikusabb rajzait, hogy felkeltsük az érdeklődést a lakodalmi szokások iránt, melyeknek összegyűjtését már nem volna szabad sokáig halasztani. Egy ilyen gyűjtés munkáját, valamint a későbbi kutatást akarja megkönnyíteni a lakodalmi szokásoknak a hazai gyűjteményekből, folyóiratokból, hírlapokból és kéziratokból vett repertórium. Ezen függelék és repertórium azonban, mely magában véve is betölthetne egy füzetet, csak egy nagyobbterjedelmű munkához csatolható, melyben a szükséges utalások és források is megjelölhetők. Egy ilyen rövid dolgozatba nem lehet belevinni egy majd kétéves tanulmánynak sok száz adatát, mely miatt az anyag kritikáját kellene megrövidíteni. *Ez okból csaknem teljesen mellőzzük a forrásokra való hivatkozást.* Egyébként még az eredeti dolgozat is számos kiegészítésre szorul. Az eddigienél is jóval gazdagabb anyagot kell gyűjteni, részletesen ki kell dolgozni az egyes nőrablási pereket, teljesebbé és pontosabbá kell tenni az összehasonlítást. Hiányzik azonkívül még belőle egy nagyon fontos fejezet, mely a kérdés büntetőjogi fejtegetésénél sokkal fontosabb; a nép felfogása az erőszakos nőszerezés eseteiről. Ennyit az anyaggyűjtés forrásairól és módjairól. Végül még egyet: A dolgozat természetesen nem a megcsontított Magyarország viszonyait tárgyalja, hanem a történelmi Magyarországot, miuthogy „hazánk” alatt most sem tudunk és akarunk mást érteni, mint amit értettek őseink ezer év előtt.

I. A NŐRABLÁS ELMÉLETE ÉS TÖRTÉNETE.

A nőrablás (nálunk régebben Préda, nőragadás, latinul raptus virginis, mulieris) fogalma jelenleg a Büntetőkódex lapjaira tartozik. Alatta az emberrablásnak azon nemét érti a kriminológia, melyben a nő akarata ellenére erőszakkal vagy csalárd módon, személyes szabadságától megfosztatik, azért, hogy a nemi ösztön kielégítésére szolgáljon, vagy merően gazdasági, közelebbről kereskedelmi érdekek szolgálatába állíttassék. Mint ilyen, a civilizált népek életében ma már a legsúlyosabb büntettek közé tartozik, melynek megítélésénél azonban sok helyen mégsem lehet eltekinteni attól, hogy ez a vétség mintegy az ősidőktől fogva szentesített jogszokás köntösében áll előttünk. A nőrablásnak ezen neme természetesen nem vonatkozik azon esetekre, ahol a cselekmény fajtalanúságra irányul, hanem csak azokra áll, ahol a hatalombakerítés célja kifejezetten a házasságkötés. Az ethnológia ezt a cselekményt a rablóházasság fogalmával jelöli és egy ősi intézményt ért alatta. Az emberfajták primitív viszonyainak tanulmánya a fejlettebb kultúrájú népek szokásainak szimbólikus jelentőségű tanúságaival együtt már eddig is kétségtelenné tették azt, hogy a házasságban az az állapot, mikor a nő férjének birtokába rablás által jutott, a házasság evolúciójának egyik legfontosabb állomása volt.

Valószínűnek látszik, hogy az emberi társadalom kialakulásának kérdését leghelyesebben a régi evolucionális theoria oldja meg, mely szerint az emberiség

mai kultúrált állapotába egy olyan fejlődés útján jutott, melynek bölesőjét az ősöknek — mondjuk — korlátolt nemi közössége képezte. Ezen tan tudományos bizonyítékaitól eltekintve már etikai szempontból sem tudnánk megérteni, hogy — ha a dolog megfordítva áll, vagyis, ha az emberek közt való nemi viszony a házasság intézményével veszi kezdetét — hogyan sülyedhetett volna alá a családi élet legnemesebb, legideálisabb formájából az ethnographiától igazolt nemi szabadság állapotába. Az ellentétes felfogás a monogámikus forma elsődlegességének legerősebb bizonyítékát az emberi féltékenységben látja, melynek a nemi korlátlanlanságot meg kellett akadályoznia. Csakhogy az újabb kutatás beigazolta azt, hogy a szeméremérzék és a féltékenység kultúrfejlődés eredményei, tehát primárius megnyilvánulásoknak nem tekinthetők. Kérdés marad azonban az, hogy ez érzelmeknek erősebb megnyilvánulására impulzust mi adott? Azt hisszük, hogy az addig szunnyadó női önérték az idegen törzsektől elhurcolt rabszolganők beözönlésekor vetett lobbót, gyúlt olyan lángra, mely fölperzselte a régi közös élet szálait is. Lubbock szerint, mivel a törzsnek nőtagjaival valamennyi törzsbeli férfi rendelkezett, a nő magántulajdonba csakis úgy juthatott, ha a férfi valamely idegen törzsből rablás útján szerezte meg. Ha ugyanis a törzsbeli leányra igényt emel, úgy megcsónkítja a törzs jogait, míg ha hadifoglyokra tesz szert, szabadon rendelkezik zsákmányával, tehát feleségül is veheti, ha éppen meg nem öli. Így dacolhat az ősi szokással, anélkül, hogy a többi férfi jogát megsértené. A nő ezáltal az egész törzs hatalmából csupán egy férfi hatalmába került, ahol a kezdetleges rabszolgasorsból lassankint az egy feleséget megillető jogállapotba emelkedett. Azt hisszük azonban, hogy e változásig hosszú időnek kellett eltelnie, minthogy lehetetlen volna feltételezni, hogy éppen a háborúban zsákmányolt rabnők válhassanak a bennszülött asszonyok úrnőivé. Amily kevésbé hihető, hogy az ősemler, aki korábban nem szoritotta korlátok közé nemi életét, a rabolt nő kedvéért képes lett volna azonnal belépni a monogámikus családi élet tisztaságába; éppen olyan valószínűtlen az, hogy a bennszülött asszonyok az idegen nők kedvéért egykönnyen feladták volna szerzett jogaikat. Ők maguk is részt vehettek a férfiak rabló-kalandjaiban; e harcokból gyűlöletet hoztak magukkal azok ellen, akik fenyegették eddigi helyzetüket. Az idegen asszonyokkal együtt tehát egy új hatalom: a féltékenység is beköltözött, mely lázadásokat támaszthatott volna a kedveltebb rabnők ellen, ha ezek helyükre törekszenek. A sokáig szunnyadó női önérték az első táplálékot azon kisebb csoportokban nyerte, melyekre az eddig közösségben élt társadalom tagozódott. Ezen kisebb csoportok azokból állottak, akik a rabló vállalkozásokban támogatták egymást, és azért a zsákmányt nem a törzs, hanem a saját nők szoporításának tekintették. Ettől már csak egy lépés kellett ahhoz, hogy az itt még erősebb tápot kapott féltékenység még szűkebbre vonja a közös hajlék kereteit, melyek közül végeredményben a tiszta monogámikus berendezkedés hajtása is csirát foghatott. Az első családanyák tehát minden bizonnyal nem a rabnők voltak, hanem a törzsbeliek, későbbben azonban azokká válhattak amazok is, sőt ott, ahol az ellenségeskedés napirenden volt, túl is szárnyalhatták a békés úton létesült házasságokat. De ha a nőrablás a házasságkötésnek kizárólagos módját nem is képezhetette, annak mindenesetre egyik legkorábbi, rendszerint gyakorolt alakja volt, mely — mint láttuk — felbomlasztotta a régi közösséget

is. (Bővebben másutt. V. ö. Lubbock, Mac Lennan, Spencer Herbert, Kulischer, Letourneau, Westermarck, Giddings, Reitzenstein, Wundt stb. munkáival.)

A rablólázasság szokásával a föld minden zónájában találkozunk. Anélkül, hogy a rablólázasságnak különben is már eleget ismertetett általános térfoglalását vázolnánk, legyen elég rámutatni arra, hogy a magyarságot körülölelő germán és szláv népek éppen úgy rabolták egykor a nőket, mint ahogy erőszakkal jutottak hozzá a velünk rokon népek is. A voguloknál a hősi énekekben rettenetes harcok folynak a menyasszonyért, melyek az egykori nőrablásra emlékeztetnek, aminthogy jelenleg is dívik náluk a nőlopás. Az osztyákok is sereggel indultak el a menyasszonyért s ha a békés megegyezés a családdal nem sikerült, karddal erőszakolták ki a hozzátartozóitól.

Különösen a szegények még most is szívesen rabolják vagy szöktetik a nőket, hogy megtakarítsák a lakodalmi költségeket. Dr. Jankó János 1898-ban egy Tobolszk-vidéki szegény osztyák faluról írja, hogy ott csak az elszöktetett leány tarthat igényt rá, hogy tisztességesnek mondassék. Ha náluk a szöktetés a leány ellenállása miatt nem sikerül, a legény lefizeti érte a kálymot s az új párnak másutt kell megtelepednie. A votjákoknál még a múlt század végén is dívott a nőrablás, amikor is a vőlegény rokonai mentek a leányért s az ellenszegülő menyasszonyt erővel hurcolták a templomba, hogy ott kieroszakolják tőle a beleegyezést. Télen rendszeren szánkón történt a szöktetés és pedig úgy, hogy a leányt megkötözték és a szánt a vőlegény szánjához kötözték. Az erőszakos elhurcolást néha békés megegyezés követte, ha t. i. a rabló családjának a károsultakat kiengesztelni sikerült. Ha nem tudják a kiszabott vételárat lefizetni, még most is leánylopással segítenek a bajon. Rablás útján házasodtak a lappok is; a múlt század vége felé is ellenséges törzsből rabolták néha a nőket, ahol pedig a rablás már feledésbe merült, ott — éppen úgy, mint a votjákoknál — a színlelt erőszakoskodás bizonyítja az egykori nagy szerepét. A finnek is rendszeren messziről rabolták a nőt, mint a Kalevalának számos hőse, kik messze északról hozták menyasszonyukat s utólag szép szóval, vagy ajándékkal igyekeztek megnyerni a hajlandóságát. Kylikki még útközben megbarátkozik az erőszakos Lemminkainennel és hűséget esküszik neki; a Kullervó selyme és kendői is kiengesztelik az erővel elhurcolt leányt. Ez a szokás náluk a legújabb időkig fentmaradt, úgy, hogy egyes törzsek még a XIX. század nyolevanas éveiben is éltek vele. Az eszteknel a nőrablás szokása a XVI. század elején annyira elharapódzott, hogy az országgyűlésnek energikusan kellett fellépni ellene. A mordvinoknál a rablólázasság, az ú. n. „Lissehs“ a házasságkötésnek elfogadott módja volt, de jelenleg már csak ceremóniaszerű alakjában élnek vele. Hogy a nőrablás a cseremiszeknél sem lehetett ismeretlen, amellet egy legenda tanuskodik, amely e szokást az emberiség legrégebb korára viszi vissza s egyenesen isteni eredetű intézménynek tünteti fel. Hogy a nőrablás szokása a finn-ugor népeknél mily nagy szerepet játszott, azt a házassági terminológiájuk is bizonyítja, mely a kifejezéseiben megőrizte az erőszakos nőszerezés nyomait. A vogul és votják futó, vagy szökő nőnek nevezi a menyasszonyt, az osztják hősi énekek egy fogalom alá sorolják a lakodalmat és a háborút, mint ahogy számos más nép is megőrizte a házasság elnevezésének a nőrablással való kapcsolatát. A hazánkban lakó nemzetiségek közül a szerb a nősülés (otmica, oteti)

alatt az erőszakos elragadást is érti; a németeknél Brautlauf a lakodalmi régi germán neve.

Nem tudhatjuk, hogy nálunk a valószínűleg újabb eredetű házasodni kifejezés nem más elnevezésnek lépett-e a helyére, amely szintén elárulta a törvényes viszony erőszakos eredetét. Lakodalmi szokásainkban számos jelkép tanuskodik amellet, hogy a nőrablás őseinknél is rendes módja volt a házasságkötésnek. Ezen lakodalmi szokások eredeti rendeltetésük tudatosságának minden jelét elvesztették, tehát nem egyebek, mint a társas élet lekoptatott csökevényei, rudimentumok, mégis elég bizonyítóerővel tanuskodnak amellet, hogy a rablólóházasság intézménye eredetileg őseinknél is létezett. Minthogy ahhoz, hogy a rablólóházasság kialakulását tisztán láthassuk, őseink társadalmi viszonyairól igen keveset tudunk, nem marad bánta más, mint azt az őstörténeti fejlődésbe illeszteni, mely szerint nálunk is a korlátolt nőközösség képezte volna az ősalapot, melyből a magyarság, mint emlékeink sejtetik, az egynejűségbe a bigámia útján jutott. (A közös jogok megváltásának maradványai, a leviratus intézményének visszatükröződése Szent István törvényében, a bigámia elterjedtsége.)

A rablólóházassági forma első emléke, a Hunor-monda, a nemzet eredetét is ezen az úton magyarázza meg, visszatükrözve a tényleges őskori állapotot, melyben különösen az exogém nőszerezésnek kellett nagy arányokat mutatnia. A Megyeri törzset, mely a nőrabló Magor csoportját fedheti, Konstantinos a második helyen említi a hét törzs között; eszerint a második helyen levő törzs egy nőrabló hóstól származtathatta magát, kinek neve az egész nemzetre átszármazott. Hasonló módon származtatta magát az Ó-Testamentum szerint a zsidóságnak egyik törzse is attól a Benjamintól, kinek a fiai elrabolták a Siló leányait. Ez a nőrablás egy ünnepségen történt, éppen úgy, mint a Magor-féle támadás (a kürt ünnepén), vagy a rómaiaknál a szabin nők elrablása. A magyar és a római ősmonda hasonlósága már abból is kitűnik, hogy a nép mind a kettőben egy nőrabló csoportra viszi vissza az eredetét, csakhogy míg a rómaiaknál ez összeházasodás révén az ellenséges törzsek olvadtak össze egy nemzeti egységbe (Beöthy), addig a mi mondánk szerint a kapcsolat két különböző nép között jött létre. Mivel a nőrablás úgy a zsidóságnál — ahol egyenesen Izrael véneinek parancsa írta elő — mint a rómaiaknál (amit lakodalmi szertartásaik mutatnak) dívott, joggal feltehetjük, hogy a mi hagyományunkban is egy szélteben elterjedt szokás emléke él, melyet olyanformán télhettek meg, mint a rómaiak, akiknél későbbben a házassági szertartásokban a patricius menyasszonyt emelték át a küszöbön — tehát csak az előkelők házasságában látták visszatükrözödni az erőszakot.

A magyarság az őshazában a környező szláv népekkel állandóan harcban állott, diadala — a kultúrának ezen, még alacsony fokán — táplálta benne az a hitet, hogy a fegyveres erő nemcsak a vagyonnak, hanem a nőnek megszerzésére is jogcímet ad. Amikor az őshazában győzelmet aratott, diadalmi jelvényül bizonyára hazavitte az elfogott nőket is. Nestor krónikája szerint, amikor az avarok (magyarok) leigázták a Dulib nevű törzset, nem kímélték az asszonyaikat sem. Ha valamely avar (magyar) szekeren akart menni, ló vagy ökör helyett három, iéggy, sőt öt asszonyt is fogott a szekér elé, hogy azokkal vonszoltassa magát. A vándorlások alatt olykor messze elkalandoztak, hogy szaporítsák nyájukat; ha

egy-egy ilyen vállalkozásról nagyobb számú nőt hoztak magukkal, könnyen megtörténhetett, hogy a lebediai meg az etelközi vásárokon nőket is juttattak cserébe a görögöktől kapott árúért.

A nőkkel való kereskedésnek azonban bizonyára véget vetett azon szerencsétlen háború, melyben a bolgárok a besenyőkkel szövetségbe lépve a harcok távolléte alatt ráütöttek az otthonmaradottakra s nagy pusztítást vittek végbe közöttük. „És midőn a turkok (magyarok) elmentek csatázni, a besenyők Symeonnal együtt a turkokra rontottak, az ő családjaikat teljesen elpusztították és az országot őrző turkokat csúnyául elkergették onnét.“ (Konstantinos P. Marcali Enchiridionjában 50.) Ha e tudósítást a későbbi eseményekre való tekintettel szószerint venni nem is lehet, az elhíhető, hogy a ráütés következtében a nők száma erősen megapadt, ami arra vezethetett, hogy a beállott nőhiányon hadi vállalkozásokkal segítsenek. Jirecek azért egyenesen a nőszerzésben látja az új hazából intézett kalandozó hadjáratok okát. „Midőn a magyarok visszatérve, rombadöntött hazájukat megpillantották, elhagyták Besszarábiát és nyugat felé vándoroltak és itt a Duna és Tisza közti síkságon ütötték fel új tanyáikat. Innen azután azon célból, hogy család alapítására megkívántató élettársakat szerezzenek, rablókalandokat intéztek a német és szláv országokba.“ (A bolgárok története. 153.)

Azon állítás, hogy „honfoglaló őseink házassága határozottan a nővásárláson és a kalymon alapult“ (Tagányi: Ethnographia. 1917. 202.) különösen a Gurdézi tudósítására támaszkodik, melynek a rablási ceremóniák óriási elterjedtsége megindíthatja a hitelét. Ami az őshazában természetes eljárásnak látszott, az nem szűnhetett meg egyszerre a honfoglalás után sem, a rablókalandok alatt, amikor az erkölcsök még nem szelídültek meg annyira, hogy e szokásoknak véget vessenek. A jogviszonyok még nem szilárdultak meg annyira, hogy az erőszak elé gátat állítsanak. Azért bizonyos, hogy a rablóhadjáratokról szóló krónikák az erőszakos nőszerzésről, a nőnek nemi kizsákmányolásáról nem azért hallgatnak, mintha ilyenről semmit sem tudnának, hanem azért, mert annak szokását a rabszolgaság szervezetén belül természetesnek veszik, amiről nem is kell külön írniok. A Fuldai évkönyvek mégis megemlítik, hogy amikor az avarok (magyarok) 894-ben a Dunántúlt pusztították, a férfiakat és öregasszonyokat legyilkolták, a fiatalokat ellenben magukkal hurcolták bujaságuk kielégítésére. Kerékgyártó ellenveti, hogy a magyarok ekkor még nem jártak a Dunántúlon és hogy a hazai források szerint paráznáknak sem mondhatók. Vele szemben azonban semmi okunk nincs kétségbevonni ezen tudósítás hitelét, azt, hogy a magyarság a morva birodalom felbomlásának idejét egy pannóniai betörésre használta fel; másrészt pedig a nő erőszakos elhurcolása mindenütt a rablóhadjáratok kísérő jelenségének mutatkozik. Az ellenségtől zsákmányolt nők elhurcolása kétségtelenül tovább tartott a rablókalandok alatt is, de a belső erőszakos nőszerzésnek már korlátok közé kellett szorulnia.

Őseink már szakítottak a nomád életmóddal, mely ezt a durva házassági formát életre keltette s békésebb foglalkozásra tértek át, melyet az ilyen nőszerzéssel járó állandó ellenségeskedés nagyon megnehezítene. A régi szittya szellem azonban lázadózott az új rend ellen, amiért Szent István szigorú törvényekkel igyekezett megfékezni. Egyben azonban engedményt tesz e törvény is, amikor a szülők beleegyezésével történt rablást nem bünteti. Rösner az engedményben házasságkötési ceremóniát lát lap-

pangani, mely egészen a XIII. század elejéig fentmaradt. A szülők ellen elkövetett rablást a törvény annál keményebben bünteti. A rablónak még a megszeplősített leányt is vissza kellett adni szüleinek s a súlyos bírságtól még akkor sem szabadulhatott, ha a leány szüleivel utólag megegyezett. Ilyen szigorú árul el a frank Kapituláre is, mely azonkívül, hogy a nőrablást szintén házassági akadállyal minősíti, a nőrablót bírsággal is bünteti. Csakhogy míg a frank törvény pénzbírságban szabja ki a büntetést, addig a magyar törvény, gazdasági viszonyainknak megfelelően, állapotokban állapítja meg. A nőrablás miatt a vitéz ember tíz, a szegény vagy közrendű ember öt tinót ad, az állatok számával is elég tekintélyes büntetés akkor, amikor a legbecsesebb vagyont még mindig a lábasjóság képezi, jöllehet a frank pénzbírság ennél is jelentékenyebbnek látszik. Tíz tinónak értéke számításunk szerint mintegy öt girára rúg, már pedig néhány giráért egész birtokokot lehetett vásárolni még a XIII. században is, pedig akkor a föld az egyre erősödő agrikultúra folytán jóval értékesebb volt, mint azelőtt. A nőrabló büntetése tehát úgy magában, mint az ingatlan értékekhez való viszonyát tekintve, elég súlyosnak mondható. Valószínű, hogy a nőrabló által fizetett eme fejtátságától — kompoziciótól — a nővásárlás korában a nő vételére alig különbözhetett, mint-hogy mind a kettő a legszentebb erkölcsi javak egyikének, a női tisztaságnak birtokbavételéért akart kárpótlást nyújtani, csakhogy míg a nőrabló a birtokbavétel után adja a megtérítést, addig a vevő a birtokbavétel előtt kárpótolja a leány családját és háritja el magától a megtorlást, melyben akkor részesülhet, ha erőszakkal viszi el kedvesét. „A puellae pretium, a leány ára, éppen úgy, mint a kompozíció, a fejtátság is olyan valamiért adatik, ami — mint maga az élet — a kipótolhatatlan javak közé tartozik“, mondja Sohm (Kováts Gyulánál a Feleletben). Hogy a nyugati hatás alatt létrejött törvény a nőrablást már milyen súlyos bűnnek minősíti, az a többi törvény intézkedésével való egybevetésből is kitűnik. Egy másik törvény a hitvesgyilkolásra mér hasonló büntetést, melyet csak avval szigorít, hogy a bírság mellé elrendeli a bőjtölést is. Az anyagi büntetés azonban ugyanaz, mint a nőrablásnál: a vitéznél tíz, a közrendűnél pedig öt tinó, amiből nyilvánvaló, hogy a törvényhozás a büntetettnek ezen két nemét: a nőrablást és a hitvesgyilkolást egyenlően mérlegeli. Aki nőt rabolt és azt megszeplősítette, az éppen olyan gonosztságot mivelt, mint aki asszonyt gyilkolt. A női becsületnek a magyar faj lovagiasságából fakadó nemes megbecsülése ez, melynek magaslatára a szerb törvényhozás csak a XIX. században Karadjorgje fejedelem alatt emelkedett. Visszatükröződik benne a szigorú keresztény erkölcsi felfogás, mely az egyháznak, mint akkor a legfőbb törvényhozótestületnek szellemében irányította a világi határozatokat is. Szerbiában, István után több mint 300 évvel, Dusan király törvénye a nőrablót csonkítással (kéz- és orrlevágással) bünteti, ha saját osztályából rabol, akár nemes, akár pedig sebar (paraszt) legyen, ha azonban parasztnemes nőt rabol, halálos büntetést mér reá. Nálunk a közembert a „milestől“ sokkal nagyobb különbség választja el, minthogy mind a kettőnél ugyanazon mértékkel mérjen az igazságszolgáltatás; arról az esetről intézkedni, ha közember nemes nőt merne rabolni, nem tartották szükségesnek, mert annak lehetősége is kizártnak látszhatott.

Az egyház két zsinaton is óvást emel a nőrablás ellen és rabszolgasorssal fenyegeti meg azt, aki ilyen bűnre vetemedik. Ha pedig másnak jegyesét rabolta

el annak akarata ellenére, ne házasodhassék meg soha. Ez esetben még akkor is megtorolja a bünt, ha a vétkes szabadságát vagyónával meg tudja váltani. Nem elégszik meg tehát a Szent István intézkedésével, mely csak az elrablott nővel való házasságot tiltja el, hanem az abszolút házasságkötési tilalmat mondja ki. Mindamellett e tilalom csak arra az esetre vonatkozik, amikor a nőrabló zsákmányát annak akarata ellenére ragadta el jegyesétől, abban az esetben, ha önként szökött vele, büntetlen maradt, sőt feleségül is vehette őt. A zsinat tehát itt már engedményt tesz; a leány beleegyezésével kötött erőszakos elvitelt is elismeri, amely ténnyel a nőnek mással kötött korábbi eljegyzését érvénytelennek tekinti. Eléggé nem hangsúlyozható, hogy — bár nyugati áramlatok hatása alatt — a nőnek önállóságát már értékelik, ha beleegyezésével szöktették meg jegyesétől, minden bizonnyal még szüleinek akaratából sem lehet hozzá visszakényszeríteni. A régi római jog pátria potestásának már egyszersmindenkorra vége van, ettől fogva a nőrablás vétségének az illető nő ellenszegülése a legfőbb postulatuma. A rablónőházaságnak és az egyszerű nőrablásnak eseteit nem különíti el mindenütt a törvényhozás. Kálmán törvénye egyszerűen az asszonyok elrablásáról szól, anélkül, hogy a nőrablás célja tekintetében különbségeket állapítana meg. Az első esztergomi zsinat egyszerűen leányrablásról intézkedik és a tágabb értelmű nőrablást az erőszakos nemi érintkezéssel egyformán bírálja el. Az eddig tárgyalt törvényeknek gyakorlati alkalmazásáról nem tudunk, mivel nőrablási perekről szóló feljegyzések ezideig még nem maradtak reánk.

Az első jegyzőkönyv, mely a legrégebb esetek emlékét fenntartotta, a Várad Regestrum is csak azt az előzetes eljárást világítja meg, mellyel a vádlottak bűnösségének a tényét akarták megállapítani. Az ok, mely miatt a bíróság nem tudta tisztázni a helyzetet s a vádlottakat kénytelen volt a nagyváradai káptalan ítélőszékéhez utasítani, a szóbanforgó vétségnek a természetében rejlik, melyet csakis az elvitt leány biztos ellenszegülésének ismeretében lehet megállapítani. Ha e tekintetben kétségek merültek fel, a nőszöktetés lehetősége állott elő, melyet, mint láttuk, hallgatagon elnézett Szent István törvénye is. Az egyik eset azonban mégis amellett tanuskodik, hogy már ennek az elbírálásában is szigorúbb lett az erkölcsi felfogás. Bél jobbagyról van szó, aki 1217-ben azért jött Váradra, hogy istenitélettel igazolja be, hogy leánytestvére, akit elraboltak, nem „becstelen teremtés“, vagyis, hogy nem a beleegyezésével vitték el, különben nőszöktetés történt volna, aminek gyalázatában részes lett volna a nővére is, akit ez esetben „meretrix“-nek, ágyasnak tekintene. Egyébként rendszerint azt akarják megállapítani, hogy vajjon a nő erőszakkal vitetett-e el, vagy annak módja szerint vette feleségül a legény. Az előzetes vizsgálat a tanuk vallomásából nem tudja a tényállást kideríteni, minélfogva az udvarbíró, a nádor a káptalan elé utasítja a feleket, amelynek ítélőszéke az ilyen vallási ügyekben, aminő a házasság, megszabhatja egyébként a büntetést is. A bűnhődést mégis csak egyetlen vádlottnál ismerjük: Szegónél, aki be is vallotta, hogy a kérdéses nőrablásban segédkezett, amiért *megvakított*. Úgy látszik, hogy az ilyen testi fenyítés a bíróság külön joga volt, melyet abban az esetben alkalmazhatott, melyről, mint a nőrablásban való segédkezésről, a törvény külön nem rendelkezett. A vád tárgyát leányrablás, sőt egy esetben a más feleségének és ruháinak elrablása képezi. A bíró belátásától függött, hogy kit vessen az istenitélet alá. A tüzes

vasat többször a leány hozzátartozóinak adják a kezébe, de előfordul a másik eset is, hogy a szatmári esperes a völegény násznagyát kötelezi arra, hogy tűzpróbának vessen alá magát. Ha a vádló tartotta a vasat s megégette magát, az esetben ellenfele a nőrablás bűnében ártatlannak bizonyult. Az istenítéletről való elmaradás maga után vonta az elmarasztalást. A bíró egy ízben a nőrablón kívül 23 cinkosára is kimondja az elmarasztaló ítéletet azért, mer a tüzes vas próbájának nem vetették alá magukat. Ez a magas szám világosan tanuskodik amellet, hogy az ilyen vállalkozás néha milyen nagy apparátussal dolgozott. A felek többször barátságos egyezségekre léptek a káptalan előtt, mely szerint a felmerült peres költségek terhére megosztották egymás között. Az asszonyt ingóságaival együtt visszakapja a férj, a leányt pedig a nőrabló, aki egyébként azt állította, hogy törvényes úton kötötte meg a házasságát. Feltűnőnek látszik, hogy a leány nem kerül vissza a szülői házba Szent István törvénye szerint; igen, de az ő sorsát nem is a bírói ítélet, hanem az ellenfelek barátságos megegyezése döntötte el. Abból, hogy a Várad Regestrum szerint a nőrablók felett többször a nádor, vagy a király által delegált bíró ítélt, Nagy Géza azt gyanítja, hogy a magyarságnál a nőrablás szokását 1220 körül inkább csak a szabad néposztály gyakorolta. A későbbi feljegyzések is különösen ezeknek az erőszakosságairól szólnak. De bármilyen társadalmi osztályhoz is tartozott, már az árpád kori törvények szerint is „rút és szemérmetlen“ az, aki nőt rabol, a leány pedig, ha vétkes volna az elszöktetésében, „becstelen személy“ a Várad Regestrum szerint.

Ezen törvények és jogesetek azon források, melyekből a rablólházasság legrégebbi történetéből némi világosság árad. Rösner is ezen esetekből vonta le azt a következtetést, hogy amikor a törzsek közt való összetartozás szüksége a nőrablás durvaságainak véget vetett, az eredeti erőszak emléke egy jelképes utánzatnak adott helyet, mely mint házasságkötési szertartás egészen a XIII. század elejéig tartotta volna fent magát. Az bizonyos, hogy a törvényhozás az ú. n. allattomos házasságokat nem tudta kiirtani, már pedig ezen allattomos házasságok magukban foglalhatták a rablás útján létrejött titkos szövetezéseket is, mint egy ősi intézménynek késői maradványait, melyekhez a nép még ragaszkodik, de amelynek jogi jelentősége már nem lehet. Az erőszakos rablólházasság tehát mint intézmény megszűnt már, anélkül, hogy másutt, mint a nép lakodalmi szokásaiban erősebb nyomot hagyott volna maga után. Amint a nő kivetkőzni kezd a patria potestas szorító karjaiból, akként fordul a közfelfogás a nőrabló ellen, mert most már csak a nő beleegyezésével végrehajtott elvitelben látja a szerelem diadalát. A nőrablás már csak magánérszak számba megy. Ha a források hallgatásából következtetni lehet, századok is elmúlnak, míg az erőszakos nőszerezés újra erősebben kezd kísérteni. Igaz, hogy értettek az ilyen esetek eltítkolásához is, ha valamely előkelő család hírnevét kellett megvédeni. Zsigmond alatt is csak egy pör folyamán derült ki, hogy Simon bán unokája egy asszonyságot Szatmár megyében erőszakosan elragadott. Mátyás idejében ellenben az összesereglett nézők tetszésétől kísérve erőszakolnak ki egy gazdag árvaleányt zsarnokának hatalmából. Hiába volt aztán minden tiltakozás és fenyegetés, hogy főbenjáró pert indítanak a nőrabló ellen, az elragadott leányt nem kapta vissza jegyese. (Neczpáli Zsófia elrablása.)

A XVI. század folyamán a nőrablás és nőszöktetés ellen többször kikelnek

törvényeink. A jobbágyok 1000 pengő forintot fizessenek, ha szöktetés útján mennek férjhez. 1514. E tilalom valószínűleg a földesúrnak érdekét szolgálta, akire nézve az esetleg tömegesen előforduló szöktetés gazdasági szempontból veszélyessé is válhatott. Úgy látszik, hogy a nőrablók néha úgy akarták elkerülni a büntetésüket, hogy a királyi dominiumokra menekültek, ahol biztonságban érezték magukat. Azért elrendelik, hogy a nőrablók Őfelsége jószágain is üldöztessenek. (Erdélyben, 1563.) Keservesen panaszkodnak a katonák ellen is, akik megrohanták és kirabolták a nemesi kuriákat, megverték az asszonyokat és leányokat. „Őfelségének serege oly rombolást és rablást vitt végbe, hogy csaknem teljesen elnéptelenedtek a városok, falvak, helységek“, panasolja az erdélyi országgyűlés János Zsigmond alatt.

A XVII. században már egy megyei törvényhatóság és egy református zsinat is kénytelen a saját hatáskörében védekezni az újra elharapódzó rossz szokás ellen. Torna megye teljes hatalommal ruházta fel az alispánt ellenük, hogy megbüntesse a szüzek és asszonyok elrablóit, akiket olyan bűnösöknek tekint, mint a rablókat és gyilkosokat, mert ezekkel együtt említi. (Bírságuk mégis csak 12 forintra rúg. 1607.) A köveskúti zsinat szigorú kánonokkal igyekszik a nőrablást megfékezni. Ha másnak a jegyesét rabolták el, a kiközösítésen kívül még a hatóság területéről is ki kell tiltani őket, ha ugyan életben hagyattak, mert ez a bűn olyan súlyos, hogy halálos büntetést is vonhat maga után. Ilyen szigorúan intézkedett 500 évvel ezelőtt az esztergomi zsinat is, csak hogy az a nőrablót nem száműzéssel, hanem szabadságvesztéssel, örökös rabszolgasággal büntette, ha a kárpótlást megfizetni nem volt képes. (1612). A köveskúti zsinat még csak a mások jegyesének elrablásánál találja helyénvalónak a halálos büntetést, melyet nemsokára egy erdélyi országgyűlés a Tarnóczy Sára országos perré dagadt nőrablási ügyében a Mikes testvérek ellen már a szabadságával rendelkező hajadon elrablásánál is kimond és végrehajtat, ha a bűnösöknek felségfolyamodvánnyal a gráciát kieszközölniök nem sikerül. Szalárdi szerint úgy történt a dolog, hogy „Mikes János, az Tarnóczi Sárát, hogy szép személy volna, megkedvelené és a leánynak édes-anyjátul kértetné is. De a leányasszonynak sem levén kedve hozzá, az anyja sem igézné neki. Azonban ők azt nagyon szégyelvén, s bihető, nem is anyjok tanácsok nélkül Mikes Mihály bátyjokkal János és Kelemen egybetanakodván és fegyveresen minden szolgáljokkal, felkészülvén az leányasszony édesanyjának házában való nem létében szentléleki kastélyokra ráütöttek, ahová a bennvalók abbéli szándékjokat csak meg sem tudván gondolni, bérohanván, a leányasszonyt nagy sírással-rivással kihúzával, vonván, hurcolván kastélyukból atyjukhoz, anyjukhoz Zabolára vitték és ott a leánynak, ki éjjel-nappal csak sir, riv és jajgat vala, kedve ellen való menyekzői lakodalmat csinálván, erőszakos feleségévé akarják vala tenni Mikes János fioknak“. Mikor Mikes János a súlyos büntetéstől megszabadult, fogadást is tett a fejedelemnek, hogy ilyesmibe többé nem ártja magát. „És ezután semmi oly rossz dologban magamat nem avatom“. (1638. Reverzális.) A század közepén szöktette meg az Eötvös-család egyik tagja a Takó-leányt. Egy kis lovascsapattal, vőfélyel, kérével és egyéb kísérettel elment a másik határban levő Takóhoz, megkérni a leány kezét. Takó elutasította ugyan őket, de egy kis barátságos lakomával akart könnyíteni a kudarcukon. Csak hogy baj lett a dologból, mert ebéd alatt a legény kiosont s megszöktette a leányt, mire lóra kaptak a többiek is és elvágattak a szökevények után.

A magyar férjeknek és leányos apáknak akárhányszor a magyar atyafiakat kellett visszaverni a portájuk elől, pedig elég sok fejtörést okozott nekik a török is. Evlia Cselebi Lippa vár lakóiról írja, hogy „Asszonyaik a kapun soha kívül nem mennek, csak mikor a holttestüket hozzák ki. Ebben a tekintetben szerfölött nagy a buzgóságuk, de annyi igaz, hogy a mostani időben okosan van ez így“. 1660. (Mon. III. 21.)

A XVIII. századból több nőszöktetés és nőrablás emléke maradt reánk. Az egyiket Apor Péter közli érdekes újságként a feleségével, hogy „Gróf Bethlen István uram penig ellopta mátkáját, csakhamar lakodalmat csinált“. A leánynak a gyámja nem ellenezte volna a házasságot, ha a türelmetlen kérő meg nem szökteti a leányt. „Egyik sem akart várni, melyre nézve ellopatta a kisasszonyt, lévén neki is kedve reá.“ A másik leányszöktetésről is Apor értesít, de ez már olyan kényes ügy, hogy a tapintatos író elhallgatja a neveket. Hiszen egy előkelő főúrról van szó, akinek testvérhugát a tulajdon juhásza szöktette meg, miáltal az arisztokrata család hírnevén súlyos csorba eshetett. A főúr a székeleyek főgenerálisa, a fejedelem hopmestere, főispán és főkapitány volt, aki a szépséges leányzót már el is jegyezte egy magyarországi férfival. A leány azonban addig-addig gyönyörködött a bátyja juhászában a furulyájában, hogy egy napon halálos szerelemre gyúlt iránta, anélkül, hogy a család sejtett volna valamit. Amikor a kitűzött lakodalom napja előtt a sirató-este elérkezett, hiába keresték mindenütt a menyasszonyt, mert szerelmesével együtt egy erdőn keresztül elszökött. Évek mulva akad reá a bátyja, amikor parasztsorban, mezitláb a juhokat őrzi a férjével. Hiába minden könyörgés, hogy visszatérjen: „Ő bizony soha el nem hagyja, ha egyszer szerette, haláláig szereti!“ A többi esetből kiderül, hogy a leány-mátkalopást most sem üldözi annyira a törvény, mint amily szigorúsággal lép fel a mások feleségének elragadása ellen. Különben a tettesek alig hagynák el hazájukat, ha súlyos következményektől nem kellene tartaniok. Az egyik Moldvába, a másik Magyarországra szökök, hogy a büntetéstől megszabaduljon. Szabó János, aki itthon maradt, mint Bihar megye generális gyűlésének a pozsonyi kir. helytartótanácsához küldött felterjesztésében olvassuk, büntetésből negyven botütést kapott azért, mert megszöktette másnak a feleségét.

A század végén az úriszék egy varázslással is vádolt koldúsnak csábítási esetét is nőrablásként kezeli, melyre az ügyész halálos büntetést indítványoz, de a törvényszék, bár, — mint mondja — a testi fenyítést is megérdemelné, betegségére való tekintettel csak három esztendei fogságot mér reá, míg a leányt, aki nem szegült ellent a csábításnak, 24 korbácsütésre ítéli el. „Noha az ő vétkét — mondja az ítélet — nem annyira magának, mintsem Gazdájának és fajtalan Társának tulajdoníthatni lehet, ki ötet ígéretekkkel, s kötsögtetésekkel a fajtalanságra reá szoktatta; mivel mindazáltal tőle el nem ment, véle kész akarva meg maradt, s ezzel akaróját a rozsaságban jelentette, azért az eddig szenvedett tömlőtzi sanyaruságán fellül 12 és 12 korbácsra két hét alatt kétszer kétszer elveendőkre ítéltetik, azután maga meg jobbulásának reménye alatt szabadon oly móddal bocsájtatik, hogy magát becsületes szolgálásra adni, s a rozsz étlettől ez után oltalmazni köteles legyen.“ 1794. Ha nem ily mértékben is, de úgy látszik, szintén hibásan minősített 1819-ben a nőrablás főbenjáró vétségének Biharmegye törvényszéke egy esetet,

melyben a védő az egész szöktetés kezdeményezését a leánynak tulajdonította. „Azt pedig — úgymond — hogy a szülők beleegyezése nélkül történt a dolog, a szerelem hatalma, mely még az öreg és a tapasztalt embereket is meg szokta zavarni, bizonyos mértékig menteni látszik.“ A bíróság szabadon bocsájtotta a vádlottakat, mivel bűnösségük fokát nem tudta megállapítani: „Mint hogy ezen perbeli körülmények egymással úgy össze vagynak zavarva, hogy azokat tökéletes világosságra hozni éppen nem lehet“. (Proc. Criminales. 428. Orsz. Levéltár.) Már ebből az egy esetből is kitűnik, hogy a nőrablás tényének megállapítása (mint az a Várad Regestrum pöreiben történt) az ellenszegülők határozott megnyilatkozása nélkül mily nehézségeket okozhatott. Pedig az 1878. B. T. K.-nek is eszerint kellett megállapítani az erőszakos elvitel két nemét: a szöktetést (a kiskorúaknál), melyre öt évi fogház- és a rablást, melyre ugyanennyi fegyházbüntetést szabott. A B. T. K.-nek a nőrablás ellen hozott törvénye a népies felfogással sem a vétség elnevezésében, sem pedig a fogalmának meghatározásában nem találkozik. A vétséget ugyanis nem nőrablásnak, hanem a „személyes szabadság megsértésének“ nevezi, elkövetésének módját pedig nemcsak az erőszakos elvitelben látja (mint a nép), hanem a hatalombakerítésben és a letartóztatásban is. A törvény természetesen a házasságra irányuló nőrablást is bünteti; de kérdés, mit mond arról az esetről, amikor a nőrabló az elrablott nővel utólag házasságra lép! A kérdés annál fontosabb, minthogy a felelet a mai bírói gyakorlatnak a régi jogszokásokkal való kapcsolata sejteti. Az ilyen házassággal utólag jóvátett nőrablás ugyanis rendesen büntetlen marad. Az 1792. országgyűlés elaborátuma még kifejezetten büntető cselekménynek minősíti, mivel „a rablást követő házassággal csak az elrablott nő becsülete, nem pedig a megsértett állami tekintély reparálható“, azonban a szövegezése „A büntényt a házasság sem teszi egészen jóvá“ (neque praetextus Matrimonii, a delicto hoc penitus excusabit) már elárulja, hogy a javaslat ez esetben az engedékenység szükségességét érezteti. (Az elaboratum: Codex de delicto etc. Fayer L.-nál. Az 1843. Büntető Javaslatokban III. 580.) A B. T. K. nem intézkedik külön az olyan esetekről, amikor a tettes az elrablott nővel házasságra lép; minthogy azonban az indítványozás jogát a nőrablás eseteiben a sértett félre bizza, világos, hogy de facto jogilag már elismeri azt a felfogást, hogy a nőrablót az elrablott nő becsületének helyreállítása után hivatalból üldözni nem lehet. A német B. T. K. ennél is engedékenyebb a népszokásokkal szemben, minthogy az elrablott nővel kötött házasság után a bünvádi eljárás megindítását csak a házasság érvénytelensége esetén engedélyezi. (Edvi Illés Károlynál.)

1. A magyarságnál a nőszöktetés a legújabb időkben sem tartozik a ritkaságok közé. A szokásként gyakorolt nőszöktetésről csak Csík megyéből értesülünk, ahol a legény előzetes megbeszélés alapján szülei ellenére is elviszi, „ellopja“ a leányt, a fonóból hazajövet előre elkészített kocsijára teszi, ketté töri a guzsalyát. Az utolsó évtizedek története számos nőrablást is mutat, csak hogy e nőrablási esetek jobbára a fővárosi élet rendes bűnkrónikájának lapjait terhelik. Kivétel-számba megy, amikor a vidéki legények avval állítanak be a leányos házba, hogy bálba viszik a nőt s ahelyett valamely tanyára hajtatnak vele. Mindezen esetek azonban már csak elszigetelt jelenségeket képeznek; de ha arra a sok akadályra gondolunk, mely nálunk régebben a törvényes házasság elé tornyosulhatott, való-

színűnek kell tartanunk, hogy az erőszakos nőszerezéssel régebben gyakrabban háritották el a legális házasság nehézségeit, mint az a felsorolt néhány szórványos adatból gyanítható. A nőrablás ősi intézménye nem vesztetett ki olyan nyomtalanul, hogy szelleme időközönként a törvényes házasságkötési forma ellen meg ne próbáljon kísértetni. Látjuk, hogy a szülők beleegyezése mellett Szent István is megengedi a leány erőszakos elvitelét. De divott a nőrablás — bármennyire tiltották — a szülői meg a tutori hatalom ellenére is. A kezdetleges kultúra emberének a fejében még sokkal jobban dolgoznak az ősi tradíciók, minthogy a magasabb állami és erkölcsi szempontoknak egyszerre alávetesse magát. Ha választása esetleg rabnőre esett, akit gazdasági szempontból nem akart elengedni a földesura, valószínűleg megszerezte erőszakkal is, éppen úgy, mint ahogyan nem hagyott fel igényeivel azon esetekben sem, amikor családi, vagyoni és egyéb szempontok gördítettek akadályokat. Éppen az a sok rendelkezés, mely a szülői beleegyezés szükségességét sürgeti, bizonyítja leginkább, hogy az önkényes házasságok mennyire napirenden lehettek. Az önkényes házasságoknak legtöbbször a kiélesedett vallási és társadalmi különbségek lehettek az okai, melyek miatt a szülők ellentállásán csak nőszöktetés segített. Ez különösen a felekezeti viszálykodások korára vonatkozik, amikor talán nem is tartozott a ritkaságok közé, hogy egy-egy főúr átok terhe alatt tiltotta el a leányát attól, hogy másnak a felesége legyen. A szülői beleegyezés mellett is erőszakosság látszatát keltette az a házasság, amelyben régen azért ragadhatták el a nőt, hogy ezáltal megkímélik a lakodalmi költségeket. Igaz ugyan, hogy a nép legrégebb lakodalmi szokásairól igen keveset tudunk, de a későbbi állapotokból bátran következtethetjük, hogy az alsóbb néposztályok e tekintetben is követhették a módosabbak példáját, akik a legpazarabb fényűzést éppen ez alkalommal igyekeztek kifejezni. Csakhogy a nép erejét felülmuló költségeken sok helyen még most is úgy segítenek, hogy színleges erőszakkal elragadják a nőt, miáltal megkímélik a lakodalmi költségeket. Lakodalmi szokásainknak eléggé színes tárháza egykor még gazdagabb lehetett, minek folytán még tetemesebb költségeket követelt, amelyek alul így szabadulni lehetett s amellet a lakodalommal kapcsolatos külön terhektől is megmenekülhettek. A XVII. században külön megünnepelték az eljegyzést és az esküvőt, mely alkalmából a vőlegénynek ki kellett adnia a hitbért, kedveskednie kellett a különböző jegy-, nász- és reggeli ajándékokkal, sőt meg kellett ajándékozni a menyasszonynak rokonait, cselédeit. Ehhez járult a török hódoltság alatt a menyasszony díja (a kanpénz, nősző-, bika-, esküvő-, esküttő-, lakodalmi pénz), melyet a XVII. századi Kőrösi vársi Regestrum szerint a legényeknek a városházához pontosan be kellett szolgáltatniok. Mindettől szabadulhatott a legény, ha választottját titokban megszöktette. A lakodalmi költségek megtakarításának ezen módjával számos népnél találkozunk. A velünk rokon osztályok is ilyen módon kerülnek el a nő vételárát, a kalymot; nemzetiségeink közül az oláhok is ezen az úton mentik meg olykor a tetemes lakodalmi költségeket.

2. A németeknél — a szepesi szászoknál — akiknek ősei, a germánok, a nőrablást rendes házasságkötési szertartásként is gyakorolták, a nőrablásnak első nyomával a XIII. században találkozunk. A nőrablás 1000 körül Németországban már csak ritkán fordult elő, azóta pedig már több mint kétszáz év telt el, így

érthető a szigorúság, mellyel új hazájukban fellépnek ellene. Selmechánya jogkönyve a nőrablót az országos törvényeknél is szigorúbban: fejvesztéssel bünteti. Ha valaki leányt rabol és azt magánál tartja, bíróság elé kell állítani. A bíró összegyűjti az esküdteket és a lány rokonait és a leányt a nőrabló és a rokonai közé állítja, mire felszólítja, hogy minden kényszer és fenyegetés nélkül arra az oldalra álljon, amelyikre akar. Ha a férfihoz megy, nincs további eljárásnak helye ellene, de ha a rokonokhoz lép, akkor a nőrablót lefejezik. „So sol man dem mon das Haub abslahn.“ A szászoknál tehát — mint látjuk — a nőrabló még a XIII. században is fejvesztéssel lakol, míg a nőszöktető még abban az esetben is büntetlen marad, ha a lány az elvitelére csak utólag egyezett bele. A bíró ugyanis nem az elvitel módját akarja megállapítani, hanem a leány vonzalmától tette függővé ítéletét, melyet a nőrabló magának utólag is megszerezhetett. Hogy e bírói eljárás alapját nagyjában a régi hazából hozott gyakorlatban bírja, arról könnyen meggyőződhetünk, ha a statutumot egybevetjük egy régi fries törvénnyel, mely az eljárást így állapítja meg: „Az elszöktetett nőt el kell venni csábítója házából s három napon át őriztetni a fogságban. Ezután a törvénytisztító a piacon leszúr két karót, egyikhez állítja a nő rokonait, másikhoz elrablóját. A középre állított nőnek szabad választást engednek rokonai és csábítója között, s ezt csak akkor éri büntetés, ha a nő rokonaihoz megyen.“ Egy 1192. genti törvény szerint, mely az erőszakottevő ellen az eljárást hasonlóan állapítja meg, a bűnös fejével lakol. A szászoknál most is divó „hazavezetés“ nem a nőszöktetésből, hanem a nőrablásból keletkezett, minthogy a leány ellenszegülésének is megőrizte az emlékét, habár csak színleges megnyilatkozásában is. A szászok — mint otthonukban a bajorok — természetesnek látják, hogy a legény, aki nem akar várni, míg leszolgálja a katonaeveit, színleges erőszakkal magával hurcolja kedvesét, akivel akkor esküszik meg, amikor a katonaságtól visszatér. Jóllehet a látszólagos erőszakkal az oláh nőszöktetésben is találkozunk, még sem látjuk szükségesnek feltételezni, hogy e népszokás — mint egyesek gondolják — az oláhoknál divatos leánylopásnak volna az átvétele. Az egyszerű nőszöktetés (s talán a színlelt is) a szászoknál már akkor is ott divott, amikor és különösen ahol oláh hatásról beszélni alig lehet.

3. A ruthéneknél, kikről a Kijevi krónika azt jegyezte fel, hogy Ukrajnában úgy éltek, mint az állatok, régi kóbor, nomád életmódjukkal még a XIII. században sem tudtak egészen szakítani. A vármegyék még századok mulva is pallossal büntetik őket, mert nem akarnak megbarátkozni a házasság törvényes formáival. Ez életmódnak teljesen megfelel az, amiről 1686-ban a munkácsi püspökségnek egyik egyházlátogatási jelentéséből értesülünk, hogy a titkos házasságokkal együtt náluk a nőrablás is divatozik. Az ilyen nőszöktetésre jó alkalmul kínálkoztak a vásári csoportosulások, ahol mindig voltak kéznél legények, akiknek segítségét erre a célra felhasználni lehetett. S a ruthének éltek is vele. Erre mutat az a rendelet, mellyel a kormány a magyarországi szlovéneknek 1720-ban eltiltja a nőrablást, melyet rendszeren a bihari és krasznabrodí (talán krasznibrodí? ruthén és német falu Zemplénben) vásárokon folytattak. Anélkül, hogy ez összejöveteleknek komolyabb jelentőséget tulajdonítanánk, e tilalmat alig lehetne megérteni. Lehetséges ugyan, hogy nem a nők akarata ellenére történik az elhurco-

lás; az, aki a szabadságát félti, előre elkerülné ezeket a helyeket, ahol veszedelem leselkedik reá; de az állam az ilyen tömeges szöktetést nem nézheti tétlenül. Azt hisszük, hogy így kell értelmezni a Kijevi Krónika tudósítását is azon játékokról, melyekre Ukrajnában a XI. században összesereglett a ruthén falvak népessége, hogy elhurcolják azokat, akikkel előzetesen megegyeztek. Eszerint nem szertartás volna ez, nem szimbolum, hanem valóságos szöktetés, melyet a nép egyik része gyakorol, míg a másik még durvább rész még mindig akarata ellenére rabolja a nőt, éppen úgy, mint századokkal későbbben hazánkban is teszi.

4. Amikor a magyar bíróság a nőrablás szokását a szerbeknél enyhítő körülménynek veszi, olyan népszokással szemben tanúsít engedékenységet, mely mélyen a szerb nép lelkületében gyökeredzik s melyet a Balkánról hozott magával ide, ahol a legújabb időkig megőrizte annak legprimitívebb formáit is. Szerbiában a nőrablás ellen, úgy látszik, csak a XIV. században, tehát jóval később mint nálunk, lép fel az államhatalom, ezidőtől kezdve azonban annál vehemensebben üldözi. Annál feltűnőbb, hogy a régi törvényhozásunk, mely az oláhokat külön felemlíti, éppen az erőszakosságnak legmakacsabb gyakorlóit ellen nem intézkedik, jóllehet biztosra vehető, hogy az a nép, mely a nőszerzésnek ezen módját nemcsak hazájában, hanem az egész Balkánon állandóan üzte, nálunk is intenzívebben élt vele. A XVI. században, amikor a magyarságnál a nőrablással csak kivételesen találkozunk, Szerbiában még mindig hallunk faluról, amelynek lakói majdnem kizárólag ilyen módon kötötték meg házasságukat. A nőrablás annyira elharapódzott, hogy ez ellen még a halálos ítélet sem segített. Pedig oly energikusan fordult ellene, hogy még a nálunk nem tiltott nősöktetést is többször pénz- vagy börtönbüntetéssel sújtották. Csakhogy úgy látszik, a szöktetés a valóságos nőrabláshoz nagyon közel áll, amit az a tény is mutat, hogy nálunk a nőszerzés mind a két alakját ugyanazon kifejezéssel jelölik, aminthogy itt is többször fölcserélik és tévesen értelmezik e fogalmakat, melyeknek elválása nálunk valósággal nem is olyan régen történni látszik. Az erőszakos nőszerzés módja, motívuma és elbírálása itt is a régi maradt.

A magyarországi szerbeknél az erőszakos nőszerzés minden alakjával, a nőrablással, a valóságos és a színlelt nősöktetéssel újabban is elégszer találkozunk. Nem ritka még most sem a valóságos nőrablás: az *otmica*, amikor a fékevesztett indulat vad erőszakosságával igyekeznek a vonakodó leányt hatalomba keríteni. Meglesik, amikor a háza előtt álldogál, amint a kútra megy, vagy a dűlőben kukoricát kapál, s társaik segítségével minden ellenkezés, kiáltozás ellenére elvonszolják, vagy kocsira dobva valamely szomszédos községbe hajtanak vele. Jó alkalom erre mindenféle gyülekezetre: táncmulatság vagy a fonó, honnan észrevétlenül ki lehet csalni a mit sem sejtő leányt. Máskor erőszakkal ragadják ki táncosának karjai közül, s az előrántott revolverrel rettentik vissza a segítségül jövő legényeket. Ha a lány elszabadulhat, futásnak ered, de a legények újra megragadják s a földön magukkal vonszolva a kocsira erőszakolják, hol betakarják s a nőrabló kezében késsel reátérdel és leszurással fenyegeti, ha ellenszegül. Behatolnak a lakásba is, ha a szülők távolléte kedvezni látszik a tervüknek. A merénylet azonban sokszor nem sikerül, mert a leány kiáltozására előjönnek a rokonai, összecsendül a nép s kiszabadítja az áldozatot, mire a merénylők elvág-

tatnak vagy futásban keresnek menedéket. A kútnál a társnői kelnek védelmére a leánynak, s kannákkal, kórsókkal ütik-verik, kövel hajigálják, míg el nem borítja a vér s össze nem esik a merénylő. Ha ellenben a rablónak áldozatát elhurcolni sikerül, akkor — hogy a családot tévútra vezesse — rendszeren a szomszédfaluba, valamelyik rokonához vagy ismerőséhez, de akárhányszor a saját házába is viszi a társaival és itt vonzalmát megnyerni törekedik, hogy vele vagy házasságra lépjen, vagy pedig a nemi együttélésre reávegye. A nemi együttélés akárhányszor úgysis csak folytatása volna azon viszonynak, melyet vele előzetesen tartott. Ha a leány beleegyezését megnyerni sikerült, akkor annak a közbenjárására belenyugszik a történetekbe, ellenkező esetben azonban a szülők megteszik a feljelentést a nőrabló ellen, s különösen akkor követelik a szigorú büntetést, ha az erőszakos lakodalom is megtartatott, vagy a leány női becsületén egyébként is csorba esett. A bíróság előtt a nőrabló rendszeren azt igyekszik bizonyítani, hogy előzetes megbeszélés után vitte el a leányt. Abból azonban, hogy a bíróság előtt az erőszak alkalmazása mindig bebizonyul, kiviláglik, hogy a károsultak csakis a valóságos nőrablás esetén keresik igazukat a törvény előtt, míg a leány beleegyezésével történt elvitelben, vagyis a szöktetésben, melyet egyébként a törvény sem üldöz, annyival inkább megnyugosznak, minthogy ez a szokás náluk még mindig közkeletű. A nőrablásnak még mindig elég jelentékeny száma azt sejteti, hogy a szöktetések nem is olyan régen léphettek a valóságos rablások helyére; vagyis, hogy a szerbek a nőrablás szokásának gyakorlatában régen sem maradhattak olyan messze az oláhok mögött.

A leányszöktetés (uszkákkánye) előfordul a jobbmódúaknál is, amikor a leány szülei ellenzik a fiatalok egybekelését, mire azok kocsira kapnak s valamelyik rokonukhoz szöknek, ahol addig tartózkodnak, amíg a törvényes házasságukhoz a szülők beleegyezését meg nem nyerik. Addig azonban néha hosszabb idő telik el, úgy, hogy az ilyen szerelmi egybekelésekből, melyeket egyesek a forma törvénytenségetől eltekintve, nagyon tisztességesnek mondanak, gyermekek is születnek. A bácsmegyei bunyevácok szerint mégis csak nagy szégyen a szöktetés. A leányszöktetéssel nagyobb számmal a szegényebb sorsúaknál találkozunk. Itt ugyanis a szöktetésnek nemcsak a szülői ellenállás az oka, hanem méginkább az a körülmény, hogy szegénységükben a nyilvános lakodalom költségeit fedezni képtelenek. A szöktetés révén esendben tartják meg az esküvőt és elkerülik a költségeket. Ha ilyen célzat mellett a szülők tudtával történik a dolog, abban az esetben már nem a valóságos szöktetés áll előttünk, hanem csak látszólagos, mely az erőszaknak már csak külszínét őrizte meg. Sokkal több nyomot hagyott az ősi forma azon helyeken, ahol a szöktetőnek a leányért a falu fiatalságával kell megküzdenie. Itt a leányt lóra kapva, késő éjjel lövöldözve vágat végig a falun, mire a fegyverfogható férfiak üldözőbe veszik s ha utolérik, a leányt elveszik tőle; de ha a versenyfutásban győztes marad, hazaviheti a kunyhójába.

A nőszöktetési esetek — mint említettük — nem kerülnek a bíróság elé; azokban a nőrablási perekben, melyekben a vádlott azt akarja bizonyítani, hogy a nőt a vele való előzetes megbeszélés és beleegyezés alapján vitte el, majdnem kivétel nélkül kiderül, hogy fenyegetést vagy erőszakot alkalmazott. Nőrablás miatt a szerbek még az újabb időben is olyan gyakran kerültek bíróság elé, miszerint

fel lehet tenni, hogy védekezésük nem őszinte, csak a bíróság félrevezetésére való, amennyiben ők a leány elvitelében az ősi szokás szerint nemcsak színleges erőszakra érzik feljogosítva magukat. Különösen áll ez azon esetekre, amikor a leány előzetesen a házasságra hajlandónak nyilatkozott; ígéretének beváltására erőszakkal is rá lehet őt kényszeríteni. Mindamellett a nőrablók tagadják ezen erőszak alkalmazását és többször arra hivatkoznak, hogy a végbevitt nőszőktetés nőrablásnak csak azért tűnhetett fel, mert a leány az elvitel alatt színleges ellenállást tanúsított — a náluk divó népszokás szerint. Az itt említett népszokás figyelembevételére nézve jellemző, hogy azt éppen az alsóbbfokú bíróságok — mint a nagyikindai és újvidéki törvényszékek — fogadták el enyhítő körülmény gyanánt, mint amely fórumok a körülöttük élő nép pszichéjét jobban ismerik, míg a felsőbbfokúak — a budapesti, szegedi kir. ítélőtábla a kir. Kúriával együtt — többnyire figyelmen kívül hagyják, bár előfordul az is, hogy ugyanazon felsőbb bíróság is kétféleképpen ítélkezik, bizonyosságul annak, hogy ezen népszokásban rejlő ősi tradíciókkal szemben ítéletének szigorúságából engedni kénytelen. A szokásban rejlő hagyományt azonban — mint említettük — rendszerint az elsőfokú bíróság méltányolja, mire a Büntető Jog Tárában is több példát találhatunk. „Enyhítő körülmény, hogy a nőrablás vádlottak nemzetiségének szokását képezi“ (1889). „A büntetés kimérésénél enyhítő körülményül vétetett a nemzetiségüknél fennforgó népszokás, s ebből folyólag az erkölcsi érzületnek lazább volta“ (1892). „A büntetés kiszabásánál enyhítő körülményül figyelembe vétetett, hogy cselekményük által egy, bár törvénybe ütköző, de általánosan divó népszokás elkövetését célozták“ (1896). „A büntetés kiszabásánál . . . az a téves, a szerb népnél általában elterjedt tudat, hogy a náluk szokásos leányszőktetés büntetendő cselekményt nem képez, enyhítő körülményeknek voltak veendőek, hogy ezek kellő méltatása mellett a tettetársakkal szemben a bűncselekményre a törvényben meghatározott szabadságbüntetés legkisebb mértéke is túlszigorúnak, s a bűnösség fokával arányban állónak nem találtatott“ (1905).

5. A horvátoknál a törvények szigorúsága következtében a nőrablás ritkábban fordul elő, mivel a legtöbb esetben a leánynak — ha nem is egészen határozott — beleegyezésével történik az elvitel, azért, hogy a legény megmenekülhessen a menyasszony családjának köteles ajándékok terhétől. A leányt a táncból kiragadva az erdőbe viszik, ahol megkísérlik, hogy titokban megtartsák az esküvőt. Mivel azonban erre a környék papjai nem igen vállalkoznak, értesítik a leány szüleit is, s ha beleegyezésüket megnyerni sikerül, megtörténik az esküvő; ha azonban az elvitel erőszakosan történt azért, mert a leány visszautasította kérését, vagy az eljegyzést is felbontotta vele, a szülők a törvényhez fordulnak elégtételért, a nőrabló vetélytársa pedig akárhányszor vérbosszút fogad ellenfele ellen.

6. Az oláhoknál világosan meg lehet állapítani, hogy mennyire nem respektálták a házasságkötésnek szokásos és törvényes módjait. Az 1508. fogarasvidéki statutum igen enyhén — csupán két forint bírsággal — bünteti a leány szüleinek beleegyezése nélkül kötött házasságokat, anélkül, hogy a beleegyezés hiánya miatt az ilyen módon létrejött szövetkezéseket érvénytelenítene. Nem messze esik ettől már a nőrablás szokása sem, melyről az 1541-iki erdélyi országgyűlés intézkedik. Az oláhok, kik nem a törvényes módon, hanem rablással szerzik feleségüket,

jövőre a római egyház szertartása és az ország törvényei szerint kössék meg velük a házasságot. Fejvesztéssel bünhődik, ki ennek ellenszegül. A tilalomnak azonban nem lett foganata, amiért száz év múlva kerülő úton törekedtek a bajt kiirtani. A gyulafehérvári — 1641. — országgyűlés elpanaszolja, hogy hiába tiltotta el, hogy „az oláhok is hatalmasul ne ragadnának feleséget magoknak“, azok most sem akarnak felhagyni rossz szokásukkal. Azért most nemcsak a nőrablók ellen lépnek fel, hanem mindazokat felelősségre vonják, akik vétkes cselekedetükben támogatják őket. Az olyan oláh papot, aki az ilyen feleket összeadná, azonnal fossa meg tisztétől a püspöke. De kerüljön bíróság elé a földesúr is, akinek birtokán a rablás történt. A nőrablókat el kell fogni s úgy büntetni meg, mint a közönséges tolvajokat és „ragadozó embereket“. A bűnpártoló papokat se merje oltalmába venni senki sem a nemesek közül, mert különben az is törvény elé idéztetik. Alkalmassint a nőrablás is azon gonosztettek közé tartozott, melyek ellen ezidőben ismételtelen kimondatott, hogy az oláhok lovon ne járhassanak s fegyvert ne viselhessenek. Ilyen módon terjedt a rossz szokás, melynek híre még a külföldre is elhatott. Gaya 1681-ben határozottan leszögezi, hogy az erdélyi oláhság rabolja a lányokat („Les Valaques de Transsylvanie ravissent les filles.“ Gaya, Ceremonies Nuptiales de toutes les Nations. Paris, 1681. 27.)

A nőrablás náluk az újabb időkben sem tartozik a ritkaságok közé, amikor akarata ellenére, rendszerint erőszakkal viszik el a leányt. A rablás rendszeren úgy történik, hogy a legény néhány barátjával kocsióra ül, s a leányos ház elé hajtat, ahol hirtelen megragadják az áldozatukat és elvágtatnak vele. Máskor táncból ragadják ki a leányt, vagy meglesik, amikor idegenben tartózkodik, s az ágyból kiragadva magukkal hurcolják. Sokkal simábban folyik le a nőszöktetés, amikor a legény csak a szülők beleegyezését akarja kiereszokolni házasságához, vagy azért, mert nem bírja beleegyezésüket, vagy pedig, mert fél, hogy a leány a katonaévek leszolgálaságig nem várna rá. Ebben az esetben megmenekszik a lakodalom tetemes költségeitől is. Egy szomszédos faluban, ahová menekülnek, megülik formálisan a házasságot is, úgy hogy a leánynak kezébe a házasság szimbóluma gyanánt egy fésűt, kendőt nyújtanak. Minthogy a szökevényeket ezáltal konvencionálisan összeadottaknak tekintik, törvényeseknek ismerik el az ilyen vadházasságokból született gyermekeket is. A közvélemény ugyanis az ilyen házasságok elfogadásával a fiataloknak ad igazat, akiknek szerelme a szülők ellenállásán győzelmet aratott. Boldogságot azonban még sem jósolnak nekik, mert voltaképen mégis csak vétkeztek a szülők ellen. A család a tisztességén ejtett csorbát régebben fegyverrel köszörülte ki, ma már inkább feljelentést tesznek a szöktető ellen, de ez is inkább csak a forma kedvéért történik s egy kis panaszkodás, fenyegetés után annyival inkább megnyugosznak a történetekben, minthogy a szöktetést rendszerint elősegítette a leány anyja is. Hogy a szöktetés nem anyagi érdekekből történik, arra abból a tényből lehet vonni következtetést, hogy a legény nálánál módosabb leányt megszőktetni nem szokott. A szöktetés alapmotívuma a féket nem ismerő, szenvedélyes szerelem, mely a másnak eljegyzett leány lekötöttségében sem ösmer korlátokat. A szokás oly mély gyökeret vert a nép lelkületében, hogy állítólag még a kivándorlók is gyakorolják új hazájukban. „Ez a szokás már így volt, így találtuk mi is, így marad utánunk“, mondta róla az egyik károsult.

7. A cigányoknál általában divik a szöktetés. „Ha a szerelmes felek nem kapnak engedélyt apáiktól, minden tétova nélkül megszöknek, mire az engedélyt mindig biztosan megkapják.“ (József főh. Ethn 1890. 16.)

Megállapítható, hogy azon népeknél, melyekhez a magyarságot rokoni vagy vagy geográfiai kapcsolat fűzi, a rablóházasság a házasságkötésnek egykor elismert módja volt. A fejlődés ezen fokán a magyarság is átesett, csakhogy a nép egészséges erkölcsi érzülete és a gazdasági szükségszerűség az erőszakos divatnak aránylag elég korán véget vetett, jóllehet a kezdetleges forma még a törvényhozásunkban is hagyott egy kis halvány nyomot. Evvel magyarázható, hogy amíg nálunk az elvétve előforduló esetek már régóta csak magánerőszaknak vehetők, addig a műveltségben és kulturában nálunk jóval alacsonyabb fokon álló némely nemzetiségeinknél: az oláhnál és a szerbnél a nőrablás szokása még a legújabb időkben is széltében divatozott. A rablóházassági forma egykori létét azonban a házassági szertartásainkban lévő szimbólumok, helyesebben: rudimentumok bizonyítják.¹

Makoldy Sándor dr.

NYUGATMAGYARORSZÁGI HORVÁT LAKODALMI SZOKÁSOK.

Jellegzeteset az ethnographus a nyugatmagyarországi horvátoknál már keveset talál; a babona úgyszólván kiveszett már; népköltészetében távolról sincs annyi karakterisztikus vonás, mint a balkáni délszlávnál; régies népi viseletét a vas megyei čakavac és a morvai s a mosonmegyei ugyancsak čakavac tartotta meg; legszívósabbak azonban, miként más népnél is, a lakodalmas szokások.

A nősülésben a legény szabad választása a gazdasági érdekek határain belül érvényesül.

A felserdült ifjú, a legény vagy „hős“ — a „junak“ ugyanis legényt is, hőst is jelent, mint a „hős“ szó a régi magyar nyelvben — szervezetbe lép, miként a legtöbb német vidéken is. A belépés: „pokršćanje za junaka“ = legényavatás, szószerint „hőssé (legénynyé) keresztelés“, oly módon történik, hogy a jelölt elsősorban a „društvo“ (= társaság) vajdájánál, a „starešina“-nál jelentkezik. A terminusok emlékeztetnek a „zadruga“ (házközösség) intézményére, mely-

¹ Azokat, akiket a kérdés érdekel, tisztelettel felkérem, hogy a nőrablásra, különösen pedig a népek erről való felfogására, valamint a cselet vagy erőszakot gyanított lakodalmi szokásokra vonatkozó adataikat, készülő munkám számára hozzám juttatni sziveskedjenek. Ilyen szimbólumoknak látszanak: a menyasszonykerő kerülgetése, a ház-elzárás és a házostrom, a menyasszony elrejtése, az álmenyasszony ceremóniája, a nászmenet hátráltatása és feltartóztatása, a „kötelező“ sírás-rívás, a fegyverek használata, a lövöldözés, a kéréssel való versenyfutás, a titokzatosság, az éjszakai leánykérés, az emberek kerülése, a „kotzódás“ és az igazoltatás, a menyasszony szokése-futása, visszalopása, az új asszony kizárása egyidőre a vőlegény családjából. Ehhez járulnak az erőszakos nőszerzésnek a mondókákban, lakodalmi dalokban, közmondásokban fentmaradt emlékei. (M. S. dr. Budapest Hernád-u. 40.)

nek éppen már csak néhány foszlányát találjuk, legtöbbjét még a vasmegyei „vlahi“-nál. A „starešina“ valamely vásár- vagy ünnepon bevezeti néhány legény kíséretében a jelentkezőt a falu kocsmájában „a gmajnska“-ban („Gemeinde-Wirtshaus“) egybegyűlt „društvo“-ba; megnevezeti vele a „kum“-ot (koma) és fizettet vele néhány liter bort. A „kum“ meghinti a jelöltnek arcát néhány csepp borral ezen szavak kíséretében: „Bud nam vieran tovaruš va ovom stališu i našega šerega va ovom društvu, kamo si sad gori zet i komu si kotrig postal! Nosi vridno ime junačko!“ (Légy jelen minőségben hűséges társunk, hűséges társa seregünknek ebben az egyesületben, melybe felvettünk és melynek tagjává lettél! Viseld méltóan a hős [legény] nevét!)

Ha a falu valamelyik leánya megtetszik neki, a „kum“-ja mutatja be a kiszemelt hajadonnak s összejövetelek, tánc alkalmával főleg evvel szórakozik. Felavatás nélkül a legények szórakozásaiban nem vehet részt.

Ha a legény vagy a leány a másik fél szülőinek gazdasági okokból nem tetszik, tiltják a találkozásukat. Ez, úgy látszik, eléggé gyakori eset s ily tilalom miatti panasz a népköltészetnek leggyakoribb tárgya.

A találkozás megengedése azonban még korántsem egyértelmű a házasságba való beleegyezéssel, hiszen gyakori a csak helyeselhető eset, hogy a legény más faluból nősil.

Amikor már eljegyzésre mernek gondolni, akkor a legény szülői kéréket küldenek a kiszemelt leány szülőihez s megkezdődnek, ha tényleg szó lehet az eljegyzésről, a hosszas és sokszor költséges tárgyalások, bátran mondhatjuk: alkudozások. A kérők rendszerint határozott válasz nélkül távoznak s új tárgyalást kell kitzüzni. Ha a leány szülői más faluban laknak s a frigykötést nem találják megfelelőnek, gondoskodnak arról, hogy a kitzüött napon a kérők ne fáradozzanak el hiába (költségtől is megkímélik a gazdát!): a falu végén, az út szélén, amelyen a kérőknek jönniök kell, tilalomfát vernek a földbe és arra szalmaesutakat tűznek. Tehát „szalma“ a válasz s a kérők visszafordulnak.

Ha falubeli legény kért meg leányt és kedvező választ kapott, akkor társai — a „društvo“ tagjai — éjjel a leányos háztól a legény szülőinek házáig vezető útra szalmát szórnak, üdvözölve ily módon társukat, aki most már gyakran fog járni ezen az úton. Ha azonban a legény más faluból való, akkor a szerencsés kérőnek meg kell váltania a leányt a falujabeli legények társaságától jó néhány liter borral a „gmajnská“-ban.

Mindkét félnek van az esküvőre hivatója; ennek neve „vabac“ v. „babac“; neve a „vabati“ (= csalogatni) igéből alkotott képzés. Úgyesnek kell lennie; nemcsak a rokonságot kell összehívnia, hanem mennél több bőkezű ismerőst is; a lakodalom nemcsak az örömszülőknek jelent nagy költséget, hanem minden vendégnek is a menyasszony javára. S vendéget ilyenkor nemcsak a menyasszony szülői fogadnak, hanem a vőlegény szülői is. A „vabac“ rendszerint két héttel az esküvő előtt bejárja a falut, esetleg néhány szomszédos községet is: rozmaringot tűz a kalapjára, kulacsot akaszt a nyakára s botját díszíti virággal; a habozó idegentől ügyességgel, tréfával kiveszi a kötelező ígéretet, hogy tényleg el is jön; subintelligitur, hogy nem üres kézzel.

Az esküvő napján a vőlegény násznépe reggel elmegy a menyasszonyos ház.

elé, ahol szintén már együtt van ennek a násznépe; de a ház kapuját, minden ajtaját erősen zárva találja. Hosszas zörgetés után végre jelentkezik valaki a házból és igazolást követel a zörgetőtől: szóbeszéd mitsem használ; írást mutat sanak! Nagynehezen felmutatnak holmi írást, de hát a kapuőr rámondja, hogy „fališno pismo“ és hiteleset követel. Sok tréfálkozás, akadékoskodás után végre elfogadja az igazolást, hogy tényleg a vőlegény násznépével van dolga és bebo csátja az udvarba. De a ház ajtaja még mindig zárva van: előlép a vőlegény s követeli menyasszonyát. A sok követelésre végre nyílik az ajtó s kilép egy fel piperézett, már botra támaszkodó vén asszony. „Ez nem igazi“ protestál a vőle gény és kísérete. No hát jelentkezik más és más, egyre fiatalabb és csinosabban öltözött. „Nem ez s újra nem ez!“ hangzik a tiltakozás. Az ügyes rendező már a vége felé kiküldi a legcsinosabbakat, akikre már nehéz bármi kifogást emelni, s a vőlegénynek és kíséreiének ügyeskedniök kell, hogy a kifogás ne legyen sértő. „Erről már lehetne szó!“ dévajkodik egyik-másik kísérő és biztatja a vőlegényt, hogy ne gáncsoskodjék már, de hát a vőlegénynek kell még aggódnia: ő így emlékezik, meg amúgy, mintha mégis csak egy másíkról lett volna szó, akíról tudja, hogy jó kalácsot tud sütni . . stb. Végre jelentkezik az igazi s ha valóban szerelemből fakadó házassággal van dolguk, akkor az egész násznép meghatottsággal fogadja ezt a találkozást: a színpadon ily mozzanat érzelmes jelenetté alakulna, de a nép gyermeke úgy tartja, hogy a szemérem tiltja ilyenkor az átérzett boldogság kifejezését, csupán az örömkönnny árulja el a szív elfojtott érzelmeit.

Ekkor a násznép zeneszóval indul a templom felé; nem dúda hangjai kísérik, mint a balkáni szlávot, hanem rendszerint németes rezes banda. A templomba csak a jegyesek, az alkalmi tisztséget betöltők és a rokonság megy, ott misét hallgat és szemtanuja a szertartásnak; a zene, az ifjúság és az idegenek kinn maradnak a téren és a fiatalság táncba fog.

Zöld koszorút a leány s kalapján tollat, esetleg művirágdíszta a legény csak az esetben visel, ha erkölcs ellen nem vétett; megejtett leány, vétkes legény pórul járna, ha őt meg nem illető díszszel cifrálnak. Zöld koszorúját a leány az esküvő után leteszi az oltárra s felajánlja a boldogságos Szűznek. Erről a felajánlásról sűrűn emlékezik meg a népköltészet. Másrészt meg gyakori a szokás, hogy nem teszi még le a koszorút és csak imádságban ajánlja fel a boldogságos Szűznek vagy a templom védőszentjének és hajadonsága jeléül megtartja aznap éjfélig.

Az esküvő után rendszerint külön válik a vőlegénynek is, a menyasszonynak is a násznépe, főleg ha egy faluból valók a házasulók; ebéd és tánc folyik a legénynek is, a leánynak is a szülői házában s csak este felé jő át a vőlegény násznépe a menyasszony szülői házába. Azok a tréfás jelenetek, melyekről fentebb szözlöttem, esetleg ekkor játszódnak le vagy hasonlók ismétlődnek.

Csak este kezdődik az igazi lakodalom, amelyre hivatalos a plébános úr is, a kántor úr is; az előbbi csak éjfélig marad a viganókkal.

Helyenként az új párt ültetik az asztalfőre: ez az asztal sarka, tőlük jobbra-balra a betöltött tisztesség, rang vagy rokonsági fokozat szerint a násznép; más helyeken meg divik a szokás, hogy az ifjú párt teljesen külön ültetik kis asztal-

hoz; azt tartják, hogy nem illik bőven lakmározniok sőt ha nagyon szemérmesek, alig kóstolnak valamit az ételből; közös tányért kapnak s közös poharat.

Bőséges étel-ital mellett csakhamar jelentkezik a jókedv és ének, a vacsora után hivatalos lakodalmas rigmusok és az elmaradhatatlan tánc és ének.

Az első ily hivatalos lakodalmas rigmus a „Kánáni menyegző“, minőt *Kurelac F.* gyűjteményében is találunk s mint értesültem egyes plébánosoktól, éppen ők maguk vannak azon, hogy ez legyen az első ének, melyben résztvesz az egész társaság. Bemutatom ezt lehetőleg hű fordításban.

A KÁNÁNI MENYEGZŐ.

(*Kurelac* „Jačke“ 196—197. l.)

1. Hallottatok hirit Szent János könyvének: Galilej-Kánánban menyegzőt ülének;
Urunk ottand nagy csudát tett:
A víz ottand jó borrá lett, . .
A kánáni menyegzőn.
2. Tisztes násznép gyüle lakziházban össze,
Tizenkét apostol vala ottand közte:
Elgyütt Jézus és Mária
Sok vendéggel a lakziba . . .
A kánáni menyegzőn.
3. Szent János vala ott ajándékszedője,
Szent Tamás pediglen az asztalnak fője;
Jöve Anna jövőt látni,
Magda mátkát búcsúztatni . . .
A kánáni menyegzőn.
4. Vendég eszik-iszik széles jó kedvében,
Fogy a gazda bora s nincs több a pin-
Szűz Mária szól fiának: [cében:
Hátha vízből bort csinálna . . .
A kánáni menyegzőn.
5. Nagyon forrt a feje a gazdának akkor:
Mít iszik a násznép, hogy ha már nem
[lesz bor;
Jézus néki csak azt mondja,
Soh'se legyen erre gondja . . .
A kánáni menyegzőn.
6. „Szent Tamásom gyere, hallgass beszé-
[demre,
Szinig teljék vízzel gazdánk hatkövedre“;
Telik vízzel hat veder,
Lakziházban bor terem . . .
A kánáni menyegzőn.
7. Megint esznek-isznak, jóllakva felkelnek,
Buzgón imádkoznak és keresztet vetnek,
Hogy Jézusnak egy szavával
Víz borrá lett valójában . . .
A kánáni menyegzőn.
8. Az ifjú mátkával táncba fog Szent János:
Tánc után vezeti tisztes násznagyához;
Közben szedi adományát,
Járja aztán ismét táncát . . .
A kánáni menyegzőn.
9. Most még táncba hívja a szép Magdalénát,
Mégforgatja, elvezeti, vegye más ven-
[dég át.
Közben szedi adományát,
Járja aztán ismét táncát . . .
A kánáni menyegzőn.
10. Végül táncba hívja jövőtlátó Annát,
Mégforgatja, elvezeti, vegye más ven-
[dég át;
Aztán járja egymagába'
Jól cifrázva és bokázva . . .
A kánáni menyegzőn.
11. Fülöp táncba hívja Mártát, a szakácsnőt
Ki jó levesével kitett biz' magáért;
Szép biz' itt a menyasszony is,
Jó minden az asztalon is . . .
A kánáni menyegzőn.
12. Mária Magdolna parázs jókedvében,
Járja cifra táncát csudálatos szépen;
Szent Péterből ömlik a szó,
Kezében a boros kancsó . . .
A kánáni menyegzőn.

Mikor egyes plébánosoktól hallottam, hogy ők maguk is óhajtják, hogy ez legyen az első ének, mely a lakodalmon elhangzik, kérdeztem, nem tekintik-e ezt a szent történet profanizálásának? A válasz rendszerint az volt, hogy a nép valóságos és erkölcsös, de egyúttal nagyon kedélyes és szereti hangoztatni, hogy a kedélyes mulatozás még az Úristen előtt is kedves és összefér a szent étellel;

ily felfogás hozzájárul ahhoz, hogy a vidám lakmározás el ne fajuljon és óvakodjanak a kicsapongástól.

Fénypontja a lakodalmi mulatságnak az ajándékgyűjtés a menyasszony számára, mely gyűjtés szép rendben történik. Vezeti pedig az úgynevezett „staćilo“, ügyes s ügyességéről sokszor messze vidékre híres legény recitativ ének kíséretében. A „staćilo“ szó eredetét megmagyarázni nekem senki sem tudta, magam sem találtam még rá magyarázatot; szerepe sokban emlékeztet, különösen pedig tréfálkozásaiiban, a nyugatboszniai és dalmáciai lakodalmakon szereplő „ćaus“-éra. Fokosával kopogtat a mestergerendán, hogy felhívja a figyelmet a mondandókra s minden mondókáját ezzel kezdi „Rodi Bože, rodi!“ (Adjon Isten, adjon!) Köszönti a tisztas násznépet, megmondja szándékát, rendre szólítja a vőlegényt, az örömszülőket, a testvéreket, a komákat, a rokonokat, a család jó barátait, az idegenből jötteket, a főzőnőket, a vendégshivogatót, a nyoszolólányokat stb. mind, minden felhívását kezdve kopogtatással: „Rodi Bože, rodi“. Közbe-közbe elhangzik egy-egy tréfás felhívás is, megjegyzés is versben, idegenekre, menyasszonyra, vőlegényre, vendégshivogatóra, szakácsnőkre vagy az utcán kíváncsiaskodó vénasszonyokra, akik nézik az ablakon át az ajándékokat s egyik-másik a nyitott ablakon át benyújt üres korsót, hogy töltsék meg borral. Nagy munkája közben meg-megszomjazik s tréfálkozva rigmusokban bort kér a „staćilo“.

Az egybegyűlt ajándék — természetben és pénzben — felhalmozódik az asztalon; megtekinthetés és kritika tárgya: fukarkodó vendég szégyelje magát! tisztelet a bőkezűnek! Kritizálni maga a „staćilo“ is kritizálhat; mint említettem, ügyesnek kell lennie, mert belé talál kötni valamelyik s neki meg kell felelnie; megteheti — szabad a szája. Ha sok a begyűlt ajándék, az egyúttal a „staćilo“ dicsősége; ha kevés, egyúttal az ő szégyene is.

Bemutatok ily ajándékgyűjtő éneket lehetőleg hű fordításban.

AJÁNDÉKGYŪJTŐ ÉNEK.

(Szedenich: Naši pišci i knjizevnost 50—52. l.)

Adjon Isten, adjon!
Lá-suk mostan,
Mit is hoztak,
Ki ölében,
Ki szekéren
Kosárszámra
Adományba!
Jó fehérnép erdőntúlról,
Zöld fenyvesnek árnyékából!
Dicsértessék a Jézus Krisztus!
Áldás szálljon mindnyájára,
Akik jöttek lakomára,
Nekivágtak az erdőnek,
Fáradtságot nem kiméltek,
Jó lakzira sietének.
Jézus s anyja legyen velünk,
És áldják meg sok vendégünk'!

Kedves násznép, nagy munkába
Kell most fognom valójába':
Menyasszonynak ajándékba most
Gyűjtöm egybe [hoztatok?]
Sorra-rendbe:
A gerendán fokosommal kopogtatok.

Adjon Isten, adjon! [Kopogtat]
Im' az első kopogtatás:
Vőlegénynek hivogatás:
Adja elő, amit szána
Szive szerint mátkájának.

Adjon Isten, adjon! [Kopogtat]
Hangzott újra kopogtatás:
Éd's anyjának hivogatás;
Édes apja mitsem adhat:
Régen nyugszik sírhant alatt.

Adjon Isten, adjon! [Kopogtat]
 Hogy most újra kopogtattam,
 A testvérit hívogattam.

Adjon Isten, adjon! [Kopogtat]
 Ajándékit rakja sorba,
 Aki ittend kedves koma!
 A családnak jó komája
 Az adományt nem sajnálja.

Adjon Isten, adjon! [Kopogtat]
 Örömanya jó testvére
 Fáradtságát ne kímélje!

Adjon Isten, adjon! [Kopogtat]
 Jöjjön sorra néni, bácsi,
 A családnak jó baráti;
 Sorjuk légyen szakadatlan,
 Szeretjük olthatatlan!

Adjon Isten, adjon! [Kopogtat]
 Utat-utat, jó vendégek,
 Hogy a lábát ki ne törje,
 Aki siet sok ajándék
 Nagy súlyától görnyedezve!

Adjon Isten, adjon! [Kopogtat]
 Hogy most újra kopogtattam,
 Már idegent hívogattam.
 Nos, gyiróti zöldbékások!
 Ezüsttök' most mutassátok!

Adjon Isten, adjon! [Kopogtat]
 Tűzhelyen már nincs teendő;
 Jöjjön be a sok szakácsnő!
 Ott a szomjuk olthatatlan,
 Kancsó ürül láthatatlan;
 De a jóból a sok megárt
 S nem ismerik fel az új párt.

Adjon Isten, adjon! [Kopogtat]
 Készült még sok, hogy itt adjon,
 De hát gyötri a gond nagyon:
 Lába ujjá tán kitorne,
 Ha helyéből most felkelne.

Adjon Isten, adjon! [Kopogtat]
 Már vagy húszszor kopogtattam,
 Kajáltástól bedagadtam,
 De a násznép mily hálátlan:
 Pohár borral nem kínálnak.
 Adjon Isten, adjon! [Kopogtat]
 Örül mindnek szíve ily lakodalomban,
 Mert ily párt nem látunk biz minden
 [bokorban.]

Adjon Isten, adjon! [Kopogtat]
 Halljad, vendég-hivogató,
 Ne ugrálj itt, mint a bohó,

Hanem mutasd a buksádat,
 Mennyit adhatsz: tizet, százat?

Adjon Isten, adjon! [Kopogtat]
 Nászasszonyunk néniénk ravaszul moso-
 Fiút kíván nekik; [lyog,
 Ifjaink jól tudják, ökelme mit gondol;
 Meg is lesz az, néni!

Adjon Isten, adjon! [Kopogtat]
 Vénasszonyok ablak alatt
 Olvassák az aranyakat;
 Jobb lesz innen elcammogni
 Egy olvasót lemorzsolni.

Adjon Isten, adjon! [Kopogtat]
 Noszolyóleányzó, ne búsulj oly nagyon,
 Lesz gondja szülődnek, hogy majd
 [férjhez adjon!]

Adjon Isten, adjon! [Kopogtat]
 Lakziházban vigan van ma
 Sok ifja és vénje;
 Tartsa Isten jókedvünket,
 Soh'se legyen vége.

Adjon Isten, adjon! [Kopogtat]
 Magas az ég boltozata,
 Sok a csillag rajta,
 Menyasszonytól búcsúzik ma
 Sok leányzótársa.

Adjon Isten, adjon! [Kopogtat]
 Vendég-hívónk az ajtónál somfordál;
 Fé!l, hogy dolgom végeztével pörül jár.

Adjon Isten, adjon! [Kopogtat]
 Az új párnak kívánok én
 Hosszú életet,
 Hogyha fele ajándékuk
 Az enyém lehet.

Adjon Isten, adjon! [Kopogtat]
 Markom belefásul sok kopogtatásba,
 Gégém belereked sok kajáltozásba,
 Mégsem akad senki, ki borral kínálna.

Adjon Isten, adjon! [Kopogtat]
 Derék vőlegényünk biz' jól imádkozék,
 De úgy látom, lesi, pénz mennyi is
 [jön még.]

Adjon Isten, adjon! [Kopogtat]
 Halljad jó vőlegény, te zöld rozmarin-
 [szál,
 Lesz immár feleség, otthon szép házas-
 Emlékezz szavamra, [társ;
 Légy mindig oltalma!

Kopogtassak, avagy ne?
Tömött buksa reped-e?

Zöld lánykoszorúdat immár leteheted;
Templomoltárunknál ma megszenteltetted;
Mennybéli angyalok, szálljatok le érte,
Hajadon-fejédszét vigyétek az égbe,
Vigyétek az égbe, Szűzanyánk térdére;
Védője mindenben ő légyen, kérjétek.

A szatyiló kéri a tisztelt násznépet,
Zokon biz' ne vegye, ha valamit vétett.

Menyasszony köszöni a sok ajándékot;
Tartsa Isten mindnyájunkat,
Hát ha egyszer visszaadhat
Százszor mindent, mint amennyi ma itt
[kedves s szép volt.

Jertek mostan, leánytársi,
Leánybúcsút daloljatok;
Dalotokkal félő szívet
Bánatában vigasztaltok!

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Az ajándékgyűjtés után kilép a szoba közepére két hajadon, lehetőleg barátnői a menyasszonynak: párnán virágból készült koronát tartanak, szabad kezében mindeniknek égő gyertyaszál, búcsúztatják a menyasszonyt a leányságtól leánytársai nevében, sokat emlegetve a zöld hajadon-koszorút, melyet méltóan viselt, a rágalmozókat, akik az egymást szerető szívek elválasztására törtek, kis szózatot intézve a vőlegényhez is, hogy becsülje meg leendő nejét, kiemelve azt is, hogy súlyosabb az asszony helyzete, mint a vidáman eltöltött leányévek. A legkevesebb ügyességet ily rigmusokban találtam; többnyire sablónszerű az ének, de valamicske önállóságnak ebben is kell jelentkeznie, hiszen alkalmazkodnia kell az adott helyzethez.

Bemutatok ilyet is hü fordításban; eredetijét egy incédi leány jegyezte fel.

LEÁNYBÚCSÚZTATÓ.

(Incéd, Vasm.)

Dicséret örökké Jézus szent nevének,
Szerencsés jó estét a tisztos násznépnek
És a mátkapárnak, kik köztetek ülnek:
A zöld koszorúnak s a piros szegfűnek!

Szeretett lánytársunk,
Ifjú menyasszonyunk!

Járjad bé, még egyszer virágos kertedet
És emeld az égnek ily szóval szemedet:
„Drága én Jézusom, néked szől fohászom,
Hajadonkoszorúm' tenéked ajánlom;
Szűzanyánk, Mária, tekints rám kegyesen,
Maradjon áldásod az ifjú jegyesen:
Hajadonkoszorúm' méltóan viseltem,
Mikor ma templomba esküvőre mentem”.
Gonosz ellenségid csúfságban maradtak,
Isten úgy akarta, hogy szégyent valljanak,
Nektek minden módon ártani akartak.
Egyre rágalmaztak, egyre gáncoskodtak.
Isten úgy akarta, im' mindenki lássa,
Hogy legyetek egymásnak derék élettársa.
Nőttetek mint kertben szépséges virágszál,
Egybefonódtatok ma a szent oltárnál,

Tettetek egymásnak erős fogadalmat,
Hogy baj vagy szerencse már el nem vá-
Megnyugódtok szépen [lasztnak
Isten végzésében.

Templombajövetkor nyolc gyertyaszál égett,
Elaludott hét szál, mire a pap végzett,
Hosszan a nyolcadik égett lassú lánggal
Tartós szeretetnek példaadásával.
Ifjú menyasszonyunk, az Isten megáldjon,
Ma ültél utolszor szülék asztalához:
Búcsút mondasz máma apának, anyának,
Akik felneveltek ily szép virágszálak;
Búcsút mondasz máma sokkedves testvérenek
Kiket egy szív táplált anyai vérevel;
Búcsút mondasz máma sok derék legénynek,
Akik vidám táncba illően vivének;
Búcsút mondasz máma sok szép virágszálak
Akik vigasztaltak szíved bánatában.
Búcsúztatunk téged lánytársid nevében,
Kiknek megbizhattál hü szeretetében.
Szeressétek egymást megöszült vénségig,
Tegye mindenitek szent köteleességit.

Ez a rendszerint melanchonikus ének kissé lefokozza a hangulatot, könnyekre fakasztja a menyasszonyt és szülőit, legközelebbi rokonait; hogy a vidám jökedv

csakhamar visszatérjen és annál magasabb fokra emelkedjék, a két búcsúztató leány kikezdi a „stačiló“-t gúnyolódó verspárokban: mindenik mond neki valami kevésbé kedvest, kevésbé szépet; az elhangzott két verspárra neki egyben kell felelnie ugyancsak szerényebb kimélettel, de ügyesen, találóan, nehogy szégyenben maradjon és a versenygést befejező verspárt neki kelljen mondania, nem pedig az őt kikezdő leányoknak. A tréfa a nép izléséhez mért szellemes gorombáskodás, de durváskodástól távol marad.

Bemutatok ily éneket is hű fordításban, ismét Szedenich F. „Naši pišci“-jéből fordítva.

KÉT LEÁNY KIKEZDI AZ AJÁNDEKGYÜJTŐT.

(Szedenich F. „Naši pišci . . .“ 57—59. l.)

I.

1. l.: Nagyon szép itt minden; öröm ilyet látni,
Csak ez a sztatyiló ne vón' szájatáti.
2. l.: Sztatyiló, sztatyiló, telik benned kedvünk;
Hogy párszor bennsültél, annak mi örülünk.

Szt.: Lányok, van okotok rátartiságra;
Amerre ti jártok, szárad a fű szára.

II.

1. l.: Kár fehér kalácsot az asztalra tenni,
Hogyha ily sztatyiló mer belőle enni.
2. l.: Asztalon a kancsó; a kancsóban jó bor:
Innék a sztatyiló: szomjas ő mindenkor.

Szt.: Hálásan köszönöm, nem kell az italtok:
Nálamnál a borra jobban ti szomjastok.

III.

1. l.: Hajnalban felébredsz, első gondolatod:
Kupica pálinka, mert száraz a torkod.
2. l.: Ágyadból ha kibújsz s csizmádat felveszed,
A pálinkás bótba igyekszel egyenest.

Szt.: Leányok, leányok, nagyon dicsekedtek:
De kenyérsütéshez — tudom — nincs eszetek.

IV.

1. l.: Sztatyilónk híres hős: bújik a kályhába,
Fél a toportyántól: elhurcolhatnája.
2. l.: Sztatyiló, sztatyiló, ne gerjedj haragra:
Tollat sem tudsz tűzni illón a kalapra.

Szt.: Lányok, okosabb lesz a konyhát meszelni,
Mintsem a legényre éjfélig is lesni.

V.

1. l.: Sztatyiló, sztatyiló, békás teremtette,
Még soká ha beszélsz, gyün majd a gereblye.

2. 1.: Asszonyok konyhában nagyon elámultak:
A tiédnél csúfabb dalt még nem halítottak.

Szt.: Haj, de nagyra vagytok, hogy dalolni tudtok!
Sivítás, de nem dal, a ti tudománytok.

VI.

1. 1.: Sztatyiló, csúfságod' fékezzed egy kicsit:
Sok itt az idegen, rossz híred' szétviszik.

2. 1.: Hosszi vagy, természetes, együgyű, mint ökör,
Kit vásárra visznek s csak a vágónak kell.

Szt.: Azt hiszed, énekelsz, pedig hát csak bégetsz,
Mint választott bornyú, hogyha te jre éhes.

VII.

1. 1.: Sztatyiló, sztatyiló, inkább te vagy bornyú:
Menj vissza s ki se jöjj mán az istállóú'!

2. 1.: Bükkfából a kocsi, vashól a tengelye:
Ez a mi sztatyilónk rátarti legényke.

Szt.: Szépen nő a búza, virágzik a köles:
Férjhez mennél úgy-e? De hát kinek köllesz?

VIII.

1. 1.: Ezt a sztatyilónkat kötni kéne zsákba,
Eladni zsidónak, vigye a vásárra.

2. 1.: Aszondom, sztatyiló, hajad' megfésüljed:
Kóc lóg az arcodba s nem látszik a füled.

Szt.: Daloltok, leányok, oly csudás éneket,
Hogy még a macskánk is elnyávozna szebbet.

IX.

1. 1.: Kályha mögött fazék, fazékban pálinka,
Gyere hát sztatyiló s fogjunk a táncunkba!

Éjfél tájban — a hivatalos rigmusok elhangzása után — az ünnepeelt párnak el szabad vonulnia; a házban tovább folyik a kedélyes mulatozás: zene, tánc, ének reggelig, esetleg folytatással a hazakisért új asszonnyal az új férj szülőinek házában.

Az elvonuló új párnak jól meg kell keresnie rejtekhelyét, mert a falubeli legények leskelődnek, nem vihetnék-e el valami szükséges ruhadarabjukat, főleg a vőlegény csizmájára utaznak; az elcsent darabot reggel a kocsmába viszik s a kocsmáros csak jó néhány liter bor árán adhatja vissza; a vőlegény vagy valamely hozzátartozója gondoskodik is gyorsan a kiváltásáról, hiszen máskülönben nem térhet vissza a még mulatozó násznép közé, mely az új párt haza akarja kíséni. Reggel az új asszony már koszorú nélkül, menyecske-fejkötéssel tér vissza a násznép közé.

Holmijára a reggelig vigadozó násznépnek is kell vigyáznia; ha valami hiányzik, tudják már, hol kell azt keresniök: a „gmajnská“-ban, ahol váltságdíj

ellenében kikapják. A váltság-borral vigad majd a legközelebbi alkalommal a „družtvo“.

Az új férj szülői az új menyecskét sokféle szertartás kíséretében a szeretet kifejezésével fogadják. Ez a szertartás többnyire a háztartás munkájában való jártasság próbáját jelzi: a belépő menyecskének húst kell besózniya vagy másképen valamely ételt előkészítenie. Ha más faluból hozzák a menyecskét, akkor kocsikon jönnek; ilyenkor a falu asszonyai újjongva fogadják és kocsija kerekeihez hamuval telt fazekat vágnak. Hogy mit akarnak ezzel jellezni, azt nekem senki sem tudta megmagyarázni. Az új menyecskét befogadó házban ismét csak lakoma, legalább is valami pótlakoma folyik.

Szegedy Rezső dr.

TALÁLÓSMESÉINK ÉS KÜLFÖLDI MEGFELELÉSEIK.

A finn folkloristák, különösen pedig az *Anti Aarne* részéről kifejlesztett összehasonlító módszer épp oly fontos és kétségtelen eredményekre vezet a népköltészet minden ágában, mint a népmesék vizsgálatában. Meggyőző bizonyíték erre *Aarne*: Vergleichende Rätselforschungen (FFC. 26—29. sz.) c. műve, melyben a földrajz történeti kutató módszer alkalmazása és eredményei a világfolklore egy új területén: a találósmeséken tanulmányozhatók. Az eljárás mód nagyjából itt is ugyanaz, mint a népmeséknél: a mindenünnen összegyűjtött anyag előbb földrajzi rendben csoportosítandó, aztán a közös alkotóelemek kiválasztása után megállapítható az ősforma, ennek keletkezési helye és ideje; majd az ősformától eltérő s új elemek veendő vizsgálat alá s ezek keletkezési helyének megállapítása után bemutatható a találósmese vándorlása az elterjedés legszélsőbb területéig. Az ősformától való lokális eltérések mindenkor igen érdekes és értékes népelet- és néplélektani sajátságokra mutatnak. Ezért a földrajztörténeti alap sokkal fontosabb mint a stilisztikai és sokkal tudományosabb mint a mitoszi alap; mert a találósmesék szerkezetének vizsgálata csak stiláris tanulságokat nyújthat, ősvallási nyomokat keresni bennük pedig anticipáció mindaddig, míg az összes változatok összehasonlítása alapján az ősformát s ennek eredő helyét meg nem állapítottuk.

A magyar találósmeséket *Aarne* csak a 'Magazin für die Literatur des Auslandes' (Berlin, 1856.) és az *E. Rolland* (Devinettes ou énigmes populaires de la France, Paris, 1877.) párhuzamaiból ismeri, s így természetes, hogy mindössze két magyar adatot tud idézni. Pedig minden csoportjához bőven van változatunk, melyek egyezéseikkel rávilágítanak a rokon népekkel való hagyományközösségünkre, vándorlásaink irányára s rámutatnak a velünk érintkező népek (franciák, oroszok, németek, ? dánok) szellemi hatására, tehát műveltségünk elemeinek eredetére s ezzel segélyére vannak, irányt szabnak a más területeken kutató hazai folkloristáknak, nyelvészeknek és történettudósoknak. Másrészt változásaikkal a magyar folklore kétségbe nem vonható hatását mutatják az oláhokra és szerbekre s ezzel újabb bizonyítékát nyújtják e népek szellemi életében egyebütt is tapasztalható egyező jelenségek magyar eredetének.

Ezért tehát nemcsak érdekes, hanem tanulságos is magyar adatainknak az *Aarne* talánycsoportjaiba való beillesztése.

1. AZ ÍRÁS VAGY A KÖNYV.

Aarne: 1 : 35—73. Magyar változatai:

1. Fehér a föggye, fekete a magja, lúd szántya, embër hajtya. Kecskemét, Nyr. 2 : 90. — 2. Amej mesét mondok, igen tréfás mese: fekete az magva, de fejár a fölgye, aszt mongyák, lúd szántya, de embër eressze; mond még a mesemet, maraggy itt ebédre. Somogym. Nyr. 2 : 514. — 3. Lúd szántja, ember boronálja, fejár a földje, fekete a magva. Ungm. MNyvész. 3 : 320. — 4. Lúd szántja, ember hajtya, gonddal vetik be. NGy. 1 : 320. — 5. Lúd szántsa, embër hajtsa, fejár a föggye, fekete a magja, gondal vetik bé. NGy. 11 : 470. — 6. Olyan földön vagyon, melyet a lúd szántott, mint ezeknek szarvát, barátom úgy tartott, e fejár földébe ü is magot adott, bevetésérül sokat gondózkodott. Somogym., Nyr. 4 : 327.

Az ezekböl kiemelhető kilenc alkotóelem három tagba oszlik szét: *A* fehér, föld; fekete, mag; *B* lúd, szánt; ember, hajt (boronál), *C* gonddal vet be, melyek *A* a papiros, a betük, *B* a lúdtoll, az ember munkája (beporozás), *C* a gondolkozás jelképei.

Legrégibb feljegyzése a XV. századi francia irodalom *Adevineaux amoureux* c. talánygyűjteményében olvasható. A világfolklore azóta feljegyzett számtalan változatában — a boronálást kivéve — mind e kilenc elem ismeretes ugyan, de valamennyiben csak az *A* tag négy eleme közös. Ezért *Aarne* (1 : 59.) s még előbb *Petsch* (Neue beiträge zur kenntnis des volksrätsels, Berlin, 1899.) e talány ősi alakját ebben a formában állapítja meg: ‚weisser acker, schwarzer samen‘; ehhez járult utóbb egyrészt az írást vagy olvasást, ezek megbecsülését jelentő *C* tag (1 : 51—54.), majd egy-egy oláh és galíciai, két ukrainai adatban — a *C* tag nélkül — az írás végzését jelentő *B* tag (1 : 56.):

L'oise laboureur, l'homme conduit, le champ blanc, la semence noire.

Az idegen változatok külső formái tehát általában $A + C$ s csak négy adatban $A + B$. Ezek közül a magyar folkloreban csak a keleti szláv vidékeken ismert $A + B$ forma van meg, s a *C* tag csak a *B*-vel (4. sz.) vagy az $A + B$ -vel kapcsolatos (5., 6. sz.), úgy azonban, hogy nem az írást vagy olvasást, ezek megbecsülését jelképezi, hanem a magyar észjárásnak és szemléletnek megfelelőbben az írással járó szellemi munkát: a gondolkozást. Épp ily magyaros átalakítás a 3. sz. változat is, mely a *B* tag II. elemét (hajt) feleslegesnek érezte az I. mellett, ellenben az írás cselekvését hiányosnak a beporozás említése nélkül. A magyar észjárás és szemlélet tehát nemcsak formai ($B + C$, $A + B + C$) átalakítást végzett a hozzá került talányon, hanem értelmi (*B* II. 2., *C*) átalakítást is.

Az átalakítás azonban nem állott meg itt. Mikor a lúdtollat az acéltoll már teljesen kiszorította a használatból, a ‚lúd szántja‘ kifejezés (a Nyr. IV. köteté őrzi utolsó feljegyzését) értelmetlenné vált s helyébe a tollszár jelképe: a ‚lúd‘ szóhoz különben is hasonló hangalakú ‚rúd‘ került s ekkor a talány ilyen alakot öltött:

7. Feir a föggye, fekete a magja, rúd szántya, embër hajtya, gondal veti bé (Szalonta),

vagy elveszett a *C* tag, ellenben háromeleművé alakult a *B*, melyek közül a

III. elem: a boronálás, a már készen volt 3. sz. változatfajból kapcsolódott a két elsőhöz:

8. Fehér mezőben fekete barázda, embër hajtogattya, rúddal szántogattya, por essövé szárogattya. Cegléd, Nyr. 3 : 329.

Még erősebb az átalakítás az írást (és nem iratot) jelentő összevonással is kapcsolatos változatban:

9. Egy tágos fejr mezőn sok fekete utat vernek. NGy. 11 : 466., melyben megvan ugyan az *A* tagnak mind a négy, sőt a *B* tagnak utolsó két eleme is (fehér, mező, fekete, barázda = út, utat vernek = ember hajtja), de teljesen önálló átvitelben és sajátos magyaros szemlélet szerint.

Legszabadabb formája e találynak a következő magyar változat:

10. Fehérén fekete, szárnak kezibe; minek van kezibe, ha nem tud belüle! Bajmok, Bácsm., Révész Ernő közlése; ebben u. i. már csak az *A* tag I. része van meg s a *C* tag azért feltűnő, mert egyedüli a magyar változatok között, mely az olvasni-tudás megbecsülésére vonatkozik.

Igen meglepő magyar változat végül a következő:

11. Fehér mező, fekete vetés, hárman dolgoznak, kettő henyél, a csibe meg iszik. Jászágó, Nyr. 37 : 187.,

mert szóról szóra megegyezik a következő és szintén egyedülálló francia változattal:

Un champ blanc, la semence noire, trois qui travaillent, deux qui ne font rien et la petite poule qui boit. (1 : 54.)

Ha azonban meggondoljuk, hogy a magyar változat csak egyetlen adatban ismeretes s ez is mindössze 15 éves feljegyzés: minden további okkeresés nélkül világos, hogy a magyar változat a franciának egészen tudatos átvétele, ügyes lefordítása, mely azután a néphez is lejutott. Ez a magyar változat tehát csak érdekes meglepetésszámba jöhet és semmiesetre sem oly értékes adata a magyar népszellem beolvasztó és átalakító tevékenységének, mint a többi változatok.

2. AZ ÉV.

Aarne 1 : 74—178. Magyar változatai:

1. A kerek ég alatt kerek egy istomfa, kerek istomfának szép tizenkét ága, szép tizenkét ágának ötvenkét virága, ötvenkét virágon három arany alma. Ungm., MNyvéssz. 3 : 323. — 2. Kerek istenfája, szép tizenkét ága, szép tizenkét ágán ötvenkét virága, ötvenkét virágán három arany alma; aki kitanájja, egy pim bor az ára. Szatmárm., Nyr. 7 : 234. — 3. Kerek éggy ég alatt kerek éggy istenfája, kerek istenfának szíp tizenkét ágja, szíp tizenkét ágán ötvenkét virágja, ötvenkét virágján három aranyalma. Szalonta. — 4. Eggy öreg tífának tizenkét nagy ága, tizenkét nagy ágának, hat aranyalmának ötvenkét virágja. Szalonta, Nyr. 43 : 218. — 5. Van a világon egy körtéfa, van rajta tizenkét ág, háromszáz meg hatvanat levél, meg három nagy alma; mija? Sárosm., Nyr. 16 : 87. — 6. Van a világon egy körtéfa, van rajta tizenkét ág, háromszázhatvanöt levél, három nagy alma. Tokaj, Nyr. 20 : 575. — 7. Egy óriási tőfának van tizenkét ága, mindön ágán

négy fészök, mindön fészökbe hét tojás, mindön tojásba huszonnégy fíjoka, ezek mindögyyike möghal, miután hatfan lépést tösz. Somogym., Ethn. 11 : 401.

Alkotóelemei e talányt négy (1—6. sz.), illetőleg hat (7. sz.) részre osztják: *A* az évet, *B* a hónapokat, *C* a heteket, *D* a napokat, *E* a három főünnep első vagy két első napját, *F* az órákat, *G* a perceket jelképező *A* fára, *B* 12 ágra, *C* 52 virágra vagy négy fészekre, *D* 365 (366) levélre vagy hét tojásra, *E* 3 (6) almára, *F* 24 fiókára s *G* ezek 60 lépésére.

A talány — *Aarne* megállapításai szerint — az egész világon elterjedt, de az év részeinek elnevezései szerint több típusa különböztethető meg.

Egyik ezek közül az ú. n. *ázsiai* fatípus, mely az év részeit kizárólagosan csak a fa részeivel jelöli (fa, ág, levél, gyümölcs). A fa nemének megválasztása mindenütt lokális (1 : 110); ezt bizonyítják a magyar 'istenfa, tüfa, körtefa' elnevezések is. A 'kerek, öreg, óriási' jelzők épp úgy a fa csodás voltát akarják jelölni, mint a külföldi változatok 'nagy, magas, szép, arany' stff. jelzői (1 : 110—111.); ez a jelentősége még a magyar változatokban a 12 ág 'szép, nagy' jelzőinek is. A fa helyét a magyar adatok csak általánosságban jelzik: 'a kerek ég alatt, a világon', szemben a külföldi változatok többé-kevésbé határozott helymegjelöléseivel (1 : 112—115.). A 12-es szám általános, az 52-es csak a német, svéd és orosz, a 365 (366)-os pedig csak az orosz, kalmük, nyugatszibériai, burjét és észti folklórebán fordul elő (1 : 130.). Az egyszerűbb *A + B + D* típus (5. és 6. sz.) megfelelői (fa, ág, levél = év, hó, nap) igen ritkák s a magyarnak megfelelő számadatokkal csak a nyugatszibériai, burjét, kalmük, orosz és észti folklóre néhány adatából ismeretesek. Az *A + B + C + E* változat azonban az *Aarne* adatai közt elő nem forduló, teljesen magyar alakulás, mert a 'virág' a hét jelölésére csak az orosz folklóre egy adatában fordul elő (1 : 125.), de ekkor sem 52-es számjelzéssel; másutt a virágok a napokat jelentik (egy német és három finn adatban, 1 : 93., 94., 138.). A három főünnepet jelentő 3 (6) arany-(nagy)almáról *Bán Aladár* ezt írja: „Ez utóbbi vonás, úgy látszik, eredeti lelemény (a magyar folklóreban t. i.), mivel, tudtommal, más népeknél nem fordul elő“ (Ethn. 29 : 290.). Itt azonban nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a vasárnapot igen sok német, orosz, észti, finn változat élesen megkülönbözteti a hét többi napjaitól (többek közt: goldei; sem listov... odin zolotoj, stb. 1 : 93., 94., 100., 101., 130., 131.), sőt egy finn változat egyenesen 'goldener apfel'-nek nevezi (1 : 132.), azután hogy egy orosz változat 'arany fá'-ja (derevo... zolotoj, 1 : 127.) éppen a husvétot jelenti. Az útmutatás tehát a három főünnepnek arany almával való megjelölésére már adva volt s így a magyar adatokban csak a karácsony és pünköst első (első két) napjának a husvéti ünnephez kapcsolása az új.

Az *ázsiai* fatípus mellett később egy *európai* típus is kifejlődött, melyben a hetet, napot, órát és percet: fészök (1 : 122., 126.), tojás (1 : 128., 130.), fióka (1 : 134) jelzi. Ehhez a típushoz a magyar folklóreból csak egy adatunk van (7. sz.). A talány *A—F* tagjai a német, finn, észti, dán, orosz, ukrán, oláh, szerb gyűjteményekből is ismeretesek, az *F* tag jelzése azonban a magyaron kívül csak egy finn adatban van meg:

Eine eiche mit zwölf zweigen, auf jedem zweige vier nester, in jedem nest

sieben eier, in jedem ei vierundzwanzig jungen, jeder stirbt, nachdem er schritte gegangen ist (1 : 96.).

Mindenesetre figyelemreméltó egyezés, bővebb adatok híján azonban nehéz további következtetést vonni.

3. AZ EMBER.

Aarne: 2 : 3—22. Magyar változatai:

1. Réggel négy lábon megy, dilbe két lábon jár. Szalonta, Nyr. 43 : 218.
- 2. Réggel négy lábon mász, dilbe két lábon jár, este mék hármon botorkál. Szalonta. (Füveskert.)

Ez az alkotóelemei szerint háromtagú talány a három emberi életkort jelképezi *A* a négylábon csúszkáló gyermek, *B* a két lábon járó felnőtt s *C* a botra támaszkodó öregember alakjában. Az 1. sz. feljegyzés töredék.

A thébai sphinx ez ismeretes talányának változatait *Aarne* két csoportba sorozza: az ősi formának s a későbbi népi átalakításoknak változataira: amazokban a négy, kettő és három lábon való járás nincs határozott időhöz kötve (először — azután — végre), emezekben pedig a reggel, dél és este szeríft változik. (2 : 16.) A magyar változatok tehát az *Aarne*-féle II. típushoz tartoznak. Érdekes, hogy az állitmányok azonos háromfélesége (mász, jár, botorkál) a magyaron kívül csak a finnben van meg (2 : 12. kriechehen, gehen, stolpern.).

4. KÉT-, HÁROM- ÉS NÉGYLÁB.

Aarne 2 : 24—59. Magyar változatai:

1. Kétláb ül háromlábón, csinál egylábát, béményen a négyláb, elkapja egylábát, megharagszik kétláb, felkapja háromlábát, úgy üti négylábhoz, mingyár elejti egylábát. NGy. 11 : 477. — 2. A háromlábón ült a kétláb, előtte volt az egyláb, odament a négyláb, elvitte az egylábát, a kétláb felkapta a háromlábát, úgy megütötte vele a négylábát, hogy mindjárt elejtette az egylábát. NGy. 1 : 322. — 3. Kétláb ül háromlábón, csinál egylábát, bejön négyláb, elkapja egylábát, megharagszik kétláb, felkapja háromlábát, úgy odaüti négylábhoz, hogy az mindjárt elejti egylábát. Szatmárm., Nyr. 7 : 185.

A magyar adatokban az állitmányok szerint nyolc tagot különböztethetünk meg, melyek a csizmadiára, háromlábú székére s a kutyára vonatkoznak.

Az *Aarne* felsorolta idetartozó (mert a megfejtés szerint az adatok több csoportra oszlanak) külföldi változatok mind a nyolc tagot ismerik (az ötödiket ugyancsak a finnnek, 2 : 29.), az 'egyláb' jelentése szerint azonban két csoportba sorozhatók: az 'egyláb' t. i. sonkát jelent s ez az általános típus, vagy csizmát s ezt a formát csak a németek ismerik (2 : 35.). A magyarban mindakét forma megvan (3 : 1—2.). S minthogy a talány különben is német eredetű, melyet a finn-német-olasz vonaltól keletre nem ismernek: hozzánk is a német települők (Szatmár, Erdély: svábok, szászok) hozhatták.

Az 'egyláb'-talánynak van még egy másik alakulása is:

1. Kajáttya a négylábú: 'gyere ki te kétlábú, mer megész a négylábú!' Cegléd, Nyr. 3 : 329. — 2. Azt kiáttsa egylábú: 'jere ki kétlábú, mett eszen'

meg négylábú! NGy. 11 : 460. — 3. Tyáttya az egy lábú, ne hagyja a kétlábú, megeszi a négylábú. Lázár 519. — 4. Asz kijáttya egy lábú, hogy mennyik ki kétlábú, mēm megēszi nıgylábú. Szalonta.

Hiányzik tehát a háromláb s az így három tagra oszló változatok a káposztára, a gazdára és az ökörre (2., 3., 4. sz.) vagy kecskére (1. sz.) vonatkoznak.

Ezekhez hasonló alakulások *Aarne*-nál is előfordulnak. Egy svéd és dán csoportban (2 : 50) a férj a ház tetején áll s azt kiáltja feleségének, hogy eressze el a kutyát, mert jön a róka s elviszi a tyúkot, egy másik dán változatban (2 : 51) pedig éppen a káposztától kell a juhot távortartani:

Råde ligger paa Kra'e og raaber ned til Rys-kys : Slip Vaederpimpen, ellers kommer Åarkåar i vor Avekave og aeder alle vore Bankeraveskraver.

Bármily nagy is a hasonlóság, adatok hiánya miatt a magyar változatokat a dántól független, önálló és természetes alakulásoknak kell tartanunk.

5. A TEHÉN.

Aarne 2 : 60—124. Magyar változatai :

1. Négy leáll, kettő feláll, kettő széjjel áll, négyet húznak. Hely nélkül, MNyész. 2 : 321. — 2. Négy tartó, négy adja a vámot, kettő felnéz a mennybe, kettő fimlik mint a tó, de azért egyik se tó. Lázár 519. — 3. Négy tipi-topja, két fényes gombja, elü viszi a villát, hátú viszi a seprüt. Hevesm., Nyr. 40 : 285. — 4. Kettő ég felé áll, négy a harmatot veri, négy az ebédet készíti. Szentes, Nyr. 9 : 270. — 5. Kettővő az eget nézi, kettővő a földet nézi, négybe a vacsorát viszi, négyvő a harmatot veri. Veszprémm., Nyr. 7 : 89. — 6. Kettő az égre néz, kettő a földre néz, négy lécsapja a harmatot, négy viszi a fölöstökömöt, hátul van a söprü. Kálmány Sz. n. 3 : 188. — 7. Kettővel az eget nizi, kettővel az utat miri, négybe a fröstököt viszi, nıggyel a földet döngöli, éggyel a legyet kergeti. Szalonta. — 8. Elü villa, hátú söprü, közepett a szalmatartó. Kálmány Sz. n. 2 : 159. — 9. Elül villa, hátú seprü, közepen meg szénatartó. Szatmárm., Nyr. 14 : 284. — 10. Elöl villa, hátul seprü, közepütt a szınatartó. Szalonta. — 11. Villa az eleje, seprü a hátúlja, zsák a közepe. NGy. 1 : 322. — 12. Elöl villa, hátul seprü, nıgy nyomja a földet, nıgy adja a vámot. Domokos, Nyr. 11 : 527.

E változatok a *tehén* (1., 2., 4—7., 12.) vagy *ökör* (3., 8—11.) egyes testrészeinek megjelöléseivel való leírásai.

A talány igen régi eredetű (XIII. sz., 2 : 60.); születési és kialakulási helye Németország (2 : 121.), honnan úgyszólván az egész világra elterjedt (2 : 62—82.). A testrészek nem mindig ugyanazon sorrendűek s nem is mindig ugyanazok és általános jelölés módjaik mellett igen változatos helyi formákat mutatnak. A különböző jelölés módoknak az *Aarne* adataival való összevetései a következő érdekes eredményekre vezetnek : 1. a ,villa = szarv ; seprü, legyet kergeti = fark ; négyet húznak, négy a vacsorát-früstököt viszi = tőgy' : csak a francia folklórebán fordul elő (fourche 2 : 107., balai 2 : 111., fliegen peitscht 2 : 111., quatre tiran s 2 : 92., quatre apportent le déjeuner 2 : 89., 90., 93., 94.); — 2. ,az égre néz = szarv-félék megvannak ugyan a németben, de épp oly közönségesek a

franciában is (2 : 103.); — 3. „a földet nézi, fénylik = szem; zsák = has’: csak a németben fordulnak elő (den weg schauen 2 : 98., glänzen 2 : 99., sack 2 : 117.). A magyar folklórebán tehát két különböző: egy francia s egy német típusnak nyomai vehetők ki, melyek azután előbb összekeveredtek, majd bizonyos szintelen analogiás (leáll, feláll, széjjeláll, tartó, stb.), s utóbb jellemzőbb népi kifejezésekkel (az ebédet készíti, a vámot adja, fényes gomb, a harmatot veri, a földet döngöli, az utat méri, tipi-topja, szalma- vagy szénatartó) teljesen elmagyarosodtak.

Közbeeső adatok hiánya miatt egyelőre nem értékelhető egyezés, hogy egy dán talány zárósora: „ti Dragere paa fire’ (2 : 96.) a magyarban önálló talányként él:

Tíz húz négyet. — Tehénfejés. NGy. 11 : 466.

MACSKA.

Aarne 2 : 125—130. Magyar változatai:

1. Az eleje olyan mint egy gombolyag, a hátulja olyan mint egy nyárs, mi az? Gönczy 532. — 2. Elül laptá, közepül zsák, hátul hosszú hegyes nyárs. Ugocsam., MNyvés. 4 : 315. — 3. Elöl olyan mint egy alma, hátul olyan mint egy nyárs, négy kis bunkós boton jár. NGy. 2 : 349. — 4. Elöl ojan mint éggy alma, döréktájon gömböcforma, utánna nyúlik éggy kolbász szál, négy kis bunkósboton jár. Hódmezővásárhely, Nyr. 6 : 180. — 5. Elöl ojam mint éggy alma, a dereka gömböcforma, hátul hosszú hegyes nyás, nity kis bunkózsbotom mász. Szalonta. — 6. Négy kis tipi-alpa, két kis hegyes gombja, hosszú mesterségit mindig igazgassa. Beregszász, Nyr. 29 : 592.

E változatok a *macska* egyes testrészeinek (fej. fark 1—5., láb 3—6., has 2., 4., 5. és fül 6. sz.) megjelöléseivel való leírásai.

Ha e változatokat az *Aarne* kevésszámú külföldi (német, dán, finn, észt, orosz, brusszai) adatával összehasonlítjuk, meg kell állapítanunk, hogy az elnevezések semmi közösséget, egymásrahatást sem mutatnak. Bár valamennyien névszós kifejezések, egymástól mégis teljesen különbözők, függetlenek: valószínű, hogy mindenütt önállóan, a *tehen*-talány hatása alatt jöttek létre.

Ugyanilyen eredetűek lehetnek a magyarban a következő hasonló szerkezetű *állat*-talányok:

Lúd: 1. Hasa hajó, lába lapát, torka trombita. Ugocsam., MNyvés. 3 : 323. — 2. Háta határ, lába lapát, nyaka bot. Sirok, Nyr. 3 : 37. — 3. Hasa hajó, lába lapát, torka duda, nyaka bot. Szalonta.

Hízott kacsá: Elű mén, a lecse-pecse, hátú még a szórólapát a seggibe. Kecskemét, Nyr. 2 : 90.

Fecske: 1. Vászón a hasa, bársony a nyaka, muzsika a szája, villa a farka. Hely nélkül, MNyvés. 1 : 873. — 2. U. a., Debrecen, Nyr. 4 : 282. — 3. U. a., Debrecen, NyF. 26 : 49. — 4. Háta bársony, hasa vászón, széme pilla, farka villa, feje bot. Szentés, Nyr. 9 : 270. — 5. Jön Rómából, beszil görögül, hasa vászón, háta bársony, feje fürtözött, farka olló. Szabolcsm., Nyr. 19 : 92. — 6. Jöve Rómából, beszél görögül, feje furkó, farka olló, hasa vászón, háta bársony,

lába bot. Ugocsam., MNyvész. 3:325. — 7. Jöve Rómábú, beszil görögül, feje furkó, farka olló, háta bárson, hasa vászon, torka ficsfiri, nyaka bot. Szalonta.

Ezeknek azonban az *Aarne* adatai között egyáltalán nincs megfelelőjük, ezért teljesen magyar leleményeknek tekintendők.

LÓ.

Aarne: 2:135—145. Magyar változatai:

1. Négy dibin-dobondaré, két kicsiny kocsondaré, egy suhondaré. Pap 133.
- 2. Négy dobon-dobondaré, két kocson-kocsondaré, csak egy maga suhancaré. Gyöngyös, Nyr. 2:467. — 3. Négy a dibin-dobondaré, kettő csipin-csapondaré (vagy: kicin-kocondaré), egy a suhajcáré. NGy. 2:357. — 4. Megyen kicin-kocondaré, két nagy dibin-dobondaré, harmadik a suhondaré. NGy. 2:358. — 5. Négy nagy dibin-dobondaré, két kicsiny kocsondaré, egy a suhondaré. NGy. 3:295.

E változatok a *ló* egyes testrészeinek (láb, fül, fark) megjelölésével való leírásai.

Az *Aarné*-től felsorolt finn változatokkal a testrészek hangutánzó elnevezéseiben (2:317.), a szláv adatokkal pedig a szerkezetben (4., 2., 1.) egyeznek. (2:145.)

DISZNÓ.

Aarne 2:145—146. Magyar változatai:

1. Egy szántya, négy lábával toszittya, kettő nézi, egy hajtya. Szatmárm., Nyr. 14:284. — 2. Egy szántja, négy tartja, kettő nézi, kettő hallgatja, egy hajtja, mi az? NGy. 2:367. — 3. U. a., Szentés, Nyr. 9:270. — 4. Ét túrja, kettő tartya, kettő vezet, kettő halgattya, ét hajtya. Szalonta.

E változatok a *disznó* egyes testrészeinek (orr, láb, szem, fül, fark) megjelölésével való leírásai.

A külföldi folklórebán mindössze három (egy-egy skót, svéd, oláh) változata ismeretes. Későbbi fejlődés tehát mindenütt, erre mutatnak a különböző ígés-körülírások is. Megjegyzendő, hogy az 'orr' a magyaron kívül csak az oláhban fordul elő. (2:146.)

Az ilyen szerkezetű s hasonló alapelemekkel bíró talányok egy része azonban az idegen folklórebán sem állat-talány, hanem *tárgyat* (szekér, pecsenyesütő rost, stb. 1:211.) jelent; ilyenfélék a magyarban:

- Bogrács*: 1. Három lába, egy farka, tudom, volt a markodba. Ugocsam., MNyvész. 3:320. — 2. U. a., NGy. 2:356. — 3. U. a., Szatmárm., Nyr. 15:330. — 4. Három lába, egy farka, ma is volt a markomba. Debrecen, Nyr. 5:470. — 5. U. a., Veszprémm., Nyr. 25:240. — 6. Három lába, ét farka, ma jis vót a markodba. Szalonta. — 7. Három lába, egy patkó, tudom, volt a markodba. Beregszász, Nyr. 29:592. (Hibás feljegyzés.)

Rokka: Három lábá, egy farká, tudom, vót a markodba. Bácsm., Nyr. 6:89.

- Serpenyő*: 1. Három lába, egy füle, füstös a lába köze. Szolnok, Nyr. 4:520. — 2. Három lába, két füle, stb. NGy. 2:353. — 3. U. a., Szalonta.

Csutora: 1. Négy lába, két válla, egy csúcsos sapkája. Somogym., Nyr. 35:529. — 2. Négy a lába, tátva szája, üres a sipkája. Pestvm. 21. — 3. Fa négy lába, fa kalapja, bür a nyaka. Kálmány Sz. n. 1:162. — 4. Nígy lába, két vála, ęty hasa, ęty szája, új jó, ha kotyog. Szalonta.

Dagasztóláb: Négy fili, négy lába, két ódalbordája. Sirok, Nyr. 3:38.

Asztal: Nígy lába van, méksę jár. Szalonta.

6. LOVAS ÉS LÓ.

Az e cím alá foglalt talányok lényeges vonása, hogy bennük két kitalálándó van (ember-állat, ember-tárgy, állat-tárgy, két állat) bizonyos testrészek neveivel s e testrészek számának a két kitalálándóra vonatkozó összegével (pl. hat láb = 4 ló- és 2 emberi láb) megjelölve. A világfolkloreban igen sokféle típusuk ismeretes (*Aarne* 2:173—216.), leggyakoribb ezek közt a magyarban is nagyon elterjedt *lovas és ló*-csoport (2:189—198.):

1. Szęme négy, füle négy, körme peig huszonnégy. Félegyháza, Nyr. 12:474. — 2. Fili négy, szęmi négy, körmi pegyig huszonnégy. Hevesm., NyF. 16:58. — 3. Szeme négy, körme huszonnégy. Ugocsa., MNyész. 3:324. — 4. Uton męgy a kipe-kopa, hátán vüzi titye-totyá, szęme négy, fülő négy, körme pedig huszonnégy. Gyöngyös, Nyr. 2:468. — 5. Uton megyen tipe-topa, hátán viszi genye-gunya, füle négy, szeme négy, körme pedig huszonnégy. Hely nélkül, MNyész. 1:371. — 6. Uton megyen ille-bille, hátán viszi rece-řice, fűlyi négy, szemi négy, körmi pegyig huszonnégy. Pap 137. — 7. Uton megyen ille-bille, hátán viszi kece-řice, fűli négy, szemi négy, körmi pedig huszonnégy. NGy. 8:522. — 8. Uton megyen tere-bile, hátán viszi kece-bice, füle négy, szeme négy, körme pedig huszonnégy. Hely nélkül, MNyész. 1:371. — 9. Uton męgy a tipe-topa, hátán viszi ginye-gunya, szęme négy, füle nıgy, körme peik huszonnıgy. Szalonta. — 10. Amott męgy ęgy tipe-toppa, hátán vűzi genye-gunya, szęme négy, körmő pedig huszonnégy. Őrség, Nyr. 2:178. — 11. Amoda męn tipe-topa, hátán viszi genye-gonya, szeme négy, füle négy, körme pedig huszonnégy. NGy. 2:350. — 12. Ahol megyen ille-bille, hátán viszi rece-řice, szeme négy, füle négy, körme pedig huszonnégy. NGy. 1:319. — 13. Erre megy a tipe-topa, hátán van a gele-gonya, szęme négy, füle négy, körme pedig huszonnégy. Hajmáskér, Nyr. 25:239. — 14. Elől megyen hece-pice, hátán viszi gere-bice, file négy, szęme négy, körme pedig huszonnégy. Sárosm., Nyr. 16:87. — 15. Most jön a tergye-bergye, rajta űl a gece-bece, füle négy, szeme négy, körme pedig huszonnégy. Hely nélkül, MNyész. 3:166. — 16. Űton megyen, uton halad, hol lassan megy, hol meg szalad, füle négy, szeme négy, körme pedig huszonnégy. Szolnok, Nyr. 18:429. — 17. Es schreitę einher: tipp-topp, es tręgt auf dem rűcken: wipp-wapp, ohren hat es vier, augen vier, nęgel aber zwanzigundvier. *Aarne* 2:195.

Jelentęs szerint: 1., 3., 4—8., 12., 16., 17. a lovas ęs lova; 2., 9—11., 13—15. a huszár ęs lova.

Igen régi talányforma: Franciaországban már a XV. sz.-ból ismeretes (*Adevineaux amoureux*, 2:189.) s innen terjedt szęt az olasz, német, dán, finn, ęszt, orosz, magyar ęs oláh folkloreba. (2:190.) A magyarban csak a fűl, szem ęs

köröm szerepelnek meghatározóként; az első kettő az idegenben is általános, de a köröm a magyaron kívül csak az oláhban (2:196.) fordul elő:

Qui va tantôt plus vite, tantôt plus lentement, on a quatre oreilles et quatre yeux et vingt-quatre ongles?

A magyar adatok országos elterjedése mellett azonban ennek az egy oláh adatnak eredete nem lehet kétséges. (V. ö. különösen a 16. sz. magyar talánnyal.)

A kéttagú kezdősor is magyar lelemény, mert az idegen változatok általában a magyar 1., 2., 3. sz. adatoknak megfelelő alakúak. Csak a finnben és észtbén általánosabb a ‚der bär kommt aus dem tiefen walde‘-féle, s a németben és oroszban fordul elő egyszer-egyszer a ‚kem en dert ut norden‘ és ‚ja vidél kakuju čudovinu‘ sorkezdet. (2:194., 197.) A magyar szemlélet a bevezető sorokkal bíró változatokban csak egyszer tekinti egynek a lovat és lovast (13. sz.), máskor mindig két külön lénynek fogja fel őket, melyek közül az első az ‚uton, amott, amoda, ahol, erre, most, elől‘ ‚megyen, jön‘ s ‚hátán viszi‘ a másodikat. A lovat mozgásának hangjáról (kipe-kopa, tipe-topa, tippe-toppa, tipp-topp), vagy módjáról (ille-bille, hece-pice), vagy végül ezen utánzó kifejezésekből romlott más iker-szókkal (tere-bile, tergye-bergye) jelöli meg, s az embert is vagy mozgási módjáról (titye-totyá), vagy külső alakja miatt ruhacsomónak tekintve (ginye-gunya, rece-ŕice, kece-ŕice),¹ vagy végül ezekből az utánzó kifejezésekből romlott egyéb ikerszókkal (gele-gonya, kece-bice, gece-bice, gece-bece) nevezi el. Ilyesmikre ebben a csoportban a külföldi adatok közt nincs példa.

A lovast és lovat jelentő talánynak másféle magyar változata is van:

Két keze, két feje, négy szeme, hat lába s mégis csak négyen jár; mi az? NGy. 2:366.,

minden bizonnyal csak e német forma átalakítása:

Zwei köpfe und zwei arme, sechs beine und zehn zehne, auf vieren nur zu gehen, 2:195.

Ez aztán néhol egy taggá rövidült:

1. Hat a lába, négyen jár. Ugoesam., MNyvész. 3:322. — 2. Hat lába van, mégis négyen jár. Szalonta. — 3. Kinek van hat lába, mégis csak négyen jár? Somogym., Nyr. 3:234.

Ennek átvétele ez az egyetlen oláh adat:

Qui a six pieds et ne marche que sur quatre? (2:190.)

A ‚lovas és ló‘-talánynak egy másik csoportja a *terhes tehen*-et jelenti:

1. Nyolc lába van; ha vizen átmegy: négy ázik, négy nem. Hely nélkül, MNyvész. 1:371. — 2. Es hat acht beine; geht es durchs wasser, so werden nur vier davon nass. Aarne 2:205.

Finnországban általánosan ismert talány (2:204.), de itt nem csak *egy*

¹ Helytelen helyreigazítás olvasható a Nyr. 31:97. lapján, hogy a tipe-topa ‚nem ló, hanem szamár, mert a ló nem visz a hátán ginye-gunyát‘: hiszen a ‚ginye-gunya‘ épp oly átvitel, mint a ‚tipe-topa‘, azaz nem ruhát, hanem ruhába öltözött embert jelent. Ha a ‚tipe-topa‘ a juhász ginye-gunyáját vivő szamár s nem a lovast vivő ló volna, akkor hogy lehetne négy szeme, négy füle s 24 körme?! Ha azonban a befejező sorok hiányoznak: Uton még a tipe-topa, hátán viszi genye-gonya. Veszprémm., Nyr. 2:268., a talány *gyapjus birká*-t jelent.

testrészeiről van szó (láb) s a zárórész (ha a vizen átmegy, stb.) is hiányzik. A magyar és finn változatokon kívül még csak Németországból van rá egy adat:

Kömmt e stöck veih öwer de brügg, heft acht fêt, op vër geit ets (2:205.), melyre s a magyarra vonatkozólag *Aarne* ezeket írja: „In beiden ist nur von den Füßen die rede. Dies und der gleiche schluss-stoff: die Füße des ungeborenen halbes werden nicht ‚nass‘ oder ‚geben nicht‘, setzen die varianten in näheren zusammenhang mit einander.“ (2:205.) A magyar fogalmazás azonban mindenestre eredeti.

A ,lovas és ló'-talánynak egy kis csoportja az idegen folklórebán is (2:210—211.) élettelen tárgyakra (kocsi, pecsényesütőrost, stb.) vonatkozik. Ehhez a csoporthoz csatlakoznak a következő magyar talányok:

Bölcső: 1. Két talpa, négy szarva, lelketlen, lelkest tart. Ugocsam., MNyvész. 3:323. — 2. Négy füle, négy talpa, lélektartó, lelke nincsen. Veszprémm. Nyr. 7:89. — 3. Két talpú András, négyszarvú Mátyás, lelke nincs, lelket vár. Szalonta. — 4. Négyfülü Balázs, kétfülü Mátyás, lölkö nincs, lölköt vár; mi az? Örség, Nyr. 2:178. — 5. Ágashogas András, négyfülü Mátyás. Hely nélkül, MNyvész. 1:372.

A talány a bölcső részeinek bizonyos testrészekhez (szarv, fül, talp) való hasonlóságából indul ki s ezeket megfelelő számjelzővel látja el. (1., 2. sz.) A két személynév (András, Mátyás, Balázs) azt jelenti, hogy a talányban két külön tárgyról van szó: a bölcsőről és a párnáról, ezért hiányosnak kell tartanunk a 4. és 5. sz. feljegyzések megfejtését: bölcső (4.), vánkos (5.).

Nyereg: 1. Négy lába van, nem az övé, embert hurcol mindenfelé. NGy. 2:349. — Ngy lába van, de nem övé, embert cipel mindenfelé. Szalonta.

Szerkezete olyan mint az előbbié, de csak egy meghatározó eleme van: a láb. Mindkettő teljesen magyar lelemény, mert e csoportban a bölcső és nyereg jelentést, az idegen folklóre sehósem ismeri.

7. SZÁRNYATLAN MADÁR.

Aarne 3:3—48. Magyar változatai:

1. Ezér madár leszáll láb nélkül s egy megészi száj nélkül. Csikm., Nyr. 31:539. — 2. U. a., u. o. Nyr. 31:532. — 3. Gyünnek madarak szárny nélkül, gyün eggy embër láb nélkül, mind megészi száj nélkül. Nagybecskerek, Nyr. 5:422. — 4. Lepke repül szárnya nélkül, egy ember jön lába nélkül, mind megeszi szája nélkül. Ugocsam., M. Nyvész. 3:327. — 5. U. a., u. o. MNyvész. 4:316. — 6. Száll a madár szárnyo nekün, fáro ül a lábo nekün, gyün a kirá napkeletrü, mim megészi szájo nekün. Vasm., Nyr. 37:188. — 7. Száll a madár szárnya nekö, a fára ül lába nekö, gyün egy kirá napkeletrö, mind megeszi szája nekö. Nógrádm. Nyr. 3:376. — 8. Madarak jönnek szárnyak nélkül, fára szállnak lábak nélkül, egy ember jön lába nélkül, mind megeszi szája nélkül. Hely nélkül, MNyvész. 1:873. — 9. Madarak szálnak szárnyak nekül, fára ülnek lábak nekül, gyün ek kiráj napkeletrü, mim megészi szája nekül. Szalonta. — 10. Vögel kommen ohne flügel und setzen sich ohne fússe auf dem baum; einer kommt ohne fuss und verzehrt alle ohne mund. *Aarne* 3:30.

Aarne szerint (3:17.) a talány négy ősi elemből áll: *A* madarak (*hó*) szállnak s *B* egy fára ülnek; *C* odajön egy ember (*nap*) s *D* megeszi a madarakat. E sorozatból azonban a német, finn és oláh folklórebán is gyakran hiányzik a *B* tag, mint az 1—4. sz. magyar változatokban; az ilyen csonka adatokat *Aarne* újabkori romlásoknak tartja. (3:17.)

Ami a tagok alkotóelemeit s ezek elnevezéseit illeti, itt a magyar és külföldi változatok között sok egyezést, de jelentékeny eltéréseket is tapasztalhatunk. A *hó* elnevezése a külföldi adatokban általában *madár*, ritkábban (nehány oláh és szerb változatban) *madarak*, aszerint amint csak egy hóhelyre vagy többre gondolnak (2:24.); a magyar felfogásnak inkább az utóbbi szemlélet felel meg, azért a hóhelyekre vonatkozó *madarak* elnevezés gyakoribb (8—10. sz.), mint az egyesszámú *madár* (6., 7. sz.), sőt kétszer még a kifejezőbb *ezer madár* (1., 2.) is előfordul. A *lepké*-vel való helyettesítés (4., 5.) a külföldi változatokban seholsem olvasható, de a magyarban sem mondható sikerültnek, mert hiszen hó és lepke nincsenek egy időben. A megérkező madár jelzője a külföldi adatokban általában *tollatlan* s csak egyes finn, orosz, lett, litván, ukrainai, szerb és sok német változatban *szárnyatlan* (2:26.); a magyar változatokban jelző helyett mind a négy tagban határozó áll s ez itt értelmileg mindig a külföldi ritkább *szárnyatlan* jelzővel egyezik. Az 1. sz. változatban előforduló *láb nélkül* meghatározó csak az értelmetlen összerántás miatt került a 'megeszi' állítmány mellé. A *fá*-nak a magyarban soha sincs határozója, mert a *láb nélkül* kifejezés nem a fára, hanem az erre szálló madárra vonatkozik, épp úgy mint néhány német és finn példában. (3:30.) A *nap* elnevezése a külföldi változatokban általában *asszony*, ritkábban (de csak a német, finn, oláh és szerb folklórebán) *ember*; egy német adatban egyszer *madár* áll a *nap* helyén is. (3:31.) A magyar változatokban ezek közül csak a két utóbbi fordul elő: *egy ember* (3., 8. sz.) s a *madár* csak vonatkozással jelölve. (1., 2. sz.) Eltér azonban a magyar jelölésmód a külföldi adatokétól négy esetben: egyszer, mikor a *nap* csak *einer*-rel van meghatározva (10. sz.) s háromszor, mikor a *nap*: *egy király napkeletről*. (6., 7., 9.) Ez utóbbi jelölésmód, habár meg is bontja a talány ősi formáját, épp oly szemléletes mint költői meghatározása a felkelő napnak. (V. ö. egy angol adatban 'lord', 3:32.) Az *ember* jelzője a külföldi változatokban általában *szájatlan*, s csak a német, finn, orosz, litván, cseh és szerb folklórebán *lábatlan* (3:33.) is. A magyarban vagy hiányzik ez az állapot-meghatározás (1., 2. sz.), vagy a *napkeletről* helyhatározó pótolja (6., 7., 9. sz.), ha a *nap* a *király* szóval van helyettesítve; ha azonban megmaradt az állapot-határozó, úgy ez mindig a külföldi II. csoport jelzőjének megfelelő *láb nélkül*. (3—5., 10.) A külföldi változatokban a *D* tag jelzője *lábatlan* (német, finn, orosz, litván, ukrainai, cseh, szerb), vagy *szájatlan* (német, finn, litván, oláh, 3:34.), még pedig úgy, hogy a *szájatlan* az I. s a *lábatlan* a II. csoport *C* tagjában fordul elő; a magyar változatok a II. csoporttal egyeznek.

Az ősi elemek statisztikája alapján *Aarne* (3:37.) a talánynak két ősfarmáját különbözteti meg:

A Száll a madár tolla nélkül,
B egy fára ül, levél nélkül,

I.

C jön egy ember, szája nélkül,
D mind megeszi, tolla nélkül.

II.

C jön egy ember lába nélkül,
D mind megeszi szája nélkül.

A magyar adatok tehát a II. ősforma változatai s mivel alkotóelemeik sorrendje egyes német, finn, orosz, ukrainai, szerb és oláh adatok sorrendjével egyezik s két elem pedig: a *B* tagban *láb nélkül*, a *D*-ben *száj nélkül* csak a német változatokban fordul elő: a talányt egyenesen német forrásból kellett kapnunk. A talány egyébként is német eredetű: a német irodalomban u. i. már a X. sz.-ban ismeretes (3:4.); innen terjedt el a hóeséses vidékekre. Legdélibb feljegyzési helye Szerbia (3:48.), Olasz- és Délfranciaországból nincs rá adatunk. Tekintve az alkotóelemeket s ezek sorrendjét, a földrajzi összefüggést, hazánkban való általános elterjedése mellett az oláh és szerb adatok csekély számát: ezek csak magyar közvetítés eredményei lehetnek.

Teljesen független ezektől a nap feljöttével elolvadó hó talányának ez a magyar alakja:

A nagy méhkas sűrűn rajzik, ha nap süti, mind elázik. NGy. 11:458.

A „szárnyatlan madár”-talányának van egy másik alakulása is, melynek magyar változatai a következők:

1. Felnőtt a fa ága nélkül, rászállt madár szárnya nélkül. Hegyalja, Nyr. 5:328. — 2. Ék kis fa fölő ága nélkül, ök kis madár megette szája nélkül. Tolnam. Nyr. 5:34. — 3. Egy fa felnőtt ága nélkül, egy madár rászállt szárnya nélkül, mind megette szája nélkül. NGy. 2:364. — 4. Ety fa felnőtt ága nélkül, madár rászállt szárnya nélkül, mind megeszi szája nélkül. Debrecen, NyF 26:50. — 5. Ety fa felnőtt ága nélkül, madár rászállt szárnya nélkül, meg is eszi szája nélkül. U. o., Nyr. 2:468. — 6. Felnő egy fa ága nélkül, rászállt madár szárnya nélkül, meg is eszi szája nélkül. Ugocsam., MNyész. 4:315. — 7. Főnyött a fa ága nélkül, rászállt a madár szárnya nélkül, mind megötte szája nélkül. Kecskemét, Nyr. 2:90. — 8. Fényött a fa ága nélkül, rászállt a madár szárnya nélkül, megötte szája nélkül. Ipolylitke, Nyr. 12:331. — 9. Főnyött a fa ága nélkül, rászállt madár szárnya nélkül, mind mögette szája nélkül. Pestvm. 21. — 10. Fénött éty fa ágak nélkül, rászállt madár szárnyak nélkül, mim megette szája nélkül. Szalonta. — 11. Egy fa felnőtt töve nélkül, madár rászállt szárnya nélkül, meg is eszi szája nélkül. Hely nélkül, MNyész. 1:873. — 12. Mėgnyött a fa ága nélkül, madár rászállt szárnya nélkül, meg is erte szájja nélkül, elemésztette füst nélkül. Sirok, Nyr. 3:38.

E háromtagú változatok a gyertyát meggyújtó s elemésztő lángot jelentik, az 1. sz. adatból hiányzik a *C* tag, a 2. sz.-ból pedig a *B* és *C* egy taggá vannak összevonva. A talánynak ez a jelentése csak egy német adatból (3:18.) ismeretes.

Szendrey Zsigmond.

A NAGYHARSÁNYI HEGY MONDÁJA.

Lent Baranyában, Siklós mellett hosszú dombor vonul nyugatról a Duna felé, ennek keleti végében szökken magasba a nagyharsányi hegy kúpja. Alul a hegy terebélyesen ellaposodik, feljebb meredekké lesz s legfent hegyes csúcsban végződik. A lankákat dús szőlőültetvény borítja, azon terem a híres villányi vörösbor. Az alsó televény övtől feltünően elüt a felső rész, amely kopár és szürke kötörmelékkal van borítva. Egy 1845-ből származó orvosi leírás azt mondja róla: „Lábától negyed magasságig szőlők környezik, melyek minél feljebb, annál ritkábban nőnek, de annál jobb minőséget adnak. A hegy fent kőgörgeteggel van borítva s messziről olyan, mint a trissen szántott föld; ez idézte fel a népben azt a mondát, hogy *az ördög szántotta föl . . .!*“¹

Egy évvel később az „Életképek“ folyóirat közöl hosszabb verses mondát Barna Ignác tollából „Harsányhegyi ördögszántás“ címen.² Irodalmi romantikus ízű történet, de nyilván több helyi mondaváltozat szolgálhatott forrásul. Lényege az, hogy egykor a hegy alatt rettegett boszorkány lakott Harka nevű szép leányával, kit az anyja még csecsemőkorában elígért az ördögnek oly kikötéssel, hogy a lányt 20 éves korára elviheti feleségnek, ha próbatétül egy éj alatt hajnali kakasszóig felszántja a harsányi hegyet. A pokol királya földalatti otthonában már lakodalmra készült s a kérdéses éjjelen megkezdte a szántást. Ekéje elé tüzes macska és tüzes kakas volt fogva. Felülről kezdte és éjfélig elkészült a fél hegygyel. A banya rémülten veszi észre a holdvilágnál, hogy lánya menthetetlenül elvész, ha valami esellel nem segít a bajon. Erre ő maga elkezd idő előtt kukorékolni; a szomszédság kakasait megtéveszti vele s azok sorra felelnek rá, mire az ördög, azt vélve, hogy elkésett, a hegy egy részét dühében elhajtja Beremend községig, ő maga a pokolba süllyed s ott, ahol a föld gyomrában eltűnt, azóta forró víz bugyog fel: az áldásos harkányi héviz!

A mondának hasonló alakját közli Várady Ferenc is, „Baranya multja és jelenje“ c. művében (Pécs, 1896. I. k. 166—68. l. „Az ördögszántotta hegy“), csupán a végén találunk némi eltérést. Szerinte a felsült ördög haragjában elhajtotta ekéjét, a hegyről egyetlen ugrással lenntermett és Harkány mellett egy lyukon lerohant a pokolba. Az eldobott eke Beremend mellett hegyvé változott s az ekevasról lehullt göröngyökből lett a siklói várdomb. A harkányi lyukon azóta bugyog fel a gyógyerejéről híres kénköves forró víz. — Lényegtelen változtatással, inkább rontott, mint teljesebb formában közölve van mondánk még a Kisfaludy-Társaság Magyar Népköltési Gyűjteménye VIII. kötetében is (1906.) a 487. lapon „A nagyharsányi hegy“ címmel Iványos Gyula beküldése nyomán.

Az előbb idézett két irodalmi forma nyilván csak módosított kibővítése annak az egyszerűbb köznépi mondának, melyet a helyszínén hű tájkiejtéssel Versényi György jegyzett fel s a Magyar Nyelvőr tett közzé 1884-ben (XII. köt. 88. l.). A monda itt így hangzik:

„Ott van ni az a nagy högy. A villányi ódal szíp zöd, a harsányi pedig kopasz; ollan, mintba a zördög szántotta vóna fő. Mer hisz az is szántotta. Vót

¹ Baranya vármegyének orvosi helyirata. Szerző *Höbbling Miksa*. Pécsent, 1845. 106. l.

² *Életképek*, 1846. évf. I. k. 494. l.

ott akkor egy szép menyecske, akit a zördög meg akart keríteni. De a zasszonynak nem kellett.

— Láék csak — mondja eccer a zördög, — mióta járok mán hozzád, mikor leszel há a zenyim? Kivánnny akármit, mögteszem érted.

Na, gondózza magába a zasszony, majd megmenekszem én te tőled! — Há ha estétül éféli kakas-kukorékolásig aszt a högyet felszántod, osztán akár legyek a tied.

Alig esteledett, üstöllést dologhó látott a zördög. Még jó messzi vót éfél, már a högy nagyobb része fő vót szántva.

Látta aszt a zasszony a kis házba, csak úgy tépte a haját, sirt-rítt. De most eszibe jut valami. Kimögy a zudvarra, két kezivel verni kezdi a boncát (combját, tomporát) és kukurékol hozzá! Möghajják a falu kakassai, ők is kukurékolni kezdenek. A zördög szégyenkedve futott a pokolba, soha többet nem látta a menyecske. De a högynek az a zódala, akit főszántott, sose terem semmit. — Ennek kiegészítéséül odavalóktól halljuk, hogy a környék a nagyharsányi hegyet *ördöghegy*-nek, a Göntér dombját *ördögdombnak* is nevezi. Utóbbi magányosan álló dombról azt is mesélik, hogy az ördög, mikor kudarcot vallott vállalkozásával, menekülésében elvesztette saruit. Egyikből lett a beremendi domb, másiból a Göntér.

Ez az érdekes helyi hagyomány ama ritka példányok közé tartozik, melyeket nálunk a *rászedett ördögről* ismerünk. Bizonyára másfelé az országban kell még lenni rokon változatának, de gyűjteményeinkben eddig hasztalan keressük.¹ Onnan sejthető az elterjedt volta, mert nyugatra tőlünk legtöbb nép mondakincsében számos, többé-kevésbé közeli rokona él. Ha ott tetszetős volt és elterjedt, nem valószínű, hogy nálunk csupán egy helyen vert légyen gyökeret.

Az ilyenfajta helyi mondák keletkezése szinte mindenütt egyforma. Rendszerint úgy támad, hogy valami különös, szokatlan természeti jelenséget, vagy emberi munkás kéz nyomait veszi ott a környék lakossága észre, amelynek rendes szokásos magyarázatát adni nem tudja. Egy ideig különös rejtély gyanánt áll előttük a titokzatos jelenség, amely képzeletüket élénken foglalkoztatja. Magyarázatot keresnek rá, amit végül úgy oldanak meg, hogy valamely egykor máshonnan hallott szöveg az emlékezetben elmosódott esetet, amely odailik, alkalmaznak rá, valami csudás, emberfölötti történetet; vagy ilyen hiányában előáll az a másik eset, midőn a naív népfantázia maga termel, kiformál rá egy öt megnyugtató új történetet. Utóbbi fölötté ritka eset, az előbbi annál gyakoribb.

¹ Nem tartom e mondatípushoz sorolandónak azokat a helyi mondaelemeket, melyek Orbán Balázs kötetében („A Székelyföld leírása“ I—VI. k. Pest 1868—73.) olvashatók. Az I. 150. l. említi pl. a *Tündérek útjáról*, hogy Dacó János kegyetlen földesúr, aki szegény jobbágysait eke elé fogta, halála után az ördög jármát volt kénytelen húzni s vele szántatták fel a barázdaszerű utat. — U. o. I. 209. l. szerint az u. n. *Kakasborozdát* (alsórákosi szoros, Udvarhelyszék) 32 bűvös kakas árkolta, azonban a hajnal ott lepvén őket, szétrebbentek, v. ö. u. o. I. 223. l. — A II. k. 10. l. az oláhfalvai (Csikszék) *ördög-barázda* keletkezéséről pedig ezt olvassuk: Az ördögök fel akarták szántani a Hargitát, hogy ott a bűn magvát elhíntsek (nem népi megokolás!), de roppant ekéjükkel csak egyetlen barázdát húzhattak, mert a kakas hajnalra megszólalván, a sötétség szellemeinek félbe kellett munkájukat hagyni. Mindezekben hiányzik mondánk leglényegesebb motívuma: a csellel rászedés.

Innen van aztán, hogy a nemzetközi mondanakutatás rendszeresen felfedezi az eredetinek vélt helyi monda hasonmásait más idegen népeknél is. Ez a kiderítő tiszte a folklóre-búvárkodásnak, meg kell vallanunk, nem örvend különös népszerűségnek, s engedjék meg, hogy ez adott alkalommal a magunk érdekében néhány szóval kitérhessünk a kérdés fejtegetésére. Tagadhatatlanul lehangoltságot kelt, kiábrándítóan hat a tájékozatlanokra az, hogy eredeti magyarnak hitt hagyományok sok esetben idegenből valóknak, vagy legalább is idegenben szintén előfordulóknak bizonyulnak, s a kutató mintha hazafiatlan cselekedetet követne el ez esetek kiderítésével. Joggal nevezhetjük azonban az ilykép gondolkodó közönséget tájékozatlannak, mert a megítélés helyes szempontja éppen nem ez. A nép mondái, meséi, anekdotás történetei mindenütt a föld kerekéségén nemzetközi cseretárgyak; veszi, adja, cserélgeti az egymással érintkező sok különféle népelem s idők múltán tudatában elhomályosul, honnan vette, hol hallotta. Magáénak, a saját ismeretkincse egy részének tekinti, környezetében mint ilyet terjeszti el s a történet ilyenül ver gyökeret. Azonos ez epikumok sorsa az idegenből átkerült szavakéval, amelyek a nyelv szellemében átalakulva, a szókinés törzsökös elemeivé válnak. Amint ezeket nem tekinti többé senki idegennek, épp úgy nincs okunk amiatt sajnálkozni, ha népünk ismerettömegének egy-egy részletét megjeljük más népeknél is. Voltakép az egész a kultúrfejlődéssel együttjáró ismeretszerzésnek kell minősítenünk, ily szempontból megítélnünk, amely nélkül sem a mi népünk, sem más nép nem tarthatott volna lépést az egyetemes haladással. — A folkloristának viszont nemcsak azért kötelessége a nemzetközi vonatkozások feltárása, mert ezzel a tudomány örök célját: a való igazságnak kiderítését szolgálja, hanem azért is, mivel ez előmunkálatok elvégzése nélkül nem lenne módjában később rámutatni hagyományaink közt azokra, amelyek eredeti magyarok; nem tudnók megállapítani, mit s hogyan módosít a magyar népszellem az idegenből vett anyagon, mily vonásokat ad a magáéból hozzá; vagyis nem tudnánk megfelelni nemzeti hivatásunknak sem, ha előbb az idegen elemek kérdését hazai folklorunkban nem tisztáztuk.

E szükségesnek érzett kitérés után tárgyunkhoz visszatérve, — ott hagytuk el, hogy nagyharsányi mondanakhoz hasonló másfelé, különösen a nyugati népeknél tömegével találunk. A történet itt-amott módosul a helyi különösség más-más jellege szerint; de közös és állandó vonás bennük az egy éj alatt elvégzendő munkára vállalkozó ördög felsülése, a már-már szorongó embernek valami ügyes ötlettel felülkerekedése és megszabadulása. Ha mondanak e rokonai között széjjeltekintünk, alig merülhet fel kétség az iránt, hogy a mienk amazokkal egy töről fakadt. Közülök az igen régi korból fennmaradt rokonpéldák még nem ördögről, hanem az egykori ősvallás *óriási vasgyúróiról* mondják el az esetet. Az évezredek hagyományokon átesillan még mondanak egykori eredetibb alakja.

Az ősi germán Jutul óriás például szereti a vizen túl lakó Huldra asszonyt; hogy száraz lábbal járhasson át hozzá, hidat kezd a víz fölé építeni. Munkáját be kell egy éj alatt fejeznie, különben a kelő nap (minden sötét hatalom ellensége és legyőzője) a félbehagyott munkát tönkreteszi. Bármint igyekszik is elkészülni, az első napsugár még a nem kész alkotásra vetődik s a híd összeomlik (l. Grimm: D. Mythol. 3. kiad. 852. l.). Az adalék műirodalmi átdolgozását, udvari szkald és skóp énekesek termékét, megőrizte a skandináv Edda-gyűjtemény. Eszerint egy-

szer hatalmas óriás állít be Asgardba (az istenek kastélyába). Építőmesternek (smihr) adja ki magát és ajánlkozik, hogy tekintettel az istenek sok ellenségére, megerősíti kastélyukat bástyákkal, falgyűrűkkel, ha neki adják szép hugukat: Freyja istennőt. Kikötött időre el kell készülnie. A szörnyalak csodagyorsasággal dolgozik, amiben táltos paripája: Svadilfari segít neki. Már-már befejezi a munkát, mikor Freyja kétségbeesését látva az egyik isten: a ravasz Lóki furfanggal elcsalja a táltost. Az óriás rajta veszt, sőt a hazatérő Thor isten kalapácsával agyonüti. (Grimm u. o. 453. l.)¹

Ezek a gyorskezü, de lomha eszű, gyakran emberevő óriás-alakok szerződnek olykor földi emberrel is: hidat, templomot, vizgátat építenek nekik, parasztnak pajtát ácsolnak, vagy földjét szántják fel. Ha vállalt munkájukkal a kikötött rövid határidőn belül (rendesen egy éj alatt) elkészülnek, joguk van a megrendelőt magukkal vinni családjuk számára ínyes falatnak. Így épül fel Lundban a skandinávok híres ősrégi temploma; csupán féloszlop híjja még, mikor az építető szt. Lőrincz ügyesen rászedi az ormótlan alakot s a templom ma is befejezetlen. (Thiele: Danske Folkesagn. Kjö. 1869. I. 45. l.) Ugyane történetet mesélik a Fühnen szigeti katedrálisról, melyet „Jetten Finn“ nevű óriás emelt s a szent megmentő szavára, mikor épp a torony gombját tette volna fel, leszédül a magasból s agyonzúzza magát. E mondán alapszik Tegnér Illés egyik legszebb svéd balladája: Jeten Finn. (Először a Heimdall folyóiratban, Stockholm, 1829. 1. sz.)

Mindezek az ősvallásból fakadt mondák idők folyamán átmentek a keresztény hagyományba is. Az egyház nem tudván emléküket kiirtani, az óriások viselt dolgait átruházta az akkor még új és idomítható „ördög“ alakjára. A középkor nehézkes, kómikus, bamba ördöge, kiről mondák és mesék százai terjedtek el a nép ajkán, ezt a kómikus jellemvonását, felsüléseit nagyrészt ez óriásoktól örökölte. Az elbeszélés magva az áttétel következtében alig módosult, csak az ördög attributumai: éjféli megjelenése, uralma hajnali kakasszóig szövődtek bele új elem gyanánt.

Az egyik észak-német helyi monda szerint pl. — Paarstein falu egy kisgazdájának földje túl esett a falu mellett elterülő tavon. A parasztot bántotta a mindennapos roppant kerülő út és szerződött az ördöggel, hogy ez neki első kakasszóig emeljen töltést a tavon keresztül s övé lesz a lelke. Az ördög sebesen

¹ Hogy az ó-germánységben otthonos és elterjedt lehetett a monda, igazolják ott kifejlett rokon-változatai. Az Edda ezeket még két helyen őrzötte meg. 1. A Helgakvidha énekben; Hati óriás leánya, Hrimgerd, meg akarja fűrni Helgi hajóit, de a tengeri hadak vezérével, Atli-val, addig vitázik, míg a felkelő nap kővé nem változtatja. — 2. Az Alvissmál-ban Thor isten leányát Álvit törpe szeretné elvenni; az apa feltételeket szab, feleljen meg minden kérdésére: t. i. mondja meg az égi és földi jelenségekről, hogyan hívják azokat az istenek, óriások, törpék és tündérek országában. A próba Thor ravasz húza-vonájából oly hosszúra nyúlik, hogy közben megvirad s a kelő nap első sugarától a törpe kővé mered. Ugyane mondák részletesebbek a Snorri-Eddában. (Gering kiad. 42. l. v. ö. Paul Herrmann: Nord. myth. Leipz. 1903. 359.) — Mythikus alapú még a görög mondában Aniliós (= napvilágnélküli) herceg története, aki éjjelenként Rini asszonyhoz, a varázslónőhöz jár ki, de kakasszóra hazasiet. A nő, hogy tovább ott tartsa, a környék kakasainak levágja nyakát; az udvarló tovább vesztegel s amint hazamenet első nap-sugár éri, meghal. (Bern, Schmidt: Neugriech. Märchen, etc. Leipz. 1877. 30.)

dolgozott, elkészült vona még jóval előbb, a paraszt azonban hazaszaladt, a tyúk-
 ólban felzavarta baromfiait, mire kakasa kukorékolni kezdett. A félbemaradt töltés
 nyomai ma is látszanak a víz alatt. (Adalb. Kuhn: Märkische Sagen u. Gebräuche,
 210. l. 196. sz. a.) — Mecklenburgban a Jäten-tó közepén szép sziget van. Egy
 rogentini pásztor egyszer vágyakozva nézett át a szigetre, ahol dús televény fű
 sarjadt. Amint így epedezik, feketeruhás ember terem mellette s kérdi tőle, mit
 búsul. Szeretne a szigetre átjárni legeltetni, — mondja. Az ember ajánlkozik, hogy
 hidat teremt neki oda egy éj alatt, de a lelkét magával viszi. A pásztor rááll, de
 később mégis bántani kezdte a lelkiismeret s otthon elpanaszolta feleségének a bajt.
 Az asszony kifundált valamit. Éjjel bőrnadrágot húzott fel, odaállt a tyúkol elé,
 kezeivel a nadrágra csapkodott és kukorékolni kezdett. Alig ismételte néhányszor,
 a falubeli kakasok felelgetni kezdtek rá. A híd nagy robajjal beomlott, a fekete
 alak eltűnt, de a pillérek most is bennállnak a vízben. (Bartsch: Sagen, Märchen
 u. Gebräuche aus Mecklenburg, I. 407. l. 564. sz. a.)

Hessenben, a sandershauseni hegyen, Kassel mellett ormótlan, furcsa formájú
 régi szénapajta áll. Erről mesélik, hogy a mostani tulajdonos valamelyik szépapjá-
 nak idejében épült, de nem rendes módon. Azidőtájt szokatlan bő szénatermés
 ígérkezett. A legelő gazdája sokat törte fejét, hogyan menthetné meg és hozhatná
 tető alá a sok szénát; saját pajtája kiesiny is volt, távolabb is esett. Mikor gon-
 dokba merülve haladt a földeken keresztül. szürke kis emberrel találkozott, aki
 megtudakolta tőle, miben fő a feje. Elmondta neki. „Ha csak ez kell, ezen könnyen
 segíthetünk. Felállítom a pajtádat még mielőtt hajnalodik, de te meg nekem
 írásban adod, hogy a tulajdonodból azt, amiről otthon nem tudsz, nekem adod.“
 A paraszt gondolta magában, talán rejtett kincset tud az idegen az ő telkén,
 belement az egyezségbe. Csak amikor a kis szürke ember elment s ő utána nézett,
 vette észre szürke köpenyége alatt a lólábat. Ebből baj lesz, gondolta és haza-
 sietett, elmondta feleségének, mi történt vele. „Jaj, az Istenért, mit csinált kend?
 Kiesinyt hordok a szívem alatt, azt adta el kend az ördögnek!“ — De már a
 dolgon nem lehetett segíteni. Éjjel nagy lármát hallottak a rét felől; fuvarosok
 szállították oda a fát, deszkát, zsindelet; ácsok kopácsoltak, hasogattak, szege-
 ltek. A pajta nőtt szemlátomást, már a tető-szarufák is fenn meredeztek, egy-kettőre
 zsindelet került rájuk, csak az ajtók helyén tátongott még üresség. Ekkor az asz-
 szony ura ruhájába öltözött, kilopakodott a baromfi-udvarba, kezeibe csapkodott
 és utánozta a hajnali kakasszót. Mindjárt ráfeleltek a környék kakasai, a gonosz
 lelkek meg nagy zsvivajjal, ordítással futottak széjjel. Maga az ördög mérgében
 egy késlekedő fuvaros kocsiját, lovát darabokra tépte, a pajtához vágta s úgy
 szökött meg. Azóta sem lehet a pajtán a hiányzó részt pótolni. Amit nappal dol-
 goznak rajta, az éjjel tönkremegy. (Lyncker: Deut. Sagen u. Sitten in hessischen
 Gauen, 22. l.)

Mondánk szemmeláthatóan a germánságban honos, odavaló eredetűnek is
 tetszik, de fel-felbukkan más népeknél is. A dél-francia Gascogneból I. Fr. Bladé
 jegyezte fel híres gyűjtésében. (Contes populaires de la Gascogne, Paris 1886.
 II. k. 221. s köv. ll. „Le diable dupé“ cím a.). A történet itt elégedetlenkedő
 fiatal házaspárról szól, akik jómódba szeretnének jutni. Mikor egyszer a férj mun-
 kából hazafelé tart, találkozik az ördöggel. „Tudom, mit gondolsz, ember! Ha

gazdag lennél, úri palotát építtetnél magadnak, abban élnétek feleségeddel, gyermekeiddel. Csak ez hiányzik boldogsághoz! — Eltaláltad ördög! — Jó, megkapod, de mond utánam: „Ördög, tiéd leszek, ha palotát építesz nekem egy éj alatt, estétől az első kakasszóig!“ (. . . de puit minuit jusqu'au premier chant de coq.) A férj ismétli a kijelentést, azzal hazatér. Otthon szótlan, rosszkedvű, bánja elhamarkodott fogadását. Fiatal felesége észreveszi urán a változást és figyel. Az ember éjfélkor csendesen fetkel, kinyitja az ablakot; kint a holdvilágnál sürgő munkában látja az alvilág gonosz lelkeit. Épül a ház, óránként siet befejezése felé; az ember félhangosan felsóhajt: „Istenem, elvesztem. Ezek kakasszóig elkészülnek és én elkárhozom“. — Az asszony hallgatja mit beszél, szintén kikel az ágyból. Meglesi, míg a manók csaknem elkészültek munkájukkal, ekkor kisiet, feltárja a tyúkól ajtaját és elkiáltja magát: „kikeriki!“ — A manóknak még csak egy zsindelet kellett volna helyére tenniök, de már késő volt. Pusztultak onnan hamarosan, a pár ember pedig másnap boldogan beköltözhetett a fényes kastélyba. — Gyűjtője a közlés végén megjegyzi, hogy a történetet kisebb-nagyobb eltéréssel egész dél-francia területen mindenki ismeri.¹

Hollandiában a montecouzei öreg pajta története hasonló (Berthoud: Chron. et trad. surnaturelles de la Flandre, 95. l.), a csehek között mint „Táncos Kati esete“ van a monda elterjedve (I. Wenzig: Westslavischer Märchenschatz, 167. s k. II.), a kis észtföldön, hála a szorgalmas felgyűjtésnek, 31 változatát sikerült lejegyezni. (Communications, Edited for the Folklore Fellows, Hamina 1919. Published by the Finnish Academy of Science, N° 25. 123. l.)

Az eddigiekben megfigyelhettünk néhány jellemző példányt abból a nagy-kiterjedésű mondacsoportból, amelynek számos darabját őrzik a különféle európai folklóre-gyűjtemények s melyek a miénkkel kétségtelenül *egy* azonos típust alkotnak. A mutatványul közölt anyag magában elég világosan beszél s a mondatakatás levonhatja belőle a maga megállapításait. Ezek t. i. abban foglalhatók össze, hogy mondánk a germán ősmityhosban gyökerezik, onnan ruházódott rá a középkori ördög alakjára s az ötletes, ügyes befejezés népszerűvé tette, elterjesztette nemcsak germánok lakta területen, hanem távolabb egyéb népek között is; valószínű, hogy ily módon jutott el hozzánk s vert gyökeret Baranyában, ahol a környéken számos németajkú falu található (Beremend, Ivánbattyán, Németpalkonya, Vokány, stb.) s ahol a nagyharsányi hegy feltűnően elütő kétféle jellege magához rögzítette a távolról ideszármazott jövevényt. — Az eset világos s a kutató tudomány nyugodtan elkönnyvelheti, mint lezárt eredményt, megoldott ügyet, amelyet később más hasonló esetek összevető vizsgálatánál analog példa gyanánt jogosan felhasználhat.

Eddig rendben volna, — de van folytatása is.

A folklórnak, mint újabb keletű tudománynak, végig kellett haladnia a fejlődés ama fokozatain, melyek minden tudomány növendékéletében megfigyelhetők. Kis körből indult ki még nem rég, bűvárkódásait azonban egyre nagyobb terüle-

¹ „Fauch Scourneac“ breton mesében férj és feleség összevész. Aki az első kakukkszóig hallgat közülök, az nyeri meg a fogadást (v. ö. Ethnogr. 1918. 135. l.). Az asszony nem győzi várni, felmegy a fára és utánozza a kakukk hangját. (Mélusine I. 1878. 465—72. u. i. Köhler jegyz. dán, norvég, görög, morva és oláh változatokról.)

tekre köteles kiszélesíteni s amint anyaga nő, látóköre tágul, számos szűkebbkörű megállapítását kényszerül vagy módosítani, vagy esetleg elvetni. Amíg csupán az európai népi anyag állt rendelkezésre, mondánk is megnyugtató biztossággal volt magyarázható. De amint továbbnézünk és összevető kutatásunkba bekapcsoljuk távoli világrészek mondakincsét, az eset egyszerre más világításba kerül; előző magyarázatunk, ha nem dől is meg, legalább elveszti biztosságát s utána róla már csak mint feltevésről, hipotézisről szólhatunk, ha kedvszegve egyáltalán el nem ejtjük.

Messze Ázsia délkeletén, az indoázsiai nagy szigetek legkultúraltabbján, Jáván, a keleti csücsökben lakó madura vagy tenggeréi nép működő tűzhányók alján él. E veszedelmes szomszéd hegyóriásokról kezdettől fogva számos mondát, keletkezés-történetet mesélgetett. Epikus termékeik évszázadok előtt bekerültek régi jávai verses krónikákba, főképp a kavi (ó-jávai) nyelven írt „Babad Taná Dzsávi“-ba (A jávai föld krónikája). Ebben foglaltatik többek közt egy bennünket érdeklő helyi monda, melyet I. van Maurik közölt hollandus nyelven: „Indrukken van een Totok“ (La Haye, 1889) c. könyvében. A fordító, hogy jobban megértesse az elbeszélést, előzőleg adja a helyszín ismertetését. Szerinte az ú. n. Tenggeré-hegység csak újabban vált közelebről ismertté, mióta a Dazar nevű, ma is részben működő tűzhányó oldalán, Tossariban, 1780 méternyire a tenger színe fölött a gyarmat hollandus urai nyaralóhelyet és gyógyintézetet építettek, ahová nyáron a mocsaras parti városok gyilkos hőségéből felmenekülnek. A hegycsoport oldalát sűrű erdőség borítja majdnem a csücsökig, ahol 2100 m magasságban óriási kráter tátong. A kráter átmérője 12 kilométer s nem a csücsöt alkotja, hanem besüppedve hegyfalak közt 300 méteres merevély alján mint rengeteg méretű katlan terül el. A katlan feneké sívó homok: Szegoró Védi (homoktenger) a neve, melyen az áthaladó karaván felülről, a szirtfalak tetejéről nézve apró fekete pontsornak tűnik fel. A sivatag közepén emelkedik ki a Batok, a tűzhányó egyik szája. A domborulat mint egy félig nyitott ernyő bámulatosan szabályos kúpalakot mutat csücsától sugárszerűen szétfutó smaragdzöld bordázattal. A többi kúpok oldalt szabálytalanul bukkannak fel, közülök a sötét Brómó állandóan füstölög.

A krónikának ezzel összefüggő mithoszi mondája, sajnos, nem népi, hanem udvari költői feldolgozásban maradt fenn; közlöm itt az exotikum kedvéért szó szerint. Az elbeszélés magva természetesen primitív népi termék.

„Dzsuvító szép volt, tiszta, mint a kristály patak vize, karcsú, mint a dzseruk-fa (indiai narancs) sudara. Bájos volt gerleszemeinek tekintete és rengők fiatal mellei az arannyal átszőtt világló ruha alatt, melyet mint istenszellem leánya viselt. Kékesfekete hajában — illatos volt az, mint az indiai jázmin — gyémánttü csillámlott, gyönyörű volt nézni, amint kelő napként szórta sugarait. Keblében nyugalom és kedvesség honolt, ajkain édesség, kezein simogató puhaság.

Atyja, Mahaméru tartomány hatalmas istenura, szerette őt büszke és hajthatatlan szíve minden dobbanásával. A minden mással szemben zárkózott nagy úr Dzsuvitónak nyílt meg, kedvenc Dévi-je (istennője) leányának, mert e gyermek volt a legifjabb s egyetlen életben maradt csemete számos gyermeke közül. A többit mind elnyelte a kegyetlen Brómó, valamennyit egyszerre, midőn egykor tűzéhes torkát rájuk nyitotta.

A Tengeré hegyek között lakott egy istenfi, óriási termetű, hegymagasságú, erős, miként a királytigris, de hallgató és szelíd, amint egyszer Dzsuvitó gerleszemei rávetődtek; Raksáznak hívták.

— Hatalmas isteni úr — így szólott egy alkalommal Raksáza —, Mahaméru ura, a hatalomnak és fenségnek sugárzó napvilága, ajándékozd nekem lányodat, Dzsuvitót feleségül, hogy szerethessem szívem szerint, óvjam erős karjaimmal és szépségét zengjem ajkam leheletével. Add hozzám gyermekedet s unokáid lesznek, öreg törzsed ifjú hajtásai lábaidnál fognak játszani, felkúsznak trónodhoz, meghajolva hatalmad előtt és zengve jószágod dicséretét.

Mahaméru isteni ura öreg volt, unta az életet; hosszú, ősz szakállát simogatva, sötét tekintettel nézte a büszke óriást és nem válaszolt.

— Uram, méltasd feleletre rabszolgádat, hogy szive felmelegedjék irántad, a legtisztább, legremekebb lányalak apja iránt, hogy rabszolgaként teljesítse parancsaidat. Lásd, erősebb vagyok, mint sok százan együttvéve, karom erejét neked ajánlom fel, ha Dzsuvitó enyém lesz!

A hegyi isten töprengett szívében. Szemefénye volt ugyan a lány, napvilága életének és tőle válni elviselhetetlennek tetszék előtte, — mégis tudta, hogy Dzsuvitó az óriás ifjút szereti győzhetetlen erejéért, szive jámborságáért s amatiztelet miatt, mellyel többi óriástársai környezték. Nem akarta gyermekét megszorítani és mégsem volt képes ráadni magát, hogy oldala mellől elbocsássa. Ezért cselen törte fejét, hogy megtarthassa s mégis, hogy lássék, mintha óhajukba beleegyeznek.

Ímígyen szólott tehát: Raksáza, ismerem karjaid erejét, lábaid feszítő izmait. Figyelj számra, amit hozzád intézek; — Dzsuvitó legyen a tied az esetre, ha országom: Mahaméru körül egy éj alatt tengerágyat árkolsz, ezer láb mélyet és ezer láb széleset, hogy a szörnyű Brómó ne vethesse többé tüzet lábaimig. Végre tudod-e ezt hajtani?

— Dzsuvitóért mindenre képes vagyok.

— Amint az első kakasszó felhangzik, mindennel készen kell lenned. És ha megakadnál, ha elkésnél, kövé változtatlak és kőszikla maradsz ezer éven át, míg eljő az a nap, mikor elhagyom hegyeimet és visszatérek Szurulójóba (istenek mennyországába).

— És ha ezerszer ezer év fenyegetne is, inkább legyek kőszikla, ó Mahaméru felséges ura, hogysesem ne birjam Dzsuvitót feleségül!

Kezdj bele tehát ez éjszakán, mihelyt a nap szemét lehunyja.

— Parancsodra hatalmas isten, szolgád készen áll.

S amint a napfény leáldozva, a tengerben elhamvadt, Raksáza óriási kókuszhéjat, batokot, keresett ki, oly nagyot, hogy csupán ő volt képes felemelni és sietve ásni kezdte a tengerárkot Mahaméru körül.

Dzsuvitó azalatt szobájában ült és hallgatta távolból a dübörgő hangokat. Valahányszor fülébe harsant, Raksáza hogyan tölt meg egy-egy batokot földdel, sziklával és hogyan dobja a hegyeken át, szive kacagott örömeiben, ajka ujjongott: Erős az én óriásom, szavának fog állni!

Apja meg ezalatt szakállát simogatta és minden batok-nyi föld meg kő, ami a sziklákon dübörgött, szívében döngött vissza, mert Dzsuvitójától nem akart megválni semmi áron.

Raksája folytatta rettentő munkáját, ásott, árkolt egyre tovább. A hold már mérföldnyi hosszú tátongó árokra vetette világát Mahaméru körül. Arcáról lesöpörte a veritéket, hosszú fekete haja alatt homlokát törölgette. Már csak egy hegyet kellett lehordania, egy dombsoron keresztül ásnia magát és akkor — Dzsuvító az övé!

Mahaméru isteni ura pedig ült egymagában és gondolkodott. Maga nem léphetett közbe, hogy a feladott munkát megghiúsítsa s a kakas csak nem akart megszólalni. — Hát csakugyan oda kell adni a leányát? Ezt a gyönyörű gyöngyöt, amit nem nélkülözhet semmiképen? Félelem és szorongás gyötörte szívét, fejében ravasz eselt forgatott. Már-már pitymallani kezdett ott keleten, alig fél óra még s akkor —

Az isteni úr határozott. Megkerülte házát, hátul a kamrából előkereste alu-ját (rizstörő) s a rizsmozsárban törni, hántani kezdte a rizst, mint a cselédlányok szokták kora hajnalban.

E hangra, a csörgő, zuhogó zajtól megtévesztve, felkukorított házi kakasa s körül rendre felelgetni kezdtek rá a többiek!

Raksája rémüléssel hallotta a végzetes hangokat; *utolsó* batoknyi kő és homok volt a kezében, épp át akarta dobni a hegyeken, — reszkető kezéből kihullott a hatalmas edény és a sik árok közepén felfordulva a földbe ásódott, ott maradt, ott fekszik ma is — a Batok-hegy!

Megsemmisülve roskadt össze az óriás; meggyötörve, halálosan kimerülve a munkától, jámbor jó szívének mélyéből felszakadt az utolsó sóhaj — ó, Dzsuvító! — s azzal kővé merevült.

Ezer esztendeig kell így maradnia; meggörbedt háta fölött elsöpör a szél, veri a zivataros eső, a tjemoró-fák körülötte szánalmasan zúgnak reszkető nyelveikkel.

— Raksája, Raksája! — Ez a Dzsuvító szava, melyet mindig itt lenget a szél, mert a gyönyörű virágszál már majd ezredév óta halott. Még azon éjjel, mikor óriása kővé vált, holtan roskadt le ő is.

A Sméru isteni ura pedig azóta remetévé lett, nem jön ki többé hegyei közül, csak vár, vár, — míg le nem telik egészen az ezer év s akkor, rég bánva tettét, egymás karjaiba vezeti a szerelmes párt.

Valahányszor kakas kukorékol, mindig keresztülnyal szívén a kin, az önmardosás. Ilyenkor jajgat és nyöszörög, forró lehelete feketén száll fel a hegyek fölé, olyan feketén, mint aminő a zordon lelke!

Íme a távol keleti történet.

Vessük le róla a költői mezt, keleti cicomát, hántsunk le néhány környezetet szolgáltatva sajátos vonást s előttünk áll a mi mondánk oly csodálatos teljességgel, hogy bármelyik európai változattal vetekszik s azok sorába bizvást beiktatható.

Hogyan jöhetett már most e keleti monda létre? Erre kellene a folklorkutatásnak megfelelnie. Mi magyarázza meg a nyugati példákkal olyannyira egyező felépítését? Idáig vándorolt-e vajjon onnan? — Ez utóbbi feltevést eleve el kell ejtenünk, minthogy a közbeeső roppant földterületen sehol nem akadunk mására. Rendes tovarhapódzással, ajkról ajkra való átadással ily hosszú úton különben is alapsz átformálódás szokott együtt járni, tehát ebben a változatlan formában lassú haladással nem juthatott el idáig. Másik eshetőség: talán a németalföldi telepések vitték oda magukkal s ültették át úgy, hogy némi módosulással ott

gyökeret verhetett? A Holland-Keletindiai Társaság első gyarmatos megtelepülése Jáva szigetén 1602. évre esik. A „Babad Tanà Dzsávi“ krónikának pedig, ahonnan idéztünk, régi kávi (ó-jávai) nyelve arra vall, hogy mondánk költői formába öntése a XV. századnál *korábbi* időre teendő; vagyis ezt az eshetőséget is kizártnak kell tekintenünk. Marad ezek után a harmadik és utolsó feltevés: — akkor tehát ott a helyszínén termett, eredeti kialakulásnak kell minősítenünk, amely önállóan és függetlenül minden hasonló szerkezettől *véletlenül* egyezik az európai típussal! E megoldásban kellene megnyugodnunk. Mégis, jó ég tudja, ily meglepő véletlenekben hinni igen bajos! Ahol azonban mozzanatról mozzanatra azonos a történet: az óriás vasgyúró alakja, a vállalkozás feltételei, egy éje csak a munkára s főképp a korai, ravaszul kierőszakolt kakasszó, — a véletlenek ilyen sorozatában nem vagyunk képesek hinni.

Tovább kell firtatnunk, behatóbban szemügyre vennünk a keleti szerkezetet, talán elárul valamit, talán nyomra vezet. Ha nem, akkor is megnyugodhatunk; legalább megtettük a tőlünk telhetőt s a probléma, míg új adat nem derít rá világot, egyelőre nyílt kérdés marad.

A jávai monda *Raksáza* nevet ad hősenek. E név sem kávi, sem maláji nyelvből nem magyarázható, hanem kétségtelenül előindiai eredetű; ott jelenti a brahmanizmus szellemalakjai között a titáni gonosz démonokat, vadon erdők lakóit, a sötétség szülötteit (teljesen azonosak a germán ősvallás óriásaival!), kik isten-ember ellen állandó harcot vívnak, de mindig kudarcot vallanak.¹ — Jáva sziget népe két ízben állott erős indiai befolyás alatt: a VIII. században onnan terjed el köztük Brahma vallása, a XIV. táján ugyanonnan kapják a buddhizmust. A sziget tele van szórva pagoda-romokkal, ezek szobordíszei azonosak az előindiai templomépítményekével. A kávi írás is a szanszkrit betűrendszer leszármazottja. Szóval Jáván évszázadokig tartó indiai szellemi élet virágzott. A Raksáza név is feltétlenül szanszkrit eredetű. Kérdés, vajjon a jávaiak annyi más szellemi tőkével együtt nem vették e át indusból a Raksáza nevével kapcsolatban az egész mondát?

Feltevésünknek nemhogy akadálya nincs, sőt mindinkább nyer érvényben, amint meggondoljuk, hogy magának a történetnek eredetileg feltétlenül oly fogalmazásúnak kellett lennie, amely a Raksáza szellemnek *démoni* természetét tükrözte s nem holmi epekedő szerelmes alakját, ahogyan a tűzhányó-monda megmásítva meséli. Az eset csattanója: a kierőszakolt korai kakasszó váratlan, ügyes ötlete; itt a fordulópont! E megmentő ideával lesz diadalmassá az ötlet szerzője, aki eszerint a történet hőse is. Ő a rokonszenves alak előttünk, kinek találékonyágát dicsérjük, kivel megmenekülésén együtt örülünk. Szemben vele a legyőzött szellem szükségkép csak gonosz, ellenszenves lehet, amilyenek a Raksáza név eredeti jelentése is sejteti. Igen valószínű ezek szerint, hogy a monda *eredeti* alakjában Indiából származott ide, ahol még megegyező szerkezetű volt az európai, óriást szerepeltető fogalmazással. — Bizonyossá válik feltevésünk a Çukasaptati ó-ind mesetár 45. történetéből, amely igazolja, hogy a kakas-megszóllaltatás ravasz

¹ Indus példamesék róluk özönével a Tawney fordította Kathá Sarit Sagaragyűteményben. (Calcutta, 1880. I—II. kivált a 29. fejjel II. 70. laptól.)

fogását Indiában is ismerték. A jelzett anekdota elmondja, hogy egy hetaera nem tud megszabadulni tüzes érzelmű brahmin udvarlójától, amin a bajadér háziaszszonya úgy segít, hogy hajnal előtt felkúszik az udvar egyik fájára, szárnyakat köt, csapkod vele s a kakas hangját utánozza. A brahminnak ezzel megszűnt a vendégjoga és kiteszik a szűrét. (Textus simplicior, Rich. Schmidt, Kiel, 1894. 101. l.)

A messze távol homályából ilyenformán mégis dereng felénk valamelyes át-hidalás a területileg oly messzeeső változatok között s talán nem alaptalanul kockáztatjuk meg a sejtést, hogy mondánk ősalakja vagy megvolt már a közös indogermán mithoszi egység idején, vagy ha nem, úgy Indiából, mint őshazából kelt vándorútra s jutott el aránylag igen korán hozzánk nyugatra annyi más monda és mese útitársaként, másfelől pedig jóval később származott el ugyancsak Indiából kelet felé Jáva szigetére, ahol nyilván a divatos udvari költészet befolyása alatt lett szerelmi történet belőle.

Solymossy Sándor.

MÁTYÁS KIRÁLY A CSEH NÉPHAGYOMÁNYBAN.

Mióta a szláv népköltés kincsei fordítások révén utat leltek a tágabb közönség közé, főleg *Anastasius Grün* (recte gróf *Auersberg Károly*) szlovén tárgyú versei és nálunk *Székács* működése által, az irodalom figyelmessé lett a Hunyadiak nagy szerepére a szláv néphagyományban. Azóta újabb gyűjteményekből prózai és verses elbeszélések hosszú sora merült fel, János vajda, vagy Mátyás király hősi tetteiről, úgy hogy az eddigi közlésekből tarka ciklus állítható össze, még pedig Oroszország kivételével az egész szlávtság területéről. A délszláv hagyomány, tehát a leggazdagabb forrás kincseit jórészt ismerjük *Szegedy Rezső* egyetemi tanár fordításaiból, a többi, sajnos, még művelőre vár. Hogy milyen dús és változatos ez a heverő anyag, arról megközelítő képet ad a ruthén *Zéno Kuzselya*¹ könyve, mely egyuttal magyarázni akarja Mátyás király páratlan népszerűségét a szláv világban. Természetes, hogy e maga nemében első, úttörő munka sok pótlásra szorul, de tagadhatatlan érdeme, hogy az anyag javarészét feltárta s újból felhívta a gyűjtők figyelmét erre az érdekes kérdésre.

Ha egy futó tekintetet vetünk a szlávtság Hunyadi vonatkozású hagyományaira, azt látjuk, hogy e változatos anyag egymástól független, külön fejlődött, sőt ismétlődésről, közvetlen átvételről akkor sem lehet szó, ha azonos motívumot tárgyal, mert a hősnek mindenkor sajátos helyi jellege van, elannyira, hogy szinte elveszti magyar voltát és helyi vonatkozások szerint népies, nemzeti hőssé lesz. Így pl. Mátyásnak Kiffhäuserszerű szerepe ismeretes az egész szlávtságban, de a hegy megnyíltát, feltámadását, hős huszárai kitörését mindenütt más körülmények között várják. Kalandjai a hős királynak oly változatosak, sokszor egymásnak ellentmondók, hogy párhuzamnak, még a szomszéd népek hagyományai sem alkalmasak. Pl. a szlovénség Mátyása merőben elüt a szomszéd horvát hagyományok

¹ Zenon Kuzselya: Ugorszkij Korol Matvij Korvin v szlavjanszkij usztnij szlovesznosztj. Lvov 1906. Sevcenko tud. társ. kiad. 154 l.

szerint rekonstruált hőstől. Itt diadalmas hős, vig cimbora, kalandra kész tüzes legény, amott mythikus varázsló, csaknem mesebeli vitéz, pokolbamenő lantos, tehát Orpheusszerű alak. Míg a horvátoknál nevét csaknem elhomályosítja dicső atyja, a hős vajda emléke, addig a szomszéd szlovén csak őt ismeri, csak róla dalol. Az északi szlávság Mátyása egészen más. Egyedül él, atyjának, hős vezéreinek emléke elenyészett, ő maga, az istenválasztotta király, cselédsorból küzdi fel magát a trónra, de fényét nem élvezheti. A délszláv csak vitézként ismeri, a tótság barát vagy vándordiakul emlegeti, aki tudományával zavarba ejti a papot s fényes aranyakkal jutalmazza az iskolába készülő okos pásztorfiút. Sokfélét tudnak róla, ami nem illik ugyan Mátyásra, mint történelmi személyre, de élenken jellemzi a nép felfogását a királyról, mert bár dévajkodva elmondják egyéni apró gyengeségeit, szerelmi kalandjait, de sehol sem ejtenek róla olyasmit, ami királyi voltára árnyat vetne.

Nem lehet feladatomban itt ezt a gazdag hagyománytömeget jellemezni, csak két apró adatot ragadok ki, mint különleges, a történelemben is beilleszthető részletet, mely elkerülte *Kuzselya* figyelmét, sőt tudomásom szerint forrásainkból is hiányzik. Kiemelem annak igazolására, hogy Mátyás emléke, még ott is népszerű, rokonszenves, ahol hadjáratai során keze súlyát érezték. A csehszlovák nép megtartotta a dülő hódítónak emlékét, de nagy ellenfeléről Podiebrad Györgyről mitsem tud. Az utolsó cseh nemzeti király nevét elhomályosítja Mátyás emléke. Másik jelentősége e közlésnek az, hogy aránylag régi, XVII. sz. népies lejegyzést újít fel. (*J. Letocha: Cronicon Hunno-Brodense, 1640 táján készült kézirat.*) A krónikás, mint népi hagyományt írta le az esetet, azóta lapangott a kézirat. 1825-ben a *Brünn. Wochenblatt* Nr. 8 újból közölte a nép ajkáról. Harmadszor *Wolny* közölte (*Die Markgrafschaft Mähren IV. pag. 107. Brünn, 1846*).

Negyedizben *J. Kučera, Ungar. Brod monografusa* (Pamety král. města Uhersk. Brodu Ibid. 1906. pag. 66.) emlékezik meg az esetről, már a Krónika nyomán. Legutóbb a *Zájmý Slovače* tárcájában jelent meg 1913 aug. 23. sz. „régí kéziratból“, hol Mátyás arcképét is meglegelte *Ruzička*, a tárcá írója. A közlemények csak a feldolgozásban és terjedelemben térnek el egymástól, de a tulajdonképeni népi szöveget egyik sem adja, azért kénytelen vagyok itt a négy publikációt egybevonni, hogy az elejtett részleteket lehetőleg egybegyűjtsem.

Egykor régen, így beszéltek a brodiak, Mátyás Olmütz felől nagy sereggel jött az országba, megfenyíteni Hradiste hűtelen polgárait. Javában ostromolta a várost és a klastrom alatt már nagy rést vágott a falakon, mikor váratlanul megjötték a csehek. Bekerítették az ostromlókat és hajnalban megtámadták. A meglepett csapatok nem tudtak ellenállani, rövid harc után megfutamodtak, menekültek Brod felé. Futott maga Mátyás is, még pedig kíséret nélkül, gyalog, hogy fel ne ismerjék, rongyos szűrt akasztott a nyakába. A brodi „Königsberg“ alján levő erdőbe menekült, ott töltötte az éjszakát és a rákövetkező napot. Estefelé ráakadt egy favágó, mikor hazafelé igyekezett Brod külvárosában levő kunyhójába. A király hozzácsatlakozott és rövid beszéd után éjjeli szállást kért. Simon Juda felé (október 28.) járt az idő, korai fagyok jelentkeztek, kint aludni már nem lehetett. A favágó eltévedt vándornak nézte és magával vitte, de nem nagyon szívesen, mert félt az asszonytól. Valóban, mikor beléptek, az asszony furcsa szemet vetett

a hivatlan vendégre és alig türtöztette magát, mikor ez egész otthonosan felült a tűzhelyre és melegedni kezdett. A vacsora már készen volt, de az asszony nem hívta a kellemetlen idegent a közös tálhoz. A favágó restelte a dolgot és hogy a vendég ne értse, csehül odaszólt az asszonynak: no még egy kis borsót, jusson a kopasznak is!

A király, mintha megértette volna, elmosolyodott, de nem mozdult, a gazda minden nógatására nem ült az asztalhoz, nem evett, csak szomorúan nézett a hamvadó tűzbe. Most már maga az asszony is megsajnálta a különös embert, nem küldte a padlásra aludni, hanem a szobában vetett neki ágyat, maga az urával a konyhában maradt. Mikor a tűzhely lángja elaludt, az asszony észrevette, hogy a szoba még világos. Belesett az ajtóhasadékra, mit csinál a vándor? Az ott ült az asztalnál viaszgyertya mellett és valami „breviár“-ból imádkozott, vagy talán csak olvasott. Jobban nézi, hát látja, hogy a rongyos szűrt már levetette, fényes ruhája, drága öve, nyakán aranyláncan drágaköves kereszt. Mintha egész más ember volna, alig ismert rá a kopott vándorra.

Szent isten! ez valami nagy úr lehet, súgta oda az urának. Belesett az is és aggódva csóválta fejét: biz ez valami mágnás lesz és te még azt a kis borsót is sajnáltad tőle! korholta most az asszonyt. Aggódva, soká virrasztottak, mi lesz majd reggel, hogyan békítsék ki a nagy urat? A gyertya még mindig égett. Az asszony újból belesett. A vendég karjára hajtott fejjel szunnyadt az asztalnál, előtte a tövig égett gyertya hamvadozott.

Alig hajnalodott, az öregek már felriadtak. A favágó azon tünődött, mivel fogadja a későn ébredő urat, mikép kérje bocsánatát és a vendég már előtte termett. Barátságosan jó reggelt kívánt, parolázott és beszélgetni kezdett.

„Tudod-e öregem, így szólt egyszerre, hogy a házad ez éjjel királyi szállás volt? Mátyás vagyok, urad és királyod. Jól találtam magam, még egy kissé nálatok maradok. De most siess a főbíróhoz, mondd meg neki, én parancsolom, jöjjön azonnal ide!

A favágó alig tudott szóhoz jutni. Ilyen kitüntetés, az ő vendége a király! Eszébe jutott megint az asszony tegnapi eljárása. A király, mintha megérezte volna, mosolyogva fordult az asszonyhoz és kedélyesen beszélgetni kezdett vele. Tehát nem haragszik, gondolta a gazda, az asszony majd kivágja magát. Már loholt a főbíróhoz, a gögös, gazdag cserzővargához, átadni a király parancsát. Ott találta a főbíró mülhelyében, a cserzőkádnál, javában emelgette kifelé a bőröket. Ismerte a szegény favágót, alig fogadta üdvözlését, az üzenetre meg éppen felkacagott.

Hogy a király a favágóhoz szálljon, mikor itt van a gazdag polgárok sora. Felültettek öreg! mondd meg a királyodnak, most nem érek rá, munkában vagyok, de szívesen látom, ha ide jön! Eredj!

A favágó bódultan támolygott hazafelé, még nagyobb zavarban volt, mint reggel a találkozás előtt. Miképpen adja át a durva üzenetet, mi lesz, ha megharagszik a király. Ott ögyelgett a konyhá előtt és nem mert belépni. De a király észrevette és behívta. A válasz hallatára éktelen haragra lobbant, de csakhamar erőt vett magán. Újból elküldte az öreget és csak annyit üzent: Jöjjön a főbíró azonnal, mert baj lesz!

Mire a favágó odaért a főbíró házához, már huszárok száguldoztak az utcá-

kon, keresték a királyt. Most már észbe kapott a főbíró is, hátha igaza volt a favágónak? És mikor újból látta jönni, úgy megijedt, hogy azon moeskosan amint volt a műhelyben, feltürt ingujjal akart rohanni a királyhoz. Szerencsére az aszszonya kerek köpenyt vetett rá. Így lépett a király elé ott a favágó udvarán, fényes magyar urak között. Hebegett, akadozott, bocsánatot akart kérni jóhiszeműleg elkövetett mulasztásáért, de a király leintette. Elrendelte neki, intézkedjék az érkező csapatok élelmezéséről, elszállásolásáról és megint az urakhoz fordult, a gögös főbíró szóra sem érdemesítette tovább. Ez alatt híre futott a városban a király látogatásának, a polgárság és a tanács urai igyekeztek ünneplőben a kis kunyhó felé. A főbíró is hamarosan eleget tett a parancsnak és most már kiöltözve járult a király elé hódolni.

A szenátorokat kegyesen is fogadta a király, de a főbíró most sem vette észre, sőt mikor együtt voltak valamennyien, parancsul kiadta, hogy azonnal új főbíróvá választassanak, jövőre pedig, büntetésül az engedetlenségért és a királyi tekintélyt sértő mocskos ruháért, a városban cserzővargát soha többé főbírói székbe emelni nem szabad. Erre a tanácsurak maguk és utódaik nevében megesküdték és a király peesétes levelet adott e tilalomról.

Ezután vendéglátó gazdájához fordult és kérdezte, mi jutalmat kér szolgáltatásért, bármit kíván, a király teljesíti. Az öregek összenéztek, mit kérjenek? Gyermekeik nincsenek, holtig már csak elkinlódhatnak. Ezt a kis földet felséges uram itt a ház körül — vágta ki az asszony végül. Meglesz, mondja a király, hát más nem kell?

De ha már földünk lesz — toldja tovább a favágó — ezért ne fizessünk adót. Jól van öreg az is teljesül, most nesze rádásul egy marék arany, jó lesz az új gazdaságba!

A kis birtokról aztán szabadalmas írást adott a király és elbúcsúzott a boldog öregektől . . .

A hagyományt tovább folytatja a krónikás és megerősíti, hogy az ő korában, tehát 1640 körül még tartják Mátyás tilalmát, sőt nemesak főbírónak, de még tanácsbelinek sem választanak cserzővargát. Napjainkban sem — fűzi tovább a Wochenblatt 1825-ben — csak 1864-ben történt első ízben, hogy egy vargamestert mezőbírónak tett meg polgártársai bizalma, azóta a tilalom veszendőbe ment, de emléke tovább él.

Épp így tartja magát az egykori Kirchstein, ma Schubert-féle szabadtelek emléke (helyrajzilag a hídnál „U Šumického mostu), amelynek egy jobbágyteleknél nagyobb belsőse régóta polgárvá lett, a külváros beljebb szorult, de gazdája minden adótól és katonabezállásolástól mentes volt 1848-ig, mikor szabadalma megszűnt, a telek is csak azóta osztódott fel. A kunyhó helyén ma XVII. sz. polgári ház díszeleg, de tulajdonosa állítólag ma is örzi Mátyás király adománylevelét, s a boltozott kapuban a 90-es évekig Mátyás arcképe volt beillesztve. Úgy mondják, az utolsó tűzvészkor égett el, azóta csak emléke él.

*

A másik eset ugyancsak Brod városához fűződik, ugyancsak történelmi háttérrel, hol Mátyás, mint éleslátású bíró szerepel. Mátyás korában — úgy beszélnek — az a szégyen fenyegette Brodot, hogy zsidó kézre jut, mert összes levelei

egy gazdag zsidónál voltak zálogul s volt köztük olyan erős irás, hogy aki ezt bírja, az a város ura. Volt azonkívül a zsidónak nagy összezről szóló kötelezvénye is, melynek a város már a kamatját sem tudta fizetni. A zsidó pörre vitte a dolgot és már két bíróságnál megnyerte, úgy volt, hogy a polgároknak jobbágyokká kell lenniök. Végső elkeseredésükben Mátyáshoz fordultak, tegyen igazságot, mert a város a kért pénzt soha sem vette fel, leveleit pedig úgy lopták el. Mátyás megígérte, hogy ha majd Brünnbe megy törvényt látni, előveszi az ő pörüket is. Úgy is lett. Megidézte a zsidó özvegyét és a fiát, de külön kérdezte ki őket, hogyan, mikép adták a kölcsönt a városnak? Nem jól feleltek, a király mindjárt látta, hogy itt valami hamisság történt. Megnézte az irást, hát a pecsét is hamis volt. Behívta a brünni és hradistei bírákat, megmutatta nekik, milyen könnyelműen hoztak ítéletet a város ellen. A bírákat büntetésül lecsukatta, a zsidókat pedig, mert az öreg hamisító már meghalt, kikergette a városból, de előbb az írásokat elvette tőlük. A menekülő zsidók aztán felgyújtották a várost...¹

*

Próbáljuk már most elemezni a két eset történelmi hátterét. Állapítsuk meg mindenekelőtt a helyszínrajzot. Az útközet Ung.-Brod és Bitovce falu közti mezőn folyt le. A kérdéses Königsberg Brodtól gyalog kb. egy órányira esik, az egykori Königshain közelebb van a városhoz, de erdeje jórészt kipusztult, ma szántóföld a javarésze. Itt a hegyen és a körülötte levő erdőségben bolyongott volna a király, ettől kapta a nevét.

Történelmi források szerint azonban az erdőség valójában királyi birtok volt ősidők óta és landsteini Svetkovszky Ctibor még Mátyás korában (1480) is tiltalmazta a „királyi erdőt“ a város fajzasi igényeivel szemben, Mátyás csak 1487-ben engedte meg korlátolt használatát, tehát a hagyomány némi joggal fűzi Mátyás különben jól ismert nevét az erdőhöz. Emlékezetes volt az esztendő is, mert Mátyás akkor szabadította fel a várost 47 év óta tartó függéséből, mert 1440 óta zálogul volt lekötvé Kynsbergi Plankner kamarásnak.

Ismeretes, hogy Mátyás II. Pál pápa sürgetésére indította meg a Podiebrad elleni harcokat, legelőbb Morvaországban, hol 1468-ban a határszéli városok, köztük Brod is, rendre meghódoltak s 1469 május 3-án a cseh rendek királynak választották. Ez év őszén ostromolta Ung, Hradisch városát, ezt tudjuk, de annak a vereségnek, mely a királyt a Königsbergre vitte volna, forrásainkban semmi nyoma. *Pessina: Mars Moravicus*a egykorú kéziratok, a leitomischli névtelen és a pernsteyni krónika nyomán beszél a vereségről, de a bródi kalandot nem említi. Szerinte a vereség 800 magyar gyalogos és 300 lovas életébe került, számos főúr fogságba esett, de névszerint csak Bazini Gróf Jánost említi. A cseh források kiemelik, hogy Mátyás seregében Olmütz vidékéről küldött, tehát morva segédc csapatok voltak nagyobb számmal. Mi szerepük volt ezeknek az útközetben, milyen veszteségük? Erről nincs adat, pedig a honfivért ontó magyar pártiakról valamelyes szó mégis csak esett? A támadó csehek a sebesülteken kívül csak 90

¹ (Elmondta Vyrzil József 71 éves kunovici születésű, Brodban tanult takácsmester 1911 augusztus havában Ny. Szucsánban.) A cseh-morva mondagyűjteményekben ezt nem találom, megjelent-e valahol ez az adat, nem tudom.

embert vesztek, tehát 1100 magyar halott és az ismeretlen számú fogoly mellett csaknem vértelen diadalt arattak. Korszerűleg ez valóságos strages lett volna, lehetetlen, hogy forrásaink meg ne említsék, de különben is feltűnő, hogy a vere-ségnek stratégiai, politikai hatása sehol sem jelentkezett.

Pessina maga is érzi, hogy valami hiba lehet a krónikában, mert alább (851. l.) megjegyzi, hogy a győzelmes Podiebrad Henrik nem használhatta ki a helyzetet és „visszavonult“ Brod felé „nehogy a túlnyomó számban lévő magyar lovasság bekerítse“. Vagyis az a vert sereg, mely elébb még vad futással menekült a Kis-Kárpátok menedékeibe, megint itt van a haretéren és most egyszerre fenyegeti a diadalmas cseh sereget.

Pessina szerint a magyarság másik része Ung. Brod felé futott, az erős város és a magyar helyőrség oltalma alá. Henrik hg. másnap szintén Brod felé halad. Tehát üldözi a vert sereget? Dehogy! fegyverszünetet ajánl és maga György király is békeköveteket küld oda, de Mátyás kitér a tárgyalások elől, mert hát ez a vert királyok tempója! Nevezetes, hogy ezt a kétes hitelű és még kétesebb értékű diadalt az újabb cseh történelem úgy felkapta, hogy a prágai néprajzi kiállítás (1895) során élő képekben, élő sakkjátékban mutatták be Henrik hg. diadalát, stratégiai mozdulatait.

Szolgáljon ez mentségemül, hogy a kérdés historikumával bővebben foglalkoztam, de hát ez is retrospectív néprajz a csehek szemében.

Most még pár rövid észrevételt a cserző vargára szabott büntetést illetőleg. Nem valószínű az eset maga, de még kevésbé hihető az, hogy Mátyás, a tisztas céhek pártfogója, így megcsúfolta volna a szegény vargákat. Egyébként igazolni tudjuk, hogy még Mátyás életében 1479-ben és 1483-ban cserzővarga volt a város polgármestere, alattuk szerezte meg a város jövedelmező malmát s ezt a vételt Mátyás megerősítette, tehát látnia kellett a vargák szereplését, különben is sokszor járt a városban. Itt fogadta a pápai követet *Rovarella* bíborost, *Rangoni Gábort*, a barátból lett erdélyi, utóbb egri püspököt, itt vendégelte meg nagy ellenfele *Frigyes* követségét stb., tehát nyilvánvalóan kedvelte a brodi polgárokat s nem korlátozta volna nehezen elért bíróválasztó jogukat (1461-ig a város mint soltészság örökös bírónak tartozott engedelmeskedni). Nyilvánvaló, ha ilyen, a vargákat kirekesztő szokás fejlődött ki, ez későbbi keletű lehet s a késő nemzedék csak nyomatek okáért füzte ezt Mátyás tilalmához.

A zsidópört illetőleg a zavaros előadás nem sok támpontot nyújt a történelmi elemzésre, mégis kétségtelen, hogy ez az 1487-iki esetre vonatkozik, bár a valóságban ez is másképp fest, mint a hogy a hagyomány mondja. A periratok csaknem hiánytalanul megvannak a brodi városi levéltárban. Ezek szerint 1487-ben néhai Dávid zsidó, 16 év előtt brodi, jelenleg hradistei lakos özvegye felmutatta Brod városának szabályosan megírt kötelezvényét 28 frtnyi kölesönről. Kéri a hradischi tanácsot, hogy neki a tőkét és a kötelezvényben megírt kamatokat, ezek kamatait, valamint többi költségeit ítélje meg s kötelezze Brod városát az összeg kifizetésére. Megvan az érdekes kötelezvény is, az alján volt rányomott pecsét hiányzik ugyan, de a corpus delicti beszél.

Brod tanácsa elismeri, hogy circumspectus Dávid zsidótól a város terhére 28 magyar arany frtnyi kölesönt vett fel $\frac{1}{2}$ évi lejáratra, kamatmentesen. Ha az

időre, amitől Isten óvjon, a kölcsönt meg nem adja, a tőke visszamenőleg is kamattal terheltessék, még pedig minden hétre 7 fehér garast adnak, amiből 38 megy egy forintba. Ezt a kamatot fizetik mindaddig, míg a 28 frtot külön egészben ki nem fizetik. A kamatot és a tőkét igényelheti Dávid, vagy felesége, vagy örököseik, esetleg az írás már jogos tulajdonosa. Fizetik pedig ellenmondás, kibuvó nélkül s ha ezt a fizetést elmulasztanák, Dávidnak joga legyen impignorációval élni, a polgárokat, azok és a város bármi ingó vagy ingatlan vagyonát lefoghhatja a jelen írás erejénél fogva stb. Kelt Magyar Brodon 1470 dec. 6.

Mivel a szomszéd Ung. Hradisch már akkor is nyílt versenytársa volt Brodnak a kötelezvényt megítélték minden habozás nélkül. Nem kérdezték, hol volt a kötelezvény 1470—1487 ig, fizetett-e Brod egyszer is kamatot, megítélték a 28 frtnyi tőkét 58 frt 88 d.-nyi első kamatját a kamatos kamatot és költségeket, összesen néhány d. híján 100 frtot, akkor óriási összeget, hiszen a város 1461-ben a szabad bíró jogát ingatlanaival és városháznak kiszemelt kőházat mindenestül 80 frtéért váltotta meg, hol a pretium affectionis a soltészság volt. Az ítélet érthető felháborodást keltett, de formailag helyes volt, mert a kötelezvény feljogosította a tulajdonost előzetes intés nélkül bárhol pörölni. Ilyen kölcsönről, tartozásról azonban a brodiak eddigelé mit sem tudtak. Még éltek javarészt az 1470. tanács tagjai, valamint a jegyző is, de a kötelezvényre senki sem emlékezett, a város könyveiben sem volt nyoma.

A város sietett tehát tiltakozni a káptalanba, kérte a követelés igazolását, de Dávidné megelőzte őket. Az elsőfokú ítéletet benyújtotta Olmütz tanácsának jóváhagyás végett és mert az ügy olyan világosnak látszott és a brodiak idejekorán nem jelentkeztek a *debitum liquidum*-ot itt is megítélték. A brodiak tulajdonképen csak akkor kezdtek védekezni a királyi törvényszék előtt. Hogy a király személyesen részt vett volna az új ítélet meghozatalában, az iratokból nem tűnik ki, de bizonyos, hogy ez időben Olmützben volt és Brod város tőle kért védelmet a perben.

A brodiak képviselője tagadta a kölcsönt és a kötelezvény hitelességét. Dávid zsidó — úgymond — amíg náluk lakott, sohasem említette a kölcsönt, a kamatokat sem sürgette, távozásakor a város bonyolította le követeléseit, de a kölcsönt akkor sem hozta elő. Tizenöt éven át lakott a szomszédban, sokszor megfordult a városban, de sohasem jelentkezett a kamatokért, noha az utóbbi években, mint köztudomású, szegénységben élt. Az asszony maga ellenmondásba keveredett az írás felől, mert először azt vallotta, hogy az ura még 1470 ben neki adta a kötelezvényt ajándéknak. Olmützben pedig azt mondta, hogy a kölcsönről neki sem volt tudomása és az írást csak férje halála után kapta kézbe. Az okmány alakilag is hibás, mert a főbíró és a tanács eljár tagjai névszerint nincsenek megemlítve, azt sem mondja meg micsoda közszükségletre vették fel a kölcsönt. A jegyző nem ismeri el az írást sajátjának, a perceptor esküt ajánl, hogy a pénzt nem vette át, de abban az időben kölcsönre nem is volt szüksége a városnak. Végül mindnyájan megegyeznek abban, hogy a pecsét, nem a város szokott pecsétje, egyébként ismeretes, hogy mostanában fejedelmek, városok írását, pecsétjét nagyon hamisítják, tehát ez is ilyen.

Az ifjabb Dávid, aki anyja képviselőjében jele volt, e kifogásokra felelni

nem tudott, csak azt hangoztatta, hogy atyja nem tudott latinul, írni sem tudott, tehát az okmányt nem hamisíthatta. A törvényszék azonban csak az örökösök jóhiszeműségét fogadta el, de az okmányt a brodiak érvelése nyomán hamisnak nyilvánította, elkobozta és a pörben „örök hallgatást” rendelt el.

Ennyit mondanak az 1488 végével záródó pöriratok. Hogy büntetés érte volna a bírakat, vagy a zsidóságot, annak semmi nyoma. De bizonyos, hogy az ítélet után pár napra, karácsonykor, tűz ütött ki a városban. Leégett a város kétharmad része, a templom, a városháza, elpusztultak a város szabadalom levelei. Ekkor Cseh (de Bohemia) Máté, az akkori kir. helyőrség kapitánya magára vállalta, hogy a szabadalmakat megújíttatja. 1489. évi nov. 13-ról kelt az új királyi oklevél, melyben a város Brünn kiváltságait, vásárjogait stb. kapja, de érdekesebb ennél Máté fennmaradt szupplikációja: „hogy késő utódaink is állandóan gondoljanak Felsőged bőséges kegyelmére, a csapás napjaiban tanúsított jóságára, róla állandóan beszélni kényszerüljenek s emlékét a hálás utókor is úgy áldja, mint a Gondviselés kezét — — — kéri a régi szabadalmak megújítását.

Külön oklevélben újította meg a király két év előtt Bécsújhelyt adott ígéretét, lekötve magát és utódait örök időkre, hogy Brod városát sem zálogul, sem adományul nem adják, hanem mindenkor királyi birtokként kezelik. A polgárság csakhamar kiheverte a tűzvész okozta kárt, a város szebbnek épült mint volt. Fellendült az ipar és kereskedelem s olyan szerepre jutott, hogy vetekedni kezdett Prágával. *Dobner Monumenta Histor. Bohem.* számos adata igazolja, milyen virágzásnak indult a város Mátyás uralma, a magyar rabiga korszakában. Ez volt a város fejlődésének aranykora, de csakhamar véget ért.

Mátyás halálával Ulászlónak Morvaországot érintő intézkedéseinek egyik legelső ténye volt, Brod elzálogosítása, még pedig, hogy magyar érdekeltsége meg ne szűnjék Corvin János számára. Ezzel megszegte Mátyás két rendbeli kötelező ígéretét s érthető felzúdulást keltett a brodi polgárok körében. Miután panaszai, felterjesztései eredménytelenül jártak, utóbb már csak azt kérték, hogy a hercegnél rosszabb földesúr kezére ne jussanak, engedje meg a király, maguk fizethessék le a kikötött zálogösszeget. A király 1491 szept. Háromság vasárnapján Esztergomban fogadta a város követeit s kívánságukhoz hozzájárult. De mikor ennek végrehajtására került a dolog, a polgárság körében nézeteltérés támadt. Akik az udvar viszonyait jobban ismerték, a városban élő nemesség és a tehetősebb polgárok ellenezték a tervet és megtagadták a kontribúciót a zálogösszeg számára. A tanács azonban ragaszkodott a tervhez s mert otthon elegendő pénzt nem kapott, bizonyos magyar kereskedőktől kölcsönt vett fel s a zálogösszeget megküldte János hercegnek. Sajnos, a követek megkéstek, János herceg már nem vehette fel a küldött pénzt, mert arról értesült, hogy a megbékült király Brod városát minden indokolás és a zálogösszeg megtérítése nélkül elvette tőle és a város ügyvédjének Kunovici Jánosnak adományozta (1506).

A krónikás, regisztrálva e szomorú tény, megjegyzi: azért, mert nagybátyja (Filipec Janos volt nagyváradi püspök) szerezte meg neki a magyar koronát.¹

¹ Voltaképpen a püspök Zsuzsannának, János anyjának bátyja volt. A paraszt, mások szerint molnárlányt azért vette el a kopott lovag, mert tudta, hogy ez lesz a

Tehát a fejlemények igazolták a bródi ellenzékét: nem szabad figyelmeztetni a királyt, hogy van még mit eladományoznia. A brodiak magyar érdekeltsége s a Hunyadi házhoz való kapcsolata ezzel megszakadt. Itt csak a teljesség okáért megemlítjük, mikép vigasztalta a jóságos dobzse László hűséges híveit, a panaszkodó brodiakat, mikor hivatkozva az esztergomi egyezményre az adomány visszavonását kérték: az adományozás nem szól örök időkre, csak János ivadékainak magvaszakadtáig, azontúl az egyezés megint érvényes . . . A királyi szó nem is volt hiába. A magszakadás valóban bekövetkezett 1611-ben, mikor a város új birtokost kapott. A brodiak gyötrődései a vérükből való földesúr nyomása alatt nem tartoznak ide. Elég az eredményt regisztrálnunk. Az ipar és kereskedelem csakhamar elsenyvedt, a fejlett királyi város megint községgé fajult, de fennen élt a magyar uralom, a rövid dicsőség napjainak emléke. Máté kapitány frázisa azonban szó szerint teljesült: a késő utódok állandóan gondoltak Mátyásra s emlékéit úgy áldották, mint a Gondviselés kezét.

Ma természetesen más szellemek fujdogálnak. Mátyás emlékét eltörli az új irány, az élő szájhagyományból kopott irodalmi adat lesz, újítsuk fel nyomát, ne menjen ez is veszendőbe.

Ernyey József.

NÉPHAGYOMÁNY.

FÁBIÁN PISTA NÓTÁJA.¹

(Nagyszalontán feljegyezte Fazekas István VI. oszt. gymn. tanuló.)

1. Éngem hinak Fábiján Pistának,
Ki is állok harminenigy zsandárnak;
Lovam is van jó futó, jó lépő,
Kocsisom is vig kedvem kereső.

(Esz akkor danolták, mikor Pistát nem leltik a zsandárok.)

2. A baracfa véréset virágzik.
Fábján Pista csak úgy karikádzik.
„Né fíjj Pista, nem soká megfognak,
Az akasztófára fél is húznak.“

3. Ha megfognak, láncal megkötöznek,
Bétyárságnak maj viget vetnek.

pap egyetlen örököse. Mekkora vagyont harácsolts össze az aszkétaéletű, szentség hírében elhalt püspök, mutatják a Kunovicok rengeteg birtokvásárlásai, alapítványai. Az öreg egy levélben 12,000 frtot osztott szét templomoknak, rokonainak pedig sok arany és ezüstedényt ajándékozott. A püspök életében ötször részesült birtokadományban az apa, kétszer a fiú, még lipcei egyetemi hallgató korában. Egyébként János hozta be a reformációt Brodba s szekularizálta atyjának és nagybátyjának kegyes alapítványait.

¹ Először *Arany János* közölt két eltérő változatot belőle a *Vahot Sándor: Remény* c. folyóiratában, 1851. I. 334. — L. még a *Kisfaludy-Társ. Magy. Népköltési Gyűjteménye* II. k. 63. és 476. ll.; u. o. VIII. köt. 220. és 567. ll.; végül az *Ethnographia* 1912. évf. 352. l. Sepródi János: Marosszéki dalgyűjteménye 56. számát Kibédrol a ballada dallamával.

Eltémetnek a mezeji vadak,
El is énekélnek az égi madarak.
(Eszet akkor danolták, mikor mán a zsandárok keresték)

4. Itt a Kajla, a jó régi csárda,
Mégájj pajtás, igyunk utójjára!
Háromat tojt a fekete kánya,
Szeret éngem a csaplárné jánya.

5. Sarkad felől hidegön fuj a szél.
Csak asz fújja, még ma meghalok én.
Nem engedik neküm aszt az egek,
Hogy én rózsám a tipegés.
(Eszet még akkor, mikor a zsandárok megszorították.)

6. Megyédráczky tizénegy magával
Mégesküdött a szent háromságra:
„Pista fijam, tédde lé a fegyveréd,
Bizonyossan mégmarad íletéd.“

7. Sára hugom, Júccsa jó testvirém,
Kírjíték még az urakat szípén:
Kírjíték még, ha mégengennének,
Betyár íletémnek kedveznének.
(Mán akkor a betyár fogva vót.)

8. Itt a Kajla, túllem elmúlt csárda,
Ájjanak még, igyak utójjára
A Kajlán túl van egy akasztófa
Három betyár nyugoszik még rajta.

9. Pásztor Mihály egy hangot sém ada,
Fábján István ekkippen biztatta:
Né fijj pajtás, egy ílet, egy halál,
Úgy is meghal a kiálló betyár.
(Az akasztófánál danolták.)

Mit tudnak még Fábján Pistaról?

Fábján Pista szalontaji betyár vót. Nagyon népszérű és igen derik bátor ember vót. Huga Fábján Sára, nénje Fábján Erzsók vót. Erzsók a vin Musztányi Balog felesige vót. Fábján Pistát a níp nagyon pártolta. Egyédül csak Kopasz Kényeres János szógabiró üldözte. Ű is akasztatta fél a betyárt. Szalonta környíkin ékkor három, utóbb nigy hires betyár vót. Lèghiresébb Fábján Pista vót. Szalontai csak Fábján Pista még Czégé Miháj vót. Rocskás Jóska okányi vót, Pásztor Mihály még Várad alatt egy tanyára való vót. Ezek mind a Fábján Pista vezetise alatt Szalonta környíkin raboltak.

Hogy fogták el Fábján Pistát?

Fábján Pista Simonkerékén sokat járt-kelt, rabolt. Ott is fogták el a Szigetén a Katona tanya aljába. Fábján Pista a Szigetén a Bajó tanyán vót, amikor hire jött, hogy a zsandárok keresik. Mán a zsandárok nem mészzi vótak, mikor oda gyültek a Szigetén lakó szógák-leginyék. még a többi nípék, oszt siratták,

Fábján Pistát; monták néki, hogy ménékűjjik, mér mán itt lésznek a csэндörök egy óra mulva, mér valaki mégmonta Mezidráckinak, hogy Pista a Bajó tanyán van. Fábján Pista nem mént sehova, csak a tanya-padlásra mént fél. Fábján Pista, mikor a csэндöröket meglátta, átszökött a Bajó tanyának az ójjába. A nip nem vette észre, mér hátúl ereszkédett lë, oszt a kazalok közt búkálva mént a Bajóék ójjokba, Rocskás Józsival. Maj mikor a csэндörök oda irték, félkuttatták a pallást, de nem letek sémmit. Ezután a közeli tanyákat, bogjákat vizsgálták még. Maj mikor a Bajó ólho irték, éccér csak sívított feléjük a golyó. A zsandárok mingyá tutták, hogy itt vannak a bëtýárok. Az ólba mán csak Fábján még Rocskás vót, Pásztor Váradra szökött, ott is fogták el. A nagy csapat zsandár nem mert közel së mënni az ólho, hanëm csak lüvödöztek be a gané-jukon. De a bëtýárok nem állottak a jukho, hogy írje üket. Éccér mán a zsandárok kijöttek a békétürisbül, oszt közelebb méntek. A két betýár mingyá lëvëtt közülök ënniyhányat. A pandúrok ezután sortüzet attak az egisz órra. Rocskás ippen az ajtó-juknál állott, oszt egy golyó szivën tanálta. Így maga maradt Fábján Pista. A zsandárok mindig közelebb akartak jutni, de a bëtýár sűrű lüvisékkal távul tartotta ükët. Mezidrácki mindig monta Pistának: „Pista fíjam, kërésztfíjam, tédd lë a fegyveréd, bizom mondom, mégmarad íletéd“. De Pista nem halgatott rá, hanëm szüntelen lütt a gané-jukon át. Éccér Mezidrácki is közeledett az ólho. Pista mindig monta neki, hogy „Në jöjjik közelebb, kërészta pám, ha kedves az ílete“. De a csэндörhadnagy, Mezidrácki, mindig közelebb-közelebb mént az ólho, utánna a többi zsandár is. Ekkor Fábján méglütte a kërészta páját is. Ezután mán a zsandárok ojan közel vótak, hogy mindën lövisë tanált. A bëtýár Pista mindig tartotta magát, de mikor a nap lëáldozott, kilökte a fegyvert. A csэндörök a félig összelüvödözött ólba bérohantak, osz mékkötözték Fábján Pistát. Sokan aszongyák, hogy Rocskás nem hótt még, oszt aszt is haza hozták, egy szekërre tettik üket. Egyënësën a Kajlánál, az akasztófáho vittik. Ekkorra mán mégfogták Pásztor Mihályt is, oszt aszt is idehozták félakasztani. Együtt haltak még a bëtýárok, mind a hárman.

I.

BALLADA-TÖREDEK.

1.

<p>1. Megjártam a hadak utját
nem tartottam lovam száját,
sosëm fordítottam száját,
most siratom magam baját.</p> <p>2. Harcoltam én a hazáért,
az istenért, a királyért,
búval eszem most kenyerem,
bújdósó lett énbélőlem.</p> <p>3. Jaj de késő már bánkódni,
harcok után utat vágni,
megyek messzi Rákóczival,
szivem teli jajjal, búval.</p> | <p>4. Búval vagyok bővelkedő,
sok nyomorúság-szenvedő,
elhagylak én, áldott haza,
nem látlak meg többet soha.</p> <p>5. Hol van az én feleségem,
hol van hajdú-nemzetségem?
kicsi fiam, kicsi lányom,
kérem istent, hogy megáldjon!</p> <p>6. Harcoltam én a hazáért,
az istenért, szabadságért,
most bújdóság a kenyerem,
sós a könnytől, mikor eszem!</p> |
|---|---|

2.

Sobri Józsi a pincében,
kalamáris a kezében,
csak azt írja a levélben:
porkolábné az ölében.
Porkolábné arany bárány,
arany betű van a vállán,
aki aztat elolvassa,
Sobri Jóska neve rajta.
Porkolábné fejkötője,
arany csipke az eleje,
az sem az ő pénze ára,
Sobri Jóska vette rája.
Sobri Jóska kaszát lopott,
abból sarkantyút vágott,
udvaromban meg ne pendítsd,
bús szívemet ne szomorítsd!

3.

1. Amoda van egy nagy deszkakerítés,
Szekfű Miska lova ottan legelész,
Szekfű Miska beballag a csárdába,
ott szokott ő iszogatni bújába.
2. „Halat ide, citromosat hozzon kend,
amellé egy pár itce bort adjék kend;
ha zsandár jön, híradással legyék kend,
Zsuzsa lányát sirbakra állítsa kend!”
3. Beszalad az eladó lány ijedve:
„Amoda jön három pandúr fegyverbe!”
Szekfű Miska Bársony lovát nyergeli,
harminchárom élő pandúr kergeti.
4. Szekfű Miska Bársony lova de szalad,
utána a három pandúr de szalad;
lova lába megbotlott egy gödörbe,
ott fogták meg a pandúrok fektébe.

4.

1. Jaj de porzik a dobozi nagy utca,
Csikós Pistát most viszik rajta halva;
koporsóján bolti rózsakoszorú,
Gönci Zsófi jaj de nagyon szomorú.
2. Gönci Zsófi körülslingelt kendője
nem lobog már Csikós Pista kezébe;
még vasárnap lobogott a kezébe,
hétfőn délbe szépen ki volt terítve.
3. Gönci Zsófi kiment a temetőbe,
gyöngyvirágkoszorút visz a kezébe;
nem találja Csikós Pista sirhalmát,
hova tegye aranyos koszorúját?!

5.

Rádai, Rádai, verjen meg az isten,
sohase segítsen belül a kilincsen;
három szegény legény fogja le a szemed,
azok szabjanak rád túri szemfedeleket,
azok kántáljanak, azok kisérjenek,
az erdő árkába azok földeljenek!

6.

1. Éjszaka lopják a lovat,
nem mikor a hajnal hasad.
Danolva mentem a kúthoz,
ahoz a híres csikóshoz.
2. Mikor aztán oda mentem:
„János bácsi, keljen fel kend,
adjon kend nekem két lovat
hadd tehessem el magamat!”
3. „Én a lovat nem adhatom,
mert én a gazdáját várom;
mert ha kijön a gazdája,
a járásban nem találja!”

II.

NÉPDALOK.

1.

Kubikosból sose láttam jó gazdát,
mind megissza az utolsó garasát;
ha nincs neki, bemegy a csárdába,
adnak neki a kubik-cédulára.

2.

Úgy forog a kocsikerék, ha kenik,
Gyertek lányok, kíséretetek Hamburgig,
Hamburg partján beszállok a gályába,
szervusz lányok, megyek Amerikába.

3.

Virágos kert a gyulai nagy templom,
legszebb virág benne az én galambom;

úgy elnézem szép szemének sugarát:
elfelejtem, hogy a pap mit prédikált.

4.

Jaj de magas az a váradi hegy!
még azt mondják, nem leszek a tied.
Azt a hegyet kosárral is elhordom,
mégis tied leszek, kedves angyalom.

5.

Háromágú petrezselyem,
a vénasszony veszedelem;
vénasszonyért nem kár volna,
ha pokolban láncon volna.

6.
Még azt mondják a bihari leányok:
a békési legények mind betyárok;
ha betyár is a maga falujába,
mégsem szorul a bihari leányra!

7.
Szemétdombon meglőtték a varjút;
nem loptam én, csak egy tinóborjút;
ha loptam is, megszenvedtem érte,
cudar világ, ne hányd a szememre!

8.
Megérett a görhemalé,
nem leszek csizmadiáné;
hopparé malé, ugorj ki görhe,

az enyém vagy babám,
vedd rád a bekecsem.

9.
Csináltam kerepecét,
csináltunk lányból menyecskét;
így babám, úgy babám, így lesz jó,
minden embernek a másé jó.

10.
Elnyűttem már harminchárom
pártát,
mégsem jártam a menyasszony
táncát;
párta, párta, búval fedett
párta,
hogy a tatár régen el nem
vágta!

Gyűjtötte Békésgyulán 1921-ben *Szendrey Zsigmond*.

NÉPMESÉK.

János katona.

(Elmondta: *Molnár Juli öregasszony Lengyeltótiiban, Somogy. Lejegyezte: Takáts Ilonka.*)

Éccer vót egy embër, akit évittek katonának és harminc évig maratt oda; ott má még is öregédett, nyugalomra tették hát, de nem akart mennyi, mer nem vót sénkije.

Éccer beszédbe gyütt a királlal a gyönyörális és szóbahozta, hogy éköllene bocsáttani János katonát, de az nem akar mennyi. Aszonta a királ, küggük be hozzá, majd ú ébocsáttya. Bémént téhát János katona, asztán a királ lévetette aranyos pruszliját, amibe sok pénz is lehetett és odatta János katonának Asztán három garast adott neki, hogy azon igyék útközben pálinkát. János ébucszótt a katonáktú és elindút, mikor jó messzire mént, betért egy falúba, hogy pálinkát igyék. Elejbe-mént az Úr-Isten szégin öreg embër képibe és kért tüle alamizsnát. János katona adott neki három krajcárt és tovább mént. Mégin egy falúhó ért, gondúta, hogy még van hat krajcárja, iszik e-kis pálinkát. Mégin elejbe kerút egy öreg embër, az is az Úr-Isten vót, és alamizsnát kért. „No édes öreg apám magának is adok három krajcárt, inkább nem iszom pálinkát.“ A mégmaratt három krajcáron is pálinkát akart venni, de mire a falúhó ért, aszt is ékérte tüle egy öreg embër. Mikor má nagyon messzire mént, nagyon mégéhezett és gondúta, hogy az aranyos pruszlikér maj csak annak valamit. Mégin eléje gyütt egy öreg embër. „Édes öregapám, mongya János katona, kilenc krajcárom vót, aszt má odaattam három szégin embërnek, ez az aranyos pruszlikom maradt, eszt még magánok adom.“ Aszongya neki az Isten: „Édes fíjam, nekem nem köll a té pruszlikod, visszaadom a kilenc krajcárodát is. Hanem most én adok nekéd valamit, amibú mégész. Adott néki é-ttarisznyát, még é-bbotot: „Nédd édes fíjam, ez a

tarisznya ollan, hogyha tē magadba' kívánsz valamit, az a tarisznyábo benn lész, a bot mēg ollan, hogy csak aszt köll mondanod: „Lásd el“ és a bot éláttyo, akit akarsz“. No mongya magábo János, mos má iszom ē-kkis pálinkát. Mēgát kívü a kocsmá elött. A kocsmábo a csapláros, mēg a principálissa osztzni akartak ē halom pénzēn, de János magábo mēgkivánto és mind a tarisznyábo mēnt. Betért asztán a kocsmábo, mēgitta a pálinkát és kifizette. Asztán ért ē-mmásik falut, ott mēg énnivalót kért; amig évēt, aszt beszéték a kocsmábo, hogy ennek mēg ennek a grófnak késérteték járnok a kastélábo és mindēn strázsáját éloptyák, má kilencfenkilenc éveszēt. Na, mongya János katona, maj az éjjē én lészēk a strázso és mēglátom, hogy mik azok a késérteték. Bēmēnt a grófhó, hogy az éjjel ű lész a strázsa. Jó van, mongya a gróf, látom, hogy dērek katonaembēr vótá; ha jó végzēd dógodat, adok nekēd sok pénzt. — Nem köll a nekēm, mer van ölég. — Hát mit aggyak, édēs fíjam? Csak élégendő gyērtya légyēn, mēg énni-innya való. — János katona csak vérasztott; asztán tizēnégykor gyütt egy ördög. János aszt kérdēzte: Mit keresöl itt? Aszongya az ördög, hogy ű itt strázsa. János katona kiöntötte a tarisznyájábú a pénzt és aszonta az ördögnek, hogy — mars a tarisznyábo! Gyütt a másík ördög, a is aszonta, hogy ű strázsa. János eszt is a tarisznyábo kütte. Vattok-ē mēg? kérdi János katona. — Vagyunk ám; mos gyün egy ollan, hogyha nem vigyázó, mēg a bajcodat is lépörküli. Gyütt is a tüzes ördög. Ennek is aszonta: Mars a tarisznyábo, asztán rászót a botra: „Bot lásd ē űket“. A bot úgy élátto, hogy csak úgy zörögtek a tarisznyábo. Az ördögök kérték, hogy ne bántsa űket, akkor mēgmongyák, hogy mit strázsátok. El is monták, hogy két kád pénzt. — „Hát hun van, mutassátok mēg!“ János katona mēggyujtotta a gyērtyát, asztán éggyik ördögnek vezetnyi köllött. Az ördög egy pincéhó vitte, amelyikrű sēnki sē tutta eddig, hogy van. Ebbe vót a két kád pénzt, amit az ördögök öriztek. — Hát a sok strázsa hun van, akiket éhortatok? — Ott vannak a másík pincébe. — Jó van, most má látok mindent, mēnnyünk föl. Mikor fölértek, mēgin monta: „Mars a tarisznyábo“; a botnak meg: „Lásd ē űket.“ Az ördögök sirtak-rittak, könyörögtek, hogy eressze el űket, többet soha mēg csak ide sē szagúnak a kastélba. — Jó van, eleresztlek, de ha mēg idegyüttök úgy jártok, mint most! — A gróf alig várta, hogy rēggel légyēn és megtuggya, mi történt. „Édes katonám, mēgvagy?“ kérdi Jánostú. — Mēg ám méltóságos uram, a késérteték sē gyünnek ide többet; maj mēgmutatom, mit strázsátok. Évitte a gróft, mēgmutatta a két kád pénzt és az éveszēt strázsákat, mind fő vótak aggatva a bēsópincébe. János katona asztán búcsút vēt, pénzt a tarisznyájábo öntötte, de a gróftú nem fogadott ē sēmmit. A gróf étemettette a kilencfenkilenc embērt, feleségeiknek mēg kiosztotta a két kád pénzt. Az asszonyok házat építēttek a pénzēn, a sok házbú szép kis falú lett. . . János katona ékötözött a falújábo, ahol nagyon sokáig ét. Éccēr asztán égyütt hozzá a halál: „János katona aszt tizente az Űr-Isten, hogy mos má élég vót az élet, gyere velem!“

János katona lēütette a halált, addig-addig beszégetēt velle, míg az ékésēt és János katonát nem vihette ē. — Másnap mēgin égyütt érte: „János katona, aszt izente az Űr-Isten, hogy élég lész mos má az élet, gyere velem!“ János odatta neki a tarisznyáját, hogy szēggyēn bele körtēt, maj az úton megeszik.

Míg szétte a körtét, étét az idő és a halál mögötték. Harmadnap ismét beállított hozzá a halál. Na mos má émegek, monta János. Otthunhatta pénzt, mindénit, de a tarisznyát még a botot évitte magavá. Mémentek, csak méndégétek sima úton, égször asztán kétfelé vát az út. Aszongya a halál: „Neked nem szabad tovább gyünnöd ezen a sima úton; té nekéd a göröngyösön köll mennéd!” — Hát csak eriggy, maj én émenek ára. — Mikor az út végire ért, a pokol ajtóba taláta magát; oda csak szépen bémént. Az ördögök igen megijettek tüle, mer ráismertek. Kérdétek, hogy mér gyütt, csak mongya még, szivessen annak akármit. — Várgyátok, maj mingyá mégmondom. — Körünézött és látta, hogy nagyon sok embér van ott; meglátta köztük a rokonait is. Aszongya az ördögöknek: „Ha ki nem aggyátok a rokonaimat, evvé a bottá összeveretlek benne-téket”. — Válaszd csak kiüket, monták az ördögök. Ezek mind azok, monta János katona. — No hát csak bocásd kiüket. — János odamént hozzájuk és ékütte őket a Jézus nevibe. Az ördögök még sé mertek mozdúnyi. — No, aszongya János, mos má magam is émegek, főkeresém a ményországot. Asztán oda is ért, de az ajtóba taláto szen Pétert. Aszongya neki szen Péter: „Hej János katona, nekéd még nincs itt heled”. János étóta az ajtóbú szen Pétert, asztán csak bémént a ményországba. Bémént utánna szen Péter is, hogy kiküdi; de János katona aszonta, hogy neki nagyon jó dóga van itt, asztán csak lüüt egy sarokba. Szen Péter ément panaszkonnyi a jó Istennek, hogy hogyan járt a Jánossal. Ammég aszonta neki: „Né bánésátok ti aszt, én attam neki a hatalmat, azér nem bírtok vele”.

János katona még csak elalutt a sarokba, bottya, tarisznyája is ott maradt mellette.¹

A róka, a farkas meg a szegény ember.

(Balatonalmádiban egy 14 éves parasztlánytól 1894 táján lejegyezte Zolnai Gyula.)

Éggy embérnek éggy erdő mellett vót a szántóföggye, és az embér kimén a szántófödre, hogy mégnézze, millen az eleség-gye. Akkor az embér hallott egy kis nyullal verékenni egy farkast. És méggy az embér mégnézni, hogy mivel virgódik a farkas. És az embér amint bemén az erdőbe, monta a farkasnak: Erezd el aszt a kis nyulat. És a farkas aszt felelte: Mégészem előbb aszt, asztán még majd tégüdet. És az embér szomoruan kimén az erdőbül, és arra mén a róka s kérdi: Mér szomorkocc, embér? És az embér ráfelel: A farkas aszt monta: előbb mégészi a kis nyulat, azután még engem. És a róka aszt mongya: Van-é zsákod, embér? És az embér aszt mongya: Van. És a róka aszt monta: Majd én elbukok

¹ Változata a „Cigány az égben és a pokolban” c. típusnak. Ezt az *obsitos katonával* megeső varianst nálunk közölték kisebb-nagyobb eltéréssel: Arany László (Népm. 33. sz.); MNGy. VIII. 5. sz.; u. o. X. 7. sz.; M. Nyelvőr XVIII. 186.; Gaal György I. 6. sz. és Kálmány: Hagyományok II. 12. sz. a. — Külföldi előfordulásairól és változat-típusairól: Revue des tradit. pop. XVII.—XXII. k. ben: „Les entrées frauduleuses en paradis”. — Mesénk végén elmosódott a hős csele: t. i. Szent-Péteren úgy fog ki, hogy búvós tarisznyáját bedobja a mennyország kapuján s magát belekivánja. V. ö. még Grimm 35., 81., 82. és 178. sz. meséinek motívumaival, ahol ugyanez az elemzőaik máskép van csoportosítva.

egy bokorba, és ha a farkas jön, akkor majd elkezdek ugatni. És a farkas majd fogja kérdezni, hogy kik jönnek. És az embër majd aszt feleli: Jönnek a vadászok tã érted. És ëccër csak mën ám a farkas, és a róka elkezdegt ugatni. És kérdi a farkas, hogy kik jönnek ide. És az embër ráfeleli: Jönnek tã érted a vadászok. És a farkas aszt mongya: Jaj Istenëm, hová bujjak? És az embër aszt feleli: Gyere, itt van nálam egy zsák, buj bele ebbe. És a farkas belebujt a zsákba. És a róka mën vissza és kérdi az embërtül: Mi van ebben a zsákba, embër? És az embër aszt mongya: Èd darab tuskó. És a róka aszt feleli: Mom még elëbb, hol van a feje. És akkor az embër mongya: Itt van. És a róka egy kővel rácsap a fejére. És akkor a zsákot eldobták a farkassal ëggyütt, és az embër kérdészte: Most mit fizeték, amiér mëgmentëtted az életëm? És a róka aszt mongya: Kilenc tyukot még egy kakast. És az embër mëgigërte, hogy ád neki. És kérdészte a róka tüle, hogy mikor mëhet a tyukokër még a kakasér. És az embër aszt mongya neki: Gyere öt órakor [igy] rëggel. És a róka el is mënt. És az embërnek a gyerëkei és a felesége elkesztek ugatni a szobába, mintha vadász-kutyák lëttek vóna. És osztán a róka kérdi: Mik vannak a szobába, embër? Az embër aszt mongya neki: Vadászkutyák vannak odabe. És a róka aszt monta: Addig ki në erezd, míg én el nëm mëgyék. És a róka elkezdegt szaladni. Még most is szalad, ha még nëm át.¹

Flórënc.

(Elmondta: Molnár Juli öregasszony Lengyeltötiban, Somogy m. Lejegyezte: Takáts Ilonka.)

Vót egy mészáros család, nem vót nekik gyerëkük, odavëttek hát magukhoz egy árva gyerëkët. Flórënc vót a neve, nagyon szép és okos vót. Mikor mëgyött, aszonta neki a nevët-ptya, hogy hajson el egy ökröt a vágóhídra, majd ü utánna mëgy és lëvággya. A gyerëk hajtotta az ökröt és talákozott egy másik gyerëkkel, aki egy cifra babuka-madarat vitt. Flórëncnek mëgtetszëtt a cifra madár és kérte a másiktü, de az csak az ökörër akarta odanni. Flórënc el is cserëte az ökröt a madárër. Èvitte a nevët-ptyáhó és kérte, hogy në bánja az ökröt, majd ü szëröz annyi pénzt, hogy azon többet is vëhet. A gyerëk csak nyött-nyött, mindig szëbb lëtt. . . Ekkoriban egyik királ üzente a másiknak, hogy nagy csata lësz, ha még nem gyózi, rosszul jár. Aztán az egyik királnak vót egy lova, Pontifër vót a neve, annak a homlokán szarva nött. Flórënc aszonta az

¹ Állatmesénk egyik változata a világszerte elterjedt „Hálátlan kígyó“ példamesének, amely indus öszszövegéből (Benfey: *Pantschatantra* 36. és 71. §§.) perzsa és arab (Kalila ve Dimna) közvetítéssel átkerült spanyol-mór szífrón át a nyugateurópai példázatok irodalmába (Discipl. Cleric. VII.; *Gesta Romanorum*, cap. 174.), innen pedig az egyházi beszédek átültették a kultúrnépek mesekincsébe (Gonzenbach 69. sz., Grimm 99. sz. és hozzá Köhler Kl. Schr. I. 412. 581.; Bolte-Polivka II. 420. és Chauvin II. 120., 233.; IX. 18.). Észak-Európában nem ismerik, ezért A. Aarne típusrendszeréből is kimaradt. Nálunk Ipolyi A. gyűjtése (MNGy. XIII. 28. sz.) és Bünker hienc közlése (48. sz.) örizte meg. — A mi farkas (vagy: medve)-változatunk (kígyó helyett) Közép-Európa keleti felén van elterjedve. Hazai szövegét közlik: Arany L. (MNGy. I. 470.) és Haltrich (Sieben Märch. 88. sz.). Szláv előfordulásait tárgyalja Wollner (Leskien-Brugmann: Littau. Volksl. u. Märch. 516—20. ll.), Szerk.

aptyának, hogy ő éloptya a Pontifért. — Hej édes fiam nem tudod tē azt, mer nagy őrizet alatt tartják. — Flórēnc vett egy üvegöt, kért az aptyátú pénzt, vett az üvegbe pálinkát, még álomport . . . A ló körü nagyon sok embērt talát, azok mind azt őrizték, de a gyereket nem ismerte sēnki, az még mégkináta űket a pálinkábú, maga is úgy tētt, mintha inna beltille.

Sorrú-sorra itták a pálinkát, mire éfogott az embērek erre-arra düledēztek, mind elaluttak. Flórēnc szép úgyessen kivezette Pontifért, úgy hogy az egy embēre sē lépēt rá; asztán akkor fölüt rá és émēt az aptyáhó: Látya édesapám nem én hoztam még Pontifért, hanēm az engēm. — Flórēnc asztán azt kérdēzte az aptyátú, hogy vót-ē neki kargya. — Vót ám fijam, még van is valahun a tyúkol alatt. Flórēnc mēgtaláta, kicsit mēgtörüte, de még rozsdás vót, fölüt a Pontiferre, asztán émēt a királhó, hogy ő is émēgy a csatábo, csak aszt mongya még, hunnan gyün az ellenség. Mikor mēgmutatták, émēt elejbēk, de nem engedēt maga mellē sēnkit. csak innen is, onnan is vágta az ellenségēt; egymaga még is nyerte a csatát. Asztán mikor már csak néhány maratt, azok őromest megfutottak, Flórēnc még visszagyütt. A kirákkisasszonyok szerették vóna látnyi a rozsdásvitēzt és magukhó hivatták. Flórēnc szép legén vót és az égyik királlány unszóta is neki a kezēt, de Flórēnc aszt felēte: Köszönöm kisasszony, még nincs rá szükségēm. Asztán bemēt a királhó: Királ őfelsége, mēgnyertem a csatát! A királ aszonta: Jó van, édes fijam, — és adott neki sok pénzt! Flórēnc hazavitte a nevēt- aptyának: Látya kedves apám, most vēhet szēbb őkröt, mint akit én a madaré attam.

Azonban a győztes királ izent a másiknak, hogy nagy csata lész; ha még nem győzi; rosszúl jár. Flórēnc bēmēt a királhó és aszonta, hogy majd ű mēgnyeri: Jó van, édes fijam, ha mēgnyerēd, nekēd adom a lányomat, még fele királságomat. Mikor megin megnyerte a csatát, hivatta a királ a sátorba és mikor annak lánya nyújtotta a kezit, éfogatta, mer az szép vót. A királ aszonta Flórērencnek, hogy neki aggya a lányát: Azzâ má készen vagyunk. Ráíratta hát fele királságát. Királ lett hát Flórēnc és odavitte nevēt- aptyát, meg annyát, hogy azok is boldogan éjjenek.

No tuggya: az a Pontifér tátos ló vót és akiket a szarvával mēgbökött, azok főfordúttak; így segítēt Flórērencnek mēgnyerni a csatát.¹

¹ Mesetárgyak hozzánk jutásának módjára szintén érdekes példa az itt közölt népmese. Alapja középkori lovagi történet; ennek legrégibb verses szövege egy *Florens* c. francia eposz a XV. sz.-ból, mely egy XIII. sz.-i: *Florens et Octavien* c. lovagi énekre megy vissza. (Gaston Paris: La littér. fr. au moyen âge. 1890. 47.) Belőle csakhamar francia, majd német népkönyv készült: *Octavianus* c. a. (Nisard: Hist. des livres popul. II. 240.; Goedecke: Grundriss, Volksbücher fej.) Ezt *Könyi János* átírta magyar népmeseregénybe (1785.): „Ártatlan multság, avagy *Flórentz és Lion* vitézeknek, nemkülönb *Marczevilla* török kisasszonynak ritka példájú története“ címmel. — Mesénk eleje tömörítve, elég híven követi a kalandos regényt, később elkalandozik; beleszövi a lólopás-epizódot a „Tolvajok mestere“ mesetipusból (l. nálunk: MNGy. IX. 41. sz.-hoz csatolt jegyzetben felsorolt példányokat). — Mesénk vége hézagos, sablonos befejezést kanyarít hozzá. Egyébként feltétlenül *Könyira* megy vissza. *Könyi* átültetésébe u. i. hiba csúszott. Az egyszarvú tálós ló neve francia és német népkönyvekben: *Pontifex*; a magyar átíró a német x-et r-nek olvashatta (g helyett r-et), mert nála Pontifer áll, mint az ő nyomán a mi népmesénkben is.

Vízi molnárok babonás történetei.¹

(Elmondta Péntek József 56 éves ácsi molnár. — Lejegyző: Tallián Vince, a győri fő-reálisk. VI. o. t. ja.)

I.

Vót éccēr Gönyün egy Cëllér nevezetü mónár leginy. Éccēr kisóig kinn maratt a malomríbe, asztán mikor mēnt be a malomba, igēn nagy szél fútt, csak ugy habzott a Duna. Sőtít vót. Asztán amind övedzött, éccēr csak egy vizbehót-tat beledobott a hab a ladikba. A Cëllér mēgijett, de nēm hatyhatta abba az övedzést, mer akkor nēm írhetett vóna a malomhó. Aszt gondúta, hogy maj ha a malomhó ír, maj kidobja itet. Éccēr csak mēgmozdút, fölömēte az ēggyik kezit, kis idő múva mēg a másikat. A Cëllér aszt gondúta, hogy maj ráüt az övedzövé, de nēm vót kurázsija, hanem csak várt. Éccēr asztán a vízbe hótt keszte ömēnyi az ēgyik lábát, asztán mēg a másikat is. A Cëllér akkó má annyira mēg vót ijedve, hogy alig látott. Mikor aztán má a vízbe hótt fölömēte mind a két kezit mēg a lábát, éccēr csak kipöckülődött a ladikbú a Dunábo; asztán aszt kiátotto vissza, hogy: „Szērēncsed kutya, hogy hozzám nēm nyútá, mer elbántom vóna veled!“ A Cëllér úgy mēgijedt, hogy nēm mert többet íjjēre kinn marannyi, mindig bemēnt mēg világossá.

II.

Hát éccēr ezék a *lovadi* mónárok foktak egy ludat a Dunán. Mēgörütek neki, hogy maj mījen jó gulyást főznek űk a ludbú, maj mījen jó laknak. Mīngyá mēgkoppasztották, bográcsbo kīszitēttik, ēkeztik főznyi. Főztik, forráták itet soká, de mindig keminyebb lett, nēm hogy puhút vóna. Éccēr aszongya az ēggyik: „Erigy, kever mēg aszt a hust, hátha mēgfött má; nīzd mēg“. Hát amind oda-mēgy, mēgkeveri a hust, hát három szörös bundadarapka lett belülle. Asztán kapták a bográcsot, mīrgükbe kiöntöttik a Dunábo. Hát amind bele öntöttik a Dunábo, ott mēgin lud lett belülle, asztán uszott továb. De nēm mertek utanno mēnnyi, hanēm aszt monták: „Erigy, ēgyēn mēg a fene, tēdd bolonddá az *aranyosi* mónárokat is, maj azok is kifognak“.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A „KÉPMUTOGATÓ“ EREDETE.

(A német *Bänkelsänger* s néhány magyar adalék.)

Hans Naumann „Studien über den Bänkelgesang“ címmel nagy történeti és irodalmi készüléttel tisztázza a német „Bänkelsänger“ kérdését (*Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*. XXX. 1921.). Mivel a magyar „képmutogató“ szoros

¹ V. ö. *Juhász M.* Vizimanó a Hernádban. *Ethnogr.* II. 302. — *Kálmány L.* A magyar halászok vízi ellenségei. u. o. VI. 102. — *Versényi Gy.* u. o. VI. 231. — *Kandra Kabos* Magy. Mythol. 199.

származási kapcsolatban van vele, nem lesz főösleges kutatásainak eredményét a magyar szakközönsséggel is ismertetni.

A Bänkelsänger nem tévesztendő össze a „joculator“-ral s a „spielmann“-nal, akik közönsségük mulattatására bohó tréfákat adtak elő. A Bänkelsänger célja nem a mulattatás, hanem a megbatás, megindítás, borzalomkeltés és végül az erkölcsi javítás. Humor és ironia távol áll tőle, ez csak a műköltői paródiáikban jelentkezik, melyeknek első példáit Gleim írta a XVIII. század közepén és evvel megindította a német burleszk-balladák végeérhetetlen sorát, melyeknek késő utódait ma is megtaláljuk a német élelapokban. A Bänkelsänger mindig a legkomo-lyabban fogja föl dolgát. Működése a vásárokhöz s a sokadalmakhoz van kötve; rendszerint ugyanazon hagyományos helyen aggatja föl képeit. Soha vásáron kívül, önállóan nem folytatja hivatását; míg a bábjátékos, a csepürágó és a szemfényvesztő a vásártól függetlenül is járja az országot.

A Bänkelsänger működését négy mozzanat jellemzi. Az első a vászonra festett esemény, mely több részre osztva ugyanannyi mezőben van ábrázolva, durva vonásokkal, lehető legrikítóbb színekkel. Érdekes, hogy ezeket a képeket sohasem az énekes maga készíti, hanem külön evvel foglalkozó „művész“-től valók, aki nagyban gyártja őket (s aki valószínűleg azonos a XIX században felbukkant „panorama“-festővel. *Közlő megjegyzése*). Az énekesnek rendszerint több ilyen „vászna“ van, melyek mindegyike más-más borzalmas történetet ábrázol.

A vászon előtt áll a hosszú pad (innen a Bänkelsänger elnevezés), amelyre az énekes vagy énekesnő áll s egy hosszú pálcával mutogatva a képeket, ének-szóval adja elő a történetet. Az előadást a sipláda zenéje kíséri s a szüneteket is ez tölti be.

A harmadik elem maga az esemény előadása. Ez két mozzanattól áll: először az ének, azután a részletezett prózai elbeszélés, ének és sipláda nélkül.

A negyedik mozzanat, mely az egész előadást kíséri, az énekes „segédei“ az eseménynek nyomtatott szövegét árulják. Ez a szöveg egyleveles nyomtatvány, ú. n. Fliegendes Blatt, s rajta már most fordított rendben olvasható a történet: először a részletes, prózai elbeszélés, utána a versbe szedett ének, melynek vég-szakai a szívreható tanulságot, intelmeket, erkölcsi buzdítást tartalmazzák. E cédulák eladása az énekesvállalatnak a jövedelme. A rémhistoria képei, az ének, a sipláda tehát csak arravaló, hogy a kíváncsiakat odacsalogassa s rábirja, hogy a nyomtatványokat megvegye. A nyomtatványokat Németországban egészen a világ-háborúig ismert ponyvairódmű nyomdavállalatok állították elő, akiknek szolgálá-tában a Bänkelsängerek állottak.

Az énekes historia tárgya mindig borzalmas, de a végén ott van az igazság-szolgáltatás, akár mennyei, akár földi, mely sujtja a bűnöst és jutalmazza az erényest. A gonosz mostoha, a könyörtelen uzorás, a gyermekgyilkos anya, a hűtelen szerető, a nemeslelkű zsvány, a tolvaj, az iszákos rendes alakjai; néha nagy elemi csapásokat is hirdet a vászon, ének, nyomtatvány: tűzvész, árviz, föld-rengés, bányaszerencsétlenség stb. Az események mindig pontosan keltezte és helyhez kötve vannak, de csak a prózai elbeszélésben s a nyomtatványban.

Ez a népies eredetűnek látszó s a tömeglélekhez szóló jelenség voltaképen egyáltalában nem népies származású. A XVI. század egyleveles újságjának árusí-

tója volt annak idején s ma is a ponyvairodalom vállalatának terjesztője. A *Bänkelsänger* név mellett előfordúl még a *Zeitungssänger*, *Arisensänger* (újság-énekes), *Gassensänger* (utcai énekes), *Marktsänger* (vásári énekes) elnevezés is.

Magát a szövegbe foglalt eseményt és képes ábrázolását „*Moritat*“ szóval nevezik, azaz: *gyilkos tett*; a középkori *moralitas*: erkölcsi tanulsággal járó színi-előadás nevéhez való kapcsolás eddig igazolhatatlan föltevésnek bizonyult.

Ez főbb pontjaiban Naumann kutatásának veleje; az értekezés ezenkívül még számos más részletet tartalmaz és sok más kérdést is felvet: a vásári ének és az irodalom kölesönös hatása, a népdalhoz való viszonya, esetleges kapcsolata a középkori legendaénekléssel és ábrázolásokkal; érinti, de nem tisztázza az olasz *saltimbanchi* vagy *cantombanchi*, a francia *montanbanes*, az angol *mountabanes* nevű énekesekkel való vonatkozást. Ezeket, mint ránk nézve kevésbé fontos részleteket mellőzöm s inkább néhány magyar adatra utalok.

Azt hiszem, hogy a mi *képmutogatónk* a német *Bänkelsänger*-nek származéka. A mult század utolsó évtizedeiben magam is gyakran láttam képmutogatót Arad s a környező falvak vásárain. Éveken át mindig ugyanaz a képmutogató jelent meg, hozva a legújabb rémhistóriákat, legtöbbször *soha* meg nem történt, vagy inkább *mindig* megtörténhető borzalmas gyilkosságokat s egyebeket. Vásznán 6—9 mezőre osztva mutogatta pálcával a jeleneteket, minden versszakhoz más-mást, közben felesége nyekeregte a kintornát; „előadás“ után nyomtatva árulta a szöveget, de egyéb nótás és ponyvafüzetet is. Mi gyerekek *talián*-nak mondtuk kecskeszakálla miatt, bár kiejtése szerint inkább német lehetett.

Tudvalevő, hogy Arany utolsó balladája, a „Képmutogató“, ilyen vásári énekeshistoria keretében mélyen tragikus tárgyat dolgozott föl. Személyes vonatkozásait néhány évvel ezelőtt külön tanulmány tárgyává tettem (Irodalomtörténet, V. 166.; vö. még u. o. Elek Oszkár cikke, 291.), s az akkor kezemben lévő adatokat közzétettem.

Azóta még néhány irodalmi adatot találtam, melyet ez alkalommal közlök. — Arany a Szépirodalmi Figyelőben (I. 543. 1861.) egy Árvizkönyv ismertetéséhez ezt a jegyzetet fűzi: „Hanem azért ne mondjuk még se, az egyszeri vásári énekeskel, ki magas póznán mutogatva a pesti árvíz rettentő scénáit, gajdolta mellé ékes magyarsággal:

„Azért isten hala legyen,
Hogy az Duna sok kár tegyen!“

Talán szalontai gyermekkorából való az a címlelékezés, mely az akkori képmutogató nem magyar voltáról tesz bizonyosságot s az ének tárgyát is említi.

Petőfi 1849-ből való Karaffa-dramájának töredékében (Ö. M. IV. 331., 335.) egy képmutogatót léptet föl, ki Zrinyi, Nádasdy és Frangepán történetét *szavalja el* póznára tűzött nagy vászonkép előtt, mely kivégeztetést ábrázol. Az első versszak a szokott figyelemfölkeltés:

Füleljen, füleljen, kinek füle vagyon,
Nézze meg e képet, kinek szeme vagyon,
Borzadjon üstöke, kinek haja vagyon,
Ím egy történet, mely rettenetes nagyon.

Ez az énekkezdő *közhely* az ismeretes bibliai *közhelynek* paródiája: „Sze-meik vagynak, de nem látnak; füleik vagynak, de nem hallanak“ (115. zsolt.). A történet végén ott van a köteles tanulság: „Halandó emberek, ti példát vegyetek . . .“ — Petőfi e helyen eltér a sajátos képmutogató típustól: a vásznon egy kép van csak s a történetet a komédiás szavalja.

Sárosi Gyula a Ponyvára került arany trombita (1849.) című híres és hirhedt versében így ajánlja művét:

Lássátok az élet olyan mint egy ponyva,
Mely istóriákkal van végig bevonva.
Tanulságos verset vesz az ember róla,
A mig ki nem rántják a ponyvát alóla . . .
Én is a mit ide híven feljegyeztem
Korunk ponyvájára, szemem szedegtettem.

Nyilvánvaló, hogy Sárosi trombitája, nem úgy került ponyvára, mint a nótás könyvek, miket földre terített ponyván kiraknak, hanem mint a vásári énekes festett ponyvája, képekben mutatja 48 és 49 eseményeit.

Gyulai Pál a Vén színész című rajzában (II.—Losonczy Phönix. II. 37. 1851.) egy hasonlatban említi a képmutogatót: [ilyenek] „azon borzasztó históriákat ábrázoló vásznakon láthatók, melyeket vásárkor pénzért mutogatnak és magyaráznak“.

Beöthy László Az ördög naplója (62. l. 1856.) már újabb fejleményt jelent. Egy panorámás bódé előtt állunk, melyre több nagy festett vászon van aggatva, ezeket mutogatja a *képmagyarázó*, a figyelmes publikumot a bódé belsejében látható csodákkal kecsegtetve.

Mind ez irodalmi adatok a személyes élmény hatását mutatják, egy ma már tűnőben lévő jelenség emlékét. Érdekes, hogy *Arany* egy helyt a *Toldi Szerelmében* (IX. 71.) szándékos vagy öntudatlan kortévesztéssel Nagy Lajos idejébe helyezi vissza a képmutogatást; Szeredai, a kobzos arról mesél fráter Mikolának (az álruhás Toldinak), hogy

Vásáron ezek most kezdenek gajdolni
Egy magyar vitézről, neve Cola Toldi,
Ki malomkövekkel hajigál a harcon,
Láttam is: egy ponyván mutaták, a rajzon.

Magamnak is van egy egyleveles nyomtatványom. A lap fején a szokásos hosszú cím: „Egy rettenetes példátlan gyilkolásnak leírása, mely 8-dik Septem-ber’ viradtán 1833, Szabad Királyi Pest Városában elkövetődött“. Azután jeligéül:

Veszedelmes köznépet fellázítani;
Rongáló a’ tigris foga:
Még is irtózatok irtóztatóbbja,
Az ember lesz csak bóduló dühében.

Ebben az ember könnyen ráismer Schiller Glocke-jának híres helyére: „Gefährlich ist’s den Leu zu wecken“, persze rettenetes ferdítésben. Ezután következik a gaztett részletes prózai leírása, mely egy mai riportert is megszégyenítene, végül az *Ének* (dallamjelzése nélkül), tizennégy Kisfaludy-féle rege-vers-

szakban, kellő kenetes erkölcsi intelemmel és tanulsággal. Nem tudom, vajjon ez a *röplap* vásári képhez tartozott-e, vagy talán csak oly „külön kiadás“-féle volt; alakja, tartalma, beosztása szakszerűen Bänkelsänger-es.

A képmutogató régebbi életünknek eltűnő alakja; szerepét a fejlettebb esz-
közökkel és hatással dolgozó *mozi* vette át, mely ma holnap teljesen eltűnteti.
(Arany Képmutogatója módján *Babits Mihály: Mozgó fénykép* című költeményé-
ben a mozit fel is dolgozta (Levelek Irisz koszorújából.) Ezért föltétlenül szük-
séges, hogy emlékeit gyűjtsük, a vidéken talán még fel-felbukkanó képviselőiről
biztos feljegyzéseket tegyünk; a Néprajzi Múzeumnak is meg kellene mentenie
legalább egy-két ilyen ponyvát az utókor számára.

Záradékkul még két idetartozó *Shakspere*-adatot. Az egyik *Macbeth V.* fel-
vonásának legvégén olvasható, mikor *Macduff* a harctéren rárivall *Macbethre* :

Add meg tehát magad,
Pulya! S világ csodája légy soká!
Póznán kifestett ritka szörny gyanánt
Tartunk, s alá ezt írjuk: „Jőj ide, nép!
Itt zsarnokot mutogatnak!”

Az eredeti szövegben is „painted upon a pole“ : póznára festve, nem érthető
másként, mint „póznára akasztott képre festve“. — A másik *IV. Henrik I.* részé-
nek 2. színében van. *Falstaff* szidkolódik: „Most egész parancsnokságom . . .
csőcselékből áll, oly rongyosan, mint *Lázár* a festett ponyván“, eredetiben: „as
ragged as *Lazarus* in the painted cloth“. Ez arra mutat, amire *Naumann* tanul-
mányában utal ugyan (18. l.), de amit adatok hiányában, úgy látszik, nem mer kimon-
dani, hogy az újságos képmutogató a *XVI.* században nem merőben új dolog,
csak egy régebbi jelenségnek az új körülményekhez való alkalmazkodása. Ahogy
a templomok előtt énekelték a mártírok szenvedését, a szentek életét és folyta-
tólagos képsorozatban be is mutatták, úgy kerülhetett később a bibliai, majd a
világi história több története is ebbe az előadási formába. Mikor *Pádovában* a
Santa Maria dell' Arena kis mezőkre osztott falán *Mária* életének egymásután
következő jelenetei vonultak el szemem előtt, önkéntelen a képmutogatóra gon-
doltam, akit itt egy nyomtatott lap helyettesített, mely számutalással magyarázta
Giotto képeit. A maga idején nem mesélte-e el, vajjon így az egyházi az írás-
tudatlan népnek a *Santissima Vergine* csodás életét? A Szépművészeti Múzeum-
ban van *Hogarth*nak, az angol élet szatirikus rajzolójának, több nagy metszete,
mely vásárt ábrázol, azon is látni ily képmutogatót. *Madách* a londoni szín *Ádám-
Éva* bábjátékát is *Hogarth*-kép hatása alatt írta. Íme a képmutogatónak milyen
sok, gazdag vonatkozása van a népelettel, az irodalommal és a művészettel.

Tolnai Vilmos.

A NYUGATMAGYARORSZÁGI NÉMETEK EREDETE.

Hogy a magyarországi hiencek, akik *Vas* megye törzslakosságát alkotják,
bajorok-e vagy frankok, régi vita tárgya. Általában, sőt majdnem kizárólagos-
an eddig az az irány vezet, mely szerint a hiencek nem mások, mint *Nagy Károly*
korabeli frankok. Egy-két évvel ezelőtt *Thirringné-Waisbecker Irén* egy kis dől-
gozatában megint szóvá tette ezt a kérdést s azt mondta, hogy a hiencek ugyan

Nagy Károly idejébeli frankok, de nem kizárólagosan azok, mert a honfoglalás idején az eredeti határszéli frank lakosság kiszorult a stájer és osztrák hegyekbe s onnan csak meggyérülve jött vissza Szent István korában, úgy hogy a lakatlan rész benépesítésére másokat is kellett hozni és ezek az új telepések bajorok, stájerok és osztrákok voltak.¹

Mikor e sorok megjelentek, Dachler Antal, az osztrák folkloristák lapjának egyik régi és becsületes munkása megütöközött ezen s egy cikkben abbéli véleményének adott kifejezést, hogy a Henzonia lakosai, nem Nagy Károly és az első magyar királyok telepítettjei, hanem azon németek utódai, kiket III. és IV. Henrik császárok hagytak itt magyarországi útjaik alkalmával. S rögtön hozzáteszi még ezt a kijelentést: „Das Heanzenland hat klar fränkische Siedlung und Mundart“.² Állításának igazolására a hienecokról irt eddigi munkáira³ hivatkozik s így a kérdést megoldottnak is gondolja. Pedig sokkal bonyolultabb probléma ez, sem-hogy erre oly könnyen és egyszerűen lehetne felelni, mint ezt Dachler teszi. Sokféle szempontot kell összekapcsolnunk, hogy ezt a meglehetősen homályos kérdést megvilágíthassuk és erős kritikát kell gyakorolnunk az argumentumok felett, melyek a felvetett tárgy megbirálásánál tekintetbe jöhetnek.

Ha a szóbanlevő kérdésre feleletet akarunk, mindenekelőtt a történelmet kell tanulmányoznunk. Ebből a következőket tudjuk meg: mikor Nagy Károly (791—796) az avarokat legyőzte, Pannoniát Bajorországba olvasztotta be és egyházilag a Rábaig és Rábcáig eső területet a passauai egyházmegye, a Balatonvidéket pedig a Dráva torkolatáig a salzburgi egyházmegye joghatósága alá rendelte. Alighogy megkezdődött e területeken az új élet, a békés berendezkedést megzavarták az avarok nyugtalankodásai, miknek vége a 799—803-i irtóháború lett s ennek következménye Pannonia elnéptelenedése. Az avarok újabb megtörése után az elnéptelenedett Pannoniát ismét telepésekkel kellett ellátni s ezek részben bajorok, s részben szlávok voltak.⁴ E Pannoniából Lorch székhellyel Mark lett s ez az Ennstól a Dunáig, illetőleg a Dráváig terjedt. Jámbor Lajos idejében Déli Pannonia, amely korábban az aquileai patriarcha alá tartozott, a bajor hercegséghez kerül, minek következményeként biztosra vehető a német-bajor befolyás megerősödése.⁵ Az Ausztriával határos Felső-Pannonia pedig a honfoglalás előtt frank birtok volt ugyan, de azért a történelem azt jelzi róla, hogy itt is évről évre sűrűbb lesz a bajor telepítés⁶ s ez egy évszázadon át majdnem zavartalanul folyik. Ekkor a salzburgi érsekség, a passauai püspökség és néhány bajor

¹ J. Thirring-Waisbecker, Volkslieder der Heanzen. Zs. f. öst. Volkskunde, 21., 101—108.; 159—175. II. (1916.)

² Anton Dachler, Zur Herkunft der Heanzen. Zs. f. öst. Volksk. 21., 175—176. II.

³ Anton Dachler, Die Besiedlung um die österreichische, steirische und ungarische Grenze. Kny. a Zs. f. öst. Volksk. 19. évfoly.-ból. (1913.) U. az, Nachkommen der Avaren im Heanzenlande. Monatsblatt des Vereins für Landeskunde in N.-Ö. 1905. évf. 269. II. U. az, Die letzte Erwähnung des Stadtnamens Carnuntum. Monatsbl. d. Ver. f. Landeskunde in N.-Ö. 1908. évf. 235. II. U. az, Die Heanzen. Kny. a Zs. f. öst. Volksk. 1910. évf.-ból.

⁴ Magyar Nemz. Tört. I. k. CCCLI—II.

⁵ U. i. I. 85. l.

⁶ Magyar. Nemz. Tört. I. 88. l.

apátság, köztük különösen az altaichi, több birtokra tesz itt szert, miből természetesen és újra a bajor terjeszkedés következik.¹ Mindezekből azt láthatjuk, hogy Pannonia lakossága a honfoglalás előtt bajor volt, amit még megerősít az a levél is, melyet 900-ban egy bajor püspök írt IX. János pápához oly tartalommal, hogy a morvák a magyarok segélyével Pannoniát úgy elpusztították, hogy „a mi legnagyobb tartományunkban egyetlen egyház sem áll már fenn”.²

A honfoglalás után Szent István idejében a mai Vas- és Sopron megye nyugati részén nyugodtan és állandóan folyt a telepítés, bár néhanapján azáltal, hogy 976-ban a tulajdonképeni Österreich megalakul, surlódások is vannak a határon. Mikor azonban a szomszédos német területen III. és IV. Henrik császár uralkodik, akkor már betörésekre is kerül a sor. Előnyomulásukat nagyban elősegítik a magyar trónvillongások, melyeknek idejét az említett császárok nem egyszer használják fel hatalmi politikájuk céljának elérésére. De azért hosszabb időre nem sikerült itt lábukat megvetni, mert őseink csakhamar kiutasították őket az országból. Így arra gondolni sem lehet, hogy ők azon rövid idő alatt, míg itt tartózkodtak, nyugodt telepítési munkálatokat végezhetek volna. De ha sikerült is volna nekik ezt tenniük, akkor sincs adatunk arra, hogy ők a nyugati magyar határon frankokat telepítettek volna le.

II. Géza idején történtek betelepítések, de honnan, arról az oklevelek nem beszélnek. A história általában szászokról beszél, akik főként Erdélyben helyeződtek el, de arról is tud a történelem, hogy Vas- és Sopron megyébe is ugyanekkor jöttek német vendégek, de ezeknek nacionáléját nem adja.³ A szász szó maga semmit sem mond, mert ez általában akkor németet jelzett, akár csak ma a magyar ember minden hazai németet svábnak mond. S az erdélyi szászokról ki is derítették már, hogy azok sem szászok, hanem tulajdonképen frank telepések. Tehát ez az adat sem nyújt semmi bizonyítékot azoknak, kik a nyugatmagyarországi németekben frankokat akarnak felfedezni, de azoknak sem, kik a hiencsek bajor eredetét vallják.

A tatárjárás idején Nyugat újra ki van téve nagy pusztulásnak. Bár nincs pontosabb adat rá, de valószínű, hogy itt is megritkult a magyar és német lakosság. Tehát újra életet kellett teremteni a nagy mongol pusztítás után a nyugati széleken. S meg is történt ez és pedig nem máshonnan, mint a szomszédos bajor nyelvterületről, mert egyrészt legközelebb is volt hozzá, másrészt meg nem volt semmi pusztításnak kitéve, tehát népes volt. De azért is elfogadható e feltevés, mert maga Stájerország IV. Béla idejében a magyar király joghatósága alá tartozott s így különösen a stájer-magyar határon mehetett végbe könnyen az egyszerű továbbterjeszkedés processzusa.

Ezután telepítésről sokáig nem lehet szó a határszáron. Csak a XVI. és XVII. század határára történik újra ilyen, mikor a Lapines vidékére és attól északra Ausztriából evangélikus telepések érkeznek, mert hazájukban őket vallásuk

¹ Kámmel, Anfänge des deutschen Lebens in Österreich. I. 244. I.

² Magy. Nemz. Tört. I. 116. II.

³ Pauler Gy., A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. Budapest, 1899. I. k. 254–56.; 341–347.; 486–488.

miatt meg nem türik.¹ S ugyancsak ebben az időtájban a Bodensee tájékaról is érkeznek hitvallásuk miatt üldözött svábok, kik a Fertő vidékén telepednek meg.² Ezek azonban hamarosan kis számuk miatt beleolvadnak az itt lakó németekbe s sváb jellegüket elveszítik.

Ettől kezdve nyugaton telepítésről többé szó nincsen. Sem Dachler, sem Thirringné a történelem említett pontjait figyelemre nem méltatták s ezért vallják (az egyik bizonyos mértékben, a másik minden tekintetben) a hiencsek frank eredetét. Persze a Nagy Károly-féle telepítésből gondoltak arra, hogy frankok voltak az első telepések s nem számoltak le azzal a körülménnyel, hogy Nagy Károly joghatósága alá tartozott Magyarországgal határos némettség is, melyben azonban nem frank, hanem bajor törzsek laktak. Nem ügyelhetek ennek következtében arra sem, hogy Nagy Károly Pannónia meghódítására inkább a közelebb fekvő terület katonáival indult, mint a rajnamelléki frankokkal s (vagy legalább is mindkettővel) hogy logikusan következtetvén inkább az új terület szomszédságában levő bajor, mint a messze távolban levő frank népekkel telepítette be Pannónia üres területeit. Ezt a következtetést csak abban az esetben vethetnők el, ha a történelem egyenesen az ellenkezőt mondaná, amire azonban semmiféle adat sincsen.

Hogy a történelmi adatok, melyeket Dachler felhoz tétéle bizonyítására, nem kielégítőek, azt ő maga is érezte, s épp ezért feltevése támogatására még más érveket is keres. A folklorisztika körében kutat utánuk s a hienc házépítésben és nyelvjárásban vélte ezeket feltalálni.

A házépítés módjának megfigyelésében szakember Dachler, hisz ma is még kultúrmérnöki hivatásának él Bécsben. Tetszetős is érvelése, melyet a házépítésre alapít, s épp azért őt magát szólaltatjuk meg: „Der Zusammenhang zwischen Stamm und Haus gilt natürlich nur für die Besetzung eines grösseren Landstriches, wo noch keine bestimmte Hausform sich eingebürgert hat. Der Ankommende wird dann immer sein gewohntes Haus mit den durch die vorhandenen Baustoffe, Arbeitskräfte, den Raumbedarf und andere Verhältnisse bedingten kleinen Aenderungen erbauen. Die zuhause erprobte Eintheilung aufzugeben, liegt für ihm kein Grund vor, umsomehr, da er jedenfalls seine heimische Wirtschaftsweise mitbringt. Wäre dies nicht so, dann würde wohl nicht die so grosse, noch heute erkennbare Einförmigkeit in Hausformgruppen vorkommen“.³ S ezek után leszögezi mint ténnyt: „Die Heanzen haben ausschliesslich die fränkische Hausform“.⁴

A két idézett helyet klasszikus tények igazolják. Az emberrel tényleg veleszületik, hogy a megszokotthoz ragaszkodik s ebből csak a legvégső esetben enged. A telepítéseknél nagyon világosan látjuk ezt, mert valóban az új hazában nemcsak a hazai nyelvjárást folytatják a telepések, hanem a régi szokást, dalt, mesét s mondát is. Ha ezt a gondolatmenetet logikusan folytatni akarjuk, akkor

¹ Erinnerung an die am 19. u. 20. Okt. 1895 gehaltene 100jährige Jubelfeier des ersten Kirchweihfestes der evang. Kirchengemeinde Eltendorf. Eltendorf, 1895. 31. l.

² Nitsch Mátyás, A dunántúli némettség. (Nemzetiségi ismertető könyvtár. II.) Budapest, 1913. I. rész 11. l.

³ Dachler, Beziehungen zwischen den niederösterreichischen, bayerischen und fränkischen Mundarten und Bewohnern. Kny. a Zs. f. öst. Volkskunde 1902. évf.-ból. 3. l.

⁴ U. i. 7. l.

azt kell mondanunk, hogy a telepítések az új otthonban a megszokott házfornát is megtartják, kivéven azt az esetet, amikor már beépített telkekre jönnek. S ha ezt az okoskodást elfogadjuk, akkor Dachler mellé kell állnunk s vele együtt vallanunk, hogy Henzoniában a frank típusú ház az uralkodó, tehát a hiencsek frank eredetűek. Pedig nem így áll a dolog. Dachler figyelmen kívül hagyta azt a fontos körülményt, hogy a frank típusú ház nemcsak frank nyelvterületen épült, hanem mint E. H. Meyer mondja: „Das Gebiet (der) fränkisch-alemannischen Haupttypen erstreckt sich vom Mittel- und Oberrhein her bis nach Litauen, Schlesien und Siebenbürgen hinein“.¹ Alsó-Bajorországban és Ausztriában is ez a típus uralkodik, csak hogy összeforrvá a bajor típussal. De egyébként is azt tartja a folklorisztika, hogy a frank típusú ház a legkönnyebben alkalmazkodik a helyi viszonyokhoz és épp azért terjedt el legjobban Európában. Hienz területen sem a tiszta frank típus uralkodik, hanem kombinálva van ez más elemekkel is, akárcsak Ausztriában. És épp ezért s a fentebb mondottakat is tekintetbe véve, nem mondhatjuk azt, hogy mivel Henzoniában a frank típusú ház az uralkodó, lakossága frank eredetű.

Ezzel persze nem azt akarom mondani, hogy a házepítésből nem lehet érvelni telepítéseknél. Lehet, de akkor ezzel az érveléssel ne álljon semmi ellentétben s vágjanak össze vele más argumentumok is. Már pedig, mint láttuk, a história kézzelfogható bizonyítékai azt mondják, hogy Henzonia őslakói bajorok voltak s a házepítésből merített érv nem zárja ki a hiencsek bajor származását.

S épp ezért elhamarkodott Dachler harmadik állítása, melyben azt mondja: „Es entspricht . . . dem bayrischen Hause die bayerische, dem fränkischen Hause eine jedenfalls nicht bayrische Mundart, deren Herkunft erörtert werden soll“.² Érzi ugyan, hogy a hienc dialektusban valami erősen bajor színezet van, de hogy ne kelljen feladnia a házepítésből levont következtetést, erővel óhajtja azt bizonyítani, hogy a hienc nyelvjárás alapján véve frank s csak később keveredett bele sok bajor elem: „Es ist kaum anzuzweifeln, dass durch den Einfluss der bevorzugten bayerisch-österreichischen Mundart und die starke Einwanderung alpenländischer Siedler die fränkische Mundart mehr und mehr zurückgedrängt wurde, so dass jene heute scheinbar die alleinherrschende ist“.³ S e sorok ellenére mégis azt állítja fentidézett helyen: Das Heanzenland hat klar fränkische Siedlung und Mundart. Itt Dachler ellentmondásba jutott önmagával, de azért állítását még eddig mindig nem vonta vissza. Hogy azonban Dachler nyelvi argumentumának tarthatatlanságáról teljesen meggyőződhetünk, nézzük meg e kérdést egészen közléről.⁴ A hienc nyj. hovatarozásáról eddig sok vita folyt s 1913-ban nálunk Schwarz Frigyes felvetette a kérdést: „Vajjon elosztrákbajorosodott frank nyelvjárás-e, vagy eredetileg bajor dialektus (t. i. a hienc), melybe idővel frank elemek kerültek, nem akarom vitatni; a kérdés Biró Ányos dr.-nak és Bedi Rezső dr.-nak kiváló tanulmányai dacára sincs megfejtve“.⁵ Minthogy eddigelé két hangtörténeti

¹ E. H. Meyer, Deutsche Volkskunde. Strassburg, Trübner, 1898. 81. l.

² Dachler, Beziehungen stb. 7. l. — ³ U. i. 9. l.

⁴ Anton Dachler, Zur Herkunft der Heanzen. Zs. f. öst. Volkskunde. 21., 175. l.

⁵ Schwarz Frigyes, A soproni német gyermekdal. (Ném. Phil. Dolg.) Budapest, Pfeiffer, 1913. 9. l.

munka¹ is tárgyalja Németnyugatmagyarország főnyelvjárását, azonkívül sok nyelv-járási szöveg áll rendelkezésünkre a hienc vidékről s magam is már több mint tíz éve e tájszólás tanulmányozásának szentelem időmet,² vállalkozom a fenti kérdés megoldására.

Sopron, Sopronnyék és a vas megyei Vörösvár nyelvjárását veszem alapul s kihámozom ezekből az adatokat, melyek egy dialektust általában jellemezni szoktak. A kutatásom eredményét a következőkben foglalhatom össze:

1. Ófn. *e* és *o* nazálisok előtt rendszeren diftongizálódik. Pl.

S ³ <i>lōunə</i> , lohnen	Sny <i>pōu</i> , Bohn	V <i>pāu'l</i> , Dim. Bohnehez
		<i>sau</i> , so
<i>štœi</i> , stehen	<i>kœi</i> , gehen	<i>hœuffot</i> , Hoffart
		<i>štīi</i> , stehen

2. a germ. *l* változatlan marad a hiencségben, de az *r* magánhangzó után vokalizálódik:

S <i>wōtn</i> , wählen	Sny <i>œi'l</i> , edel	V <i>pōtn</i> , bellen
<i>wœpffə</i> , werfen	<i>fōow</i> , Farbe	<i>moov</i> , morgen

3. a nyug. germ. *k* és *kk*, amennyiben spiránsokká nem lettek, szótagok elején magánhangzók előtt *kh*, különben nem:

S <i>khōliχ</i> , Kalk	Sny. <i>khui</i> , Kuh	V <i>khīv</i> , Kienholz
<i>krepps</i> , Krebs	<i>kria</i> , Krieg	<i>kluiχ</i> , klug (sparsam értelemmel)
<i>takk</i> , kfn. taacke, gyékény	<i>štukk</i> , Stück	<i>rukkn</i> , rücken
	<i>šlikkn</i> , schlucken	

4. a germ. *d*- és *th*-nek megfelelő hang nyelvi fejlődésében szókezdő helyzetben és hosszú magánhangzók után általában összeesett:

S <i>tīw</i> , Tür	Sny <i>tō</i> , Tag	V <i>tuwχ</i> , durch
<i>taum</i> , Taube	<i>pœitt</i> , Bett	<i>tauworv</i> , Täuberer (v. Taube)
<i>fiintŷ</i> , finden	<i>traī</i> , drei	<i>piintŷ</i> , binden
<i>wœittŷ</i> , wetten	<i>nīdo</i> , nieder	<i>fiintŷ</i> , finden

5. az ú. n. Enderweichung gyakran előfordul:

S <i>tōwrg</i> , Dank	Sny <i>rœikk</i> , Röcke	V <i>laus</i> (itt <i>s</i> félfortis) Laus
-----------------------	--------------------------	---

6. a germ. *b* mindig *p* szavak kezdetén.

S <i>plodvn</i> , Blase	Sny <i>pām</i> , Baum	V <i>prāu</i> , braun
	<i>pœizn</i> , Besen	<i>pluit</i> , Blut

7. a Sekundärumlautnak az egész hiencségben a vagy a felel meg:

S <i>tsāχ</i> , zähe	Sny <i>khās</i> , Käse	V <i>akkn</i> , plur. Ackerhez
<i>tāzi</i> , kfn. daesic, leszólt	<i>pa</i> , bāhen	<i>wā</i> , wāre
<i>jāχə</i> , Jäger	<i>khattsł</i> , Kätzchen	<i>klāzł</i> , Dim. Glashoz

¹ L. A. Biró, Lautlehre der heanzischen Mundart von Neckenmarkt (Sopronnyék). Leipzig, Seele, 1910. Bedi Rezső, A soproni hienc nyelvjárás hangtana. Sopron, 1912.

² A hienc nyj., melyre én támaszkodom, a vas megyei Vörösvár községének a nyelve.

³ S = Sopron, Sny = Sopronnyék, V = Vörösvár.

Ha ezeket a sajátságokat összevetjük azokkal a szabályokkal, amelyeket Lessiak,¹ Schatz² és Weinhold³ a bajor nyelvjárásra vonatkozólag mint ismeretöjeleket felállítottak, akkor azt fogjuk találni, hogy a fenti tulajdonságok mind bajorok s így a hienc nyj. tudományosan véve tisztára a bajor nyelvjárások csoportjába tartozik.

Mégis egy tulajdonság fellelhető a hienc nyelvben, mely kissé gondolkodóba ejti az embert s majdnem arra viszi, hogy frank eredetét se zárja ki egészen. Ilyen sajátság az infinitivus *-en*-je helyén fellépő *ə*, mely többeli *kk*, *xx*, *ppf*, *m*, *n* és *ff* után szokott feltűnni:

S <i>lekkə</i> , lecken	Sny <i>məkkə</i> , merken	V <i>rukko</i> , rücken
<i>šikkə</i> , schicken	<i>trixgə</i> , trinken	<i>štixgv</i> , stinken
<i>paχχə</i> , backen	<i>loχχv</i> , lachen	<i>rəinnv</i> , rennen
<i>šuppfə</i> , schupfen	<i>khinnv</i> , können	<i>khəimmv</i> , kommen
<i>puffə</i> , schlagen	<i>khəimmv</i> , kommen	<i>khəuχχv</i> , kochen
<i>psinnə</i> , besinnen		

Első pillanatra ez frank sajátságnak tetszik, pedig nem az, mert nagyobb bajor területen is teljesen közönséges e nyelvjárásbeli jelenség, mint azt Behaghel is írja: „*Im grössten Teil von Baiern ist n im allgemeinen erhalten; doch teilt das Bairische westlich . . . den Abfall des n mit dem benachbarten Alemannischen*“.⁴

Mindezek után Dachlernek is és Schwarz Frigyesnek is egészen nyugodtan azt válaszolhatjuk: *a hienc nyj. bajor dialektus*.

Mindezekből láthatjuk, hogy Dachler érvei nagyon keveset mondanak a hiencnek frank eredete mellett, s hogy a „Das Heanzenland hat klar fränkische Siedlung und Mundart“ kijelentés felületes és téves. Több argumentumot kellett volna még kutatnia s akkor teljesen tarthatatlannak láthatta volna tételét. Ennek igazolására még a következőket említem meg:

A földművelés módja Henzoniában éppen olyan, mint a bajor területen s amint ezt Riehl-nél olvassuk: „Die Ackerparzellen sind für ein mitteldeutsches Auge mehrentsils erstaunlich gross, die Ackerfurche ziemlich breit und tief gezogen, die Pflanzen meist weitschichtig gesetzt“.

Ének és tánc épp oly eleme a hiencnek, mint a melegebb kedélyű és dalos természetű bajornak.

A régi szokások és elnevezések inkább bajor, mint frank területre mutatnak. A családnevek és becézőnevek pedig minden biztossággal bajor természetűek és semmiképen sem frank eredetre vallók.

Mindezeket a felhozott sajátságokat, illetőleg érveket tekintetbe véve azt hiszem, kijelenthetjük, hogy *a hiencnek bajor és semmiképen sem frank telepesek*.

(Budapest)

Schwartz Elemér.

¹ P. Lessiak, Die Mundart von Pernegg. PBB., 28., 7. l.

² J. Schatz, Altbayr. Gramm., Göttingen, 1907. 7. l.

³ K. Weinhold, Bayrische Grammatik, 1867. 17., 46. ll.

⁴ Behaghel, Geschichte der deutschen Sprache, Strassburg, 1911.³ 209 l.

A NYEREG ALATT PUHÍTOTT HÚS MENDEMONDÁJA.

Az ezer év óta itt lakó magyarság jó hírének talán semmi sem ártott annyira, mint az ismeretes mende-monda a nyereg alatt puhított húsról. Őseink bejövetelükkor, s állítólag utána sokáig még, a húst amugy nyersen, porhanyóra lovagolva költötték el rendes étkezésül. Ezt, mint éppen nem hízelgő vonást, világszerte ismeri rólunk minden könyv olvasó ember s ebből a szémszögből ítéltek meg bennünket sokan még a világháború alatt is. Felhánythatnók, mennyit ártott ez nekünk erkölcsi hitel és tekintély dolgában, midőn annyi a példa rá, hogy tömegek állandósult itélete, meggyökeresedett rokonvagy ellenszenvé futó jelszókön mulik. Számonkérhetnők egyik másik honfitársunktól is, miért siettek a mende-mondát a külföldi jelszó nyomán elhinni és kritika nélkül átadni örökül az utódoknak? Azt hisszük, e szívós hagyomány kiszámíthatatlan kárt okozott nekünk: ránk sütötte a barbárság örök szégyenbélyegét!

Vegyük vizsgálat alá e tárgyra vonatkozó adatainkat: hadd tünjék ki a való igazság! S ha így volt, viseljük ódiúmat tovább; de ha nem, tartsuk kötelességünknek tiltakozni ellene, még pedig nyomatékosan, oly formában, hogy a külföld is tudomást szerezzon róla.

A pusztai nomád lovasnépek ez állítólagos szokásáról legelőször a késő római kor egyik történetírója: *Ammianus Marcellinus* (330—390 Kr. u.) tesz említést. Históriai műve 31. könyvében a hunokról szólva, akik akkoriban a Dnyeper partjain a baskardok és roxolánok szomszédai voltak s először mutatkoztak veszedelmes jövevényeknek a rómaiak szemében, leírja külső megjelenésüket, életmódjukat s ott említi meg, hogy: „nincs szükségük sem tűzre, sem izletesen elkészített ételekre, hanem vadon termő növények gyökereivel és mindenféle állatok *nyers húásával* táplálkoznak, amelyet lovuk hátára, combjuk alá tesznek s kissé porhanyóra melegítenek (cap. 2. — *semicruda cjuvis pecoris carne vescantur, quam inter femora sua et equorum terga subsertam, fotu calefaciunt brevi*). A mű írója *Julianus* császár alatt katonatiszt volt, járt és hadakozott Galliában, Germániában, majd keleten Perzsiában, de hunokat sosem látott. Műve megírásakor u. i. már nyugalomba vonult volt s valószínűen tiszteltől hallotta, midőn tőlük holmi rémhírek alaposágáról tudakozódott, melyek akkor Rómában el voltak e győzemes barbárokról terjedve. Akitől kapta, az is csak hadban ismerhette a hun ellenfelet; esetleg láthatott is nyergük alatt hust meg hájat, de étkezésüket aligha volt alkalmá meglesni. Mindenesetre feltűnő, hogy az a másik két római és bizanci történetíró (*Apolinarius Sidonius* és *Priskos rhetor*), akiknek valóban módjuk volt huzamosabban érintkezniök hun csapatokkal, az ételkészítésnek ezt a merőben szokatlan módját, amit sűrűn, talán naponta kellett volna látniok, meg sem említik részletesen kidolgozott jelentéseikben.

Midőn azután fél évezreddel később a magyarság megjelenik Európában és rablóhadjárataival rettegésben tartja a nyugati népeket, lovas haremodoruk és pusztitásaik alapján húnoknak tartják és nevezik őket. E nyomon könnyen megtörténhetett, hogy egyik-másik egykorú krónikás a magyarokról szólva, a húnokat leíró régibb latin források idevágó helyeit egyszerűen átírta, mindent amit ott talált, a magyarok jellemvonásaiul tüntetve fel. A magyarság nyugati beütései, kalandozásai rémületet gerjesztettek s az így támadt kőszá hírek az esetleg feltámadt kritikát elnyomták; minden befekettítésül szolgáló adat hitelre talált és szívesen látott volt. Pl. *Freisingi Ottónál*: „Sunt autem praedicti Ungari facie tetri, profundis oculis, statura humiles, moribus et lingua barbari et feroces, ut iure fortuna culpanda vel potius divina patientia admiranda sit, quae, ne dicam hominibus, sed talibus hominum monstris tam delectabilem exposuit terram“. (Gesta Freder. lib. I. 31. Pertz Monum. SS. XX. 368.) *Regino*, a távoli Ardenekben a prümi kolostor házfőnöke, a magyarok szokásainak leírását részben Justinusból kölcsönzi, részben „hallomás után“ toldja hozzá a következőket (889-ben): „Vivunt non hominum, sed beluarum more. Carnibus siquidem [deest], ut fama est, crudis vescuntur, sanguinem bibunt, corda hominum quos capiunt particulatim dividentes veluti pro remedio devorant, nulla miseratione flectuntur, nullis pietatis visceribus commoventur“.

(Pertz Mon. SS. I. 600.) Mintha Amm. Marcellinus viszhangját hallanók belőle. — Nevezetes azonban, hogy sem a szóbeszéd nyomán írók, sem a szemtanuk (mint *Freisingi Ottó* is, továbbá a *fuldai évkönyvek*, *Liutprand*, a szt. galleni *Ekkehard* barát, stb.), általában senki a ránk maradt X—XI. századi krónikásokból a nyereg alatt történt húspuhítást nem említi. Regino közel jár hozzá, mikor: nyershúsevással, vérvással vádolja őket, de a húsétel elkészítésének ez egészen különös, feltűnő módjáról hallgat a krónikájuk. Viszont fel kell tennünk, hogy valamely elveszett historiai leírásban e vonásnak meg kellett lenni, az áttételnek a húnokról meg kellett történni, különben nem terjedt volna el, nem vált volna közkeletűvé.

Közismert tény az, hogy a Feketetenger fölött kezdődő s egészen Ázsia közepéig benyuló füves rónavidék lakossága csupán egyféle életmód gyakorlásával tud ama tájakra megélni. Ez óriási szármata legelőn csak állattenyésztő, kivált lovakat tartó nép élhet meg, amely emiatt vándoréletre kényszerül, állandó lakást nem építhet s mint nyájörző, kitűnő lovassá képezi ki magát. Négy vagy hat kerékre rakott otthonában tartja nőit, családját; főtápláléka az erjedt kancatej (*kumis*), s ha hadba kényszerül, félelmes rohamaival, fürgé cselvetéseivel megrémíti, kifárasztja ellenét; amikor pedig győz, sem rabszolgára, sem nehéz zsákmányra nem lévén szüksége, pusztít és öldököl, legfeljebb holmi könnyű ékszert és drága ruhákat tart meg magának. Ez a tipikus kép állandóan ugyanaz marad, olvassuk bár leírását régi arab és kínai forrásokban, akár a középkor alatt köztük járt hittérítők jelentéseiben, akár a XVIII. és XIX. század utolsó leíróinak műveiben. Sem a hún, sem a magyar nem lehetett tehát más viselkedésű, mint aminők a későbbi tatárok, vagy a mai kalmükök, kirgizek, mongolok, stb.

Nevezetes most már az a tapasztalat, hogy az előbb említett bő források az ilyen módon élő lovas nomád törzsek szokásairól sehol egy szóval sem említik a nyeregalatti húspuhítást. *Plan Carpino* és *Rubruquis* szerzetesek a XIII. század közepén éveket töltöttek a tatár kánok udvarában; irataik megbecsülhetetlen részleteket őriztek meg az ottani életről, bolyongásaik közben megfigyelt tapasztalataikról. *Marco Polo*, a velencei nemes kalmár, 27 éven át belső tanácsadója *Kublai* kánnak, a keleti mongol birodalom nagy fejedelmének, akit ura diplomáciai ügyvivőnek küldözget mindenfelé s úgy beleéli magát szokásaikba, hogy hazatérve, megírhatja minden idők egyik legértékesebb könyvét a XIII. századi Ázsia belső életéről. E művek apróra foglalkoznak a barbárok mindennapi életmódjával, szokásaikkal, hitéletükkel. Valóban különös véletlennek kellett lennie, hogy az ételkészítés e bizarr, furcsa módjáról egyikük sem tesz említést. — Tartozunk az igazságnak azzal, hogy megemlítsük ez egyöntetű jelenséggel szemben az egyetlen kivételt: egy bajorszármazású német utazónak emlékiratát. *Schillberger* János, müncheni ifjú, mint *Albert* herceg csatlósa, 1394-ben követi urát a Szentföldre. Ura Szíriában elpusztul, ő hadifogoly lesz és Perzsiában, Turkesztánban, majd Tamerlánál, Szamarkandban összesen 32 évet tölt, mint házi kertész, lakáj, tolmács stb. Hazavergődve, csodálatos tapasztalatait megírja egy emlékiratban (megjelent: *Reisen im Orient*, c. a. Ulmban 1473.). Itt mondja a kirgizekről a következőket: „Azt is láttam, mikor útban pihenőt tartottak, hogy veszik a húst, vékonyra szeletelik, a nyereg alá rakják és rajta lovagolnak. Aztán esznek belőle, mikor éhesek, de előbb besózzák . . .“ Tovább pedig: „Ezt akkor teszik, ha nincs elég idejük rendes ételt készíteni“. („Ich hon och gesehen, wann sie in reisz ylten. das sie ein fleisch nemen vnd es dünn schinden vnd legtents vnder den sattel vnd ritten doroff. Vnd essents wenn si hungert . . .“ München, 1813-i Penzel-féle kiadás 98. l.) Ez így bizonyára erős ellenérv, de csak annak, aki *Schillberger* írását egyébként nem ismeri. Ez a jámbor bajor legény azok közé tartozott, akik vakon mennek el az élet legérdekesebb látványai mellett, de ugyancsak vakon elhisznek mindent, amit nekik mások beszélnek. Irata tele van képtelen mesékkel: ő maga együgyű, középkori paraszti színvonalon álló ideológiával rakosgatja egymás mellé a nagy mondásokat, hogy hallgatósága minél inkább álmélkodjék rajta. Ezt a nézetet vallják a mai német történetírók is, akik az iratot egyszerűen „Lügenbuch“-nak nevezik. Mennyiben áll ez az idézett részletre is, az alábbiak fogják igazolni.

Kérdésünkkel újabban hazai történetíróink többiben foglalkoztak. *Pauler* Gyula,

Nagy Géza, *Marczali*, majd *Tóth Béla*, kiindulva abból a biztos feltevésből, minélfogva lehetetlen, hogy az oly annyira egységes nomád-lovas pásztorélet mellett e szokás valahol fenn ne maradt volna, már pedig az újabbkori utazók a francia *Huc* pátertől kezdve *Landsdellig, Pzseválszkijig, Sven Hedínig, Stein Aurélig* egyetlen egy helyen sem vették észre, — itt valami *tévedésnek* kell a dolog mögött lappangania. Historikusaink némi megkerüléssel törekedtek megoldáshoz jutni. A sík füves rónákon u. i. van az ott lakó népeknek egy másik, ehhez hasonló eljárás módjuk. Történeiszünk szerint alighanem ezzel tévesztették össze, t. i. hosszabb utakra indulva, előzetesen a húst apró csikokra vágják, a napon megszáritják (a sztyeppek levegője páramentes), megőrlik, vagy apróra törik és zacskókban lovaik hátára kötve viszik magukkal. Telephelyre érve, forró vízben megfőzik s az egész kásává dagadva, erős és tartalmas táplálékot szolgáltat. Hogy ezt a módot a magyarok is szakasztott így követték a középkor folyamán, tanu rá a *Villani-testvérek* krónikája (1363-ban fejezték be), ahol a VI. fej. 54. pontja szól részletesen róla. Fejezeteim: *Hogyan rendezkednek a magyarok a hadban?* „ . . . (veszik a húst s még otthon ferró vízbe dobják) s ha jól megfőtt, besózzák, a csonttól elválasztják, kemencében vagy más módon megszáritják, ha megszáradt porrá törik és finom lisztte őrlik, úgy teszik el; és ha nagy sereggel pusztán vonulnak át, ahol nem kapnak eleséget, üstöket és más rézedényeket visznek magukkal és hadi ellátás gyanánt mindenikük egy zacskóval visz e porból magával; azonkívül a vezér taligákon nagy mennyiségben szállíttat belőle; ha folyóhoz vagy másféle vízhez érnek, megállapodnak, edényeiket vízzel megtöltik, felforralják s mikor forr, a csoportban levő bajtársak számára mérten töltenek rá ebből a porból; a por megdagad és felduzzad s egy-két maréknyi pép módjára megtölti a fazekat s igen bőséges tápanyagot szolgáltat . . . Ennélfogva mi csodálni való sincs azon, ha nagy sokaságuk mellett is hosszú ideig tartózkodhatnak vagy menekelhetnek a pusztaságon a nélkül, hogy takarmányt találának, mivel a lovak füvel és szénával, az emberek pedig e porrá tört hússal táplálkoznak“. (Középkori krónikások VIII—IX. köt. „A három Villani“. Bp. 1909.) — Hogy ezt a módját a húseltevésnek az alföldi pásztorélet még ma is ismeri, igazolja *Madarassy* László cikke. (Ethnographia, 1903. évf. 446. l.) — Mindez azonban szerintünk a kérdés megkerülése, mely a lényegyet nem érinti. Egy másik fontos szempont továbbá az is, hogy e *hússzáritás* az ethnologiában *ismert* eljárás. Így hordják magukkal több napos kirándulásaikra az eleséget a cattaroi öböl Krivošcie oldalán a hercegócok (sziklán száritott kecske- és birkahúsból, l. J. Stradner: *Neue Skizzen von der Adria*. III. 214. Graz 1903.). A vándor arab tubutörzs így tartja el a teve húsát az északi Szaharán (Nachtigal: *Sahara u. Sudan* I. 268.). Dél-Amerika patagonjai közül a tűzföldi tehuelcs-ek ugyancsak porrá törik a száritott guanaco-húst úti eleségül (Musters: *At Home with the Patagonians*. Lond. 1873. 84.). A tatárokról hasonlót jegyzett fel Rubruquis (cap. 20.) s i. t. Míg olyfajta hús élvezéséről, melyet lovaglás közben a nyereg vagy takaró alatt puhítottak meg, az egész roppant ethnologiai irodalom *sehol*, egyetlen népnél sem ismer adatot. Mindezek szerint más irányban kell megoldást keresnünk. Úgy *Amm. Marcellinus*, mint a jámbor *Schiltberger* leírása nem állhat a hússzáritással kapcsolatban: más megfigyelésből indul ki, olyanból, ami önmagában nem lehet alapnéküli, légbőlkapott. Valami olyan szokásos eljárást kell tehát keresnünk és találunk, ahol a hússzeleteknek nyereg alá tevése feltétlenül előfordul. Ez a mozzanat a két híradásban autopszián alapul és nem lehet téves; csak az e nyomon elindulás vezethet a probléma igazi nyitjára.

Szerencsére módunkban van olyan utazókra hivatkoznunk, akik Európából e mendedmondát emlékezetükben magukkal vitték keleti útjukra s ráeszméltek, midőn oly szokásra bukkantak, amely az egész téves beállításnak okául szolgálhatott. Egy rigai német, *Bergmann* József, a mult század első éveiben két esztendő telt a Volga torkolatától délre eső síkságok kalmük népe között; velük vándorol s élményeiről négykötetes beces művet ír (*Nomadische Streifereien*, Riga, 1804.). A könyv elején, ahol az európaiak ferde fogalmait cáfolgatja ez érdekes életű népekről, találjuk a következő sorokat (I. k. 15. l.): „Egy általán elterjedt nézet azt vallja, hogy a kalmükök, mint más szomszéd nomád népek is, nyergük alatt puhítják meg évésre a húst. Talán onnan eredt a tévedés, hogy

az illetők húst vagy hájat láttak a kalmük nyergek alatt s úgy terjesztették el az alap-talan ráfogást, anélkül, hogy meggondolták volna, milyen kényelmetlenséget okoz ez a lovaknak s milyen undorító lesz az állat izzadtságától átítatott hús az embereknek. Való igaz, a kalmükök tesznek húst, bár főképp hájat a nyergük alá, ámde csak azért, hogy a kemény, favazas nyeregtől *feltört lovak hátát vele gyógyítsák*. Mikor az efajta flastrom hivatásának megfelelt, eldobják, mint hasznavehetetlent. Én e mende-mondáról beszéltem néhányszor a kalmükökkel s hangosan nevettek az európaiak bárgyúságán. A kalmük oly kevésbé barátja a nyers húsnak, hogy megbotránkozik az európaiakon, akik nyers sonkát képesek enni“.

A másik döntő tanu, aki *Bergmann*tól függetlenül maga jön rá az összefüggésre, modern ember és kiváló tudós: Franz von *Schwartz*, a taskendi csillagvizsgálónak és a turkesztáni meteorológiai intézetnek tizenöt éven át volt igazgatója. *Turkestan* c. művéből (Freiburg i. Br. 1900. 89. l.) az idevonatkozó helyre *Bátky* Zsigmond hívta fel a figyelmet (l. *Ethnographia*, 1903. évf. 393. l.): „Régi krónikások beszélik a hunokról, kikkel a kirgiz származásra rokon nép, hogy szokásuk volt útban nyers húst enni, melyet előbb a nyereg alatt puhára nyargaltak. Hogy az egész csak mese és félreértésen alapszik, mindenki beláthatja, aki valamit is ért a lovagláshoz. Minden lovas tudja, hogy a legcsekélyebb egyenetlenség vagy ránc a nyereg alján már néhány óra múlva a ló sebesre lovaglását vonja maga után, méginkább egy egész darab hús. Ezenkívül, legalább a mai török és egyéb középázsiai népeknél a nyershúsevés épp oly kevésbé vagy még kevésbé lehetett szokásos, mint Európában. Annál inkább tartom a nyers és a ló izzadtságának kiállhatatlan szagától átítatott húsnak élvezetét elképzelhetetlennek. A középázsiai lovasnépeknél ma is még az a szokás, hogy úton a nyereg feltevése előtt a feltört hátú állat sebeire lehető vékony szeletekre vagdalt nyershúst tesznek, melyet előbb sóval szórnak be, vagy sós vízben öblögetik meg, hogy a sebben férgek ne támadjanak és gyorsabban hegedjen. Magam is útjaimon mindig ezt a módot használtam s nagyon célszerűnek találtam. Ez az eljárás adott nyilvánvalóan okot az európai krónikáiroknak az említett mese elterjesztésére“.

Tökéletesebb magyarázatra nincs szükségünk. Kiderül belőle, hogy *Amm. Marcellinus* hírközlője látott a hunoknál húst rakni a nyereg alá s e megfigyelésből kiindulva, önkéntelenül hozzáfűzte a maga *további* feltevését: ha húst visznek magukkal, mi egyébért tennék, mint későbbi megevésre! Az eset mindenképen a legérdekesebb lélektani példák egyike a szemlélet önkényes kiegészítésére, az ú. n. hibás indukczióra. — *Schillberger* esete már bizonyultabb: vagy magával hozta a mende-mondát Európából s a nyereg alá tett hús láttára a régi emlékkép elevenült fel elméjében, vagy: ami kevésbé valószínű, önállóan ugyanabba a hibás következtetésbe esett, melybe előtte, több mint ezer év előtt, az a római legionárius katona.

Solymossy Sándor.

MAGYAR ÉS FRANCIA FOLKLORE-EGYEZÉSEK.

1. A „vótér“.

A Szinnyei-féle *Magyar Tájszótárban* e különös hangzású szóról csak azt olvashatjuk, hogy vótér annyi mint tönköly. Igaz ugyan, hogy legtöbben már azt sem tudják, hogy a tönköly meg egy régi búzafajta. A feljegyzés szerint a szó (*Magyar Nyelvőr* XXI. 336.) alkalmasint Gömörben járatos. Eredetének megjelölésével eddig tudtunkkal senki sem foglalkozott, egyebet e szóról nem is tud az irodalom. Tavalyelőtti nyáron (1917) egyik gazdasági hetilapunkban valaki a vótéros kását olcsó néptápláléknak ajánlotta. Hogy mi az a vótéros kása, nem mondotta meg. A beküldő nevét nem sikerült megtudnom, így a közelebbi adatokat sem. Pedig azt hisszük, érdemes lenne a vótérnak utána nyomozni, mert ez a szó becses művelődéstörténeti adalékot rejteget.

Kiderül pedig ez a következőkből:

A Földrajzi Közlemények 1918. évfolyamában aktuális cikket közöltem „Kivesző gabonaféléink (tönköly, köles, tatárka)” címen. Ebben a cikkben talán sikerült kimutatnom azt, hogy a tönköly, vagy régiesen tenkely (*Triticum spelta*, első följegyzése a köteles dézsmaadózással kapcsolatban 1498 ból való) a rajna menti felnémet „Dinkel” szóból származik, melyet a német nyelv más vidéken nem ismer, s alkalmasint német bevándorlók honosították meg e búzafajtánálunk. A Rajnának erről a vidékéről csakugyan már a korai századokban jöttek telepesek éhínségtől üzetve Magyarországra. Ezek egy része, úgy látszik, a Duna mellékén, Buda vidékén (ahol a „Dinkel” szó legelőbb felbukkan), más része (állítólag a XI. sz.-ban) az egri püspökség területén, részben közvetlenül Eger mellett telepedett meg. Ezek az egervidékiek Lüttich (Liège) tájékáról jöttek, francia anyanyelvű belgák voltak s anyanyelvüket, különösen az asszonyok, akik otthonukból sehova se jártak ki, még a XV. század közepén is megtartották. (Mellékesen említjük meg, hogy a Hegyaljavidéki ú. n. olasz telepesek is belga franciák voltak). Ezek közül az egri püspökségi franciák közül heten 1447-ben, búcsút járván Aachenben, Lüttichbe, ősi hazájukba is ellátogattak.

Francia nyelven a tönkölyt „épeautre“-nak (ejtsd epótr) mondják. Hogy a magyar vótér szó már most nem más mint a francia epótr, nyelvészetileg könnyen igazolható. Minthogy pedig felföldi vármegyéink közül még mai napig is Gömörben meg Nógrádban és Hontban, természetesen az elmaradt hegyvidékeken, termelnek legtöbb tönkölyt (itt „alatka“-nak is hívják), tehát ott, ahol ez a szó ma is valószínűleg él (a Dinkelt a felsőmagyarországi szászok nem ismerik, mert Németország más nyelvterületéről jöttek), nagyon valószínű hogy ezek, az egri egyházmegyébe került francia telepesek honosították meg ezt a ma már kiveszőben lévő búzafajtát. Ezért kívánatos volna tudni, hol járatos még a vótér szó s egyáltalán mindent, amit ma még feljegyezni lehet róla.

Még jobban fokozza kíváncsiságunkat Melich Jánosnak az az érdekes megállapítása (*Magyar Nyelv 1920., 4—6. füzet*), hogy őseink a „malom” szót az ó-francia „molin” és nem a szláv „mlin” szóból vették át a XII—XIII. század határán, természetesen francia települők útján. Nem lehetetlen ezek után, hogy éppen azok a franciák voltak a tanítómesterek, akik a vótért is magukkal hozták. Erről jut eszünkbe, hogy a *mester* szó is, valamint a tárgyi néprajz köréből a *botos* (lábbeli), *csemele* (régii posztóféle), *kilincs* és *lakat* szavunk is ó-francia eredetű, Melich vizsgálatai szerint. A vótér-kása elnevezés, mely megfelel a búza-, árpa-, köles-, rizskása stb. szónak, még azt is gyaníttatja velünk, hogy ezek a magyar földre hozott francia malmok, eleinte hántoló malmok lehettek, mert a tönkölybúzáknak éppen az a sajátsága, hogy orsója a cséplés alkalmával apró kalászkákra töredezik s a pelyvákba bezárva maradó 1—2 szemet a megőrlés előtt külön eljárással kell előbb kiverni belőlük. Miféle eszközzel (malommal, kézi törővel?) történik ez?

Még csupán annyit, hogy az erdélyi vagy keletmagyarországi tönköly vagy alakor, más búzafajta mint a vótér (*Tr. monococcum*) s eredete is más. A Dinkel szót az erdélyi szászok se ismerik, tehát az erdélyi magyarok sem, már t. i. elsődlegesen. Ők is, a szászok is, az oláhok is, alakornak hívják. Érdekes már

most, hogy a francia „épautre“ szónak a „blé locular“ a szinoni mája. Valószínű, hogy ezzel függ össze a magyar „alakor“, mely innen ment át a szászba és oláhba.

Bátly Zsigmond.

*

Bátly Zs. fenti figyelemreméltó adalékához emlitsünk meg itt még néhány olyan jelenséget, melyek a magyar és a régi francia folklóre többrendbeli meglepő egyezését igazolják s az egykori gyökeres francia kultúrhatásnak az *Árjádok* alatt kétségtelen tanuvallomásai.

2. Toldi-mondáink.

Volt alkalmam (*Ethnographia* 1918. 1—23. ll.; v. ö. u. o. 1919. évf. 100. l.) már nem egy ízben rámutatni Toldi-mondánk és a régi francia lovagi epika termékeinek szoros rokonságára. Akadémiai székfoglalóban (1920. jan. 5.) végre, azt hiszem, sikerült kimutatnom még azon mondaelemekre nézve is a francia eredetet, melyeket eddig eredetinek tartottunk.

Fontos kérdés vár még megoldásra: a Toldi alakjára ruházott mondák hozzánk jutásának, az átvétel mikéntjének kérdése. Első értekezésemben még azt a nézetet vallottam, hogy lovagepikai *szövegek* kerültek át hozzánk a francia kislejedelmi udvarok kéziratincseiből a velük sokszoros rokonságban álló magyar királyi ház tulajdonába s ezek olvastatása, fordítása révén jutottak tudomásunkra a Toldi-monda egyes epizódjai. A tovább folytatott kutatások eredményei azonban ezt a feltevést megcáfolták. Az llosvai-megörzötté mondaelemek ugyanis annyiféle, egymástól elütő epikai forrásra utalnak vissza, az epizódoknak oly önálló kapcsolási módjával találkozunk a Toldi viselt dolgaiban, hogy ez az emancipálódás nem mehetett végbe egyszerű szövegátvétel útján. A szigeti párba pl. Bérout: *Tristan*-jával közös, Toldi ifjúsága a királyi udvarba jutásig jelenetről jelenetre a Obrestien de Troyes-féle *Parzival*-lal vág össze, az Ipolyi közölte bebörtönzés, titkon éléssel táplálás és lópróba monda csoportja *Ogier le Danois*-ból való, a barátcsuhás párvial az olással a *Guillaume d'Oranges* eposzciklus egy részével: a *Moniage Guillaume*-mal azonos, stb. E mindenhonnan kikapkodott epizódok sorozata tehát annyi lovagepikai mű ismeretét tételezi fel, hogy ha az udvar mindezt ismerte, szinte lehetetlen elképzelnünk, hogy belőlük csak ily kevés és ily töredékes emlék maradt légyen meg a magyarság emlékezetében; vagy ha a többi kiveszett, nem tudjuk belátni, miért épp e gyarlóbb és összefüggéstelen vonások menekültek meg az elfeledés természetes folyamatából? — Vagyis irodalmi közvetlen hatás helyett a Toldi részletek esetében is *folklore átvételre* lehet csak gondolnunk: arra, hogy *nem kaptunk többet* ezeknél! Akik pedig itt elmondták, már csak homályosan emlékeztek az otthon hallott lovagepikai művek egy-egy epizódjára. Mind e körülmény bővebb megtárgyalást igényel, ami közelebb egy megjelenőben levő, összefoglaló tanulmányomban kerül majd részletes megbeszélésre. Itt csak azt óhajtottam egyelőre kiemelni, hogy a Toldira vonatkoztatott mondatömegek szüntén kétségtelen francia forrásból valók és francia földről származottak által hozzánk átültetett emlékhagyományoknak tekintendők. — Vajjon azután e folklóre-áttelepítés a bevándorolt flamandok útján történt-e, vagy a Frankhonból betelepült szerzetesrendek (főképp ciszterciták) közvetítésének tulajdonítandó, nehéz eldönteni.

Valószínűbbnek az utóbbi feltevés látszik, minthogy szokásban volt az előkelőknek (s az egykor biztosan élt Toldi Miklós ilyen volt) kolostori templomok kriptáiba temetkezni; a sírkőre kirakták az elhunyt hős fegyvereit, melyekről a rendház prédikátorai idővel mondai történeteket beszéltek el a hívőknek. S a francia barátok bizonyára otthoni emlékeikből merítettek nem egyszer anyagot a helyi hős viselt dolgainak kiszínezéséhez.

3. Egy mesei szólásmondásunk.

Hazai népmeséink egyik untalan felbukkanó bekezdése úgy szól, hogy egy szegény asszony ura távollétében egy nap alatt számos ikergyermeknek ad életet, úgy hogy mire az ura este munkából hazatér, kunyhója zegét-zugát tele találja újszülöttekkel. Az ember megrémül s az egyik változat szerint úgy elfut ijedtében hazulról, hogy évekig vissza sem néz, az erdőn elvadul és késő évek mulva felnőtt gyermekei, mint fél-állatot lelik meg a sűrűségben; másik változat olyképzövi a történetet, hogy az ember elkeseredésében útnak ered felkeresni az Istent, kérdőre akarja vonni, miért adott neki annyi gyereket s hozzá oly kevés kenyeret; míg egy harmadik változat szerint senki sem akad, aki komának ajánlkoznék s az apa végül a halált választja komájának, . . . stb.

Mind e változatok az ú. n. „sokgyerekes családapa“ motívumának módosulásai s bennök rendszeren előfordul ez a mondás: *annyi gyereke lett, mint a rosta lyuka, tán még eggyel több!* A hasonlat annyira eredeti és szokatlan, hogy a kutató figyelmét felébreszti. Felmerül önkéntelenül a kérdés, helyi keletkezésű képpel van-e dolgunk, vagy máshol, hazai területen kívül is ismeretes? Átvétel-e, vagy eredeti magyar alakulat?

A különös hasonlat a mesének ama bizonyos helyén állandó formula és az egész országban használatos. Eddig közzétett hazai meseszövegeinkben 15 helyen találunk rá:

1. a *Magyar Nyelvőr* X. k. 427. l. „Mese a szegény emberről“, amely Debrecen mellől az Elek-pusztáról való s egy „Terülj abrosz, üssed fűtykös“ típusba van beillesztve. — 2. *u. o.* XVI. k. 277. l. „Szegény ember szuszékcsináló“ Tolmácsról, Nógrád vmegyéből; ebben a hálás kígyókirály motívuma van összekötve az elcsent varázsgyűrű történetével. — 3. *u. o.* XXX. k. 254. cím nélkül Szerencsről, a Hegyaljáról; itt a „miből lett a tetű?“ mondai történet elején található. — 4. *u. o.* XXXII. k. 48. l. „Butuk Miska“, Pócsfalváról Kis-Küküllő vmegyéből az ördögöt megréztáló erőpróbákat vezeti be. — 5. *Merényi L.* Eredeti Népmeséiben (I. k. 7. sz.) „A szegény ember és a komája“ a Halál-koma típus elején fordul elő; a szöveg nyelvjárási sajátosságokból következtetve Dunántúlról való. — 6. *Merényi* Sajóvölgyi Népmeséi közt (II. k. 5. sz.) „A keresztleány“ (= Grimm 3. sz.) az engedetlenségét tagadó leány történetében. — 7. *Magyar Népköltési Gyűjtemény* (Kisf. Társ. kiad.) III. k. 355. l. „Mondjad hát: széna!“ Kriza székely hagyatékából közölve; az asszonyi csökönység példameséjében („Tetves, tetves!“) — 8. *u. o.* VII. k. 467. „Átkozott ruca“ kontaminált szövegében: fiú lánytestvérét kártyázás közben elátkozza, melyre Árgirus nőkereső kalandjai következnek s végül elátkozott várban három éjjeli kinszenve-

dés a nő megváltásáért. — 9. u. o. IX. k. 513. „A furfangos cigány“, a palócságból: tréfás erőversengés sárkánnyal. — 10. u. o. XIII. k. 257. „Egyék, igyék, komámasszony“, Gelejről, Borsodból: boszorkány kunyhójában látogatás. — 11. u. o. XIII. k. 405. „Krisztus urunk és a szegény ember“ Érszentmihályról: Terülj asztal, üsd botom! — 12. *Erdélyi János* Népmesék, 1855. 180. „A szegény ember és a halál“ (Németül Stier fordításában 4. sz.) = fenti 5. számmal. — 13. *Schullerus* Rumän. Volksmärchen, 1907. 129. „Gevatter König“, erdélyi oláh szöveg német fordítása (Es war einmal ein Rumäne, der hatte so viele Kinder wie viel Löcher in einem Sieb sind . . .) típusa: komának kért kőszívű király ellen Uristen és Szt. Péter megsegítik a szegény embert. — 14. u. o. 240. „Radu Bolfe“ cigánymese, tolvajok mestere csoportjához tartozó. — 15. *Haltrich* Deut. Volksmärchen 1885. (erdélyi szász mesék) 85. l. „Die Königstochter in der Flammenburg“, komakeresés, hős táltosbika segedelmével királylányt megment sárkánytól. (Es war einmal ein armer Mann, der hatte soviel Kinder, als Löcher in einem Sieb . . .)

Kitetszik ez összeállításból, hogy a „rostalyuka“ hasonlat nem *egyfajta* mesetípus elején használatos csupán, hanem a „sokgyermekes családapa“ motívumának keretében bárminő csodatörténethez szolgálhat bevezetésül. Megállapítható jegyzékünk nyomán az is, hogy a „rostalyuka“ hasonlat a hazai területnek különböző, egymástól távolos pontjain felmerül. Nem véletlen esetlegesség tehát, hanem a magyar folklóre közismert, széltében használt mondása. Ha most már határainkon túl széttekintünk, az európai mesék irodalmában hazai területünkön kívül *sehol máshol* rá nem találunk, — *csak Franciaországban!* Összevető kutatás révén e tény kétségtelenül megállapítható. A hasonlat különös volta a kutatóknak bárhol szembetűnt volna; ha állandó formula, úgy nem is egyszer kerül szemük elé, hanem feltétlenül többször, ismételten. Magam a két nemzet területén kívül nem találtam rá sehol. Joh. Bolte, a mesék legalaposabb ismerője, aki a magyar meséknek Rónáné-Sklarek Erzsébet által fordított két kötetéhez összevető jegyzeteket csatolt, a fenti 8. szám fordítása mellé a helyhez nem talál párhuzamokat. (Ungar. Volksmärch. Neue Folge. Leipz. 1909. 4. sz. 287. l.) Míg tehát hazánk területe körül széles övben az állandó formula teljesen ismeretlen, az egyedüli ország, ahol ugyane kifejezés *szó szerint* előfordul, Franciaország.

Rövidség kedvéért csak a következő előfordulásait idézem:

Cosquin híres gyűjteményében: Contes populaires de Lorraine. Paris, 1887. négy ízben is felbukkan: 1. I. k. 50. l. „Tapalapautau“ (= Pancimanci típus) ezzel kezdődik: *Il était une fois des pauvres gens qui avaient autant d'enfants qu'il y a de trous dans un tamis.* (= szó szerint a mi magyar mondásunk.) — 2. I. k. 223. l. „Riehedeau“ (Unibos típus) kezdete ugyanolyan. — 3. II. k. 60. l. „Le bénitier d'or“ című mese (= a fenti Merényi-féle 6. számmal) eleje: „Il était une fois un homme qui avait autant d'enfants qu'il y a de trous dans un tamis“. — 4. II. k. 290. l. „La belle aux cheveux d'or“ (= megsegítő állatnak szavát meg nem fogadó hős) betű szerint hasonló kezdettel. — E Lothringiából való szövegeken kívül teljesen egyezőt találunk a franciák legnyugatibb, breton lakosságánál: 5. *Sébillot* gyűjteményében: Littérature orale de la Haute-Bretagne, 1881. 213. l. — 6. *Orain*: Contes du Pays Gallo, Paris, 1904. 76. l. „La

dame du chateau aux quatre pilliers d'or" e. legendás meséje szintén így indul: „Il y avait une fois un pauvre homme qui avait autant d'enfants qu'il y a de trous dans un crible . . .“ stb.

Ily természetű azonosság csak három esetben állhat elő: vagy beszüremlés útján jut el egyik helyről másikra, vagy áttelepítés révén kerül innen oda, vagy végre lehet a kettő egymástól független keletkezésű, véletlen egyezés is. Esetünkben a három eshetőség közül az első önmagától elesik. Beszüremlés u. i. csak ott állhat elő, ahol az átáramlás nyomról nyomra kísérelhető; amint közbülső területeken a megfelelő forma hiányzik, az egyezés *ez úton* nem jöhetett létre. A fent közölt 13., 14. és 15. számú nemzetiségi (oláh és szász) szövegeken viszont világosan megállapítható a beszüremlés esete. Mind a három feltétlenül magyar mesékből eredt kölcsönvétel, minthogy az oláhság egyebütt, sem Moldvában, sem Havasalföldön nem ismeri s az erdélyi szászság sem hozhatta magával ősi hazájából, ahol szintén nem tudnak róla.

Egymástól független a kettő ugyancsak nem lehet. Ha a szólásmondás hazai talajból sarjadt volna ki, nyelvünkben kellene találnunk hozzá számos *rokon* mondat. A képes kifejezések, szólásmondások sosem egyedülállóak, hanem metaforacsaládokat, szinonim sorozatokat alkotnak. A „sok“, „számos“ fogalma pedig nálunk egyetlen kifejezésben sem kapcsolódott a *rosta* képzetéhez; ez idegen észjárásra, nálunk ismeretlen kapcsolásmódra vall. — Marad ezek szerint a harmadik eshetőség: idegeneknek, *franciáknak* kellett a kifejezést hozzánk *áttelepíteniök*, még pedig fontolóra véve a szólásformának nálunk elterjedt voltát, az átültetésnek igen régen kellett megtörténnie.

Solyomssy S.

Lovagregény magyarul. — (Levél a szerkesztőhöz.)

T. Szerkesztő úr!

Napokban kezembe került a következő című könyv: „Joseph Bédier. *Trisztán és Izolda. Regény.* Fordította Pongrácz Árpád. Az „académie française“ pályadíjának nyertese (a regény, vagy általában a szerzője?). Budapest, 1920. A *Kultura* könyvkiadó R.-T. kiadása.“ (175 l. pakoló papíron.) Hogy holmi következetlenségek vannak a címben (szerző neve, meg az akadémiáé franciásan, szereplőké magyarul írva) ily apróságokon az ember manapság már meg sem akad. De bánt egyéb. Tudom Bédierről, hogy híres francia tudós, a középkori irodalom elsőrendű ismerője, professzor a Collège de France-on, de regényíró voltáról sose hallottam. Lássuk azonban, hátha ehhez is ért! — Mindjárt elől az I. fejezet élén mottót látok régi *német* szöveggel s aláírva „Gottfried de Strasbourg“. Nyilván a jeles Gottfried mestertől vett idézet, aki magát eredetileg a XIII. század elején *von*-nal írta s ha már idéz az ember belőle németül, illetet volna rendes becsületes nevét alá tenni. De a fordító így találhatta az eredeti francia kiadásban, azt másolta szolgai módon, hát ez még hagyján!

A regény ezzel a mondattal indul meg: „*Szenyörök!* akartok-e *egy* szép halálosan szerelmes történetet hallani?“ A furesza megszólítás meghökkeníti az embert. Miért vagyunk mi, olvasók, *szenyörök*? Gorombaság akar ez lenni? Tudommal lelkiismeretem tiszta, szennyet nem őrök sem erkölcsit, sem politikai

természetűt. Persze rájövök hamarosan (olvasóközönségünk naivabb része, meg lehet, sosem jön rá!), hogy hiszen ez megtisztelő cím: Seigneur-ök akar lenni, ami „nemes urak“-at jelent. De úgy gondolom, e hízeltő címzés ma már franciául sem szokásos. Kételyeimet eloszlatandó, utána jártam a könyv eredeti kiadásának s amint címlapjára nézek, egyszerre világos lett előttem minden. „*Le roman de Tristan et Iseut. Traduit et restauré par J. Bédier. Paris, 1902.*”⁵ Tehát először is a könyv nem regény, hanem Trisztán és Izolda *regényes történetét* tartalmazza, másodszer meg nem Bédier szerzette, hanem fordította (átvette régi nyelvből újba) és kiegészítette. Az eredeti mű nem is kezdődik Szenyörökkel, hanem Gaston Paris pompás tájékoztató tanulmányával a Trisztán-mondáról, mely a még járatlan olvasót kioktatja, mit kap a könyvben. Elmondja, hogy a végzetes, tönkretevő szerelem e két szerencsétlen martalékának története majd ezeréves; verses lovagregényt rólok eredetileg két XII. sz.-i francia költő írt, Bérout és Thomas, műveikből csak töredékek maradtak ránk, de két német átdolgozó: Eilhardt von Obergé és Gottfried von Strassburg művei fennmaradtak s ezek nyomán a két ősfraancia szövegnek legalább tartalma rekonstruálható. Ezt végezte el mesteri módon Bédier s az olvasó a kötetet úgy vegye, hogy az mai nyelven, bár ódonas zamattal, híven, szinte szószerint adja az összégeket. G. Paris tanulmányához maga Bédier csatol még egy beszámolót, ahol fejezetenkint kimutatja, mit vett a két német átdolgozóból, mit fordíthatott le az eredeti töredékekből. S csak *ezután* kezdődik Seigneurs! megszólítással maga a XII. sz.-i lovagtörténet, mikor már világos, hogy a régi énekmondó szólította meg így egykori hallgatóságát. Mindez az elengedhetetlen magyarázat a magyar szövegből kimaradt. Képzeltető, micsoda zavaros fogalmat alkothat magának az egészről egy-egy érzékeny konfekciós kisasszony vagy az olvasásra rákapott ifju munkás, ha enélkül falja végig a szerelem ravasz cseleit, a férj (Marc király) megcsalásának mulatságos eseteit s azt a kapitális fejezetet, mikor Izolda hamisan esküszik s a csávából fényesen rehabilitálva kerül elő. A fővárosi labilis erkölcsöket aligha javítja ilyformán a könyv s a hatás a „kultura“ céljait éppenséggel nem szolgálja.

A fordítás mikéntjéről is lássunk néhány példát: udvari hivi besugására Marc király előbb Trisztant űzi el maga mellől, majd Izoldát is. A királyné kint vadon rengetegben kerül össze szerelmesével, szörnyű nélkülözések közt élnek együtt folyton bujdosolva. Trisztán lelkiismeretfurdalást érez, ő ragadta ki kényelméből a törékeny nőt „Selyemmel kárpitozott szép szobái helyett ezt az őserdőt adtam neki“, stb. s aztán: „c'est pour moi qu'elle suit cette route mauvaise“ (157.) magyarul: s én miattam tért *rossz útra!* (91.) gyötrelmes, gonosz út helyett. — *Le gretot merveilleux* a XIV. fej. címe, magyarul: „A csodálatos csörgő“ (120.) *varázscsengettyű* helyett (értsd: a zarándokok szokásos, botra akasztott csengettyűjét). A szöveget végigsimitva: *semblait plus douce qu'une étoffe du samit* (a. m. selyem), nála: legfinomabb számitselyemnél is lágyabbnak tünt fel (121. l.), de egészen érthetetlen, mikor néhány lappal tovább ismét: „számitselyem“-mel adja vissza a „*parie blanc*“-t (128.), ami t. i. szöttes, fehér vászon. Trisztán a remetét így szólítja meg: *Frère . . .* (testvér), nála: Kedves *fráter!* (126.) A hőst Kaherdin felvezeti anyja és huga termeibe, bemutatja őket neki; a nők miseruhát himeznek. A hug így dicséri Trisztán előtt anyját: *Voyez, quelle ouvrière est ma*

dame! (t. i. anyám, régiesen: e hölgy!), itt meg: Nézd, milyen kitünően dolgozik ez a dáma! (128.) Izolda sakkot játszik a követtel, aki titokban Trisztan gyűrűjét mutatja neki: Alors, elle eut assez joué... (Ekkor megelégette a játékot), de itt: *Ekkor már elege volt a játékból.* (134.) Nekünk is elégünk lehetett a példákából. S hogy ilyenformán abból az ódonos zamatból a magyar átültetésben mi maradt, el lehet képzelni.

T. Szerkesztő úr, igazán szeretnék odaszólni ezeknek az uraknak: Szenyörök! Ez nem — Kultúra! — Fogadja.... H. G.

A D A T T Á R.

Történelmi népmondák.

1. * *Attila kardja.* (Debrecen) Egyszer Attilának egyik pásztorja észrevette, hogy legszebb tinójának lába erősen vérzik. Kíváncsi lett, hogy mi sértette meg az állat lábát, azért elindult a vérnyomokon. Ahol az utolsó csepp vér véget ért, a fűben matatni kezdett s addig tapogatott, míg az ő kezét is megszurta valami hegyes szerszám. Piszkálni kezdte a botjával s addig kaparászta, míg egy kardot áskált ki a földből. Nosza, mindjárt Attilához szaladt vele. Attila örömmel fogadta a kardot és gazdagon megajándékozta a pásztert. Mert a véletlenül talált kard, hiába volt a földben, olyan fényes volt, úgy ragyogott, hogy az csak csuda! Azért mindjárt azt gondolta, hogy ezt a magyarok istene küldte. Most aztán már biztosra vette, hogy hamarosan el fogja foglalni az egész világot. (V. ö. Kálmány Sz. 3:303., Ipolyi 13:171. Megvan már Priszkosz Rhetorban is.)

2. * *Gic.* (Veszprém m.) Hát bizony jól tetszik sejteni, hogy annak a hét halomnak története van. Úgy hagyták ránk az öregek, hogy nem igazi halmok azok; úgy rakták mind a hetet: előbb egyet, körülötte azután a másik hatot. Még pedig akkor, mikor már az egész országot elfoglalták s Árpád osztozkodásra hívta össze vezéreit. Kilenc részre osztották az országot; mindegyik megkapta a maga részét: azt, amelyet meghódított, csak Árpád kapott hármat, mivelhogy ő volt a fővezér és ő maradt ezután is. Aztán nagy áldomást csaptak és az osztozkodás emlékére hét halmot emeltek; a középsőt, az Árpádét, maguk a vezérek hordták össze, a másik hatot pedig emberek rakták fel. Hát így tudjuk ezt mi is.

3. * *A mult szellemének fája.* Úgy hagyták ránk az öregek, hogy mikor az első magyarok ideérkeztek, vezérük a Rima forrása mellett a „nagy fa” alatt ütötte fel sátorát. Aki a fa tövébe ül, olyan susogást hall, mintha a szél zúgatná a fagalyakat. Csak hogy ez nem a galyak zúgásának hangja, hanem a mult szellemének suttogása. Mert ágai közt ott ül a mult szelleme és szünet nélkül az elmaradt évekről beszél. De csak az értheti meg szavát, aki véletlenül éppen olyankor ül a fa alá, mikor a szellem is éppen olyan eseményről susog, melyben az ő ősei is résztvettek. Az ilyen ember azt a jóslást is megérti, melyet minden esemény elbeszélése után a szellem mondani szokott. (Versényi György levélbeli közlése; v. ö. Ethn. 7:381.)

4. * *Pápa.* (Veszprém m.) Az öregek úgy beszélnek, hogy egyszer, amikor még Szent István királyunk öklömmnyi kis gyerek volt, apjával-anyjával erre utaztak. Pihentetni, delelni valahol itt telepedtek meg, ahol most a város van. Mikor már jó betejelt, a kis István repesni kezdett az anyja ölében s egyszer csak azt kiáltja, hogy „papa, papa”. Még addig sohasem mondta ezt a szót, hát Géza fejedelem nagyon megörült neki. Elhatározta, hogy emek emlékére várost alapít s azt Papá-nak fogja elnevezni. Úgy is lett és azért hívják ezt a várost Pápának.

5. *Szent László ugratás.* (Mátraverebély, Nógrád m.) Ezt a történetet még suhaderkoromban hallottam a nagyapámtól, hát én is úgy mondom el, ahogy ő beszélte. Valami ellenség tört egyszer az országra. Török-e, tatár-e, azt bizony már ő sem tudta meg-

mondani. De Szent László sem a nevét kereste az ellenségnek, hanem a táborát, oszt a magyar vitézek hamarosan úgy szétverték őket, hogy három ember sem maradt belőlük egy csomóban. Úgy szétfutottak, mint a firjoka. Na hát ez megvolt, szt arra nagy vígan hazafelé indultak. De mintha csak valami átok fogta volna őket, egész napi járőföldön sem akadtak egy ital vízre. Hiába volt hát a nagy győzelem, a vitézek úgy fetrengtek kínjukban, hogy a szent királynak még a könnye is kicsordult bánatában. Elindult hát tátoslován vizet keresni. Mikor osztán odaért az Ágosvár hegyére, szétnézett a vidéken. Nézett, nézdegélt, egyszer is sarkantyúba kapta lovát s odaugratott abba a hasadékbá, amit ma is Szent László ugratásnak hívnak. Ott oszt nagyot fohászkodva a sziklára csapott kardjával. A szikla megrepedt a csapástól s egyszeriben olyan bő víz ömlött belőle, hogy egy szempillantás alatt már a sereg előtt folydogált. Neki is estek a vitézek, oszt úgy benyakaltak belőle, hogy mindnek négyyszögre állott a hasa. De nem hogy betegek lettek volna a hideg víztől, hanem egyszeriben mind talpra állott tőle. Hát így hallottam én ezt a nagyapámtól.

6. * *Csóth.* (Veszprém m.) Mikor a tatárok ide is átjöttek a Duna jegén, a környék mind ide menekült. Mert akkor még itt nem volt falu, hanem sűrű-sűrű erdő, körül pedig olyan hináros mocsár, hogy még a hal sem tudott rajta átvergődni. Hát a tatárok sem tudták, akárhogy próbálgatták, mert könnyű volt védekezni ellenök. Azért hát nagy derendóciával felszedelőzködtek, oszt mind elpusztultak a környékről. Nehány nap mulva aztán két magyarruhás ember jött a mocsár felé, oszt azt kiabálta oda az erdő szélén örökös lányoknak, hogy: „Juli, Kati, gyertek elő! mind elmentek már a tatárok!” Sokan hittek a szónak, aztán tutajokon áttolták magukat a lápon. De ezeket a tatárok lesből megrohanták, az öregeket agyonvágták, a fiatalját még szijra fűzték. Csak hét család nem hitt a magyar ruhába öltözött tatároknak, s azért ezek meg is menekedtek. És nem is mentek el többet innen, hanem helyet irtottak, falut építettek s a falunak Csót nevet adtak, mivelhogy a tatár itt sokakat „megcsót”.

7. * *A Rákóczi-név.* (Znióvárálja.) Mikor a tatárok Béla király seregét tönkrevették, megmaradt embereivel Znióvárába menekült. Itt akarta kipihenni magát és ide várta új seregét. De az új seregnél is hamarabb megérkeztek a tatárok. Körülvették a várat és mert ostrommal bevenni nem tudták, elhatározták, hogy kiéheztetik. No, ehhez nem sok kellett, mert amikor behúzódtak, akkor is alig volt mit enniök. A király meg híu emberei napról napra alig ettek valamit, csakhogy azzal is több jusson a katonáknak, de bizony még így is elérkezett az idő, hogy a vár feladásáról kellett tanácskozni. De ahol a legnagyobb a veszély, oda van legközelebb az isten is. Mikor éppen a követet választották, akit a tatárokhoz akartak küldeni, egy parasztember kérezkodott a királyhoz. Hóna alatt egy malacot, egy kosárban pedig rákot hozott. S azt mondta, hogy éppen most sikerült neki a tatárokon át egy rejtekúton a várba lopakodni; hallotta, hogy a tatárok már zúgolódnak, hogy legjobb volna elmenni másfelé, mert a várat sohasem tudják kibőjtölni; aztán majd úgy járnak, hogy nekik felkopik az álluk, társaik meg máshonnan tele zsákmánnyal mennek haza. Azért azt a tanácsot adta a királynak, hogy éhét a rákokkal verje el, de a malacot lövesse a tatárok közé. Akkor ezek még jobban elhiszik, hogy milyen bővében vannak az eleségnek s biztosan elmennek. Úgy is tettek s úgy is lett, ahogy a paraszt mondotta. Volt oszt nagy öröm; a király mindjárt nemessé tette a parasztot. Rákóczinak nevezte el és nagy birtokot ajándékozott neki. (Versényi György Ethn. 6 : 126. két külön mondanak közli, de utóbb hozzám ezt írja: „Később a Rákóczi-mondának is megkaptam kerekbe változatát, de bizony azóta a többivel együtt ezt sem volt alkalmam közölni. Vegye hasznát öcsém!”)

8. * *Kákony rét.* (Lele, Szatmár m.) A tatárok idejében Mohácsi Istváné volt erre minden föld, ameddig csak az ember szeme ellát. De nemcsak földje meg marhája volt temérdek, hanem kincse is olyan töméntelen sok volt, hogy akár vékával mérhette. Arany meg ezüst, gyémánt meg rubint, meg tudja is a szegény ember, mi mindenféle drágakő, zsákszámra állott a vasas szobájában. Hát éppen azért egész kis hadsereget tartott a kastélyában, hogy ki ne rabolhassák. Na, de a tatárok ellen hiábavaló volt a kis sereg, azért Mohácsi István is összepakolta mindenét, oszt a Kápolna-hegyre húzódtott, a szent-

forrás mellé, mert azt gondolta, hogy ezen a dugott, erdős helyen rejtve maradhat. De bizony a tatárok, mikor már a falut meg a kastélyt elpusztították, tovább néztek, oszt egy kóborló csapat rátalált a Mohácsi István tanyájára. Összezsaptak, le is vágták a tatárokat, de egynéhány mégis elmenekült. Na most már iszkiri magyar, mert biztos, hogy a tatár nem sokáig várat magára! Mohácsi István hát szélnek eresztette seregét, aztán mikor már úgy sejtette, hogy magára maradt, a forrás mellett két hatalmas nagy fa közé temette kincseit. De mire az ásás helyét elegyengette, már hallatszot a tatárok zaja. Még egyszer körülnézett hát, nem maradt e valami nyom utána. Hát, uram-teremtőm; még a vér is elállott benne, mert a háta megett egy embere hasalt a bokorban. Nem sokat gondolkozott, odavágta a csákányát, azután maga is rárohant, oszt addig gyűrököztek, amíg ő maradt fölül; s akkor kivágta az ember nyelvét, hogy el ne árulhassa, aztán ő is futásnak eredt. A tatárok hát hült helyét lelték a tábornak, csak az az ember volt ott. Elővették, nyaggatták, hátha tudna valamit mondani: merre futottak, hová tették, amit magukkal hoztak, de biz az nem tudott egyebet, csakhogy: kák, kák! Olyan nyomorult volt, hogy még a tatároknak is megesett rajta a szívéük, mert azt hitték, hogy bolond is. Hát az is lett az ijedségtől meg a fájdalomtól. Mikor azután a tatárok eltakarodtak, oszt a népek megint visszajöttek, a néma még mindig ott ült a forrás mellett, oszt hol itt, hol ott kapargálta a földet, oszt mindig csak azt mondogatta, hogy: kák, kák! Hát azért hívják ezt a helyet máig is Kákonyknak.

9. * *Kúnülés.* (Körösszeg, Bihar m.) Az öregek a tanui, hogy régesrégén egy kastély volt ezen a helyen. Ötölük maradt ránk az is, hogy Lászlónak hívták azt a királyt, aki építtette; de ez nem az a Szent László volt, aki a szentjánosi László-palotájában lakott, hanem egy másik László király. Ez biz az annyira nem volt szent, hogy mindétig itt lebzelt a kún lányok között; mert hát kún-hadnak hívták azokat a magyarokat, akik ezen a tájon laktak. Hol egyik, hol másik kún lánynak járta az ablakalját, még akkor is, mikor már egy szép lánynál régen is, sokszor is túl volt az ablakon. Hiába kérlette a lány, hogy szálljon magába, mert a kis fiúnak maholnap nevet kell adni, a király csak nem változott. Olyan volt, mint a pákosztos kecske; mindennap más kockasó kellett neki. Már a legények is megsokalták a dolgot; megrühelték, hogy a király minden virágot leszagol előllük. Azért meghatározták a szép lány apjával meg bátyjaival, hogy a böszörményi erdőbe vadászatra hívják a királyt, aztán a Csonkatoronyban áldomást esznek, s akkor vagy rögtön elveszi a lányt és örökre elköltözik innen, vagy elteszik láb alól. Úgy is lett. A király semmit sem gyanított, vadászott, ivott jó kedvvel; de mikor a szép lányt elővezették, semmit sem akart tudni a házasságról. Hogy ő király, hát ő csak királylányt vehet el: egyre azt hajtogatta. Na hát ha úgy van, azt mondták neki, akkor hagyta volna békében a kún lányokat; de ha jó volt a tej fölé, legyen jó az alja is. Szó szót váltott, aztán pof is csattant, mire kiguvadtak a kardok, oszt egyszerre úgy összevagdalták a királyt, hogy csak darabonkint tudták kopsorsóba rakni. Hát ilyen dolgok is megestek akkor, mikor még a királyok a nép közé jártak mulatni. Azt mondják, valahogy így járt Rudolf királyfi is. Igaz-e, nem-e, a tekintetes úr biztosan jobban tudja.

10. * *Óskü.* (Veszprém m.) Olyan szép vár volt itt régen a Kikeri-tó mellett, hogy még a mesékben sem lehet különbet hazudni. Azért is Mátyás király mindig itt töltötte a nyarat. Ha megunta a pihenést, rá-rácsapott Kinyizsivel a törökre, oszt ha megporolta őket, megnyugodott egy darabig. Egyszer aztán a törökök erős bosszút forraltak. Csak kevesen mutatkoztak, mert a többi elbújt az erdőben. Alig jelentették Mátyásnak a dolgot, már is kint volt néhány vitéz emberével a mezőn. De csak éppen hogy összezsaptak, úgy tódult ki a török az erdőből, mint a gyerek az iskolából. Mátyás király is megértette, amit addig nem tudott, hogy ha szegény is a futás, de hasznos, hát rögtön visszafordította Ráróját. Rohant is a ló, mint a táltos, de a törökök mindenütt nyomába. Épp a vár árkához értek, mikor észrevette, hogy a kapuhoz már elállották útját. Neki fordította hát lovát az ároknak s egy jót szorított rajta; gondolta, hogy inkább az árokban töri nyakát, mint a török rabja legyen. De hűséges lova most is kimentette a bajból. Olyan ugrott mint a gummilabda, s egyszerre a várfalon termett, onnan meg a földre pattant. Patkójának nyoma még ma is látszik egy kövön a Kikeri-tó kerítésében.

11. * *Véghalom.* (Csépa, Heves m.) Úgy volt az régen, hogy a királyok meg a vezérek hiába kötöttek békét, a katonáknak meg a falusi embereknek csak nem volt békéjük. Mert ha az útban csak egy magyar meg egy török is találkozott, bizony nem tudtak azok békében elmenni egymás mellett. Kard ki, kard, oszt az egyik ott hagyta a fogát, már hol a török, hol a magyar, amelyik gyengébb volt. Egyszer is egy magyar katona baktatott itt az úton, egy török silbak pedig ott szunyókált lován a Véghalom tetején. Alighogy meglátta a magyar a törököt, mindjárt oda göcögött, de nem azért, hogy csak úgy levágja, hanem felköltötte, oszt azt mondta neki, hogy: „na testvér, vagy én, vagy te, de valamelyikünk itt marad!” Összeesaptak, megvívta, oszt a török dőlt el; a magyar pedig, mint aki legjobban végezte a dolgát, a török lovára kapott s odébb lovagolt. Igen ám, csak hogy az volt akkor a szokás, hogy amelyik község határában halott törököt találtak, az a község száz aranyat tartozott fizetni, vagy pedig azé a községé lett a dülö, az a száz aranyat megfizette. Véghalom akkor Szelevényhez tartozott, de mivel hogy ez nem tudott fizetni, Kürth váltotta magához.

12. * *Peresdülő.* Nem azért hívják ezt a dülöt Peresnek, mintha ügyvéd bizott volna miatta, hanem mert egyszer még a török időkben egy török tisztet találtak itt meggyilkolva. Biztosan valami magyar ember szúrhatta le, mert a felesége vagy szeretője körül legyeskedett. Hát hiszen ha magyar ember lett volna a halott, szépen eltemették volna, osztán addig; de mert török volt, nagy váltságdíjat kellett fizetnie annak a községnek, amelyiknek határában rákadtak. Kutatták is a törökök a föld gazdáját, de hiába, mert egyik község sem vállalta a magáénak. Egyik sem akart annyi pénzt kiadni érte. Mikor már senkinek sem kellett, előállott Tiszakürt és megfizette a díjat s így aztán a dülő is az övé lett. Hát ezért hívják ezt Peresdülőnek.

13. * *Albert-hegy.* (Békéscsaba.) Hogy miért hívják ezt a dombot Albert-hegynak, azt bizony én sohasem hallottam, de tudok róla egy régi történetet. A török időkig szép nagy templom volt a tetején. Még az ősapák építették, mikor ehelyt letelepedtek; mert akkoriban mindig a templom volt az első téglaház a faluban, nem a kocsma. Nagyon bántotta a fényes aranykereszt a törökök szemét és ahány csapat arra járt, mind azzal a fenyegetéssel vetett sarcot a népre, hogy különben holnap kő kövön nem marad a templom helyén! De a nép szó nélkül megfizetett mindent, csak hogy templomát megmentse, hát ezért sohasem tudták a templomot elpusztítani. Egyszer aztán egy török basa azt üzené a bírónak, hogy reggelre három szép lányt vigyenek a sátrába, különben kő kövön nem marad a templomból. Hát ezt a kívánságot már nem lehetett teljesíteni; hát ezért azt határozták, hogy inkább a falu minden lánya együtt pusztuljon el a templommal. Másnap — éppen nagypéntek volt — a sok szép fiatal lány mind a templomba gyűlt. A pap miséhez látott s éppen az Úr testét mutatta, mikor a toronykereszt a tetőn át az oltárra zuhant és a papot meg a minisztráns gyerekeket agyonsujtotta. Mert hát a török beváltotta szavát: egy ágyúlövéllyel a tornyot döntötte le, más kettővel pedig a templomot lötte szét, úgy hogy senki sem maradt benne élve. A sok szép fiatal lányt odatemették a romok közé, azért van ott a földben még ma is annyi csont. De azóta minden nagypénteken úrfelmutatás idején odatűnik a pap két minisztránsával és megáldja a csontokat, mert éppen olyanok ezek, mint az aprószentek csontjai. Hát ilyenek történtek a régi időkben.

14. * *Őrfa.* (Szalonta, Bihar m.) A váradi út végén volt régen egy magas nyárfa egyszer beleütött az istenharagja, oszt csak a törzse maradt meg. Ezt is elpusztították, mikor a Vankuj-kocsmát építették. A futásos időkben mindig volt valaki a tetejében, ezért is hívták Őrfának. A fára egy fakolomp volt erősítve meg egy tok, amibe zászlót lehetett dugni. Ha az ör porfellőt vagy csapatot látott, kitűzte a piros zászlót, oszt elkezdte verni a lármafát. Arra a földről mindenki hazatakarodott, oszt a csonkatoronyi várba gyűlt az egész népség.

Szendrey Zsigmond.

Népi receptek a XVI. századból.

A sárospataki ref. főiskolai könyvtár egyik gyűjtélékes kötetének előtáblája után álló két előzéklevélen olvashatók az alábbi népi eredetű receptek, amelyek 15-féle orvosság elkészítéséről szólnak. Minden egyes recept fölé oda van írva, hogy milyen betegség gyógyítására használandó.

E receptek leírásának kora — a gyűjtélékes kötet bekötésének idejét és az írás jellegét véve figyelembe — a XVI. század utolsó évtizedére tehető. A kötetben levő művek¹ 1574-ből, 1588-ból és 1591-ből valók; e nyomtatványok préselt és rézsarokvédőkkel és rézkapcsokkal is ellátott bőrkötése pedig 1592-ből való, amely évszám a volt tulajdonos nevének kezdőbetűivel (I. F. A.) együtt az előtábla külső lapjába van bepréselve. A népi gyógyítás e ránk maradt receptjei eszerint 1592-ből vagy a következő évekből valók. A betűhíven közölt recepteket itt sorszámossal látjuk el.

1. *Meredekrol.* — Semmj iob nincz czerfa giöngiot tord megh porra es io borban igya megh.

2. *Ver ellen való.* — Ved az czerfa giöngiot es az Leuelet es az faiabanis egy kiczint es főzd megh io borban, es melegen adgya meg Innia.

3. *Az ki nem alhatik.* — Az belend füuet meg kel forro vißel öntený, es az homlokat az uak bemet be kel vele köny.

4. *Az mely embernek hasa tekereg.* — Az fodor mentat aßald megh es adiad megh innia borban.

5. *Az ki nem alhatik.* — Vegý mogýoro Hagymat kender magot feier fwßfanak az alfo heat, tórd megh egy mofarban es az uak bemre köfsed.

6. *Giomor faiafrol.* — Az koris fanak az heat aßald megh, tórd megh, es öfd feier borban es azt megh ad innya meg giogiu(l).

7. *Szü fogasrol.* — Az Cziproft forrald megh feier borban kenier he alat eýora (= éhomra?) igya megh.

8. *Ver hafrol.* — Az nap toiot tikmonjat főzd megh egy kis ezze:ben eget borban wý czuporban erősen es egie megh.

9. *Atiud.* — Az böröknek az maguat aßallia tórió megh es egie megh, megh giogul.

10. *Idem.* — Gumit higan sult tikmonýban tórió megh higan es egie megh.

11. *Hurutrol.* — Ved az Z. Georgý füuet mind viragofitol, ted egy wuegbe, tölcz fzepe tifta feier bort rea, tarcz egy holnapig es az utan igiek benne.

12. *Ver hafrol.* — Az vörös teglat tórd megh, ad megh ennj tikmonýban megh giogul.

13. *Szü fogasrol.* — Az . . . mat megh tórió, eczetben meg (föld?) el allatia.

14. *Szegefzesrol.* — Az cziroka fogat megh tórió es borban megh igia.

15. *Sómórrül.* — Az maluanak, Rofanak, Liliomnak, arua czalliannak Leueleket es viragokat, ted erős eczetben megh kel főßny es afzal (= azzal) kel kenný Probatum.

Harsányi István.

A „palócz“ név első említése 1787-ből.

Ami a „palócz“ elnevezést illeti, ez a név egészen új. Szótáraink a múlt évszázadot megelőző időkből nem ismerik. Legelső irodalmi nyoma Gvadányi Józsefnek az „Istenmezei palócz“-a, mely 1790-ben jelent meg. Jegyzeteinkben azonban pár évvel előbbi időből 1787-ből is van egy adat, mely Mezőkövesd régi tanácsjegyzőkönyvéből (252. l.)

¹ 1. Félégyházi Tamás: Az ker. igaz hitnek részairól. Debr. 1588. — 2. Hellopoeus Bálint: Az mi ker. hitünknek és vallásunknak 3 fő articulusról. Debr. 1574. — 3. Hellopoeus B. Catechismusa. Debr. 1574. — 4. Georg F. Gönci: De Disciplina Eccl. . . . Debr. 1591. — 5. Articuli ex verbo Dei . . . Debr. 1591. — 4-r. Könyvtári jegye: „M. 50/a-e.“

került elő, amely így hangzik: „Nagy Erzsébethnek, ki is Győri Andrással még 1784 esztendőben férjétől Török Alberttől elszökött, mind a kettőnek megfogattatása végett, vagy ha közülök valamelyik megholt volna, bójelentésekre személy szerint való leírások: Nagy Ersők születésére nézve *Parádi*, alacsony vastag termetű, gesztenye szín hajú, kék szemű, teljes piros ábrázatú, vig kedvű, nevetve beszélő *palótz*, bal szemöldöke felett régi forrás vagyon. 27 esztendő, pápista^a, stb.

A lélek hazajárásának megakadályozása.

Kivin aradmegyei község 1738 május 6-án akkori földesurához a modenai herceghez beadott egy kérelmet a lelkek hazajárását megakadályozandó. „A kérelemre elhatározottat, miszerént mindazon eltemetett halottak, kik a nép által tisztátalanoknak vélelmeztetnek, ha hogy 8 vagy 9 hétre eltemettetésük után a föld alatt még némű életet szinlelnének, amennyiben testük rothadásnak nem ment volna még által 's szájukból még friss vér folyna, ásassanak fel 's fejük testüktől ásó vagy kapával elválasztatván égetessenek meg.“

Pesty: Helységnévtára: Arad vm. (Nemzeti Múzeum kéziratára) 230 l.

A fejben lévő tücsök kikurálása.

Anno 1754. Die 16ta 9bris. Ad Requisitionem Egregii Petri Udvardi Conthoralis Judithae Csabay civis Körössiensis in oppido nostro Inquisitio peracta est taliter, juxta puncta ab eodem

Utrum De Eo :

1-mo. „Ha tudja-e bizonyosan a' tanu ; Láttá-e a vagy hallotta világossan a' Fatens, hogy in Anno 1749-no Kardszagh várossában lakó Pap Sámuel hitvese Csabai Sára a fejében Ptriücsök lévén, másoknak commendatiójából annak orvoslására ide jött? Melylyek után

2-do Az említett Asszonynak kicsoda commendálta, hogy a Ptriücsöknek ki fűzésére a kutya téjben kristály pohárnak öszve töretett pora tétetvén belé, használna és itten azon orvossággal egy már idvezült Asszonynak füléből kilenczed magával bujt ki. Azomban

3-io Kicsoda házánál volt szálláson, látta-e' hogy orvosolták véle? Kicsoda töltötte a fülében? és kicsodaé vót az eb? s ki fejte meg azt? Végtére

4-to Ezen dologban amit látott-hallott és tud a tanú, hiti után mondja meg és kit tud jó tanúknak lenni, adja elő“.

„Halledé Csabai Sára! vóltá-e a fellyebb elmúlt 1750-dik esztendőben Körös várossában? És ha vóltál, mit cselekedtetek ottan valamely s. v. kutyának tejével és mi okból s mi végre? beszélj elő letett hited szerint!“

Responsio :

„Bizonyos dolog, hogy én a jelentett időkor vóltam Körösön az édes anyámnál, és minthogy úgy tartottam s mostanis úgy tartom hogy ptriücsök vólta a fülemben, kérdezte anyámasszony a füem nyavalyáját és aztis miképpen orvoslottam? én megbeszéltem hogy valamely köldüs Szállott vólt meg nálunk s panaszoelván néki Nyavalyámat, az azt mondotta, hogy Udvariban vagyon egy asszony, a'ki megtudná orvosolni. Mellyet meg hallván, mind addig nem nyughattam, mig oda nem mentem, az holott osztán azon asszonyt megkeresvén, az azt javasolta, hogy szoptatós S. v. kutyának tejét fejevén, azon téjben kristály üvegnek porát elegyitenénk és azt töltenénk a fülemben, bizonyosan kihajtaná a mint hogy azonnal ugyan Udvariban lakos Tóth István nevű embernek szoptatós ebét hallván, hozzája mentünk és kértük, hogy fejne egy kevés kutya tejet, mellyet megcselekedett de mivel már a kölykök nagyocskák vóltak, az ebnek teje sűrű vólt és a' kristály üveg pora annál sűrűbbé tévén a fülemben bé nem ment és így semmit sem használt. Mellyet hallván Anyámasszony, mindjárt ment Gál nevű

emberhez, kinek szoptatós ebe lévén, addig kérte anyámasszony, hogy maga az ebet megfogván, Udvardiné fejt tőle egy füles pohárban tejet, amely pohárt a fejő akolban valamely fa gallyára akasztott. Volt azonban egy igen nehezen fejő Tehene Udvardi sógor uramnak és minthogy nehezen állotta a fejést, mivel máskéntis a' tölgye kihasadozott volt, azon tehenet Udvardi sógor uram verte, mellyis a' verés közben szaladozván az akolban, a mondott pohárt a fának gallyáról leütötte, ki düllött a' tej belőlle, semmi más dolgot azon ebnek tejéről nem tud ezen Fatens sem nem hallott".

Karczag város levéltára. Inquisitiók VI. köt. 102—104. l. 1754.

Csuba Ferenc táltos körözése.

Túrkeve város körözési jegyzőkönyve (Tom. X. pag. 166.) 1801-ből többek között egy érdekes embert köröz: „Leírása Békési születésű Csuba Ferencnek, aki már 12 esztendeje, mióta a népet azzal hitegeti, hogy ő táltos és a földbe rejtett kincseket meglátja. 34 éves, református, feleséges, gyermekes barna, szikár természetű; hibás szemeivel csak sajdít, de jól nem lát. Ha gondolkozik, úgy beszél, annyival inkább, ha csalni akar. Azon rozsz szeműt csodálatosan forgattya, nagyon tudja szóval, sőt énekléssel is tódította a dolgot, azonban a magyar versek mondására természetl nagy hajlandósága van. Rend szerint szürben, csizmában s gatyában szokott járni“.

Csuba Ferenc neve a nép ajkán ma is él. A csökmei sárkány kihuzatójának is őt tartják.

Egy régi jogszokás a Nagykúnságon.

Karczag város tanácsjegyzőkönyve (II. kötet 18. l.) 1737-ben egy régi szokást jegyez fel, mely, úgy látszik, hajdan a lakóház tulajdonjogának átruházását jelképezte s az írásbeli szerződést helyettesítette. A szokás abban állott, hogy eladáskor a gazda párnáját vagy székét a házból kivitték, s ez azt jelentette, hogy az illető többé megszünt gazda lenni a házban.

Az érdekes feljegyzés egyébként így hangzik: 1737 jul. 25. „Miképpen circa diem 14-am junii Berta János uram ezen Laczka János feleségének mint Berta János inemaritata leányának hire nélkül (sőt jelen nem lételekben) maga házát említett Nagy Jánosnak eladta, kész pénzen ugyan, de minthogy sem contractus felőlle nem emanált, sem a szokás szerint valamely párnát vagy székét ki nem vitték annak jeléül, hogy tovább nem gazda, ezért kívánja rehabeálni, mint jószágát.“

A fentieket közli: Györffy.

NÉPRAJZI IRODALOM.

A Magy. Nemz. Múzeum Néprajzi Gyűjteményei. IV. Osztják himzések. 1 színes fénykép és 4 fénykép hasonmásával és 31 tábla színes könyomattal. — Ethnogr. Samml. des Ung. Nationalmuseums. IV. Ostjakische Sticke-reien. Mit der reprod. einer autochrom-photographie, von 4 photographien und 31 farbigen lithographien. Budapest, 1921. 12 l. + I—XXXI tábla.

Éppen két évtizeddel ezelőtt jelent meg a Néprajzi Osztály katalógusának III. kötete a Biró-féle újguineai gazdag gyűjtemény tudományos eredményeivel. A most megjelent IV. kötet bevezetéséből megtudjuk, hogy ezúttal mért került sor éppen az osztják himzésekre, hogy a füzetnek gazdag multja van s e gazdag mult tulajdonképpen vesztése az osztják himzések ügyének. De így is örülnünk kell e komolyan gondozott s ma szokatlanul pompás kiállítású kötetnek, a Nécsey István avatott kezét dicsérő gyö-

nyörű színes tábláknak. A munkához dr. Bátky Zsigmond és dr. Viski Károly irt bevezető sorokat, röviden megvilágítván az Osztály osztják himzésgyűjteményének történetét, Jankó János és Pápai Károly gazdag eredményű kutatásait, a himzések származáshelyét, rendeltetését, az ingek szabását — mert főként ingdiszitmények e varrottások, — a himzések anyagát, elhelyezését, technikáját, a díszítő elemeket; végül a 31 táblán bemutatott színes himzésrészletek megnevezése következik.

Az Osztálynak összesen 32 darab osztják himzése van; kettő kivételével valamennyi ing, vagy ingrészlet. A himzés alapja csalán-, kender- és lenvászón. A fonál gyapju, csak pár darabon pamut; színe túlnyomólag vörös és kék. Különös gazdagsággal az ing elejét hímezik. Az öltés-technika háromféle: négyzetöltéses, laposöltéses, végül a rajz barna konturjának laposöltésű kitöltése. Díszítő elemeik mértaniak és naturalisztikusak. Utóbbiak közül a madár és fa ismerhető föl határozottan. Ez elemek nevét azonban már Jankónak sem tudták megmondani.

Örömmel látjuk, hogy a Néprajzi Osztály 1916 óta szünetelő kiadványainak sora ezzel újra megindult; s megvan rá a jogos reményünk, hogy a katalogus-sorozat V. kötete nem fog két évtizedig várni magára.

R.

Föld és Ember. (Negyedévenként megjelenő tudományos szemle. Szerkeszti: Kogutowicz Károly. 1921. évf. 1. sz.)

Hogy mi szükség van szűkre szorított hazánkban a Földrajzi Közlemények mellett még egy másik földrajzi folyóiratra is, erre a kérdésre elég felelet az, hogy a Föld és Ember a Magyar Néprajzi Társaság Emberföldrajzi Szakosztályának hivatalos kiadványa. Folytatója tehát annak a tudományos iránynak, melynek egyetemi képviselője Lóczy Lajos halálával megszűnt. Munkatársai a nagy mester komoly munkát szerető csendes tanítványai, a magyar föld- és népismeret szakavatott tudósai. Céljuk: „megragadni azokat a . . . kapcsolatokat, melyek az aktív ember és a rajta kívül álló . . . környezet között megvannak”, aztán „elvont, általános kérdések taglalása, vagy idegen országok könyvből való búvárlatai helyett . . . anyagot gyűjteni Magyarország emberföldrajzi megismertetéséhez”. S hogy hogyan gondolják céljukat megvalósítani, tehát milyen módszerrel akarják a magukénak vallott anyagot feldolgozni (s vidéki szaktársaikkal feldolgoztatni), változatos tárgyú s kitünően megírt cikkekkal mutatják. — *Hézszer Aurél* az abaújmegyei Telkibánya leírásával ad mintát a helységek emberföldrajzi leírására. A földrajzi fekvésből, geológiai sajátosságokból, növényi állományból folyó természetes alakulását s fejlődését vázolja a községnek, nem feledkezvén meg a történelmi okokról sem. Világosan látjuk, mily határozottsággal szabja meg e négy tényező a község külső alakját, építkezését, lakosságának számbeli hullámzását, a foglalkozási ágak kialakulását egészen mai ethnológiai állapotáig. S éppen ez az, ami miatt az emberföldrajz eredményeit az ethnographiának és nyelvészetnek is figyelemmel kell kísérnie és számon kell tartania. — *Bartucz Lajos* „A földrajzi környezet szerepe a faji embertanban” bennünket igen közel érdeklő témát fejteget. E tekintetben elég, ha értekezésének végső soraira utalunk: amíg a magyar haza lakóit anthropológiai szempontból fel nem kutatjuk, a hazai embertípusokat meg nem állapítjuk s ezek variációs térképét el nem készítjük: voltaképpen magyar fajról sem lehet beszélnünk. Mert az emberi test sajátosságai, melyeknek összessége adja a faji jelleget, közvetlenül vagy pedig az élő természetben s emberi társadalmon át közvetve a földrajzi környezettől függenek; még az öröklött sajátosságok sem mások, mint a földrajzi környezet fejlődményei, csak hogy nem a jelenben, hanem a múltban. Az azonos földrajzi tényezők azonos hatása már a fogamzással megkezdődik s folytatódik az anyaméhben, a gyermekfejlődés ideje alatt; a szülőknek ugyanazon a vidéken állandóan azonos foglalkozása és táplálkozása idők mulva embertípusokat állandósít. Ez az általános fejtegetés tehát világosan mutatja, hogy ethnographiai vizsgálódásainkban is mily hasznát vehetjük az anthropológia megállapításainak s mily hasznát vehetnők egy hazai variációs térképnek. — *Bodor Antal* Mezőkövesd leírását adja: ter-

mészeti, gazdasági, népi viszonyait s ezek egymásra hatását ismerteti. E második emberföldrajzi leírás nagyjából ugyanazon alapelvek szerint íródott, mint a Hézser-féle; ki kell azonban emelnünk, hogy több súlyt fektet a faji jellemzésre s ennek megokolására, az ősi állapot maradványainak (a lakosság mai elhelyezkedésében, építkezésében, szokásaiban, művészetében) feltüntetésére, a gazdasági szokások s ezek következményeinek megállapítására, stb. Úgy hogy már e két hasonlótárgyú s célú tanulmány is biztató előjel a helyrajz-tanulmányok tökéletes formájának kialakulására. — *Bátky Zsigmond* hazánk parasztházainak építőanyag szerint való elterjedését világítja meg tanulságosan. Szorosan vett és érdekes emberföldrajzi téma, mert a természeti környezet hatása ebben tükröződik legközvetlenebbül. Megállapításait három térképen ismerteti: a fa-, kő- és téglá-, vályogházak elterjedése Magyarországon. Megállapításai s megokolásai azonban nemcsak emberföldrajzi érdekességűek, hanem műveltségtörténeti és tárgyi néprajzi fontossággal is bírnak; emellett számos értékes problémát vetnek fel, melyekkel külön-külön is nagyon érdemes volna foglalkozni. — Hogy szorosan vett földrajz-irodalmi tanulmányban se legyen hiány, *Dékány István* a 'Milieu-elmélet, kultúrföldrajz és a mai szociológia' címen az emberföldrajz történelmi kialakulását fejtegeti Montesquieu *Esprit des lois*-jától Lamarck, Comte és Taine milieuelméletén (bíráló ismertetésén) át Ratzel kutatásaiig, aztán az emberföldrajznak a szociológiával való kapcsolatát vizsgálja. — *Bogdánffy Ödön* 'Vizi munkálatok a Duna-Tisza közén' címmel a csatornázási munkálatok közgazdasági előnyeit s a lecsapolás elmaradása miatt az alföld elszikesedését, majd a Harasztitól Szabadszálláson, Félégyházán át Csongrádig vezető csatorna tervezését s előre látható kivitelét ismerteti. — *Győrffy István* tanulmányának címe: Kúnhalomok és telephelyek a karcagi határban. A karcagi határban levő több mint száz kúnhalom s a Tisza régi árvíz-vonalának személyes feljárás alapján történt pontos megvizsgálása arra az eredményre vezet, hogy ezeket az ősi sirhalomokat az őseink mindig vízparti telepe mellett, de lehetőleg a legszárazabb helyen dombolta. Emellett igen érdekesek nyelvi megállapításai is a térszíni formák elnevezéseire (laponyag, porong, ormágy, telek); a domb és halom jelentése pl. szótári szempontból egészen új: „Dombnak az olyan emelkedést nevezik, amit valamely célra az újabb időben hánytak, amelynek formája nem szabályos... Halomnak nevezik azokat a magaslatokat, melyeket az irodalom kúnhalom néven ismer”. Az apróbb cikkek közül igen érdekesek a *Kovács Lajos* megállapításai Budapest 1920-iki népességéről, a *Tolnai Vilmos* adatai Buda dülő- és hegyneveiről, azután Európa szerb térképe 1914-ből, stb. Végül gazdag irodalmi szemle és repertorium fejezi be a 96 oldalas füzetet.

Sz. Zs.

Gombocz Zoltán: A bolgár kérdés és a magyar hún-monda. (Magyar Nyelv, 1921. évf. 1—3. f.)

„Die bulgarisch-türkischen lehnwörter in der ungarischen sprache” c. könyvében megállapított eredményeit most, újabb adatai alapján Gombocz oda módosítja, hogy az Ural-vidéki őshazából dél felé vándorló ugor magyarok nem a Közép-Volga, hanem ettől délebbre: a Maeotis és Kubán vidékén, és pedig az V. sz. közepétől a VII. sz. elejéig állottak érintkezésben a volgai bolgárokkal. A bolgár kérdéssel szorosan összefügg a hún-magyar rokonságnak s a magyar hún-monda eredetének problémája is. A húnok épp úgy törökök voltak mint a bolgárok; már most, ha Atilla emléke a nyugati népeknél századokon át fennmaradható, mennyivel elevenebben kellett élnie a nagy király emlékének a keleten maradt bolgár-török törzsek között. S mivel a magyarság igazi megszervezője egy uralkodó bolgár-török réteg volt, ez magával hozta s magyar nemzeti hagyománnyá is tette a hunokkal való rokonságnak, a hún-magyar azonosságnak hitét. Egész természetes aztán, hogy az így készen hozott keretbe a Pannóniához kötött keleti gót-gepida hún-monda motívumai is beleilleszkedtek.

Sz. Zs.

Hóman Bálint: *A székelyek eredete.* (Magyar Nyelv, 1921. évfolyam. 4—6. f. — Kny.)

A székelység eredetének kérdésével foglalkozó történetirók, ethnographusok és nyelvészek serege két ellentétes felfogású táborra oszlik. Az egyik a székely nép nevében foglalkozást jelentő nevet, magukban a székelyekben pedig a XII—XIII. sz.-ban Magyarország területéről kitelepített (jász, kún, bessenyő eredetű) királyi határőröket, várszolgákat, favágókat keres, míg a másik a középkori krónikásokra s a magyarság köztudatára támaszkodva a székelyek hún eredetét s az Atilla óta folytonos erdélyi birtoklást vitatja. Hóman szerint a székelyek eredetének problémája a következő három kérdés tisztázásától függ: 1. ősfoglalók vagy királyi telepítvényesek, 2. magyarok vagy idegen nemzetiségűek voltak-e a székelyek és 3. mikor szálltak meg Erdélyben, illetőleg Magyarország területén? — Az I. kérdésre a székelység gazdasági, társadalmi és politikai szervezetét s jogi intézményeit vizsgálva megállapítja, hogy 1. a székelyek ispánját a király nevezte ugyan ki, de 2. a közigazgatási és törvénykezési hatalom tulajdonképeni birtokosa a székely közösség volt, 3. mely szállásföldjét is nem mint királyi hagyományt, hanem mint nemzetiségi közös vagyont birtokolta; 4. székely nemessé a király sem emelhetett senkit, míg a magyar nemessé lett székely tovább is tagja maradt a székely közösségnek, 5. a hadjáratokban mint külön hadcsapatot alkotó könnyű lovasok vettek részt. Ez a minden területi szervezetet áttörő nemzeti szervezettel csupán az esetben maradhatott fenn, ha egy zárt tömegben letelepült nép vagy törzs ősi szervezete volt. Ennélfogva az erdélyi székelység nagyobb zárt tömegben megtelepülő ősfoglaló nép vagy törzs volt; ők voltak — az adományos birtokosokkal, a királyi vármegyei szervezethez tartozó erdélyi magyar nemességgel, a telepes szászokkal és oláh pásztorokkal szemben — Erdély egyedüli honfoglalói. — A II. kérdésre a XII—XIV. sz. forrásokból kétségtelen bizonyossággal megállapítható következő három tételt tartja döntőnek: 1. a székelység mindig a magyar sereg könnyű lovas- és nyilas-előcsapatát alkotta, ami a magyar és török népek szokása szerint idegen voltukat bizonyítja, 2. krónikásaink kezdettől kezdve külön — székely — néven említik, s 3. a bessenyőhöz, kúnhoz, szászhoz, oláhhoz hasonlóan nemzetiségnek, különálló népegyéniségnek tartják őket. A székely nép tehát magyartól (és a bessenyőtől is) különböző, de a magyarral rokonnak, avval együtt hún származásúnak tartott önálló nép vagy törzs volt, mely igen korán (X—XI. sz.) teljesen elmagyarosodott. — A III. kérdésre a krónikások állítására támaszkodva, mit a bessenyők X. századi (havasalföldi, moldvai és déloroszországi) letelepedése is támogat, az a döntése, hogy a székelyek erdélyi letelepülésének terminus post quem-jét a X. sz. végében kell megállapítanunk; mivel azonban a bessenyők miatt keletről a X. sz. folyamán már nem jöhettek, hazánk területén való megszállásuk legkésőbbi időpontját a magyar honfoglalás idejére kell tennünk. A székelység tehát 1. vagy a honfoglaló magyarokkal bejött, vagy 2. már korábban itt lakott rokon, de a tulajdonképeni magyartól mégis különböző, minden valószínűség szerint törökfajú nép vagy törzs volt. Az első feltétel azonban a krónikák egybehangzó állítása miatt megdőlt, úgy hogy a székelyekben egy az avar birodalomhoz tartozó s ennek bomlása után a IX. sz.-ban Erdélybe húzódo néptörödéket kell látnunk. Mivel a különböző vidéki *néphagyomány* adatain alapuló krónikások határozottan hún ivadékoknak tartották őket, minden valószínűség szerint a húnnal azonosnak tartott, s a hún hagyományt őrző török fajú nép: az avar, bolgár vagy az avar uralom idején hazánk területén történetileg kimutatható hún törzsek valamelyikének ivadéka. A 'székely' név e törzsnek saját maga használta neve volt, melyet az egykorú byzánci s nyugati krónikások épp úgy nem ismertek, mint a magyarok 'magyar' nevét. A történettudomány tehát most megerősíti, történeti tényé emeli a székelység hún hagyományát, az egykor Atilla birodalmához tartozó valamelyik hún-török törzstől való, a magyar honfoglalástól független s ezt időbelileg is megelőző erdélyi fogláló birtokosságát, a magyar nép hún-török elemeivel való közeli ethnikai rokonságát.

Dr. Wilhelm Oehl: *Die moderne Völkerkunde und die Urreligion der Menschheit.* (Jahrbuch des Akademischen Missionsbundes Freiburg, Schweiz, 1920. 135 l. — Kny.)

A vallás eredetéről szóló nézetek két véglet közé helyezhetők: a Sz. Ágoston s az evolucionisták tételei közé. Szent Ágoston szerint: „Was man gegenwärtig die kath. Religion nennt, bestand schon bei den Alten und fehlte auch den Anfängen des Menschengeschlechts nicht, bis Christus erschien, von wo an die wahre Religion, die schon vordem vorhanden war, den richtigen Namen erhielt“. Az evolucionizmus dogmatikája szerint pedig az ember csak egy sajátosan kifejlődött emberi állat, kinek ősei a homályos előidőkben mint állatok állati módon és állatok között éltek minden műveltség, erkölcs és vallás nélkül; az állati ősember nagyon hosszas fejlődésfolyamat alatt előbb nyelvre és értelemre, azután babonás képzetekre tett szert, majd fokozatosan finomodó vallásformákat s erkölcsi szabályokat fejlesztett ki s így jutott el a legdurvább vallásrendszerből a kath. monotheizmus etikájáig. Az evolucionizmus prae- és kultúrhistoriai dogmatikája szerint tehát az ember csak érdekesen fejlődött állat; halhatatlan lélek, erkölcsi kötelesség, isteni világtrend csak a deista filozófia légvárai. E két végletes nézet között állanak: 3. az indogermánisták (Schwartz, Kuhn, Max Müller) természet-mythológiai theóriája, mely a természeti tünemények megszemélyesítésében keresi a vallás eredetét; 4. a semiták (Winckler, Stucken, Jeremias) panbabyloniai theóriája, mely az óbabyloniai csillagkultuszban látja a legrégebb vallásformát; 5. a Herbert Spenser manisticus theóriája, mely szerint a vallás gyökere a holtak szellemeitől való félelemben, a halottkultuszban keresendő; 6. a totemizmus theóriája (Robertson Smith, S. Reinach), mely szerint egy törzsatyának vélt állat tisztelete, a totemkultusz volt a legelső vallásforma; 7. a magicus theória vagy a varázserő theóriája (King, Frazer, Preuss), mely a természeti ember magicus gondolataiból indul ki; ez u. i. minden megmagyarázhatatlant varázslattal magyaráz s ezt a varázserőt perszonalifikálja; 8. a Tylor animisticus theóriája, mely a lélekbe vetett hitet az alvás, álom és halál jelenségeiből magyarázza s a vallásfejlődés alapját e lélekfogalomnak minden élő és élettelen lényre való kiterjesztésében látja; 9. a legújabb kor „kultur-kreis“ theóriája. (Andrew Lang, Wilhelm Schmidt, Ratzel, Frobenius, Ankermann, Graebner.)¹

Míg az első nyolc theória nálunk is eléggé ismeretes (egyiknek-másiknak vezér-műveit folyóiratunk is ismertette, sőt némelyik theória agilisabb magyar híveinek bőséges teret is engedett arra, hogy a magyar néphagyomány adatait az illető rendszer kereteibe beilleszteni megkísérelje), addig ennek a kultúrhistoriai iskolának az Ethnographiában nem akadt ismertetője és méltatója; pedig még ha anyaga, módszere s eredményei teljesen jelentőségtelenek lennének is (holott éppen nem azok), az audiatur et altera pars elve alapján még akkor is figyelmet érdemelnének. Ez indít arra, hogy a jőnevű freiburgi schmidtista ethnologus mostanában megjelent tanulmánya alapján a kultúrhistoriai iskola vallástörténeti theóriájával bővebben foglalkozzunk.

Az évezredekkel ezelőtt elporladt ősember szellemi életére a néptudomány s a praehistoria segítségével világíthatunk rá. A kultúrtörténeti iskola bizonyítékait főképp az ú. n. primitív népekre alapítja, Közép- és Délafrika, az Indiai Óceán, Délázsia, a Csendes Óceán s Ausztrália ezen őslakó babszemjankóira.² Rendkívül szegényes és durva anyagi

¹ Erre a kultúrhistoriai iskolára l. *Fr. Graebner: Methode der Ethnologie*, Heidelberg, 1911. — *Le Roys: Die Religion der Naturvölker*, Rixheim i. E., 1911. — *Wilh. Schmidt: Der Ursprung der Gottesidee*, Münster, 1912., *Die Uroffenbarung als Anfang der Offenbarungen Gottes*, München, 1913. — *Viktor Cathrein: Die Einheit des sittlichen Bewusstseins der Menschheit*, Freiburg, 1914. — *Wilh. Kopper: Die ethnologische Wirtschaftsforschung*, Wien, 1917., s mindenekelőtt mint anyaggyűjteményt *A. Lang: The making of Religion*, London, 1898. c. munkáját.

² Törpe népek (pygmaeusok és pygmoidák): a középfrikai negrillus-törzsek (mukassequere, bakkebakke, batwa, doks), a délafrikai busmannok, az andamani minkopiek,

s fölötté tiszta és nemes szellemi kultúrájuk kiáltó ellentétben állanak egymással. Bár az anyagi kultúra azon ősfokán állanak, melyen a földművelést a gyümölcsgyűjtés s az állattenyésztést a vadászat pótolja,¹ mégis szigorú monotheizmusban s ethika szerint élnek. Kivételet nélkül hisznek egy legmagasabb lényben, ki a felhők fölött lakik, mindenütt jelenvaló, mindentudó és mindenható, a betegségek és halál ura, holtuk után a jók jutalmazója s a gonoszok büntetője. Külön kultuszhelyük nincs, istenti-zeteletük pilanatnyi fohászokból s az első elejtett vad és talált gyümölcs (primitia) feláldozásából áll. Házaseletük a női szűzesség és kölesönös hűség alapján álló monogámia. A törzsi és családi tulajdonon kívül az egyéni tulajdont is szigorúan respektálják: amit az egyén maga szerez vagy készít, az kizárólagosan az ő tulajdona; tulajdonérzékük oly erős, hogy a lopást épp úgy nem ismerik, mint a görögök az apagyilkosságot. Felebaráti szeretetük oly nagy, hogy a törzsi vadászatokból a betegek s gyámoltalanok mindenkivel egyenlő részt kapnak. Családi életük kölesönös megbecsülésen és szereteten alapul; a gyermekgyilkosságot és magzatelhajtást nem ismerik. Öregeiket tisztelik s ellátják. Az idegenek iránt udvariasak és vendégszeretők. Az egyéni szabadságot annyira becsülik, hogy rabszolgáik nincsenek Igazságszeretők, szótartók és megbízhatók. (Mindezekre példák bőségesen olvashatók Schmidtnek legutóljára idézett munkájában.) Ezzel szemben a körülöttük lakó természeti népek fejlett állattenyésztéssel, földműveléssel és technikával bírnak, de vallásformáik durvák, sőt gyakran utálatosak (emberáldozat, emberevés, szülőgyilkosság).

Miután a primitívekre a körülöttük lakó természeti népeken át minden külső hatás teljesen kizárt, a kultúrhistoriai iskola híveinek kérdése ez: melyik kultúra hát az őseredeti, a primitíveké-e vagy a természeti népeké? Az evolucionizmus szerint a primitívek alacsonyrangú anyagi s a természeti népek durva szellemi kultúrája; míg amazok fejlett szellemi s emezek fejlett anyagi kulturája későbbi fejlődés. A kultúrhistoriai iskola hívei azonban nem hajlandók elhinni, hogy a primitívek s természeti népek eleve így alkalmazkodtak volna az evolucionizmus rendszeréhez s különösen nem hajlandók elhinni azt, hogy a primitívek ethikai monotheizmusa későbbi fejlődés lehetne. Mert honnan származhatott volna ez a monotheizmus? saját eszükből semmiesetre sem, mert az annyira alacsony anyagi kultúra mellett ily magas szellemi kultúra magától — éppen az evolucionisták rendszere szerint — ki nem fejlődhetett; átvételből még kevésbé, mert a körülöttük lakó természeti népek fetisimádó, varázslathívő, emberevő s polygamiában vagy polyandriában élő rabszolgatartók. Tehát a monotheizmus a pygmaeusok őseredeti tulajdona. S mivel pedig a pygmaeusokról még Karl Weule (a lipcei egyetem ethnologia-tanára s az ottani népkutató múzeum igazgatója) is elismeri, hogy ethnológiailag s valószínűleg anthropológiailag is földünk legősibb néptörzsei,² akkor nemesak testi sajátágaik és anyagi kultúrájuk mutatja az ősemberiség állapotát, hanem szellemi kultúr-állományuk s ethikai monotheizmusuk is. A mai primitív népek monotheizmusa 20–30 évezredes örökség; ugyanazzal a conservativizmussal, mellyel őseredeti gazdasági formájukat: a vadászó és gyümölcsgyűjtő fokot megőrizték, az emberiség őskorának eredeti vallási formáját is fenntartották. Bizonyos megzavarodás, elkorcsosulás csak a természeti népek közvetlen szomszédságában élő primitívek közt észlelhető: egy afrikai primitív törzs pl. polygamiában él, egy másik emberevő, egy harmadik a legfelsőbb lényt családoknak s emberi módon élnek képzeli; de ez csak olyan jelenség, mint az, hogy a negrillók a szomszéd négek nyelvét vették át, hogy a bakoák és vanjasaikok földművelők, a batuák fazekasok, míg a belső törzsek sem földműveléssel nem foglalkoznak, sem mesterségeket nem ismernek.

a malakkai semangok és senoik, a Philippi-szigetek negritói, az Újhebridák és Újguinea kistermetű őslakói, az északkeleti ausztráliaiak és tasmanok. Ismeretesek Herodotos és Aristoteles tudósításai a pygmaeusokról, Afrika ezen 1°30'–1°40' m. magas törpéiről.

¹ *Wilh. Schmidt*: Die Stellung der Pygmäenvölker in der Entwicklungsgeschichte des Menschen. Stuttgart, 1910.

² *I. K. Weule*: Leitfaden der Völkerkunde, 1912. 89 l.

Mindezek alapján a kultúrhistoriai iskola bebizonyítottak tekinti, hogy a primitívek monotheizmusa őskori örökség. Ethnologiai módszerrel levezetett tételének bizonyítékait látja a következő praehistorikus jelenségekben: 1. már a legrégebb emberi telepeken is találtak eszközöket; bármily eszköz előállítására az ok és cselekvés logikai összefüggésének felfogására mutat, ami észet tételez fel, épp úgy mint 2. a legrégebb palaeolithkori telepeken talált bizonyos praehistorikus állatokat ábrázoló kezdetleges rajzok (Délfrancia- és Spanyolország), vagy 3. a tűz használatának kétségtelen jelei a taubachi (Weimar mellett) s a krapinai (Horvátország) praehistorikus lelőhelyeken. Soha egyetlenegy állat sem állított még elő semmiféle eszközt, nem adta jelét semmiféle rajzolni tudásnak s nemhogy felhasználná a tüzet, de a legtöbb fél tőle. Ember és állat közt áthághatatlan Rubicont mutat végül 4. a holtak eltemetése is; már a legrégebb csontváz-lelőhelyek is arról tanuskodnak, hogy a holtak el voltak hantolva, főléjük domb volt emelve (Le Moustier, La Ferrassie, Chapelle aux Saints, stb.), ami az ősember túlvilági hitének kétségtelen bizonyítéka. Csak az ősember beszélő képességére nem tud közvetlen bizonyítékokat előhozni; de viszont a Heckel „homo alalus”-ának sem látja megcáfolhatatlan bizonyítékát a legrégebbnek tartott koponyák durva áll- és szájpadláképződésében, mert hiszen a mai ausztráliai négerek koponyaképződése is épp oly durva, mint a praehistorikus leletek s mégis bámulatraméltó gazdagságú nyelvük van.¹

A kultúrhistoriai iskola tehát semmi ellentétet sem talál a Genesis tudósítása és az ethnológia mai eredményei között. A zsidók és primitívek monotheizmusaának tehát ugyanegy gyökere van: az ősemberi kultúra. A kultúrtörténeti iskola ezeknek a vad, fekete törpéknek szegényes kultúrájában látja felfogása helyességének élő bizonyítékait.

Szendrey Zsigmond.

A németiség néptani irodalma az utóbbi években.

Hans Naumann, akinek áttekintő összeállítására nyomán közöljük e rövid beszámolót (I. Das Deutsche Buch. 1921. I. évf. 10—11. füz.), egy imént megjelent művében (Primitive Gemeinschaftskultur. Jena, Diederichs, 1920.) megvilágítja azt az áthidaló szerepet, melyet az egyes nemzetek néptana (Volkskunde) helyzeténél és tárgya természeténél fogva két jelentős tudomány között betölt. Ezek egyike az általános néptudomány (Völkerkunde), mint a kezdetleges állapotok kutató studiuma, másika a művelődéstörténelem, mint a szellemi fejlődés fejlettebb fokozatainak kiderítője. Utal különösen arra, hogy a néptannak nagy kiterjedésű tárgyterületén (költés, hit, szokások, az év napjainak hagyományai, valamint a születés, házasság és haláléi; házi berendezés, külső és belső munkaeszközök, település, termelésfajok, falutípusok, viselet, stb.) világos határvonalat csak úgy vonhatunk, ha minden legkisebb részletadatról felvetjük és tisztázzuk a kérdést, vajjon a szóbanforgó jelenség a kezdetleges közösség mélyeiből való maradvány-e, tehát az általános néptudománnyal áll-e kapcsolatban, vagy leszüremlett műveltségi elem s mint ilyen a kultúrtörténelem területéről származott-e át, egyszóval: alulról jött maradvány-e, vagy felülről lekerült csökevény? Az említett műben a halállal kapcsolatos hiedelmekre, az örökődő szellemekre, mesére, drámai népjátékokra, rejtvényekre, a háztípusokra és képmutogató énekekre alkalmazza elméletét külön fejezetekben. Vagyis szerinte ismerni és alkalmazni kell a néptannal foglalkozónak úgy az ősalapot embryológiáját, hogy a kulturáragak biztos alapjait lássa, mint a kultúrtörténelmet, hogy a népi termékek eredetét megállapíthassa. Nem szabad ma már romantikus néprajzot írni, hanem józan ítélő szemmel kell mérlegelni a népjelenségek hovatartozó voltát. Ez nemhogy eltávolítana a népi adatoktól, nemhogy közömbössé tenne irántuk, sőt ellenkezően annál inkább becsljük az igazán értékes elemek valódi becsét, míg a selejttest érdeme szerint fogjuk mellőzni.

Viselet dolgában alig találunk már primitív értékeket. Amit népviseletnek nevezünk, az a XVI—XIX. századok előkeelőinek és polgárságának ruházata volt (t. i. a németek-

¹ V. ö. W. Oehl: Elementare Wortschöpfung, Anthropos, 1917. évf. XII. k. 575. l.

nél! nálunk a pásztorélet fennmaradásával igenis maradtak ősi viseletnyomok még fenn). De még a felülről jött viseletfajtákban is tükrözik némi lelki tevékenysége a nép gyermekének a kisebb-nagyobb átalakítás keresztülvitelében. Két igen jó kis viseletkönyv hagyta el ezekről újabb a sajtót: *Karl Spiess* könyve: *Die deutschen Volkstrachten* (Teubner: Aus Natur und Geisteswelt, 342. sz.) és gazdag színes képmellékletekkel *Rosa Julien* műve: *Die deut. Volkstrachten zu Beginn des 20. Jahrhunderts.* (München, Bruckmann, 1912.) Ezek szerencsés kiegészítései a régibb kitűnő *Hansjakob*-féle: *Unsere Volkstrachten. Ein Wort zu ihrer Erhaltung* c. iratnak. (Herder, Freiburg.) — A *házi-eszközök*, a *parasztbútor* sem egyebek aláereszkedett kulturjavaknál, míg a falusi gazdasági épületek jórészt a ködös ősmultban gyökereznek. E tárgyak kimerítő feldolgozása még várat magára, főképp azért, mert a felgyűjtés adatkiemelő munkája e téren még sok kívánni valót hagy maga után. A *falusi templomokról* sem tudunk még eleget, bár annyi megállapítható róluk, hogy a renaissance óta felső behatások, nagystíliú minták voltak rá befolyással, nem úgy, mint a *parasztház* típusainál, ahol tiszta és érintetlen az önálló fejlődés az ógermán hajlékformáktól napjainkig. Erről szól *W. Schulz-Minden* munkája: *Das germanische Haus in der vorgeschichtlichen Zeit* (Manusbibliothek 11. sz. Leipzig, Kabitzsch), amely megerősíti egy régebbi műnek, a jeles *Rudolf Henning*-féle: *Deutsches Haus*-nak felfedezését: a német egykori fatemplomok berendezésének hatását a germán ősházra. — Épp úgy tartalmaznak ősi vonásokat a *földművelés, település, falutípus* jelenségei is, melyekről beható cikkek találhatóak a *Hoop*-kiadta: *Reallexikon der germanischen Altertumskunde* (Berlin, Vereinigung wissenschaftl. Verleger, 4 kötet) megfelelő hasábjain. *Kutak, hidak, falut környező pástok, temetők* enemű vonásairól anyagihiány miatt még alig lehet bizonyost mondani. Még legtöbbet és jó áttekintésben tartalmaz rólok *Ed. Hahn* gondos könyve: *Von der Hacke zum Pflug.* (Wissenschaft u. Bildung. 127. sz. Quelle & Meyer, Leipz. 1919.)

Ha már enemű tárgykörökben is lépten nyomon primitív nyomokra bukkanunk, még sokkal inkább a *hiedelem, szokás és hagyomány* folkloretérületein, ahol összevetésül állandóan szemmel kell tartanunk a távol országok ősalapított népeinek hasonló szokáselemeit. Utóbbiakra újabb két tartalmas mű ad bő és legújabb színvonalon álló tájékoztatást; az egyik: *K. Th. Preusz* rövid, de jelentős könyve: *Die geistige Kultur der Naturvölker* (Aus Natur u. Geisteswelt 452. sz. 1914.) és *L. Levy-Brühl* részletesebb munkája: *Das Denken der Naturvölker.* (Wien, Braumüller, 1921.) A folkloreral és mitológiával behatóan foglalkozó *Eugen Mogk* újabb átdolgozta két korábbi munkáját: *Die deut. Sitten u. Bräuche* (Bibliograph. Institut, Leipz. 1920.) és *Germanische Religionsgeschichte.* (Samml. Götschen 1921.) Hogy a nép szellemi kincsei között mi került hozzájuk felső társas rétegekből, még nem látható tisztán a rendszeres feldolgozás hiánya folytán. Egyet-mást az ünnepi szertartásokról, szólásmondásokról, állandó hiedelmekről ily értelemben *Otto Laufers* kis könyve foglal össze megbízható, módszeres tárgyalással: *Deutsche Sitte.* (Deutschkundl. Bücherei, 1920.) — *Magánünnepségek* (születés, lakodalom, halál), *az év ünnepnapjai* s azok eredete két ügyes, színvonalon tartott művecskében találtak feldolgozást; egyik: *Fehrlé*-től *Deut. Feste u. Volksbräuche* (Aus Nat. u. Geistesw. 518. sz. 1916.), másik: *Nilsson*-é *Die volkstümlichen Feste des Jahres.* (Relig. geschichtl. Volksbücher, Mohr, Tüb. 1914. 17—18. sz.) Meglepő, hogy e szokásfajták magyarázataiért mily mélyre kell lemenni a kezdetleges állapot varázsigező és démoni hiedelméig; viszont alig tekinthető belőlük néhány elenyésző vonás felülről ellesett kultúrelemnek. Utóbbiakra tanulságos világot vet egy népi hangon tartott szép könyv, *Jos. Weigert* műve: *Das Dorf entlang* (Harder, Freiburg 1919.), amely megérdemlené, hogy a nép minden barátja forgassa, sőt kezébe jusson a nép minden egyszerű gyermekének is.

A nép *költői* kincseire térve át, a német *népszínház* játékokról nem jelent meg újabb mű. Holmi eredetinek látszó apróságokról (kardos viaskodó játék, stb.) Naumann elől említett könyve szól (5. fej.). A középkori vallásos népjátékok fennmaradt szövegeiből a Breitkopf & Härtel cég ad ki olcsó sorozatos publikációt (köztük megjelent a pozsonyi és főrévi népjátékok szövege is 1. és 3. sz. a.). — A német *népiratkák* (ponyva-füzetek) feltétlenül alászüremllett kultúrtermékek s forrásai túlnyomórésztben a lovag-

regények és humanista irodalom körében keresendők. Alapos philologiai munka e részben *W. Lippe* könyve a Nassau-Saarbrückeni Erzsébet négy prózaregényéről (Herpin, Hugo Scheffel, Loher und Maller, Sibilla) és azok népi átdolgozásairól. Új lenyomatokat tesznek közzé újabban *Benz* (Diederichsnél Jenában) és *Mohr* (Herdernél Freiburgban) a legrégebb szövegeket adva kellő tanulmányok kíséretében. *Bábjátékokat* Joh. E. Rabe közöl a Quickborn-bücher 8. és 10. kötetében (Hamburg), melyekről szintén megállapítható, hogy felülről került műköltői termékek; első pillanatra elárulja tárgyválasztásuk, stíljük és felépítésük.

A népdalok rendszeres vizsgálata nyomán szintén felmerült az anyag kettéosztása: eredeti népi termelés és kölesönzött műköltői termékek között. Amit a németiség általában népdal (Volkshied) alatt ért, többnyire az alsóbb réteg ajkára került s ott „szét-énekelt”, tönkretépett műdalnak bizonyult; eredetük nagyrészt XVIII sz.-i költői termelésben gyökerezik. Minderre rávilágít *Fritz Günther* munkája: *Die schlesische Volksliedforschung.* (Wort u. Brauch, 13. füz. Breslau 1916.) *John Meier*, e tárgy legérdeesebb kutatója, hasonló eredményre jut a katonadalok vizsgálatánál: *Das deut. Soldatenlied* (Trübners Biblioth. 8. köt.), ugyanő tőle négy népdal vizsgálatát az Ethnogr. mult évfolyamában ismertette Schwartz Elemér. A modern népdalvizsgálat módszerébe kellő bevezetést nyújt *Alfr. Götz*e könyve is: *Vom deut. Volkslied.* (Boltze, Freiburg 1921.) Az eredeti népi termelés összefoglaló gyűjteménye azonban még hiányzik. *Gyermekdalok és játékokra* klasszikus összeállításnak tartják a németek *Joh. Lewalter* gyűjteményes kiadását: *Deutsches Kinderlied u. Kinderspiel, Schläger* jegyzeteivel. (Victor, Kassel 1911) A gyermekdalokat az előző korszak romantikus felfogása határozottan túlbecsülte, midőn ősi törmelékek fenntartóit látta bennük; akad ugyan ilyen is, de inkább általánosan primitív felfogás- és kifejezésformák nyilvánulnak bennök. Lewalter alapvető kiadványa nyomán ez irányban is megindulhat az értékesek megállapítása. A német *találós mondókákat* rövid, de egyelőre lezárt kutatásokat tartalmazó könyv méltatja *Rob. Petsch* től: *Das deut. Volksrätsel.* (Trübners Biblioth. 6. köt. 1917.) *Közmondások* ról épp ily mű *Fr. Seileré*: *Das deut. Sprichwort* (u. o. 10. köt. 1918.).

A népmese szinte kizáróan az összehasonlító nemzetközi kutatás jelében került vizsgálat alá. Erre voltaképp mint *előtanulmányra* van szükség; mindaddig u. i., míg az egyes termékeken nincs a tudománynak módjában megállapítani, mi benne közkincs, addig az sem konstatalható, mely vonások viszont eredeti nemzetiek, vagy helyi keletkezésűek, pedig végeredményében ez a kutatás igazi cél. Első helyen említendő e téren *Fr. von der Leyen* és *P. Zaunert* nagyméretű sorozatos kiadványa: *Märchen der Weltliteratur* (Diederichs, Jena), melyből eddig 16 testes kötet ad szemelvényeket a világ minden részének mesekincséből; európai és primitív népi gyűjtések egymást váltják benne, *sajnos* azonban, hogy *magyar meséket* a jövőendő köteteket is jelző prospektus *um tartalmaz*, olyan hiány, melyért jogunk van méltán elfogultsággal vádolni a szerkesztőket! — Teljesség kedvéért meg kell itt említenünk *v. d. Leyen* kitünő kis tájékoztató könyvecskéjét: *Das Märchen* (Wissensch. u. Bildung, 2. kiad. 1917.), *Karl Spiesz*-ét: *Das deut. Märchen* (Aus Natur u. Geisteswelt 582. sz. 1917) és elsősorban a németül megjelent, de finn eredetű jeles összefoglalást *Antti Aarne*-től: *Leitfaden der vergleich. Märchenforschung.* (Helsingfors, FFC. kiadv. 1914.) Szinte napról napra világosabbá lesz a folklórekutatók előtt, hogy a mesei és monda-motívumok a legősibb hitbéli felfogás, szokások és életmód fennmaradt emlékei fantasztikus epikumba rögzítve. Még várat magára a monda és mese műfaji vagy csak stílbeli különbségeinek eldöntése; a vita e tárgyban magas hullámokat vet, de kielégítő megoldást még egyik fél sem tudott nyújtani. Nagy mondagyűjteményt tett közzé *P. Zaunert*: *Deutscher Sagenschatz* (2 köt. Diederichs, Jena), ugyancsak érdekes fläm mondák gyűjteménye látott napvilágot 1917 és 1921-ben. *Johannes Bolte* és *G. Polivka* bámulatos jegyzetkiadása a Grimm-mesékhez az 1918-ban megjelent III. kötettel befejezést nyert, de az óriási anyag használhatóságát lehetővé tevő indexek, motívumjegyzékek, tipustáblázatok hátralevő IV. kötetét még mindig türelmetlenül várja minden kutató. Óhajtható volna, vajha a nemzetközi monda-anyagról is készülné hasonló teljes kompendium; ennek csak csekély izlelítője még

Fr. Ranke-nak egyébként jó könyve: Die deut. Volkssagen (München, Beck, 1910.), valamint ennek kiegészítője K. Werhan-tól: Deutsche Sagen des Mittelalters (u. o. 1920.).

Egyes vidékek néptani monografiáját többen elkészítették, így O. Lauffer: Niederdeutsche Volkskunde (Wissenschaft u. Bildung, 1917); A. Wrede: Rheinische Volkskunde (u. o. 1919.); P. Sartori: Westfälische Volkskunde (u. o. 1921.) és A. Haas: Rügenschche Volksk. (Schuster, Stettin 1920.) Külön kiemelendő Karl Reuschel igen jó, rendszeres feldolgozása: Deutsche Volkskunde (Aus Natur u. Geisteswelt 644. sz. 1920.), melynek 2. kötete még sajtó alatt van. Nélkülözhetetlen segédkönyvnek bizonyul végre Paul Kretschmer látszólag más téren mozgó nagy műve: Wortgeographie der hochdeutschen Umgangssprache (Göttingen, Vandenhoeck-Rupprecht, 1918), amely a modern német köznyelvnek dialektológiai és vidéki tárgyi elnevezésbeli vonatkozásait tünteti fel hatalmas anyaggal.

E futó áttekintés egyet mutat: a németiség minden vesztett háború és politikai konvulziók ellenére komolyan, szakadatlanul és odaadó szeretettel műveli a néptudomány különféle, de egyaránt értékes területeit. Széjjeltekint a földkerekség összes népeire, de csak azért, hogy visszatérve a szívéhez nőtt terrénumhoz, az amott felszedett ismereteit itt gyümölcsöztesse. Vajha ugyanezt elmondhatnánk már egyszer saját magunkról is!

S. S.

Régi módi Kalendárium... az 1922-dik Közönséges Esztendőre.

(Öregbik Bogárdi Gedeon szerkesztésében, Rózsavölgyi kiad. Budapest, 1921.)

Valóban a régi módi kalendáriumok hangján, kedves humorral, ötletességgel megszerkesztett, aktualitásokkal teli könyvecske, melynek álnévü egybeállítója mögött egyik legjelesebb tudós nyelvészünk lappang. Gazdag adaléktömeget találunk benne a 18. század még közzé nem tett, eredeti kéziratok anyagából Kazinczy, Kesznerics, Csokonai V. Mihály, Pálóczi Horváth Ádám és mások feljegyzéseiből. Pompásak a közleményeket bevezető, régi stílusban tartott elmefuttatásai a szerkesztőnek, melyek szatirikus megféleléseket találnak a régmúlt s a mai események között s azt kellőképp kiaknázzák. Bennünket főképp a Kesznericsből merített 10 db *találós mese* és Pázmándi Horvát András: *Köznépi énekeiből* közölt jó esomó *népies dalszöveg* érdekel (1800-ból), melyekre a szak-társak figyelmét külön is felhívjuk.

Schmidt József: Az ó-índ epika. (Ethika-Könyvtár I.) Budapest 1921.

148 lap.

Ebben a szélesebbkörű közönségnek szánt tájékoztatóban sokkal többet talál az olvasó a remélnél. Beható elemzést nyújt a szanszkritnyelvű népies régi nagyeposzokról (Mahabharata, Ramajana), a purána irodalomról (megfelel a mi középkori barát-példatárainknak), valamint a későbbi keletkezésű műeposzról és prózai regénytermelésről. A kitünő jártasságú szerzőnek sikerült a rövideg dacára minden lényeges tudnivalót belevinni s e mellett az epikus tartalmak elmondásának is kellő helyet szorítani, úgy hogy a tárgytörténeti bűvárlatokkal, mese- és mondatermékek kutatásával foglalkozó szak-
fiak is forrásul használhatják. Bő bibliographiai utalások a további utánkeresésnek szolgálnak irányítóul. A komoly és mégis könnyed vezérfonalak nehéz műfajában egyike e mű a hazai legértékesebb termékeknek.

Király György: A magyar ősköltészet. (Ethika-Könyvtár VII.) Budapest 1921. 134 l.

Ez a megírásában rendkívül ügyes és megvesztegető füzet megjelenése idején nagy port vert fel tudományos körökben. Nyelvész, historikus és irodalomtörténész szak-
fiak úgy a részletekre nézve, mint az egész kérdés felfogása tekintetében alapos és szinte egyhangúan visszautasító kritikát mondtak róla. Bennünket folkloreszempontból a vita igen közelről érdekel. Szerzője u. i. a témájába tartozó kérdések kibogozását hangsúlyozottan nem tartja a nyelvész vagy historikus érdekkörébe vágónak, hanem kizáróan folklorepöblemának. A megfejtést, vagy legalább helyes állásfoglalást egyedül a folklore reá alkalmazott módszerétől várja s a maga részéről ez irányban tesz kísérletet. Kimondhatjuk eleve, hogy kísérlete balul sikerült; oka pedig a meddő s e miatt nihilista álláspontra jutásnak az, hogy szerzője, mint vérbeli irodalomtörténész, csak hangoztatja, de

nem követi a helyes folkloremódszert; teljesen más szemszögből néz s elvégezve a maga philológiai boncolgatásait, azt hiszi, befejezte vele az összes elvégzendő teendőket. — Kis könyvét Katona Lajos emlékének ajánlja; attól tartunk, hogy ezzel kegyelet-sértés történt. Katona foglalkozott e témákkal, de az anyag megrostálásán alig haladt túl, amint hogy akkortájt és abban az összefüggésben nem is volt egyéb szándéka vele. Ez anyag latin krónikák szálnalmas torzkivonataiból áll, s ha pusztán ezekre szorítkozva alkotnánk magunknak ítéletet ősi mondakincsünkről, egykori naiv költészetünkről, az eredmény részünkről sem lehetne más, mint amit Katona s az ő nyomdokán Király György megállapítanak. Katona itt féltőn megállt, de koránsem abban a meggyőződésben, mint Király, hogy t. i. ezzel a munka befejezést nyert s belőle az eredmények már kikövetkeztethetők, hanem, mint több helyt irodalmi tanulmányaiban és nagy német értekezésében hangoztatta, *előmunkálatnak* tekinti, amely *után* következik a kérdés igazi érdemleges (folklore) tárgyalása. Idáig jutott el különben Riedl is. Jellemző, hogy eddig a fokozatosan haladó kutatás útja szorosan irodalomtörténeti, szövegkritikai: a fennmaradt emléktanyag inventáriuma. Nem tudom, de alighanem ezzel kapcsolatban kaphatott Király, a hálás tanítvány, mesterétől útmutatást, hogy a probléma *végső* megoldásához folkloremódszer kell. Amit ebben a szellemben szerző megkísért, nevezhető azonban mindennek, csak ethnológiai módszer alkalmazásának nem.

A Panzer-féle archetypuskeresés, melyet folyton hangoztat, ez esetben nem helyes folkloreljárás mód; már csak azért sem, mert összöveg megállapítása helyén van valamely *népese* variánsainak összevetése nyomán, minthogy ezek *egy* redakcióból terjedtek szét, de keresztülvihetetlen a *mondáknál*, melyek eredete ősprimitív hitéleti hagyományok útvesztőjében vész el. Viszont meg sem kísérti alkalmazni a lényegest: az *állalinos* érvényű tapasztalatok bevonását, a mindenütt előforduló ethnikus produktumok feltételeinek kerekesét a magyar ősnépi környezetben. Így kirekesztve kutatásából pl. az énekmondók szereplésének analog formáit más népeknél, nihilista tagadásba sodródik; kétségbevonja az énekmondók létezését azon a lovas-nomád félbarbár fokon, ahol pedig ez a foglalkozási ág minden más népnél törvényszerűen felbukkanó jelenség, akárcsak a főnöki, vagy papi hivatás.

Sosem szabad szem elől téveszteniünk, főképp népi tömegjelenségek megvilágításakor, a Grimmtől származó mondást: „Nem lehet mindent, ami igaz, bizonyítani“, — de igenis lehet analog esetekkel hasonló előfeltételek mellett máshol kisarjadt produktumok figyelembevételével megállapítani valaminek egykori létezését akkor is, midőn bizonyító adat nem áll rendelkezésre. S ez az egyedül helyes folkloremódszer, melynek eredményei, szerintem, épp ellenkezőjét igazolják annak, amire Király Gy. jutott.

(1921. dec. 20.)

S. S.

Die Märchen der Weltliteratur. (Kiadók: *Fr. von der Leyen* és *P. Zaunert*; Jena, Diederichs.) E nagyarányú vállalat folytatólagos kötetei közül ezúttal egy legújabbról emlékezünk meg. *Buddh. stische Märchen aus dem alten Indien*, übersetzt von *Else Lüders*. 378 l. (1921.)

A kötet összes meséi (70 drb) egyetlen ó indus gyűjteményből vannak kiválogatva, a páli nyelven fennmaradt *Desátakamból*. Az eredeti 500-nál több mesét tartalmaz, melyek végig Buddha Góthama ajkára adott példatörténetek; bennök a nagy hitújító szerzetes-társainak helytelen tetteit vagy mondásait igyekszik odavágó példákkal megvilágítani. Valamennyi magának Buddhának egy-egy reinkarnatiojából van merítve, ahol ő majd mint Isten, majd mint földi király, vagy pária, vagy állati lény szerepel s a történetek szerinte vele estek meg. Az ilykép kényszerű keretformába erőszakolt történetek kétségkívül egykori szanszkrit népmesék átformált emlékei s épp ezek megmentése szempontjából értékesek. Teljes mása a mi középkori latin példatárainknak, melyekkel abban is megegyezik, hogy a tanulságot a végén külön (verses alakban) hozzácsatolja s így predikációkba való felhasználásra alkalmassá teszi. Fontos gyűjtemény tárgy-történeti szempontból is, mert legkésőbb a Kr. e. III. században keletkezvén, az Európában ismertekkel közös történeteknek sejteti az ante quem időbeli alsó határát. A mesés történetekből, talpraesett példázatokból igen sok Európában is honos. Fenti válogatott fordítás tekintettel volt ezekre; megtaláljuk benne pl.: a 12. sz. a. a *szerencsétlen vádlott és az igazságos bíró* (Shemjaka) példázatát még az arab Shylock-hozzáátétel nélkül; 24. sz. a. *kakas tanácsa* az állatok nyelvét értő férj számára; 26. sz. a. *Izolda eskü családja* torzított formában, melyről újabban J. J. Meyer teljes monografikus feldolgozást írt: *Isoldes Gottesurteil* c. a. (Berlin, Barsdorf, 1914.); 28. sz. a. *szép ember meséje* (v. ö. nálam, *Ethnographia* 1916. 257—285. ll.); 31. sz. a. a *7 bölcs mester kerettörténete* (jellemző eltorzítással a tanulság kedvéért); 44. sz. a. a *Nazr Eddin-féle kisüst és a nagyüst* anekdotája; 49. sz. az *igazmondó juhász* típusába tartozik; van ezeken kívül *Panczimanczi* motívum a 17. sz.-ban, *kincsért egymást elpusztító rablók* a 21. sz.-ban; „majd én is úgy az apámat“ a 39. sz.-ban, stb.

S. S.

TÁRSASÁGI ÜGYEK.

A Magyar Néprajzi Társaságnak 1921. évi március hó 30-án tartott XXXIII. évi rendes közgyűlése.

I.

Tagányi Károly elnöki megnyitója.

Tisztelt Közgyűlés! Visszatekintve a Magyar Néprajzi Társaság mult évi működésére, kénytelenek vagyunk bevallani, hogy ez a világháború előtti bőséghez képest, sajnos, eléggé szűk korlátok közé szorult, sőt előreláthatóan a közel jövőben is csak erre lehet kilátásunk. De tudjuk, hogy mindez nagy nemzeti katasztrófánk: az elveszett háború, a két forradalom, az idegen megszállás és a ránk kényszerített béke következménye csupán. Társaságunk az ország szétdarabolásával tagjainak, előfizetőinek, kutatóinak nagy részét elvesztette. Az általános gazdasági romlás az áraknak olyan szédületes emelkedését idézte elő, hogy minden vagyon, így Társaságunké is értéktelenedett. Kultúránk eddigi főntartója: a középosztály pedig a megélhetésért küzd, egy része meg már éppen földönfutóvá lett.

Ámde éppen a kritikus pillanatban a leghatalmasabb s legrégebbi nemzeti alkotás: az állam sietett segítségére anyagi és lelki erejében egyszerre megtámasztott kultúránknak. Társaságunk is mély hálával tartozik a közoktatási kormány atyai gondoskodásának. Az általa rendelkezésünkre bocsátott anyagi eszközök nélkül teljes szellemi meddőségre lettünk volna kárhozottva. Így azonban lehetővé vált, hogy irodalmi tevékenységünk, ha kisebb terjedelemben is, de az egész vonalon, sőt az eddiginél is szélesebb mederben újra meginduljon, mivel azóta a néprajzzal legközelebb rokon többi tudományágakat is a saját működésünk körébe vontuk, hogy népünk megismeréséhez egyszerre mentül több oldalról foghassunk hozzá. Társaságunk tisztelt főtítkára majd, az ő évi jelentésében híven és részletesen fog beszámolni összes erőfeszítéseinkről, és hogyha kitűzött céljainktól itt vagy amott el is maradoztunk, ennek okát legtöbbször a rajtunk kívül eső körülményekben kell keresnünk.

Sajnos, a szellemi termelésnek eddigi akadályai továbbra is fennmaradnak. A papírinségnek, a még mindegyre fokozódó nyomdaáraknak leküzdése költségvetésünkben eddigelé ismeretlen magasságú összegeket követel. Mihelyt pedig annyi költség és fárasztás árán sikerül valami nyomtatványt megjelentetnünk, akkor meg viszont az a *circulus vitiosus* fenyeget, hogy ennek árát olyan magasra kell szabnunk, ami aztán szellemi termékeink elterjedését, éppen az elszegényedett középosztályban, melyre leginkább számítunk, majdnem lehetetlenné teszi.

De maga az egyéni szellemi tevékenység is jóval nehezebbé vált. Tudományos kutatóinkat, a napi megélhetés emésztő gondjain kívül, a sokkal szűkebbre vont irodalmi termelés folytán, a megírandó művek elhelyezésének kérdése is aggasztja. A kutatásban pedig állandó s legyőzhetetlen akadályt képez az ország eddig egységes kutatási területének széjjelszaggatása és megszállása, továbbá a külföld tudományos tevékenységétől való elzárattatásunk úgy a forgalom, mint a valuta szempontjából.

Lehetetlen továbbá megfeledeknünk arról a legnagyobb veszedelemről, mely a magyar néprajz ügyét ezidőszert legközvetlenebbül fenyegeti. Értem: a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának szerencsétlen s immár lehetetlenné vált elhelyezésének kérdését, mivel ennek minél sürgősebb s megfelelőbb megoldásától függ az ott felhalmozott megbecsülhetetlen értékű, pótolhatatlan néprajzi kincsek megmentése a további pusztulástól. Reméljük, hogy az arra illetékesek

mindnyájan tudatában vannak az ügy rendkívüli fontosságának, és hogy sikerül majd nekik e drága kincseket közmegegyezésre elhelyezni tudni, hogy néprajzunknak e legfenyegetőbb veszedelme minél előbb elhárítható legyen.

Végül még egy olyan visszásságra térek rá, melyet bár sokan érzünk, eddig nem tettek szóvá. Régen panaszkodunk egymás közt, hogy tudományos törekvéseink a napisajtónál nem találunk kellő támogatásra és megértésre. Igaz, hogy ők is küzdenek technikai s olykor súlyos bajokkal, ámde mellőztetésünk főokát mégis a tudományosságról való lekicsinylő felfogásukban kell keresnünk, amely ott már néhány évtized óta uralkodik. Tudjuk, hogy ez nemzetközi jelenség. Keletkezett és táplálkozik azokból az ócska élcekből és leszólásokból, miket a napisajtóval s az emögött álló tőkével szövetkezett szépirodalom munkásai az összes akadémiák és tudományos társulatok rovására üznek, főként bosszúból a meg- vagy meg nem érdemelt kritikákért és mellőztetésekért. Nem csoda tehát, ha e lenéző felfogás, a mi tudományosságunk rovására, nálunk is elterjedt. Ámde úgy értesültem, hogy pl. a lengyel hazafias sajtó, e nemzetközi hangulat ellenére is, mindig képes volt fölismerni, hogy a lengyel tudományosság törekvései mennyire azonosak nemzetük érdekeivel. Sőt valamikor ez nálunk is így volt. A szabadságharc elbukása után, az 1850—60-as, sőt még a 70-es évek sajtójának nagynevű vezérei is, mindannyian tudták, hogy mivel tartoznak a nemzeti kultúra egyik legfontosabb ágának, a hazai tudományosságnak. Vajjon ma, a legnagyobb katasztrófa idején, mely valaha e nemzetet érte, nekünk kelljen e kötelességre figyelmeztetnünk a hazai sajtót, vagy legalább azt a részét, mely nem magánérdekek szolgálatában áll, hanem csakugyan a nemzeti eszményekért küzd? De ne értsenek félre! Mi, a tudomány csöndes munkásai, nem kívánunk sem személyes dícséreteket, sem vállveregetést, a hazai kultúrának erre nincs szüksége. Megelégszünk azzal, sőt őszinte hála alá leszünk kötelezve, ha felolvasásaink meghívónak mindig helyet szorítanak és ha aztán a felolvasás megtörténtét is legalább egyszerűen regisztrálják. Ezzel a minimummal, azt hiszem, még a maguk hazafias olvasóközönségének is tartoznának, nemhogy e megtiport nemzet kulturális érdekeinek.

Hiszen, ha valamikor, éppen most van az ideje számon tartani minden legkisebb komoly törekvést, mely a nemzeti kultúra ügyét bármivel is előbbreviszi. A mohácsi veszedelem következtében széjjeltépett országot, egyetlen könyvünk: *Verbőczy Hármás Könyve*, a benne kifejtett jogegység képes volt összetartani, nemcsak Magyarországot és Erdélyt, hanem még Horvátországot is. Hát vajjon ilyen hatást nem várhatunk-e ma, az egész magyar kultúrától, mely nemcsak az irodalomban, művészetben és tudományban, hanem a politika, közgazdaság és technika terén is európai értékeket képes előállítani? Kultúránk fölénye és európai hivatása az egyedüli eszköz arra, hogy visszaszerezhesse nekünk azt, amit a balsors elragadott tőlünk, csakhogy szellemi termelésünket szüntelenül fokoznunk kell és sokkal jobban kell megbecsülni tudnunk minden erőfeszítést, amely a nemzeti kultúra céljait szolgálja.

Ezzel a Magyar Néprajzi Társaság XXXIII-ik évi rendes közgyűlését megnyitottnak nyilvánítom.

II.

Dr. Madarassy László főtítkári jelentése.

Tisztelt Közgyűlés! Ez a közgyűlésünk immár a harmadik azóta, hogy a világháború öldöklő hadigépe megszűnt működni. De két év előtti és múlt évi jelentésünk is hiába fejezte ki abbéli reményünket, hogy most már hamarosan a megnyugvás, a békeállapot kikötőjébe ér ez a sokat hányatott ország. Fájdalom, még mindig nem jutottunk el a teljes békeállapot nyugodalmas révébe! Szeretett véreink tizezrei sanyalódnak még a messze-ázsiai pusztákon, ahová a boldog, békés idők álmodozása a magyar őshazát rajzolta és elszakított honfitársaink milliói nem tudják még az egykori haza határain

belül a velünk való szellemi és gazdasági kapcsolatokat megújítani. E fájdalmas tény mellett csak természetszerű, hogy a hét esztendővel ezelőtt szétszakadt nemzetközi kapcsolataink helyreállítására sem tudtuk a teljes, eredménnyel kecsegtető lépéseket megtenni. Ehelyett erőink egész súlyával azon dolgoztunk, hogy a Társaságnak a hosszú háború és a forradalmak alatt meggyöngült szellemi és anyagi erőit megújítsuk, növeljük hogy legalább a megmaradt országrészben élő tagtársainkat, munkatársainkat, jóakaróinkat újból megnyerjük azoknak a céloknak, amelyet a Társaság harminc esztendővel ezelőtt maga elé tűzött. Evégből elhatároztuk, hogy rendes havi fölolvastuléseinket, melyek a forradalmak, a megszállás és a gyülekezési szabadság korlátozása következtében közel másfél év óta szüneteltek, újból megtartjuk. Hála munkatársaink fáradságot nem kimélő, áldozatkész seregének, hogy ezekben a lelki energiát, testi erőt egyaránt mértéktelenül emésztő napokban segítségünkre jöttek! Csak így lehetett elérni azt, hogy a mult évi közgyűlésünk óta eltelt egy év alatt — nem számítva a mai előadást — kilenc fölolvastulást tarthattunk, ami a békés idők évi hat hét üléséhez mérten még haladást is jelentett. — Április hó 28-án *Szilády* Zoltán dr. beszélt „Az erdélyi oláhság kulturális színvonalá”-ról, néhány primitív tárggyal dokumentálva, hogy az oláhság túlnyomó része még ma is, úgyszólván, kőkorszaki életet él. — Május hó 26-án *Herrmann* Antal dr. ismertette *Wichmann* Irjőnek „A finnek és a zürjén népköltés” c. művét, *Heller* Bernát dr. pedig „Tompá Mihály Három a daruja és a női macakasságról szóló hagyományok” c. tanulmányában sorakoztatta föl az ethnologia világirodalmának idevágó adalékait. — Június hó 30-án *Kovács* Alajos mondta el, térképekkel is szemléltetve: „Hogyan hamisították meg a románok a magyar statisztikát?” — Szeptember hó 29-én *Magyar* Kázmér a pásztorbotok fogásán, formáján és faragásán keresztül vezetett bennünket a magyar nép lelkületének belső misztériumaiba, *Solymossy* Sándor dr. pedig a nagyharsányi hegy mondájáról értekezett, párhuzamot vonva egy gyönyörű keletindiai mesével. — Október hó 27-én *Szendrey* Zsigmond mutatta be „A hegyek lakói” c. folklore-tanulmányát, *Lajtha* László dr. meg a tárogatóról beszélt, a Nemzeti Múzeum anyagának bemutatásával megjelölve a tárogató útját a Csendes-tengertől az Atlanti-oceánig. — November hó 24-én *Solymossy* Sándor dr. értekezett „A matriarchatus nyomai a folklórebán” címen. — December hó 22-én *Kodály* Zoltán dr. mutatta be „Árgirus nótájáról” szóló népzenei tanulmányát. Két XVII. századbéli históriás éneket olvasott föl, amelyek a nép ajkán hagyományyszerűen maradtak fenn. Az egykorú dallamokat *Székelyhidý* Ferenc dr., a M. kir. Operaház tagja énekelte, a töle megszokott művészettel. Ugyanezen alkalommal *Szilády* Zoltán dr. az oláhság tárgyi néprajzának ősi elemeit sorakoztatva föl, nagy tárgyi anyaggal meggyőzően dokumentálta, hogy Erdélyben a magas kultúrájú magyarság most egy kőkorszaki kultúr színvonalon álló népfaj impériuma alá került. — Január hó 26-án *Tolnai* Vilmos dr. „Szólásaink néplélektani vonatkozásai”-t fejtegette, *Bartucz* Lajos dr. pedig „Egy Árpád-herceg csontvázáról” tartott előadásában meglepő bizonyítékát adta annak, hogy az anthropologiai és történelmi kutatások mennyire tudják egymást támogatni, még az írott történelem határán innen is. — Február hó 23-án *Kogutowicz* Károly dr., annak nyomán, hogy a béketárgyalások következtében hazánkban is igen nagy érdeklődés nyilvánult meg a néprajzi térképek iránt, a magyar néprajzi térképekről tartott szakszerű előadást és nyújtott fejlődéstani áttekintést. — Fölolvastuléseink mindenikét a tagtársak s a nagyközönség fokozódó érdeklődése kísérte. Megható volt látni, amint júniushavi ülésünkön *Kovács* Alajos nagyérdekű előadására a javarészből vaggonlakó erdélyi menekültek felvonultak, hogy a magyar ügy igazságáért vivandó harcukhoz hitet és erőt gyűjtsenek! Fájdalom, fölolvastuléseinek alkalmából a t. tagtársak és a nagyközönség tájékoztatására nem tudtuk a békés idők eszközeit teljes mértékben igénybevenni. A szerfölött magas nyomdai árak miatt meghívóinkat csak korlátolt példányszámban nyomattuk, a napisajtó pedig, erősen redukált terjedelme miatt nem mindig állhatott rendelkezésünkre. A napisajtó egyes orgánumainak, amelyek többizben támogattak, így a Nemzeti Ujságnak, az Új Nemzedéknek, a Magyarságnak, a Szózatnak, a Budapesti Hirlapnak, a Pesti Hirlapnak és Az Ujságnak ehelyütt mondok köszönetet!

Nyilvános fölolvastatásaink mellett az országos propagandára is súlyt kívántunk helyezni; evégből április hó 14-i választmányi ülésünk ú. n. „Propaganda-Bizottság”-ot küldött ki, melynek első dolga az anyagi előfeltételek megszerzése volt. Evégből taggyűjtőfelhívásokat készítettett, ismertette a Társaság céljait és eszközeit, kérvényekkel ostromolta az államot, följárlván neki a Társaság erkölcsi tőkét az ország szellemi életének újjáépítéséhez. A Bizottság munkáját jelentős siker koronázta. Egy esztendő lefolyása alatt 118 új taggal gyarapodott Társaságunk, ami a Csonka-Magyarországon maradt körülbelül ötszázfőnyi taglétszámnak 20% os növekedését jelenti. Igaz, hogy ez a taglétszámnövekedés ma nem sokat jelent a Társaság anyagi életében, mert hiszen tagsági díjunk ezidőszert is még csak évi 10 korona, de új tagdíjat megállapítani, illetve új alapszabályokat készíteni nem tartottuk célravezetőnek addig, amíg közállapotaink és pénzünk értéke valamennyire nem állandósulnak. Számításba kellett vennünk ennél a kérdésnél a bennünket támogató művelt középosztály szerény anyagi helyzetét. De számítottunk a tehetősebbek nemes áldozatkészségére is akkor, amikor fölszólítást intéztünk hozzájuk, hogy felülfizetéseikkel siessenek a Társaság támogatására. És ebben nem is csalódtunk; akadtak számosan, akik tekintélyes összeggel váltották meg évi tagságukat. Alapítódíjak fejében a lefolyt évben összesen 5400 korona folyt be. Új alapító tagnak jelentkezett *Tetétleni* Ármin dr. fővárosi ügyvéd, 5000 koronával, *Szalay* József dr., m. kir. kerületi főkapitány, Szegedről, 200 koronával; eddigi alapítványát 200 koronával emelte az Első Magyar Általános Biztosító Társaság. — Adományok címén egy év leforgása alatt több mint 130,000 korona folyt be a Társaság pénztárába: az adományozók hosszú névsorát sajnálattal kénytelen vagyok mellőzni, de a jobbára névtelen támogatók ez alkalommal fogadják a Társaságnak soha el nem múló háláját! — Itt nem mellőzhetem annak fölemlítését, hogy a vallás- és közoktatásügyi minisztérium, valamint a Magyar Tudományos Akadémia, mint minden évben, úgy a lefolyt társulati esztendőben is, tetemes segélyben részesítettek: előbbi 3000 korona rendkívüli és 30,000 korona rendes évi segélyt engedélyezett, utóbbi 2500 koronát juttatott az Ethnographia kiadásainak költségeihez. — Új állami támogatónk is jelentkezett: az Országos Szabadoktatási Tanács, mely 12,000 koronát utalt ki pénztárunknak szabadoktatási jellegű népszerű előadások tartására, továbbá a Társaság hivatalos folyóiratában népszerűsítő és egyúttal hazafias irányú cikkek közlésére. A vallás- és közoktatásügyi minisztérium, a Magyar Tudományos Akadémia és az Országos Szabadoktatási Tanács ehelyütt fogadják köszönetünket!

Visszatérve a Propaganda-Bizottság működésére, a vagyonszerzés gondjai mellett a Bizottság állandóan törekedett arra, hogy a Társaság céljait mennél szélesebb körök megismerjék. Itt különösen a vidék érdeklődésére óhajtván befolyást gyakorolni, kísérletképen megszervezte a *szegedi első propaganda-gyűlést*. Október hó 9-én és 10-én folyt le a külsőségeiben is nagysikerű gyűlés. Magyarország tudós miniszterelnöke, gróf *Teleki* Pál dr., tagtárshoz illő készséggel sietett a Bizottság támogatására, „Földrajz és néprajz” c. szakelőadásával emelve a gyűlésnek Szeged művelt közönségéhez mért magas színvonalát. Ez alkalommal a miniszterelnökön kívül *Solymossy* Sándor dr. „Mi a folklóre?”, *Herrmann* Antal dr. „A néprajz és a néptanító”, *Szendrey* Zsigmond „A néphagyományok gyűjtésének módszere”, *Viski* Károly dr. „Néprajz és néprajzi kutatás” címen tartottak még szakszerű, *Czettler* Jenő dr., *Deptner* Tibor dr., *Fekete* József dr. és *Győrffy* István dr. tagtársaink pedig a közönség szélesebb rétegeit is érdeklő előadásokat. A szegedi első propaganda-gyűlésnek egyik maradó eredménye a Társaság *Szegedi Osztály*-ának megalakítása volt. Az ösztönzést erre gróf *Teleki*-nek még a gyűlésen megnyilvánuló óhajta adta, míg a megvalósítás túlnyomórészen örökifjú tiszteletbeli tagunknak, *Herrmann* Antal dr.-nak érdeme, aki a Szegedi Osztályt megszervezte. A vidéki propaganda terén, a Bizottság, sajnos, eddig ennél többet nem tehetett. A beköszöntött tél, a mai utazás bizonytalanságai e téren egyelőre télenségre kényszerítették. Megvan azonban minden biztosíték arra, hogy a nyári félév beköszöntével továbbfolytassa a megkezdett munkát. A Propaganda-Bizottság, működésének folyamán, erős támaszt nyert a Néptanítók Lapjában. A Néptanítók Lapja szerkesztősége, felismerve

azt az értéket, amelyet a nép ismeretéről való tudomány jelent a népnevelésben, megnyitotta hasábjait a Magyar Néprajzi Társaság felhívásai, tájékoztatói és ismeretterjesztő közleményei előtt. E megértő készségért, amelyben a Társaság tudományos törekvéseit részesítette, a Néptanítók Lapjának ez alkalommal mondok hálás köszönetet!

Tisztelt Közgyűlés! Mint ismeretes, az 1919. évi március hó 28-án tartott XXXI. rendes évi közgyűlés a Társaság vezetésében tabula rasat teremtett s a vezetést egy kilenctagú „intézőbizottság“-ra ruházta. Ez a bizottság a múlt évi, XXXII. rendes évi közgyűlésen tette le megbízatását, hogy helyet adjon egy elnökből, egy társelnökből, két alelnökből, egy főtitkárból, egy titkárból, egy pénztárnokból és egy 35 tagú fővárosi választmányból álló vezetőségnek. Betöltetlenül hagyta az ellenőri, a könyvtárnoki állásokat, a harmincöttagú vidéki választmányt, továbbá üresen hagyott a fővárosi választmányban tíz helyet, fölhatalmazván a választmányt, hogy az üresen maradt helyek fölött évközben, legjobb belátása szerint döntsön. A választmány ebbeli jogával az esztendő folyamán több ízben élt is! Hogy rendes kerékvágásából kizökkentett magánjogi és közgazdasági viszonyaink rendezése közben Társaságunkat sérelem, vagy anyagi károsodás ne érje, a május hó 26-án tartott választmányi ülés jónak látta *Löwengard János dr.* fővárosi ügyvéd, tagtárs személyében „jogi tanácsadót“ hívni meg a választmányba. A választmány munkaképességének fokozása érdekében hívta meg a szeptember hó 29-én tartott választmányi ülés a fővárosi választmányba *Szilády Zoltán dr.* főgimnáziumi tanár, tudományegyetemi magántanár, alapító tag, volt vidéki választmányi tagot, aki Nagyenyedről menekült a fővárosba s irodalmi működésével eddig is már nagy szolgálatokat tett a hazai néprajz ügyének. Ugyanezen választmányi ülés ugyanezen okból hívta meg a fővárosi választmányba *Kogutowicz Károly dr.* főiskolai tanár, rendes tagot is, aki a Társaság emberföldrajzi szakosztályát megszervezte s aki a béketárgyalással kapcsolatos néprajzi térképek szerkesztésénél a szaktudomány szempontjából is jelentős munkát végzett. Az október hó 27-én tartott választmányi ülés gróf *Teleki Pál dr.* miniszterelnök, egyetemi nyilvános rendes tanár, rendes tagot hívta meg a fővárosi választmányba, hálából, a szegedi propagandagyűlésen kifejtett működéséért, de egyszersmind elismerésül a néprajzzal határos tudományos működéséért. A december hó 22-én tartott ülés *Eckete József*, állami tanítóképzőintézeti tanárt hívta meg a fővárosi választmányba azért a kiváló szolgálataiért, amelyet népoktatási és szabadoktatási körökben szóval és tollal a Társaságnak tett. A Szegedi Osztály megalakítása elodázhatatlanul kívánatosá tette, hogy a szegedi tagtársak közül azok, akikre akár társadalmi tevékenység, akár tudományos munka szempontjából szüksége van a Társaságnak, a vidéki választmányba meghívassanak. Így az október hó 27-én tartott ülésből folyólag a vidéki választmányba Szegedről meghívtak a következők: 1. *Móra Ferenc*, a Somogyi Könyvtár és Városi Múzeum igazgatója, 2. *Cs. Sebestyén Károly*, polgáriiskolai tanár, 3. *Szalay József dr.*, m. kir. kerületi főkapitány, 4. *Tomlli Sándor dr.*, a kereskedelmi és iparkamara főtitkára. Mindezen meghívásokra a választmány a mai közgyűléstől fogja kérni a jóváhagyást.

Bár az ú. n. „intézőbizottság“ minden különösebb megrázkódtatás, anyagi károsodás nélkül vezette át történelmünk egyik legsötétebb korszakán a Társaság hajóját, az új elnökségnek, tisztikarnak és választmánynak mégis minden vonalon úgyszólván a kezdet nehézségeivel kellett megküzdenie. A forradalmak és a megszállás majdnem lehetetlenné tett minden kapcsolatot a Társaság és tagjai, a Társaság hivatalos folyóirata és munkatársai között. A Társaság hosszú időn át nem adhatott magáról életjelt. Az „Ethnographia“ 1918. évfolyamának befejező füzeté csak 1919 tavaszán került ki a sajtó alól. Bár az 1919. évfolyam összeállítására és kiadására az intézőbizottság megtette a szükséges lépéseket, egyelőre költségek és papiros hiánya miatt meg sem lehetett kezdeni a munkálatokat. A legelső teendője volt tehát a választmánynak, hogy a kapcsolatok megkeresése és anyagi eszközök megteremtése céljából Propaganda-Bizottságot küldött ki, melynek eredményes működését fönnebb már szerencsés voltam előadhatni. A következő lépés a szellemi kapcsolatok följújtására, a Társaság igazi céljának, a szakirodalmi működésnek folytatására a Társaság hivatalos folyóiratának talpraállítására volt.

Évégből a Társaság az április hó 28-i ülésen bizottságot küldött ki, a bizottság feladataul tűzvén ki, hogy a következő ülésen részletes javaslatokat terjesszen elő a Társaság hivatalos folyóiratára nézve. A kiküldött bizottság május hó 26-i ülés elé javaslatot terjesztett, melyet csak röviden vagyok bátor a következőkben regisztrálni: „Annak figyelembevételével, hogy egyrészt az ország sorsáért, integritásáért vivandó szellemi harcokban elhatározó fontosságú lehet a néprajzi ismeretek terjesztése, másrészt a Társaság harmincesztendő, szorgos munkája után a hazai néprajz is végre abba a helyzetbe jutott, hogy van mit népszerűsíteni, javasoljuk: *adassék ki egy népszerűsítő népszerűsítő havi folyóirat* Az „Ethnographia“, mely harmincéves multjával nagy erkölcsi tőkéje a Társaságnak, az anyagi lehetőségek megoldása után tartassék fenn továbbra is, mint akadémikus jellegű, időszaki kiadvány, a szorosabban vett tudományos igények kielégítésére“. Ez volt a javaslat lényege; a választmány hozzájárult; az előkészítőbizottság átalakult „Szerkesztő-Bizottság“-gá. Megindult a munka, tervezgetés; a gondolat széles köröket megragadott és gyűltek a kéziratok. De hát régi igazság: ember tervez — Isten végez! Az egész népszerűsítő folyóiratterv a kormányznak arra a törekvésére volt alapítva, hogy a tudományos társaságok és szövetségek részére közös nyomdát szerez közös papirosellátással. A kormányzatnak ez a szándéka, pénzügyi okokból csak jámbor szándék maradt; a magánvállalatok időközben ugrásszerűen megrágult árajánlatait pedig a Bizottság már figyelembe se vehette, mert az példátlan megterhelést jelentett volna a Társaságra is, a tagokra is. Ilyen körülmények között belátta a Bizottság, hogy egyelőre nagyobb szolgálatot tesz a Társaságnak, ha legalább az „Ethnographia“-t a tagok kezébe adja s ilyen értelemben tett javaslatot a december hó 22-i választmányi ülésnek. A helyzet ma az, hogy az „Ethnographia“ 1920. egész évfolyama sajtó alatt van s reményünk van arra, hogy a f. év végére az 1921. évfolyamot is a t. tagtársak kezébe adhatjuk.

Tisztelt Közgyűlés! A Társaság működésének régóta súlyos problémái voltak az ethnologia tágas mezejében minduntalan fölbukkanó határkérdések. Mindig duzzogást, széthúzást váltott ki, ha az ethnológiának valamelyik ágazata a maga részére foglalta le, vagy legalább is úgy látszott, mintha a maga számára foglalná le a Társaság egész szervezetét. Ezért szerencsés gondolat volt, hogy a választmány, mindjárt első, április hó 14-i rendkívüli ülésén visszatért az első esztendő szervezéséhez, amikor a Társaság különböző szakosztályokra tagozódva működött. A nevezett ülés kimondotta négy szakosztálynak, a *folklore*, a *társadalomtudományi*, a *demográfiai* és a *tárgyinéprajzi* szakosztálynak felállítását; a demográfiai-szakosztály a május hó 26-i választmányi ülésen *demográfia-anthropologiai*-szakosztályá alakult át; június hó 30-án pedig kimondta a választmány egy ötödik szakosztálynak, az emberföldrajzi-szakosztálynak felállítását. A „Demográfiai-Szakosztály“ már május hó 26-án bemutatta munkaprogramját, míg a „Társadalomtudományi-Szakosztály“ július hó 27-én, a „Folklore-Szakosztály“ szeptember hó 1-én és az „Emberföldrajzi-Szakosztály“ szeptember hó 24-én forma szerint is megalakult. A Társaság és szakosztályai között a viszony, alapszabályszerűleg, még nincsen rendezve, ügyrendet eddig a szakosztályok sem alkottak még, de az irányelvek körülbelül a következőkben szegezhetők le: mindenik szakosztálynak van külön választmánya, vezetője és előadója; mindenik szakosztálynak joga van szakelőadásokat rendezni, szakfolyóiratot kiadni; a szakosztályok különleges tudományos céljaikra tőkét gyűjthetnek, pénzt kezelhetnek, de ilyen irányú tevékenységükért a Társaság nem vállal felelősséget; a szakosztályok kifelé nem fejthetnek ki olyan működést, mely a Társaság alapszabályával, hagyományaival és kitzított céljaival ellenkezik; a szakosztályok tagja csak az lehet, aki a Magyar Néprajzi Társaságnak is tagja. Körülbelül ugyanezek az elvek irányadók a „Szegedi Osztály“ működésénél is. A formaszerint is megalakult szakosztályok a viszonyokhoz mért eléggé élénk tevékenységet fejtenek ki. A „Folklore-Szakosztály“ még a nyár folyamán kiadta több ezer példányban a Magyar Néprajzi Társaság felhívását anyaggyűjtésre; ez év februárjában pedig bensőségteljes ünnepet rendezett Kálmány Lajos emlékezetére, amely alkalommal Móra Ferenc tagtársunk nagy írói kvalitásainak teljes kifejtésével siratta el Szeged hányatott életű „nótás-papját“. A

Társadalomtudományi-Szakosztály szakülések helyett negyedéves, „Társadalomtudomány“ című folyóiratot indított, az Emberföldrajzi-Szakosztály szorgalmasan látogatott szakülései mellett pedig most készül kiadni évnegyedes folyóiratának, a „Föld és Ember“-nek első számát.

A Társaság működésének Bizottságokra és Szakosztályokra való bontása a Társaság erőt egyáltalában nem forgácsolta szét, tevékenységét nem korlátozta, legfeljebb ha egy kis tehermentesítést hozott a választmánynak. Az eszméktől, tervektől vajdó, kavargó kor, amelyben élünk, elég gondot és munkát adott a két nyári hónap kivételével havonta rendszeren megtartott választmányi üléseknek. A rendkívüli idők, amint az egyes embert, úgy a társadalmi alakulatokat is fokozottabban veszik igénybe. Választmányunk sem vonta ki magát az idők parancsoló szava alól. Mikor a trianoni béke aláírásáról folyt a vita a közvéleményben, a választmány is fölemelte tiltakozó szavát és a nemzetet ért minden megaláztatás alkalmával együtt gyászolt, minden reménysugár feltüntével együtt örült a Védőligák Szövetségével. Június 30-i ülésünk *Jancsó Benedek* dr. tiszteletbeli tag tollából a megalázó béke ellen „A világ összes tudományos ethnographiai társulataihoz, egyesületeihez és intézeteihez“ intézett tiltakozást fogadott el. Sajnálattal kell megállapítanom, hogy a terjedelmes tiltakozásnak több nyelvre lefordítása, az alkalmas papiros megszerzése, a nyomasztó nyomdai viszonyok, majd a béke ratifikálásával beállott új helyzet, mai napig megakadályozták, hogy ez az éles logikával megalkotott írásmű rendeltetési helyére juthasson. Eredeti földadatainak terén is a választmány mindég résen állott, hogy szava legyen ott, ahol a néprajz nagy érdekei forognak kockán. Így, többek között, kérvényt intézett a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, hogy a tantervmódosítóbizottságba három néprajzi szakerő is bevonassék; majd állást foglalt a budapesti tudományegyetemen elárvult embertani tanszék betöltése ügyében, kérve az illetékes köröket, hogy a tanszék anthropogeográfiai, vagy általános ethnologiai tanszékké szerveztessék át; majd emlékiratot terjesztett a vallás- és közoktatásügyi miniszter elé a különböző tudományegyetemen szervezendő néptudományi tanszékek szervezése tárgyában.

A lefolyt esztendő folyamán Társaságunk két nagy tudományos intézményünknek, a Magyar Tudományos Akadémiának és a Magyar Nemzeti Múzeumnak vendégszeretettel élvezte; mindkét tudományos intézmény fogadja halánkat, köszönetünket!

Tisztelt Közgyűlés! Való igaz, hogy minden mai tudomány csak irodalmával él és hat igazán; ez az a tükör, amelyben megmutatkozhat önmagának is, hogy a hibákat kiküszöbölhesse, az igaz értékeket ápolhassa. Ezért kétszeresen csapás reánk, ethnologusokra is a gazdasági életnek az az elfajulása, a pénznek az az értéktelensége, amely majdnem lehetetlenné teszi a szakirodalom működését. Ha végignéznünk azon az irodalmi termelésen, amely a proletárdiktatúra bukása óta napjainkig megjelent s amely néprajznak, vagy legalább is még néprajznak nevezhető, tagtársainktól a következő munkálatokat találjuk: „Ethnographia“, 1919. (XXX.) évfolyama (melynek címlapja a szétküldött példányok nagy részében tévesen 1920-ról van keltezve, tehát javítandó!) *Solymossy Sándor* dr. szerkesztésében. — *Bátky Zsigmond* dr. és *Kogutowicz Károly* dr.: Magyarország 1:300,000 méretű néprajzi térképe. Budapest, 1919. (A magyar külügyminisztérium megbízásából.) — gróf *Teleki Pál*: Magyarország néprajzi térképe a népsűrűség alapján. Budapest, 1919. (A béketárgyalásokon többször szerepelt „carte rouge“) — *Kogutowicz Károly* dr.: Magyarország néprajzi térképe. Nemzetiségi többségek. Kisebbségek. Népsűrűség. Budapest, 1919. — *Jancsó Benedek* dr.: Defensio nationis hungaricae. Felebbezés az emberiség elfogulatlanul gondolkozó tudományos közvéleményének ítélőszékéhez. Budapest, 1920. — *Schmidt Tibolt* dr.: Az erdélyi oláh kérdés és Nagy-Románia. Budapest, 1920. (Az Erdélyi Magyar-Székely Szövetség Könyvtára II. száma!) — *Róheim Géza* dr.: Adalékok a magyar néphithez. (Második sorozat.) Budapest, 1920. — *Lambrecht Kálmán*: Herman Ottó. Az utolsó magyar polihisztor élete és kora. Budapest, 1920. — *Kovács Alajos*: Magyarország népességi statisztikája 1910-ben. Budapest, 1920. (Különlenyomat a Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozatának 64. kötetéből.) — A Magyar Néprajzi Társaság Propaganda-Bizottságának kiadványai. 1—5. szám.

Budapest, 1920. (gr. *Teleki Pál dr., Solymossy Sándor dr., Herrmann Antal dr., Szendrey Zsigmond és Viski Károly dr.* előadásai a Magyar Néprajzi Társaság szegedi első propaganda-gyűlésén!) — „Társadalomtudomány”, 1921. (I.) évfolyama *Bibó István dr.* szerkesztésében. — Sem Csonka-Magyarország, sem az elszakított részek, sem a külföld reánk vonatkozó ethnologiai irodalmi termelését figyelemmel nem kísérhetvén az itt közölt kimutatás teljességéért nem vállalhatom a felelősséget. Amint látható, a megjelent munkák nagy részét a béketárgyalással kapcsolatos kérdések, a megnyomorított ország keserves problémái hozták létre — Nem mulaszthatom el ez alkalommal hangsúlyozni azt a veszteséget, mely tárgyi néprajzi kutatásainkat immáron ötödik éve sújtja a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya Értesítőjének szünetelése miatt. Éltet azonban a remény bennünket, hogy a Néprajzi Osztály új vezetője, a Néprajzi Osztály új elhelyezése és mentési munkálatai közben is, talál módot arra, hogy a közönség széles rétegeiben olyan népszerű „Értesítő” ismét rendelkezésére állhasson a hazai néprajzi tevékenységnek.

Tisztelt Közgyűlés! A társulatok életében nemcsak az élet, hanem — fájdalom — a halál is elvégzi az ő minden évi munkáját. Mielőtt lezárnék az esztendő, emlékezzünk meg hát halottainkról is, azokról, akik közvetve, vagy közvetlenül résztvettek Társulatunk életében és az ethnologia mezején is hasznos munkát végeztek. Az elmúlt év folyamán a halál két tiszteletbeli tagunkat ragadta el az élők sorából. Az egyik, a magyar *Lóczy Lajos*, geologus, geográfus, Keletázsia tudós utazója, akire éppen most, megcsontított országunk talpraállításánál még oly nagy szüksége lett volna a hazának. A másik, a német *Wundt Wilhelm*, a lipcsei egyetemnek hosszú évtizedeken át világitó fátylájára, a „Völkerpsychologie” halhatatlan érdemű megalkotója. Amíg élt, mind a kettő díszre volt hazájának, példaképe nemzetének; mindkettőnek hazája határain túl fénylő neve volt; ez a fény, az idők távolában továbbra is ragyogni fog s megőrzi emléküket! — Elvesztetjük az esztendő folyamán anthropogeográfiai és etnográfiai kutatásaink egyik markáns egyéniségét, *Ozirisz Géza dr.* t is, aki örökös meghasonlásban önmagával is, másokkal is, élte az ő sajátos, de eredeti tudós életét, amely telve volt ellenmondásokkal, de — tagadhatatlanul — termékenyítő gondolatokkal és hasznos meglátásokkal is. Sokáig tevékeny tagja volt Társaságunknak is; pár évvel ezelőtt evvel is meghasonlott; kilépett. Mi azonban a hazai néprajzi kutatások nevében most az ő tudta és beleegyezése nélkül könyveljük el a délmagyarországi bolgárok és németek mintaszerű és maradandó becsű ismertetésével szerzett érdemeit. — Elköltözött csendben, észrevétlenül, ahogyan élt, *Fabó Bertalan dr.* is, a Társaság fővárosi választmányának éveken át volt tagja, a magyar népzene multjárak szorgalmas kutatója. Nevét munkái, szeretetreméltó egyéniségét munkatársai emlékezetben fogják tartani. — Csak nemrégén jött a Társasághoz a lesújtó hír Miskolcra, mely *Istvánffy Gyulának*, a palócság és matyóság né, hagyományai érdemes gyűjtőjének és termékeny feldolgozójának, a Társaság vidéki választmánya hosszú időn át tagjának halálát jelentette. A régi gárdából való volt, aki tele marokkal szedhette a vadvirágot olyan mezőkön, ahol előtte még nem járt senki. De akkoriban elszánás kellett ehhez is; és ha ő meg nem menti ezeket a veszendő kincseket, amelyek nem voltak elásva és — uramfia! — még sem kellett senkinek, csak a szegény, szürke ethnologusnak, ma már talán meg sem volnának, mert ha az idők mindennapos szellője nem is, de elsodorta volna most a világháború forgószele. Hasznos munkásságáért fonyjunk emlékére a bála és elismerés koszorúját!

Tisztelt Közgyűlés! Eljutottam jelentésem végére. A fentebb előadottak alapján igyekeztem meggyőzni Önöket arról, hogy az esztendő folyamán mindent elkövettünk a Társaság erkölcsi és anyagi fejlesztése érdekében. Ha jelentésemből Önök nem meríthették ezt a meggyőződést, ezt az én egyéni hibámul tudják be. A jóhiszeműséget és az áldozatkészséget azonban, amellyel az elnökség, a tisztikar és a választmány az ügyek vitelét vállalta ezekben a gondterhes napokban, amikor egyének és társadalmak napról napra a lét és nemlét határmesgyéjén ödöngenek, nem lehet letagadni! Ebből a szempontból bírálva kérem jelentésem tudomásulvételét.

III.

Kövecsesi Dancs Árpád pénztárnok jelentése.

Tisztelt Közgyűlés!

Az 1920. évi zárószámadást, valamint az 1921. évi költségvetési előirányzatot az alábbi megvilágosításokkal van szerencsém tisztelettel előterjeszteni:

A zárószámadás 1920. évi összbevételeként 220,040 K 39 fillért és összkiadásként 219,774 K 99 f-t mutat, a pénzmaradvány tehát 1920. év végén a mutatkozó különbözet, vagyis 265 K 40 f volt. Minthogy pedig az 1920. évi előirányzat szerint bevételekre 36,703 K 38 f-t és kiadásokra 79,733 K 43 f-t irányoztunk elős a hiányt 43,030 K 05 f-ben állapítottuk volt meg, ennél fogva az 1920-ik évi tényleges eredmény az előirányzattal szemben 43,030 K 05 f-rel és a föntjelzett 265 K 40 f pénztári maradvány együttes összegével, vagyis 43,295 K 45 f-rel kedvezőbbnek mutatkozik.

E kedvezőbb eredmény onnan származik, hogy bevételünk az előirányzattal szemben több volt a zárószámadás 2., 7., 8., 11. és 13. tételénél 5600 K, 3750 K, 10,360 K, 20,000 K és 410 K 80 f, vagyis együtt 40,120 K 80 f-rel, viszont kevesebb volt a 3., 4. és 9. tételnél 1545 K, 2529 K és 2050 K 79 f, vagyis együtt 6124 K 79 fillérrel, melynek kompenzálása 33,996 K 01 f tiszta bevételi többletet ad, továbbá több volt a kiadásunk a zárószámadás 5., 6. és 9. tételénél 40 K, 2618 K 86 f és 3044 K, vagyis együtt 5702 K 86 f-rel, viszont kevesebb volt az 1., 2., 3., 4. és 12. tételénél 14,635 K, 4230 K, 1000 K, 2000 K és 7288 K 83 f, vagyis együtt 29,153 K 83 f-rel melynek kompenzálása 23,450 K 97 f tiszta kiadási kevesebbet tesz, mit összegezve a föntjelzett 33,996 K 01 f tiszta bevételi többlettel, kiviláglik, hogy Társaságunk 1920-ik számadási éve az előirányzattal szemben 57,446 K 98 f-rel kedvezőbben zárult, csak hogy ebből 9910 K a Belvárosi Takarékpénztárnál és 4241 K 53 f a m. kir. postatakarékpénztárnál folyószámlán lévén elhelyezve, a kedvezőbb eredmény csak az ezen összegek levonása után mutatkozó 43,295 K 45 f, vagyis a jelentésem elején említett összeg.

Tisztelt Közgyűlés! Egyben tisztelettel előterjesztem zárószámadásunk függelékét is, mely Társaságunk vagyoni állapotát világítja meg. E függelék 41,973 K 39 f alaptőkét mutat, mely az ugyanezen függelékben föltüntetett három darab takarékpénztári betéti könyvecskeben, az *a—e* betűk alatt felsorolt értékpapirokban és 500 K értékű magánkötelezőben van elhelyezve, 12,188 K 83 f pedig egyelőre a zárószámadás bevételi oldalának 15. tétele alatt föltüntetett takarékpénztári betétben foglaltatik benn. Összehasonlítva az alaptőkének az 1920-ik év végén mutatkozó állagát a megelőző év végén volt 36,264 K 30 f-nyi állagával, az alaptőke a lefolyt évben 5709 K 09 f szaporodást mutat, ebből azonban a Herman Otto-emlékalap 3190 koronája és a F. F. szegedi gyűjtőszövetségének 415 koronányi alapja — mint Társaságunk kezelésére bízott idegen pénz — leütendő, marad tehát alaptőkeszaporulatként a különbözet, vagyis 5614 K 09 f, melynek részletezése a következő: Háromszék vármegye monographiájára letett 200 K időközi kamatjának tőkésítése tesz 14 K 09 f-t, alapítványkép pedig befizettek: az Első Magyar Általános Biztosító Társaság 200 K-t, Ernyey József 100 K-t, Óvári Ferenc dr. 100 K-t, Szalay József dr. 200 K-t, Tetétleni Ármin dr. 5000 K-t együtt 5600 K-t, fogadják mindannyian alaptőkénk e gyarapításáért igen hálás köszönetünket.

Tisztelt Közgyűlés! Legyen szabad még a választmány által letárgyalt és megállapított 1921-ik évi költségvetési előirányzatot is bemutatnom és szíves elfogadásra ajánlanom. Ezen előirányzat szerint bevételekre 60,370 K 93 f-t és kiadásra 118,988 K 83 f-t irányoztunk elős, vagyis eszerint a f. évi költségvetés 58,617 K 90 f hiánnyal záródik. E hiány nagy, de ne tartsuk aggályosnak, mert

számadása és 1921. évi költségelőirányzata.

Sorszám	Kiadások	1920. évi előirányzat		1920. évi kiadások		1920. évi tartozások		1921. évi előirányzat	
		korona	fil.	korona	fil.	korona	fil.	korona	fil.
1	Az Ethnographiaköltségei:								
	a mult évre	30000	—	45365	—	—	—	30000	—
	a folyó évre	30000	—	—	—	30000	—	40000	—
2	Írói tiszteletdíjak:								
	a mult évre	2800	—	1370	—	—	—	5000	—
	a folyó évre	2800	—	—	—	5000	—	5000	—
3	Az Ethnographia index költségeire	1000	—	—	—	—	—	—	—
4	Tagányi Károly: „Elő jogszokások gyűjtése“	2000	—	—	—	—	—	—	—
5	Tisztviselők tiszteletdíjai	2600	—	2640	—	—	—	3800	—
6	Ügyviteli költségek:								
	a mult évre	244	60	244	60	—	—	—	—
	a folyó évre	1000	—	3618	86	—	—	3000	—
7	Nyert kölcsön visszafizetésére	—	—	—	—	20000	—	20000	—
8	Átfutó kiadások	—	—	120000	—	—	—	—	—
9	Vegyes kiadások	—	—	3044	—	—	—	—	—
10	Takarékpénztári forgalom	—	—	43492	53	—	—	—	—
11	Pénztári maradvány	—	—	265	40	—	—	—	—
12	Alaptőkéhez	7288	83	—	—	12188	83	12188	83
	Összesen	79733	43	220040	39	67188	83	118988	83

s azok elhelyezéséről	1919. év végén		1920. év végén	
	korona	fil.	korona	fil.
A Keresk. Bank belv. fiókoszt. 53.111. sz. betéti könyvén	200	—	214	09
A Leszámitolóbank belv. fiókoszt. 30685. sz. betétkönyvén	3100	—	3190	—
31843. „	410	—	415	—
A Belvárosi Takarékpénztárnál letétszámlán:				
a) 6000 kor. névért. fõv. kölcsön-kõtv.	5220	—	5220	—
b) 3900 K névért. 4%-os kor. jár.-kõtv.	3737	47	3737	47
c) 3000 K névértékû I. hadikõlcs.-kõtv. à 97 K 50 fill.	2925	—	2925	—
d) 3000 K n.-ért VII. hadikõlcs.-kõtv. à 96 kor. 10 fill.	2883	—	2883	—
e) 10000 K n.-ért VI. hadikõlcs.-kõtv.	10000	—	10000	—
Kötelezvényben letett alapítvány	500	—	500	—
Belvárosi Takarékpénztárnál kezelt alapítvány	700	—	700	—
Alaptőkéhez esatolandó	6588	83	12188	83
Összesen	36264	30	41973	39

Dr. Erdélyi Lajos s. k. Kövecsesi Dancs Árpád s. k. Dr. Trocsányi Zoltán s. k.
számvizsgáló. pénztárnok. számvizsgáló.

költségvetésünkbe bevételeinket szigorú mérséklettel s nem egy várható tétel elhagyásával vettük számításba, fölmerülő kiadásainkat ellenben kellő mértékkel irányoztuk elő s ezért valószínű, hogy a folyó évben elérendő eredmények a jelentős hiányt nemcsak mérsékelni, hanem számottevően le is fogják szorítani s Társaságunk anyagi boldogulása e költségvetés kereteiben lehetővé válik, miért is azt szíves elfogadásra ismételten ajánlani bátorodom.

Végül kérem a tisztelt Közgyűlést, méltóztassék jelentésem szíves tudomásulvétele mellett nekem a multa nézve a szokásos fenntartások mellett a fölmentvényt megadni, a jövőre nézve pedig az Elnökségnek fölhatalmazást adni, hogy e költségvetés keretében a kiadásokat eszközöltethesse, a bevételeket pedig elfogadhassa.

IV.

A számvizsgáló-bizottság jelentése.

Tisztelt Közgyűlés!

Alólirottak, mint a „Magyar Néprajzi Társaság“ mult évi közgyűlésén választott számvizsgáló-bizottság tagjai, tisztelettel jelentjük, hogy március hó 27-én a számadásokat a bemutatott okmányok alapján tételenként megvizsgáltuk s ebből kifolyólag megállapítottuk:

1. hogy a mult 1919-ik évről maradt: készpénzben 62 K 85 f, takarékpénztári betétekben 12,640 K 53 f, összesen 12,703 K 38 f;

2. hogy a lefolyt 1920 ik évi bevételek és kiadások végösszegei az említett maradvány, valamint a takarékpénztári forgalomnak megfelelő összegek beszámításával a következők: összes bevétel 220,040 K 39 f, összes kiadás 219,774 K 99 f, készpénzmaradvány 265 K 40 f;

3. hogy a takarékpénztári forgalom 1920. évben a következő volt: betét 43,492 K 53 f, kivét 29,341 K, betétmaradvány 14,151 K 53 f.

Társaságunk pénztárnoka bemutatta továbbá az alaptőke elhelyezésére vonatkozó okmányokat is, melyek szerint a Társaság vagyona 1920 december hó 31-én alaptőkében 41,973 K 39 f-t tett ki.

Ezek után a tisztelt Közgyűlésnek javasoljuk, hogy Kövecsesi Dancs Árpád pénztárnoknak a felmentést a szokásos fenntartással és elismerésünkkel megadni méltóztassék.

Budapest, 1921 március 30.

Erdélyi Lajos dr. s. k.,
számvizsgáló.

Trocsányi Zoltán dr. s. k.,
számvizsgáló.

Jegyzőkönyv

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1921. évi március hó 30 án, d. u. 5 órakor a Magyar Tudományos Akadémia kistermében tartott XXXIII. évi rendes közgyűléséről.

Jelen vannak: *Tagányi Károly* elnök, *Bátky Zsigmond dr.* és *Solyomssy Sándor dr.* alelnökök; *Madarassy László dr.* főtitkár és *K. Dancs Árpád* pénztárnok; *Herrmann Antal dr.*, *Sebestyén Gyula dr.* és *Strausz Adolf* tiszteletbeli tagok; *Bartucz Lajos dr.*, *Bán Aladár dr.*, *Bibó István dr.*, *Czettler Jenő dr.*, *Fekete József.* *Györffy István dr.*, *Heller Bernát dr.*, *Lambrecht Kálmán dr.*, *Mader Béla.* *Mészáros Gyula dr.*, *Szegedy Rezső dr.*, *Szendrey Zsigmond.* *Tonelli Sándor dr.*, *Trocsányi Zoltán dr.*, *Vikár Béla* és *Viki Károly dr.* választmányi tagok; *Setälä Emil* külső tag; *Bokor Irma.* *Borbély Sándor.* *Czakó Ervin dr.*, *Deptner Tibor dr.*, *Fischof Ágota.* *Garda Samu dr.*, *Hellebrant Árpád.* *Hóman Bálint dr.* *Horváth L. László.* *Horváth Sándor.* *Husztí József dr.*, *Kopits János.* *László Gyula.* *Löwengard János dr.*, *Nagy Aranka.* *Nagy Tibor.* *Novágh Gyula.* *Nyireő István dr.*, *Prochaska Ferenc.* *Relkovič Davorka.* *Szerető Géza.* *Teszák Károly* *Ágost.* *Tóth Ferenc* és *Torockói Wigand Ede* társasági tagok.

Tárgysorozat:

1. *Tagányi* Károly elnöki megnyitóját, mely a jegyzőkönyvhöz csatoltatik, a közgyűlés élénk tetszéssel és helyesléssel fogadja. — *Elnök* ezután a jegyzőkönyv írására *Madarassy* László dr.-t, hitelesítésére pedig *Fekete* Józsefet és *Horváth* Sándor dr.-t kéri föl.

Solymossy Sándor dr. alelnök napirenden kívüli felszólalásra kér engedelmet, mely megadtván, az egész Társaság nevében lelkes szavakkal üdvözli a jelenlévő *Setälä* Emil finn meghatalmazott minisztert, a Társaság külső tagját. *Setälä* meleg köszönő szavait a közgyűlés lelkes éljenzéssel veszi tudomásul

2. *Madarassy* László dr. főtitkári jelentéséhez, mely a jegyzőkönyvhöz csatoltatik, hozzászól *Sebestyén* Gyula dr., kijelentvén, hogy a főtitkári jelentést tudomásul nem veheti. Az oka ennek az — úgymond — hogy semmi nyomát sem találja benne annak, vajjon az elnökség, vagy a választmány, működésének első évében intézkedett-e aziránt, hogy a vörös uralom idején létrejött kilences direktórium tagjainak működése, úgy a Társaság keretein belül, mint azon kívül tüzetesen megvizsgáltassék. Nem derül ki — úgymond — hogy ugyanígy megvizsgáltatott-e minden rendes tagnak és választmányi tagnak, valamint a tisztikar és elnökség minden tagjának, sőt még a tiszteletbeli tagoknak is működése. Neki — úgymond — megdönthetetlen és készséggel rendelkezésül bocsátandó adatai vannak arra nézve, hogy a felsoroltak közt vannak, akik a vörös uralom szolgálatában a Magyar Nemzeti Múzeum szétbomlására irányuló törekvéseket tőlük telhetőleg előmozdították és az ellenszegülőket üldöztették, vagy üldözni engedték. Ezek bénították meg — úgymond — a Társaság kebelébe tartozó Folklore Fellows magyar osztályának letéteményesét, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi-Könyvtárának miniszteri rendelet alapján szervezett külön Folklore-Osztályát is. Igazolni tudja — úgymond — jelenlétüket azzal, hogy az említett destruktív munka még most is folyik és azok, akik ezt végzik, nem állják hatalmuk erőforrásául több jóbiszemfi tagtársának és tudós munkatársának nélkülözhetetlen szellemi tőkét, sőt a Társaságnak évtizedeken át felhalmozott nagy erkölcsi és tudományos tartalmát is felhasználni. Mindezek után kéri a közgyűléstől következő határozati javaslatának elfogadását: „A Magyar Néprajzi Társaság 1921. évi rendes közgyűlése fölkéri az elnököt, hogy a Társaság választmányával egy ötös vizsgálóbizottságot küldessen ki a kilences direktórium tagjainak és a Társaság minden egyéb, különösen a Társaság adminisztratív és tudományos munkásságát irányító tagjának vörös uralom alatti s esetleg később is kifejtett destruktív működésének megvizsgálására. A vizsgálóbizottsági tagok működésének megvizsgálása után az elnök ítéletet hozat a választmánnyal, amely ítélet jóváhagyás végett egy sürgősen összehívandó rendkívüli közgyűlés elé lesz terjesztendő“. — *Elnök*, hivatkozással az alapszabályok 11. §-ára, kéri a közgyűlést, hogy térjen napirendre *Sebestyén* határozati javaslata fölött, egyben indítványozza, hogy a gondosan készített, terjedelmes és kimerítő főtitkári jelentés tudomásul vétessék és a főtitkárnak az esztendő folyamán kifejtett önzetlen fáradozásáért köszönet mondassék. — A közgyűlés, túnyomó többséggel, egy szavazat ellenében, az elnök javaslata értelmében dönt.

3. *Kövecsesi Dancs Árpád* pénztárnoki jelentését, valamint az 1920. évi zárszámadást és 1921. évi költségelőirányzatot, melyek a jegyzőkönyvhöz csatoltatnak, *elnök* azon kijelentése után, hogy azokat a választmány részletesen letárgyalta és elfogadásra ajánlotta, a közgyűlés egyhangú fölkiáltással, köszönettel elfogadja.

4. A számvizsgálóbizottság jelentését, mely a jegyzőkönyvhöz csatoltatik, *Trocsányi* Zoltán dr. terjeszti elő s javaslata, egyhangú felkiáltással elhatározza a közgyűlés, hogy a pénztárnoknak a felmentvényt, a szokásos fenntartással, megadja. Ennek kapcsán, *elnök* indítványára, a közgyűlés úgy a pénztárnoknak, mint a számvizsgálóbizottságnak egyhangú köszönetet szavaz az esztendő folyamán végzett odaadó és lelkiismeretes működésért.

5. Számvizsgálókul, *elnök* indítványára, egyhangú felkiáltással újból *Erdélyi* Lajos dr. és *Trocsányi* Zoltán dr. választatnak, kiknek nevében *Trocsányi* köszöni meg az újból bizalmat.

6. *Főtitkár* előterjeszti a jelen közgyűlés alkalmával kilépő és újból választás alá kerülő fővárosi választmányi tagok névsorát, valamint a választmánynak a jelen közgyűlés elé terjesztendő javaslatát további tíz fővárosi és huszonöt vidéki választmányi tagsági hely betöltésére. — *Elnök*, midőn közli, hogy a jelen közgyűlés alkalmával kilépő fővárosi választmányi tagokat, akiknek névsora a jelen közgyűlés meghívóján található, a választmány újból megválasztásra ajánlja, a javaslatba hozott további tíz fővárosi és huszonöt vidéki választmányi tag nyomtatott névsora pedig a főtitkárnál átvethető, indítványozza, hogy a szavazás szabályszerű lebonyolítása céljából szavazatszedőbizottság küldessék ki, a bizottság elnökévé Vikár Béla, tagjaivá pedig Fekete József és Horváth Sándor dr. választassék. — *Elnök* indítványának elfogadása után a szavazás megejtetvén, a szavazatszedőbizottság nevében *Vikár Béla* jelenti, hogy a jelen közgyűlés alkalmával kilépő és újból választás alá kerülő fővárosi választmányi tagokra leadatott összesen 29, és pedig dr. Ajtay Józsefre 28, Barátosi Balogh Benedekre 29, Bartók Bélára 29, dr. Bartucz Lajosra 28, dr. Heller Bernátra 29, dr. Kemény Györgyre 29, Kovács Alajosra 29, dr. Lambrecht Kálmánra 29, dr. Melich Jánosra 29, dr. Mészáros Gyulára 29, dr. Thirring Gusztávra 28, dr. Szinnyi Józsefre 29, dr. Trocsányi Zoltánra 29, Vikár Bélára 29 és dr. Viski Károlyra 28, a tíz fővárosi és huszonöt vidéki választmányi tagra pedig összesen 38 és pedig Balásy Dénesre 37, dr. Ballai Károlyra 38, dr. Bodor Antalra 38, Fekete Józsefre 37, dr. Gombocz Zoltánra 37, dr. Huszti Józsefre 37, dr. Kogutowicz Károlyra 38, dr. Prinz Gyulára 38, dr. Szilády Zoltánra 38, dr. gróf Teleki Pálra 38, — Dr. Baróti Lajosra 38, Dr. Berze Nagy Jánosra 38, Szentmártoni Darnay Kajetánra 38, Szentmártoni Darnay Kálmánra 38, Deák Gejzára 38, dr. Ecsedi Istvánra 38, Garay Ákosra 38, dr. Gálos Rezsőre 38, Gárdonyi Gézára 38, Göncezy Ferencre 38, dr. Gulyás Józsefre 38, dr. Harsányi Istvánra 38, Kiss Lajosra 38, Kovách Aladára 38, dr. Milleker Rezsőre 37, Móra Ferencre 38, dr. Pap Károlyra 38, Pápay Józsefre 38, dr. Réthei Prikkel Marianra 38, Richter M. Istvánra 38, Cs. Sebestyén Károlyra 38, dr. Szabó Kálmánra 38, Dr. Szalay Józsefre 38, Dr. Tonelli Sándorra 38 és Zoltai Lajosra 38 szavazat. — *Elnök* a megnevezetteket szabályszerűen megválasztott választmányi tagoknak jelentvén ki, indítványára a közgyűlés a szavazatszedőbizottságnak köszönetet mond.

7. *Tonelli Sándor* dr. választmányi tag előadását „A magyar föld legendájá”-ról a közgyűlés nagy tetszéssel fogadja és hálás tapsokkal jutalmazza.

8. *Főtitkár* jelenti, hogy szabályszerű időben egy indítvány érkezett, mely a következő: „A Magyar Néprajzi Társaság választmányának felhatalmazásával és megbízásából is van szerencsém indítványozni, hogy Szily Kálmán dr. alapító tag, a Társaság fővárosi választmányának tagja és Goldziher Ignác dr. rendes tag, a Társaság fővárosi választmányának tagja, tiszteletbeli taggá választassék. Az első 1918-ban nyolcvanadik, az utóbbi 1920-ban hetvenedik születési évfordulóját ünnepelte. Ez az évforduló azonban egyúttal mindeniknél a kora ifjúságtól kezdve hosszú évtizedeken keresztül a magyar kultúrának és közművelődésnek szolgálatában eltöltött szakadatlan szellemi munkálkodásnak is jubileuma volt. A Magyar Néprajzi Társaság választmányának már a Társaság alapításától, tehát 1889-től fogva, megszakítás nélkül tagja mind a kettő. Nemcsak a rendkívüli szellemi munkát, nemcsak az egyéni kiválóságot, hanem önmagát is megtisztelheti a Társaság, ha a két ünnepeltet tiszteletbeli tagjai sorába iktatja Kelt Budapesten, 1921 március hó 16 án. Madarassy László dr. főtitkár.” — *Elnök* feltett kérdésére a közgyűlés az indítványt egyhangú felkiáltással elfogadja.

Mintán *Mader Béla* a közgyűlés egyhangú lelkes hozzájárulása között mond köszönetet az elnökeknek az esztendő folyamán, valamint a mai közgyűlés alkalmával kifejtett önzetlen és pártatlan működéséért, *elnök* a közgyűlést bezárja.

K. m. f. *Tagányi Károly* s. k. elnök *Madarassy László* dr. s. k. főtitkár, jegyző. Hitelesítik: *Fekete József* s. k., *Horváth Sándor* dr. s. k.

Magyar-Kossa Gyula dr. — Magy. Mezőgazd. Szövetk. Bpest. — Mályus Károly — Melich János dr. — Miskolci Múzeum — M. Kiss Lajos (15 K) — Moldován Gusztáv — Nyireő István dr. (20 K) — Orlay Antal dr. (5 K) — Pesti izr. hitközs. alapítv. főgimn. (20 K) — Pesti izr. hitközs. alapítv. leánygimn. (20 K) — Petrikovits László (20 K) — Pitkö István dr. — Prohaska Ferenc — Relkovič Davorka (5 K) — Richter M. István (50 K) — Rohoska Gyula — Rónay Zoltán dr. — Schramek Sándor (50 K) — Singer és Wolfner cég Bpest (55 K) — Soproni áll. főreáliskola (15 K) — Spolarich Lajos dr. (20 K) — Szalay László dr. (15 K) — Szász Béla — Szegedy Rezső dr. (15 K) — Szt. Benedekr. Közp. Könyvt. (40 K) — Székely Zoltán — Szimneyi József dr. — Tagányi Károly (15 K) — Tihamér Lajos — Tóth Lajos (15 K) — Varga Bálint dr. (5 K) — Varró István dr. (15 K) — Vasvárm. Kultúr-Egyesület (15 K) — Veszprémmegyei Múzeum (15 K) — Váczi kegyesr. főgimn. (5 K) — Venetianer Lajos dr. (20 K) — Weber Arthur dr. (25 K) — Zsarkó Pál dr. — összesen 1441 K — f

1921. évre: Hering József — Kogutowicz Károly dr. (20 K) összesen 30 „ — „

Alapítványi díjat fizettek: Első Magyar Általános Biztosító Társaság Bpest 200 K — Ernyey József 100 K — Óvári Ferenc dr. 100 K — Szalay József dr. 200 K — Tetétleni Ármin dr. 5000 K — összesen . 5600 „ — „

Alapítványi kamatot fizetett: Zolnai Gyula dr. 16 „ — „

Összesen befolyt hátralékokból 955 K — f.
 1920. és követk. évi díjakból 1471 K — f.
 Alapítványi díjakból . . . 5600 K — f.
 Alapítványi kamatból . . . 16 K — f.

A Magyar Néprajzi Társaság Pénztára

(VIII., Múzeum-körút 14—16. Magyar Nemzeti Múzeum.)

Az Emberföldrajzi Szakosztály kiadványai:

1. FÖLD ÉS EMBER.

Negyedévenként megjelenő tudományos szemle. Szerkeszti: dr. KOGUTOWICZ KÁROLY főiskolai tanár. Teljes áttekintést nyújt a világ emberföldrajzi eseményeiről, irodalmáról, főként azonban a magyar föld és nép kutatásával foglalkozik.

Évenként kb. 24 nyomtatott iv (334 lap) és 30—40 melléklet (térképek). Egyes szám 40 korona, előfizetés félévre 60 korona. — Tagjainknak félévre 45 korona.

2. KOGUTOWICZ ZSEBATLASZA az 1922. évre. Szerkesztette dr. Bátky Zsigmond és dr. Kogutowicz Károly.

Ez az évről évre változó tartalommal megjelenő atlasz idén kizárólag Magyarország ismertetését szolgálja. 240 térkép, számos grafikon, a magyar nemzet nagyjainak születési és halálzási napjait felsoroló bő naptár, még nem látott változatossággal következnek egymásután. — Emellett a 192 nagy lapra terjedő mű csak 120 koronába kerül.

Tagjaink 100 koronáért kaphatják.

Kiadóhivatal: Emberföldrajzi Szakosztály, Budapest, VII. kerület, István-út 91—93. szám.

TÁRSADALOMTUDOMÁNY

a Magyar Néprajzi Társaság Társadalomtudományi Szakosztályának kéthavonként megjelenő tudományos szemléje Magyarország újjáépítését olyképp kívánja szolgálni, hogy a magyarság életproblémáit nemzeti szempontok alapjára helyezkedve a tudományos kutatás módszereivel tisztázza. Vezető gondolata a magyar faj védelme, a nemzeti érzés erősítése, mely *Széchenyi István* szavai szerint is az egyedüli regeneracionális erő, melyre a szociális haladás hiva biztosan építhet.

Felhívjuk mindazokat, akik a magyar társadalom, a magyar nemzet, a magyar jövő ügyét szívükön viselik, fizessenek elő a

TÁRSADALOMTUDOMÁNY

kéthavonként megjelenő tudományos szemlére, mely a folyó évben II. évfolyamát kezdi meg: Előfizetési ára egy évre 200 K, félévre 100 K. Az I. évfolyamból (4 kötet, 43 ivben) még néhány példány vagy egyes kötet megrendelhető. Az egész évfolyam ára 200 K. Előfizetési díjak a **TÁRSADALOMTUDOMÁNY** szerkesztősége címére (Bpest, VIII., Sándor-utca 13, I. 5) küldendők. A Magyar Néprajzi Társaság tagjai egy évre 200 K helyett 180 K kedvezményes áron fizethetnek elő.

Hornyánszky Viktor könyvnyomdája Budapesten.

Hivatalos nyugtázás

az 1920. évi január hó 1-től december hó 31-ig befolyt díjakról.

Tagsági, illetőleg előfizetési díjat fizettek:

1910. évre: Samu János	6 K — f.
1911. évre: Samu János	10 " — "
1912. évre: Samu János	10 " — "
1913. évre: ¹ Kiskunhalasi ref. főgimn. (8 K) — Tonelli Sándor dr.	
— Weber Arthúr dr. — összesen	28 " — "
1914. évre: Kiskunhalasi ref. főgimn. — Tonelli Sándor dr. —	
Weber Arthúr dr. — összesen	30 " — "
1915. évre: ¹ Erdős Jeromos dr. (9 K) — Kiskunhalasi ref. főgimn.	
— Weber Arthúr dr. — összesen	29 " — "
1916. évre: Baross Péter — Erdős Jeromos dr. — Kiskunhalasi	
ref. főgimn. — Novák József Lajos — Szendrey Zsigmond — Weber Ar-	
thúr dr. — összesen	60 " — "
1917. évre: Baross Péter — Erdős Jeromos dr. — Kiskunhalasi	
ref. főgimn. — Novák József Lajos — Szendrey Zsigmond — Varró Ist-	
ván dr. — Weber Arthur dr. — összesen	70 " — "
1918. évre: ¹ Baross Péter — Bábai Bay Sándor — Erdős Jero-	
mos dr. — Esztergom sz. kir. város könyvtára (6 K) — Kiskunfélegyházi	
Városi Múzeum — Kiskunhalasi ref. főgimn. — Kopits János — Novák Jó-	
zsef Lajos — Somogyi Könyvtár Szeged (5 K) — Szegedy Rezső dr. —	
Szendrey Zsigmond — Varró István dr. — Weber Arthur dr. — összesen	121 " — "
1919. évre: ¹ Angyal Dezső (5 K) — Balabán Imre (15 K) — Bal-	
lai Károly — Balatoni Múzeum-Egyesület — Baross Péter (15 K) — Baróti	
Lajos dr. (15 K) — Bábai Bay Sándor (5 K) — Etédi Bekeő Balázs — Brisits	
Frigyes dr. (15 K) — Borbély Sándor (5 K) — Cholnoky Lászlóné — Déghy	
Ödön dr. (15 K) — Dombóvári kir. kath. főgimn. (5 K) — Egyet. Földrajzi	
Intézet Bpest (15 K) — Erdős Jeromos dr. — Fischer Károly Antal (5 K)	
— Garda Samu dr. (5 K) — Gulyás József dr. (15 K) — Gulyás Pál dr. —	
Hazay Lóránd dr. (15 K) — Horger Antal dr. (15 K) — Irtzing Ferenc	
(15 K) — Jósa Anna (30 K) — Karl Lajos dr. (15 K) — Kárpáti Kelemen	
(15 K) — Kiskunfélegyházi Városi Múzeum (15 K) — Kiskunhalasi ref. fő-	
gimn. (15 K) — Kiss Lajos — M. Kiss Lajos (15 K) — Kochanovszky Jó-	
zsef (5 K) — Kopits János (15 K) — Lorenz Antal (6 K) — Magyar-Kossa	
Gyula dr. (5 K) — Melich János dr. (5 K) — Miskolci Múzeum (15 K) —	
Móra Ferenc — Nagy Lajos (15 K) — Novák József Lajos — Orlay Antal	
dr. (5 K) — Relković Davorika (5 K) — Ruisz Gyula — Singer és Wolfner	
cég Bpest (5 K) — Somogyi Könyvtár Szeged (5 K) — Schwartz Elemér	
dr. — Szalay László dr. (5 K) — Szegedy Rezső dr. (15 K) — Szendrey	
Zsigmond (15 K) — Varga Bálint dr. (15 K) — Varró István dr. (15 K) —	
Váci kegyesr. főgimn. (15 K) — Verebély László dr. (15 K) — Weber Ar-	
thúr dr. (15 K) összesen	591 " — "
1920. évre: ¹ Angyal Dezső (5 K) — Apponyi Sándor gr. (100 K)	
— Balabán Imre (5 K) — Baross Péter (5 K) — Baróti Lajos dr. (5 K) —	
Bartucz Lajos dr. (15 K) — Benisch Arthúr dr. (15 K) — Berzeviczy Al-	
bert dr. (20 K) — Bicskei áll. polg. iskola (15 K) — Borbély Sándor (15 K)	
— Brisits Frigyes dr. (15 K) — Bpesti III. ker. áll. főgimn. (15 K) — Bpesti	
VIII. ker. áll. tanítónőképz. int. (15 K) — Bpesti X. ker. áll. főgimn. Jász-	
berényi-út (15 K) — Egyet. Földrajzi Intézet Bpest (15 K) — Czákó Ervin	
dr. — K. Danes Árpád (15 K) — Deák Ebner Lajos (20 K) — Déghy Ödön	
dr. (35 K) — Dombóvári kir. kath. főgimn. (15 K) — ifj. Eiszelt Antal	
(20 K) — Erdős Jeromos dr. (1 K) — Énekes Kálmán (15 K) — Fejérm.	
és Székesfehérv. Múzeum (40 K) — Felsőlövői ev. főgimn. (30 K) — Fi-	
scher Károly Antal — Fogl János — Fülei Szántó Pál — Garda Samu dr.	
— Gröber Vilma — Gulyás József dr. (5 K) — Gyökössy Endre dr. (20 K)	
— Hazay Lóránd dr. (5 K) — Hegyaljai Kiss Géza — Heller Bernát dr.	
(15 K) — Hering József — Horger Antal dr. (15 K) — Horváth L. László	
(20 K) — Irtzing Ferenc (5 K) — Jósa Anna (30 K) — Karl Lajos dr. (5 K)	
— Kárpáti Kelemen (5 K) — Kémenes Antal (20 K) — Kiskunfélegyházi	
Városi Múzeum (20 K) — Kiskunhalasi ref. főgimn. (5 K) — Kissházy Ágost-	
on (15 K) — Kochanovszky József (5 K) — Kogutowicz Károly dr. (20 K)	
— Kopits János — Liszt Nándor dr. (20 K) — Löwengard János dr. —	

¹ A hol összeget nem jeleztünk, ott 10 korona befizetés értendő.